

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**XIX. YÜZYIL ARŞİV BELGELERİNE GÖRE OSMANLI
DEVLETİ'NDE İÇKİ VE YASAKLARI**

**HAZIRLAYAN
YETER ÖZTÜRK**

**AKADEMİK DANIŞMAN
PROF. DR. İLHAN EKİNCİ**

ORDU-2017

TEZ JÜRİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 11530300007 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi Yeter ÖZTÜRK ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasakları" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur. Bu çalışma Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Ad-Soyad-Üniversite</u>	<u>İmza</u>
Başkan	: Prof. Dr. İlhan EKİNCİ	
Jüri Üyeleri	: Doç.Dr. İbrahim SERBESTOĞLU	
	: Yrd. Doç.Dr. M. Emre KILIÇASLAN	
	:
	:
	:

Savunma Tarihi:25.08.2017

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum "XIX. YÜZYIL ARŞIV BELGELERİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİ VE YASAKLARI" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların "Kaynakça" bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/07/2017
Yeter ÖZTÜRK
11530300007

ÖZET

XIX. YÜZYIL ARŞİV BELGELERİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİ VE YASAKLARI

Öztürk, Yeter

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlhan EKİNCİ

Temmuz-2017

Sayfa:194

Bu çalışma, XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti ve toplumunda içkiye yaklaşımı ve içki (müskirat) yasaklarını arşiv belgeleri ışığında incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat Fermanı sonrasındaki değişim ve dönüşüm sürecinde, klasik döneme göre oluşan farklılaşmalar ve içkiye yönelik uygulanan yasaklar ele alınmıştır. Bu yasaklardan hareketle konuya birçok yönden açıklık getirilmeye çalışılmıştır: Sosyo-kültürel açıdan yapılan değerlendirmede Osmanlı Devleti'ndeki içki mekânları, mekânların kapatılma sebepleri, *'kamusal alan'*a yapılan vurgu, Müslüman ve gayrimüslim ahalinin şikâyetleri ele alınmıştır. İçki düzenlemeleri ve yasakları üzerinden Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerinde -kendi tebaaları ve Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin hamisi sıfatıyla- ekonomik, siyasi, kültürel yayılımları ile kendilerine manevra alanı yaratmaya çalışmaları incelenmiş, Devlet'in baskılar dolayısıyla aldığı tedbirler ve uyguladığı yaptırımlara yer verilerek konuya siyasi bakımdan açıklık getirilmiştir. Ayrıca, konunun ekonomik boyutu ele alınarak içki üretim ve satışından alınan vergiler, serbest ticaret antlaşmaları vasıtasıyla Osmanlı ekonomisine müdahaleler, Düyun-ı Umumiye İdaresi ile olan bağlantılara vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda konunun dini boyutu irdelenmiş, *'İslam toplumu ve devleti'* kimliğinin muhafazasını temel alarak, İslam dinince içki üretim- kullanım-satış hakkının Müslümanlara yasaklanıp gayrimüslimlere serbest bırakılması bağlamında Devlet'in uygulamaları ortaya koyulmuştur. Hukuki yönden ise kanun ve nizamnameler ile cezai yaptırımlar incelenmiştir. Devletin defaatle yürürlüğe koyup kaldırdığı, çeşitli nedenlerle hedefine ulaşamadığı yasaklar ile bu süreçte uygulanan siyasi ve hukuki yaptırımların devletin merkezîyetçi yapısının korunmasına olan etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İçki, İçki Mekânları, Kamusal Alan, Osmanlı Devleti, Yasak

ABSTRACT

ALCOHOLIC BEVERAGES and PROHIBITIONS OF THEM IN THE OTTOMAN EMPIRE ACCORDING TO THE 19TH CENTURY ARCHIVE DOCUMENTS

Öztürk, Yeter

Master, Department of History

Thesis Advisor: Prof. Dr. İlhan EKİNCİ

July-2017

Page:194

This study is prepared in order to analyze the approach towards alcoholic beverages and prohibition of these beverages in the Ottoman Empire and society in 19th century, in the light of the archive documents. In this century, especially the differentiations which occurred during the process of change and transformation after the Rescript of Gülhane were dealt with in relation to the alcoholic beverages. The prohibitions which were enforced at times in this process were analyzed in detail so the issue was clarified. The public houses in the Ottoman Empire, the reasons for their having been closed, the emphasis on “public space” and the complaints of Muslim and Non-Muslim people which they stated because of different reasons, were dealt with and the socio-cultural dimension of the issue was evaluated. The European States wanted to expand economically, politically and culturally by using the prohibition of alcohol and they tried to create a room for maneuver for themselves in the Ottoman domestic politics qua the protector of their citizens and non-muslim citizens who were the citizens of the Ottoman Empire. The state had taken measures, especially the Rescript of Gülhane, because of the pressures, and there were some enforcements ruled by the state. All of these facts above are included in this study so as to analyze the issue according to the politics. Furthermore, the alcoholic beverage taxes, the interventions to the economy of the Ottoman Empire through free trade agreements and the relations with the Düyün-ı Umumiye(Public Debts) are dealt with, which enabled to analyze the economic dimension of the issue. Besides, the identity of “Islam society and state” which is the main reason of the prohibitions, was protected and the right for producing and consuming alcoholic beverages was prohibited for Muslims whereas it was free for non-muslims. These facts are also included in this study in order to analyze the issue in terms of religion. The prepared laws and regulations and the penal sanctions are also included in order to analyze the issue in detail in terms of law. The prohibitions which the state had enforced time and again and which could not accomplish its purpose because of several reasons and how the political and legal enforcements in this process affected the protection of the state’s centralist body are also emphasized.

Keywords: *Alcoholic beverage, Public Houses, Public Space, Ottoman Empire, Prohibition*

ÖN SÖZ

Tarih araştırmaları açısından, XIX. yüzyıla dair sosyal içerikli birçok konu; siyasi ve askeri (Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, isyanlar, savaşlar, diplomatik ilişkiler gibi) içerikli konulara oranla kısmen arka planda kalmıştır. Bu konuda son yıllarda birçok çalışma yapılmakta ve dönem, çeşitli yönleriyle incelenmektedir.

Bilhassa son yıllarda yaygınlaşan görsel basındaki tarih programları, toplumun tarihe yönelik ilgisinin artmasını sağlamış, ancak farklı kaygılarla kimi zaman tarihî olayların ve gerçeklerin çarpıtılmasına da neden olmuştur. Bu noktadan hareketle tüm yönleriyle araştırılmamış -popüler- bir konu olarak “*Osmanlı Devleti'nde İçki*”, araştırmacının dikkatini çekmiş ve bu aynı zamanda çalışmanın başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Tez, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde içki ve içkiye yönelik yasaklar konusunu ele almak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmada, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki içki mekânları, içki satışının yasak olduğu yerler, içkili halde iken işlenen suçlara verilmiş cezalar, Devlet'in ekonomisine yansıyan boyut ve konu ile alakalı hukuksal metinler (nizamnameler) arşiv belgeleri temelinde ele alınmaya çalışılmıştır. Arşiv belgelerini destekleyici olarak şer'iyye sicili örnekleri, gazeteler ve edebî metinler de konuya dâhil edilmiştir.

Konuyu yasaklar olarak algılamak bir subjektif bakışa işaret etmektedir. Müslüman toplumun dini ve sosyal durumundan hareketle algılanan ve “yasak” kavramı içerisinde değerlendirilen konu -her ne kadar çalışmaya böyle başlanmış olsa da- bir müddet sonra ‘yasak’tan çıkıp Osmanlı Devleti'nde içki konusundaki hukuki düzenlemeler boyutuna dönüşmüştür. Çünkü içerisinde büyük/önemli oranda gayrimüslim bulunan Osmanlı Devleti, İşlam hukukunun kurallarıyla işlemektedir ve içki kullanımı ve satışı konusunda İşlam hukunda gayrimüslimlere yönelik yasak bulunmamaktadır. Kaldı ki Müslüman toplum içerisinde yer alıp içkiyle geleneksel olarak barışık heterodoks grupların varlığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Ayrıca klasik Sünni toplumlarda da İşlam hukuku ve gelenekler

çerçevesinde örölmüş bir içki içme yasağı olsa da buna uygun hareket etmeyen belirli bir kesimin varlığı yadsınamaz. Bütün bu durumlar konuyu çalışırken meseleye olan yaklaşımı zaman içerisinde değiştirmiştir. ‘Osmanlı toplumunda içki’ ifadesi ilk olarak ‘yasaklar’ı çağrıştırırsa da; devletin, klasik çağda, ‘yasak ve kontrol’ anlayışından, ondokuzuncu yüzyılda ‘denetimli bir serbestiyete’ doğru geçtiğine işaret etmektedir.

Sadece ‘yasaklar’ üzerine planlanarak başlanan çalışma, belgeler incelendikçe konunun kapsamı genişletilmiş; yasakları doğru tahlil etmek adına içkinin sosyal, hukuksal, siyasi, dini, ekonomik etkenlerini de araştırmaya dâhil etme ihtiyacını doğurmuştur. Her bir alana yönelik içeriğin ayrı ayrı araştırma konusunu teşkil edecek kadar derin olması ve ulaşılan çok sayıda belgenin tahlili, çalışmayı planlanmış olan sürenin ötesinde bir zaman dilimine yaymak zorunda bırakmıştır.

Tezde, birçok kaynaktan yararlanılmıştır. Bu kaynakların ağırlık noktasını XIX. yüzyıl arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bu nedenle metodolojik olarak belgelerin çizdiği sınırlar dâhilinde kalmaya özen gösterilmiştir. Arşiv belgeleri, birinci elden, orijinal kaynaklar olup bürokratik özellik taşıyan ve devletin resmi yüzünü yansıtan vesikalardır. Kişi veya kurumların devlete aksettirdikleri resmi yüz, sosyal boyutunun açıklanması için kimi zaman zayıf kalmakta, doğru değerlendirme yapmak için yeterli olamamaktadır. Örneğin, konuya Müslüman halkın ne oranda hoşgörölü ya da esnek yaklaşıtları, özgürlükçü düşünceye yönelik bakış açıları gibi pek çok konuda bilgi sahibi olunamamaktadır. Bu nedenle konunun bilhassa sosyal hayata yansması çok daha geniş tabanda, siyasi boyutun yanı sıra ekonomik, dini, toplumsal ilişkiler bağlamında ele alınmasını gerektirmektedir.

Temel kaynak olan belge ekseninden uzaklaşmamak adına içkinin sağlık açısından yeri, bilimsel boyutu, başka alanlarda kullanımı, fizyolojik etkileri, kullanıcılarının yaş-cinsiyet-meslek grubu dağılımı ve insanları alkol kullanmaya iten nedenler gibi birçok yönü, çalışmanın ana gövdesine dâhil edilmemiştir. Bu konulara, tarihî bir çalışmanın kapsamında düşünülmedikleri için, sadece destekleyici ve örnekleyici nitelikte (gazete haberlerinde yer alan “*Biranın Terkibi*” örneğinde olduğu gibi) değinilmiştir.

Dönemin gazeteleri taranarak, içkinin günlük yaşama etkisi, toplumun tepkisi, sarhoş kavgaları gibi farklı yansımalarının ele alınmış olması, konunun resmi boyutunun yanı sıra, sosyal boyutunun aydınlatılmasına katkı sağlamıştır. Gerçek hayatta yaşanan olayların dışında gazetelerde yer alan hikâyeler, içkinin sağlık yönünden ele alınışı, yarattığı psikolojik ve ailevi çöküntü vakaları gibi yazılar, gazeteler aracılığıyla halkın bilinçlendirilmesinin hedeflendiğini de göstermektedir. Bu yönüyle konunun aydınlatılmasına katkı sağlamakla birlikte, gazetelerin çalışmanın yalnızca son dönemine ait zaman diliminde kullanılabiliyor olması, bu katkının en zayıf yönünü oluşturmuştur.

Eksiklik hissedilen noktaları tamamlayan diğer kaynak, şer'iyeye sicilleridir. Sicillerdeki kayıtlardan, içki ile ilgili sosyal ve siyasi hayata etki eden pek çok bilgidен kullanılan eşyalara kadar birçok ayrıntıya inilebilmiş, boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır.

Gazete ve sicillerin yanı sıra kimi zaman gerçek yaşamlardan ilham alarak, kimi zaman da hayal gücü ve kurgulama ile duygu ve düşüncelerin kâğıda aktarıldığı edebî eserlere yer verilmiştir. Bu eserler aracılığıyla, içkinin Osmanlı sosyal yaşamında meydana getirdiği değişim ve dönüşümler yakalanmaya çalışılmıştır. XIX. yüzyıl son dönem Osmanlısında sosyal yaşamdaki değişimlerin en çok hissedildiği elit kesimde içki; kültürel gelişmişlik, modernlik ve Batılılaşma göstergesi olarak algılanmıştır. Bu nedenle toplumun belli kesimlerinde içki kullanımını büyük oranda artış göstermiş ve günlük hayatın merkezine yerleştirilmiştir. Edebî eserler bu değişimi sıklıkla işlemiş; eski-yeni, geleneksel-modern, Doğu-Batı çatışmasını; içkinin Müslüman evlerine kadar giren günlük, sıradan bir içecek olarak yerini almasını yansıtmaya bakımından konunun büyük oranda tamamlayıcısı olmuştur.

Belirtilen temel kaynakların yanı sıra konunun aydınlatılması açısından eksik kalan yönler kitap, tez, dergi, makale, seyahatname, anı gibi diğer kaynaklarla desteklenmeye çalışılmıştır. Özellikle İstanbul hayatı, meyhaneler, akşamcılık kültürü gibi birçok konuda Reşad Ekrem Koçu ve Ahmet Refik Altınay'a ait eserlere sıklıkla başvurulmuştur.

Tezin hazırlanması ve kaynakların temin edilmesi noktasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi başta olmak üzere, Milli Kütüphane ile Türk Tarih Kurumu, İSAM,

Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, İstanbul Üniversitesi (Merkez), Ordu Üniversitesi ve Ordu Gazi İl Halk Kütüphanelerinde çalışmalar yapılmıştır. Makale ve tezler için en çok başvuru kaynağı, çeşitli internet siteleri olmuştur. Konunun içselleştirilmesi açısından, bireysel olarak üretim yapılan ortamlarda yapım aşamalarının uygulamalı olarak görülmesi, çalışmaya katkı sağlayan bir diğer unsur olmuştur.

Çalışma yapılırken birçok güçlük karşılaşılmıştır. Konunun siyasi, dini, toplumsal, ekonomik, hukuki vb. içerik taşıması, sınırlarının netlikle çizilmesini güçleştirmiştir. Bu durum konunun bir bütün olarak incelenmesini gerektirdiği gibi her biri çok geniş olan farklı alanlarda inceleme yapılması; çok sayıda arşiv kataloğunun taranması, belgelerin elde edilmesi, okunması ve yorumlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu süreçte konu içeriğinin farklı dönemlerde benzerlikler taşıması, yorum tekrarlarından mümkün olduğunca kaçınılmasıyla birlikte konuya açıklık getirmek, soru işaretlerini ortadan kaldırmak adına bazen de buna mecbur kalınmıştır.

Konu ile alakalı bir diğer güçlük zaman zaman belge dilinin çizmiş olduğu sınırlar dâhilinde kalmış olmaktır. Kimi zaman kalıplaşmış ifadelerin karşılığının tam anlamıyla karşılanamaması, eş anlamlı birçok sözcüğün gerçek anlamı dışında kullanımında yanlışlığa düşme endişesi, kimi zaman da aslından uzaklaşma kaygısı bu mecburiyeti doğurmuştur. Çalışmada, “içki” kelimesi, içilen tüm sıvılara atfedilmeyip yalnızca içinde alkol bulunan içecekler için kullanılmıştır. “*Arak*” kelimesi rakı, “*hamr*” ve “*şarap*” ifadeleri üzüm başta olmak üzere mayalandırma yoluyla elde edilen alkollü içki manasında; belgelerde sık sık geçen “*kıyye ve kadeh ile satış*” ifadesi perakende ticareti, “*müskirat*” ifadesi alkollü içkileri, “*meykede*” ifadesi meyhaneleri temsilen kullanılmıştır. Bu durum okuyucunun zihninde kavram karmaşasına neden olmaması ve akışın bozulmaması için konu bütünlüğü içerisinde ele alınmış, kimi zaman belgedeki haliyle kimi zaman da günümüz karşılıklarıyla ifade edilerek güçlük aşılmaya çalışılmıştır.

İçki mekânlarına yönelik tanımlamalar ise daha çok meyhaneler üzerinde yoğunlaşmıştır. *Meykede*, *meyhane*, *gedikli*, *koltuk dükkânı*, *baloz*, *şaraphane*, *gazino*, *punççu dükkânı* gibi mekânlar, içki içilen ve satılan yerleri ifade etmektedir. XIX. yüzyılda başlayan değişimin mekânsal yönden yansımaları

gözlemleyebilmek adına, belgede kullanıldığı hali mümkün olduğunca saklı tutulmaya çalışılmıştır.

Belgeler coğrafi olarak, daha çok İstanbul üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunda İstanbul'un bürokratik konumu, gayrimüslim nüfusun fazlalığı, meyhanelerin daha çok İstanbul'daki ticaret merkezlerinde toplanmış olması gibi birçok neden etkili olmuştur. Çalışmada '*Der-Âliyye*', '*Darü's Saltanat-ı Aliyye*', '*Asitane*' gibi birçok ismin kullanıldığı İstanbul için en sık geçen '*Dersaadet*' ifadesi değiştirilmeden kullanılmış, açıklama tekrarlarından kaçınmak adına diğer isimlere '*İstanbul*' olarak yer verilmiştir. Belgelerde çok sık geçen '*Bilâd-ı Selâse*', tüm ifadelerinde Galata- Eyüp- Üsküdar yerleşimleri olan üç beldeyi temsilen kullanılmıştır.

Bununla birlikte Dersaadet dışında yasakların diğer coğrafyalardaki yansımalarını görmek adına taşradan örneklere de yer verilerek karşılaştırma yapılması sağlanmıştır. Çünkü bu kadar geniş alana yayılmış, farklı iklim ve kültür coğrafyasını içine alan Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde, yasakların devlet ve toplum tarafından aynı şekilde algılanması ve uygulanması beklenemez. Coğrafi alanlara göre oluşan farklılaşmada yaşamsal (tarım toplumu/hayvancılık toplumu), inançsal, kültürel, ekonomik etkenler belirleyici olmuştur. En başta, Müslüman halkın yoğun olduğu bölgeler ile gayrimüslim halkın yoğun olduğu bölgelerin yaklaşımları farklılık göstermiştir. Benzer şekilde İstanbul'da (Galata ile Fatih gibi) ya da taşrada (Şam ile Bulgaristan gibi) toplumun ve devletin içkiye bakışı aynı olmamıştır. Aynı kentin değişik semtlerinde hatta aynı semtin mahalleleri arasında bile farklılık varken devletin veya toplumun tamamını aynı temelde sunmak ve tek bir Osmanlı içki düzeninden bahsetmek metodolojik olarak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenledir ki, yasaklar ele alınırken gelen tepkilere dair yaklaşım ve yorumlarda coğrafi, dini, kültürel, ekonomik etkenler göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Altı yüz yıldan fazla yaşamış bir devlet için içki, şüphesiz ki her dönemde aynı şekilde algılanmamıştır. Devletin kuruluş döneminde konuya bakış, Fatih Sultan Mehmed'le başlayan değişim sürecindeki uygulamalar, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yasakların uygulanma(ma)sı, örneklerle belirtilmeye çalışılmıştır. Yasakların zaman içerisindeki değişiminin daha sağlıklı görülebilmesi ve neden-sonuç ilişkisinin kurulabilmesi için konu kronolojik olarak ele alınmıştır. Nitekim XIX. yüzyıl belgeleri ele alınırken de bu husus gözetilmiş, aynı konuya dair

çoğaltılmış örneklerde -vurgu yapılan farklı bir husus yok ise- kronolojiye dikkat edilmiştir. Yapılan değerlendirmelerde kullanılan ifadelerin zaman zaman tarih belirtilmeksizin genel yaklaşımla ele alınmış olması belirtilen olgunun tüm zamanlar için kullanıldığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

Tezin “Giriş” kısmında içki/alkol kültürü ve toplumların alkole bakış açıları, ilkçağ toplumlarında alkol kültürünün ortaya çıkışı ile ilgili açıklamalarla konuya genel bir giriş yapılmıştır. Akabinde, Türk tarihine geçiş yapılarak Türk kültüründe içkinin yeri üzerinde durulmuş, Orta Asya “*Atlı Bozkır*” kültürünün bir parçası olan kısrak sütünden elde edilen “kımız”a değinilmiştir. Ayrıca, Türklerin yaşam tarzlarındaki değişimlerin içki üzerindeki yansımalarına yer verilmiştir. Bu değişimlerle beraber hayvancılık temelli beslenme kültürleri, tarımsal temelli beslenmeye dönüşünce sofralarda günlük tüketilen “kımız”ın sadece kendi mekânlarında içilen “*hamr ve arak*”a dönüşümüne vurgu yapılmıştır.

Türklerin İslamiyet’i kabulüyle değişmeye başlayan konuya yönelik dini bakış açısı, Kur’an, hadis, sünnet ve İslam âlimlerinin görüşleri, diğer dinlerin içkiye bakışı, helal-haram, serbestlik-yasaklık noktalarını incelemeyi gerekli kılmıştır. İslam âlimlerince kabul gören genel görüş çerçevesinde içkinin haram kılınması; Müslüman kimselerin içki kullanımı, üretimi, satışı yasaklanırken gayrimüslimlere serbestlik tanınması, İslamiyet’le gelen tedrici yasak ile had suçlarından biri sayılan şirb (şarab içme) suçu ve cezalarına değinilmiştir. İslamiyet’in bu hükmü ve yargısı aynı zamanda çalışmanın ana konusu olan XIX. yüzyıldaki yasakların, sınırlandırılmaların ve uygulanan cezaların zeminini oluşturmuştur. Belge örneklerinde, Müslüman halkın gayrimüslimlerden şikâyetleri ve mağduriyetleri, dini temele dayandırılarak ispatlanmaya ve meşru bir dayanak oluşturulmaya çalışıldığı için; İslam hukuku ile ceza sistemi ve İslam tarihindeki uygulamaların incelenmesi bir zaruret olarak görülmüştür.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar olan süreçte Osmanlı Devleti’ndeki içki, içkiye dair uygulamalar, yasaklar ve konunun ekonomiye yansımaları ele alınmaktadır. Kuşkusuz ki XIX. yüzyılı her yönüyle anlamak ve yorumlamak, o dönem öncesinin doğru tahlili ile mümkündür. Klasik Osmanlı dönemi ile karşılaştırmalı şekilde değerlendirip yorumlayabilmek, değişim ve dönüşümü irdeleyebilmek adına, XIX. yüzyıl öncesi süreç, belirtilen döneme hazırlık ve zemin oluşturucu nitelikte düşünülmüştür. Bu

nedenle bölümün, çalışmanın özünden uzaklaşmadan özet olarak verilmesine gayret gösterilmiştir.

İkinci bölümde çalışmanın asıl konusu olan XIX. yüzyılda içkiye bakış ve yasaklar değerlendirilmiştir. Padişahlar, devlet adamları, din adamları, ulema, yerli Müslüman ve gayrimüslim halk, yabancılar konunun neresindedir? Yasaklara niçin gerek duyulmuştur? Yasakların uygulanma boyutu nedir? Devletin uyguladığı yaptırımlar nelerdir? Gibi birçok sorunun cevabı aranmaya çalışılmıştır. Öncelikle yüzyıla dair genel bir Osmanlı ve İstanbul profili çizilmiş, Beyoğlu'nun içki/eğlence mekânları, yerleşim ve nüfus özellikleri bakımından (yabancı ve gayrimüslim nüfus ağırlıklı) konumuna vurgu yapılmış ve XIX. yüzyıldan sonra Beyoğlu'nda meydana gelen değişimler aktarılmıştır.

İstanbul'daki -başta meyhaneler olmak üzere açılmış olan- “*gayr-i ahlaki*” ve “*günahkâr*” içki mekânlarına, mekânların özelliklerine, birbirlerinden farklılıklarına (gedikli- gediksiz- koltuk meyhaneleri- lokanta- gazino- fabrika- şaraphane- bozahane- punççu dükkânları gibi), devletin ve toplumun mekânlara yaklaşımına değinilmiştir. Bu bağlamda arşiv belgeleri üzerinden yapılan değerlendirmelerle mekânların klasik dönemdeki türlerinden farklılıkları vurgulanmaya çalışılmıştır.

Mekânların tanıtımı sonrasında içki satışının yasak olduğu yerlere değinilmiştir. Devletin, konuya yönelik en büyük hassasiyetlerinden biri olarak “*kamusal alan*” kavramına sıklıkla vurgu yapılmıştır. İslam mahalleleri, cami ve hamam yakınları, türbe çevreleri gibi kamusal alanlara yönelik satış ve kullanım yasağının temelinde, dinin “*değerlerin koruyucusu*” olarak algılanması ve “*İslami devlet ve toplum yapısının muhafazası*” anlayışı etkilidir. Toplumun değer yargılarıyla çelişen olayları engellemek ve asayişsizlikleri ortadan kaldırmak için Devlet, potansiyel suç alanları olarak gördüğü bu mekânları kapatarak onları cezalandırma yoluna gitmiştir.

Ele alınan diğer bir konu içki ile alakalı olarak işlenen suçlar ve bu suçlara verilen cezalardır (hapis- prangabendlik- kalebentlik- kürek- sürgün- görevden uzaklaştırma). İslam hukukunun konu hakkındaki hükmü çerçevesinde klasik dönemle karşılaştırmalı olarak son yüzyılda uygulanan cezalarla ilgili arşiv belgeleri değerlendirilmiştir. Belgeler ışığında hem Müslüman hem gayrimüslim

halkın konuya dair şikâyetleri ve Devlet'in duruma yaklaşımı ele alınmıştır. Araştırmanın bu kısmında cezaların hangi vakalara yönelik olarak verildiği, cezaya esas durum içki kullanımı mıdır, içkili halde işlenen suçlar mıdır sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Belgeler değerlendirilirken ele alınan diğer bir kısım konunun ekonomik boyutudur. Klasik dönemde alınmış olan vergilerin XIX. yüzyıldaki değişimi ile başlanan bölüme, vergiler üzerinden yapılan şikâyetlerle devam edilmiştir. Bölümde Tanzimat sonrası vergi düzenlemeleri, yeni düzenin tüm ülkede yaygınlaştırılması çabaları, gayrimüslim halkın memnuniyetsizlikleri, her iki kesimi memnun etmek adına Devlet'in aldığı tedbirler ele alınmıştır. Bu süreçte gayrimüslim kesimin hamisi sıfatıyla Avrupa devletlerinin ekonomik yayılımlarının içki üzerinden Osmanlı içerisindeki yansıması; Bâb-ı Âli'nin tüccarlıkla esnaflığın aynı şey olmadığı yönündeki vurgusu, yerli tüccar gibi perakende ticaret hakkını elde etmek isteyen yabancıların müdahalelerine karşı Osmanlı Devleti'nin bu devletlerle mücadelesi işlenmiştir. Devletlerin sefaret ve tercümanlar aracılığıyla ve serbest ticaret antlaşmaları vasıtasıyla kolaylıkla isteklerini elde etmelerinin içkiye dair yansımaları değerlendirilmiştir. Ayrıca borçların ödenmesi amacıyla kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin gelir kalemlerinden biri olan içki vergileri üzerinden Bâb-ı Âli'ye yapılan müdahalelere değinilmiştir.

Bölümün son kısmında konuya dair hazırlanmış olan hukuki metinler/nizamnameler ele alınmıştır. Bölümün kapsamının genişliği nedeniyle ve belgeye hapsolmemek adına tüm nizamnameler olduğu gibi aktarılmamış, tekrarlardan kaçınmak amacıyla bazı kısımlarda yalnızca değişimler ifade edilmiştir. Nizamnamelerin içeriği içkiye dair mekân, vergi, fiyat, denetim, ilke, işleyişe dair tüm düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu yönüyle Tanzimat'ın ruhundaki "*hukukun üstünlüğü*" ilkesinin bir uygulaması yönüyle bakmak, yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

Üçüncü bölümde ise konunun tamamlayıcısı olarak gazetelere, şer'iyeye sicillerine ve edebî eserlere yansıyan boyutu yer almıştır.

Böylesine çok yönlü, derin araştırma gerektiren bu çalışmayı kendisinin desteği olmadan başarmamın mümkün olamayacağını düşündüğüm değerli hocam Prof. Dr. İlhan EKİNCİ'ye teşekkürlerimi borç bilirim.

Sürecin zorluklarını paylaştığım ve bu noktada yükümü hafifleten arkadaşım Selçuk Sarı'ya müteşekkirim. Yardımları ve manevi destekleri için arkadaşlarım Medine Cebesoy ve Alev Baş'a, Gülenay Şahin'e, Eylül Ceren Erkoç'a teşekkür ederim.

Ayrıca, yardımlarıyla çalışmalarımı kolaylaştıran yararlandığım tüm kurum çalışanlarına da teşekkürler.

28.07.2017

Yeter ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	xii
KISALTMALAR VE SİMGELER	xiv
GİRİŞ	1
1.1. TÜRKLERDE İÇKİ KÜLTÜRÜ VE KIMIZ.....	4
1.2. İLAHÎ DİNLER VE İÇKİ.....	9
1.2.1. Yahudilik ve İçki.....	9
1.2.2. Hristiyanlık ve İçki.....	10
1.2.3. İslamiyet ve İçki.....	11
I.BÖLÜM	
OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİ VE YASAKLARI (XIV.-XIX. YÜZYIL) 15	
1.1. XIV. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI TOPLUMU VE İÇKİ.....	15
1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİYE DAİR HUKUKİ YAKLAŞIM.....	17
1.3. XV. VE XVI. YÜZYILLARDA İÇKİ VE YASAKLARI	18
1.4. XVII. YÜZYIL VE YASAKLAR	27
1.5. LÂLE DEVRİ VE XVIII. YÜZYIL'DA İÇKİ.....	32
1.6. YASAKLAR VE OSMANLI EKONOMİSİNE YANSIMALARI.....	37
II. BÖLÜM	
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİ	40
2.1. XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ.....	40
2.2. XIX. YÜZYILDA İSTANBUL VE BEYOĞLU.....	42
2.3. İSTANBUL'DA İÇKİ MEKÂNLARI.....	44
2.3.1. Meykede/Meyhaneler.....	44
2.3.1.1. Gedikli Meykedeler	45
2.3.1.2. Koltuk Meyhaneleri	47
2.3.1.3. Meyhaneler ve Mekânsal Özellikleri.....	49
2.3.1.4. Meyhanelerin Açılma ve Kapanma Saatleri	52
2.3.2. Şaraphaneler	56
2.3.3. Bozahaneler.....	56
2.3.4. Punççu Dükkânları	58
2.4. İÇKİ SATIŞININ YASAK OLDUĞU YERLER.....	60
2.4.1. Müslüman Mahalleleri	62
2.4.2. Cami Yakınları	67

2.4.3.	Türbe Çevreleri	70	
2.4.4.	Hamam Yakınları	71	
2.4.5.	Manav ve Bakkal Dükkânları.....	72	
2.4.6.	Şekerlemeci ve Kahveci Dükkânları.....	74	
2.5.	İÇKİ İLE İLGİLİ SUÇ VE CEZALAR.....	78	
2.5.1.	Hapis	80	
2.5.2.	Prangabentlik.....	81	
2.5.3.	Kalebentlik	84	
2.5.4.	Kürek.....	85	
2.5.5.	Sürgün	86	
2.5.6.	Görevden Uzaklaştırma.....	87	
2.6.	OSMANLI EKONOMİSİ VE İÇKİ.....	88	
2.6.1.	İçkiden Alınan Vergiler ve Vergilerle İlgili Şikâyetler.....	88	
2.6.2.	Kapitülasyonlar ve İçki	94	
2.6.3.	Düyun-ı Umumiye İdaresi ve İçki Gelirleri.....	109	
2.7.	HUKUKİ METİNLERDE/NİZAMNAMESLERDE İÇKİ	112	
2.7.1.	1277 (1861) Nizamnamesi	112	
2.7.2.	1278 (1861) Nizamnamesi	120	
2.7.3.	1282 (1866) Nizamnamesi	123	
2.7.4.	1283 (1867) Nizamnamesi	127	
2.7.5.	1298 (1881) Nizamnamesi	132	
2.7.6.	1301 (1886) Nizamnamesi	134	
2.7.7.	1304 (1888) Nizamnamesi	134	
2.7.8.	1320 (1904) Düzenlemesi	136	
III.BÖLÜM			
ŞER'İYYE SİCİLLERİ, GAZETELER VE EDEBÎ METİNLERDE İÇKİ 139			
3.1.	ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE İÇKİ	139	
3.2.	GAZETE VE DERGİLERDE İÇKİ	144	
3.3.	EDEBÎ METİNLERDE İÇKİ	151	
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ			160
KAYNAKLAR			165
EKLER.....			183
ÖZGEÇMİŞ.....			192

KISALTMALAR VE SİMGELER

A.DVN. MHM.	: Mühimme Kalemî Belgeleri
A.DVN.	: Divan (Beylikçi) Kalemî Defterleri
A.MKT. DV.	: Sadaret Mektubî Deavi Nezareti
A.MKT. MHM.	: Sadaret Mektubî Mühimme Defteri Kalemî Belgeleri
A.MKT. MVL.	: Meclis-i Vala Riyaseti Defterleri
A.MKT. NZD.	: Sadaret Nezaret ve Devâ'ir
A.MKT. UM.	: Mektubî Kalemî- Umûmî
A.MKT.	: Sadâret Mektubî Kalemî Belgeleri
A.MVL.	: Meclî-i Valâ
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
B	: Receb
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cemaziyelahir
C.	: Cilt
C.ADL.	: Cevdet Adliye
C.DH.	: Cevdet Dâhiliye
C.HR.	: Cevdet Hariciye
C.ML.	: Cevdet Maliye
C.ZB.	: Cevdet Zabtiye
Ca	: Cemaziyelevvel
Çev.	: Çeviren
DH. EUM. MEM.	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri

DH. MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümâyûn
Haz.	: Hazırlayan
HR. HMŞ. İŞO.	: Hariciye Nezareti Hukuk Müş. İstişare Odası Belgeleri
HR. MKT.	: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri
İ.DH.	: İrade Dâhiliye
İ.DUİT.	: İrade Dosya Usulü
İ.HR.	: İrade Hariciye
İ.MMS.	: İrade Meclis-i Mehsub
İ.MVL.	: İrade Mecli-i Vala Riyaseti Belgeleri
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
L	: Şevval
M	: Muharrem
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan önce
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MF. MKT.	: Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi
N	: Ramazan
ODÜ	: Ordu Üniversitesi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
R	: Rebiyyülahir
R.	: Rumi
Ra	: Rebiyyülevvel

S	: Safer
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Ş	: Şaban
Ş.D.	: Şûrâ-yı Devlet
UÜ.	: Uludağ Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
Y.A.HUS.	: Yıldız Arşivi-Husûsî
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade
ZB.	: Zabtiye Nezareti Belgeleri

GİRİŞ

Alkol, çok eski çağlardan beri keyif verici, yatıştırıcı, uyuşturucu ve ilaç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bazıları aldıkları alkolle sarhoş olmuş, hastalanmış; bazıları da keyiflenmiş, meclislerinin bilgi alışverişiyle dostluklarını pekiştirmişlerdir. Kişilerin ve toplumların alkollü içki kullanımına karşı yaklaşımları tarih boyunca farklılık göstermiştir. Faydalı görüp içki kullanımını savunanlar olduğu gibi, buna karşı çıkanlar da olmuştur. Genellikle her çağda ve hemen her toplumda içkinin sınırlı miktarda kullanımı az çok kabul görmüş, aşırı ve uzun süre kullanımı ise onaylanmamış, 'kötü' bir davranış olarak görülmüştür. Bazı hükümdarlar çeşitli nedenlerle içki yasağı koymuş, içenleri cezalandırmış ancak yasak hiçbir ülkede tam anlamıyla uygulanamamıştır. Hatta yasağa rağmen tahıldan ya da meyvelerden içki üretenler geçimlerini sağlamak için içki yapımını desteklemiş, gizlice üretmeyi bile göze almışlardır¹.

İnsanlar, doğanın nimetlerinden yararlanmaya başladıklarından beri türlü içkileri üretmeyi öğrenmişlerdir. Kur'an'da dokuz yüz elli yıl yaşadığı yazılı olan² Nuh Peygamber'le ilgili olarak Tevrat'ta "*Nuh çiftçiydi, ilk bağı o dikti. Şarap içip sarhoş oldu...*"³ şeklinde ifade mevcuttur. Hz. Nuh'un Tufan'dan önce gemisine üzüm asmaya başladığı, Cudi Dağı'na çıktığında üzümü yeşerttiği, üzümden içki yapımının bir rastlantı sonucu elde ettiği söylenir. Şarabın doğuşuyla ilgili efsaneye göre,

"Nuh peygamber üzüm veren asma yetiştirmek istedi. Fakat şeytan, diktiği asmaları bağına gelerek kurutuyordu. Bir gün Nuh onu suçüstü yakaladı. Şeytan Nuh'a 'Bu bağlardan edeceğin kâra beni ortak edersen senin asmalarına karışmam' dedi. Nuh razı oldu. Şeytan; aslan, keçi, maymun ve domuz kanlarını karıştırarak asmaları suladı. Üzümler yetişti. Nuh, kendi payına düşen üzümlerle"

¹ Kemal Sülker, *Osmanlı'dan Günümüze İçki ve Toplum*, Süreç Yayıncılık, Aralık 1985, s.13; Fatih Öncü, Kültegin Ögel ve Duran Çakmak, "Alkol Kültürü-2: İçki Kültürü ve Edebiyatta İçki", *Bağımlılık Dergisi*, 2002, S. 3, s.31-32.

² Ankebut, 29/14-15.

³ Tekvin, 9/20-21.

pekmez, şıra, pestil yaptı; şeytan da sirke ve şarap. Dedi ki: ‘Yaptığım şaraplardan her kim biraz içerse aslan gibi güçlü olsun. Biraz daha içen keçi gibi inat olsun. Çok içen maymun iştahlı, pek çok içen domuz kinli ola.’ İşte o günden beri şaraba bu kargış sindi.’ İsrail veya Hint kaynaklı olduğu tahmin edilen bu ve benzer anlatılar Yunan ve Macar söylencelerinde de mevcuttur⁴.

Tarih boyunca en yaygın olarak kullanılan içkiler bira, şarap ve rakıdır. Biranın ortaya çıkışı insanlık tarihi kadar eskidir. Sümerler, birayı beslenmek amacıyla yani bir gıda olarak tüketmişlerdir. Hammurabi (M.Ö. 2123-2081) zamanından kalma belgelerde de biradan söz edilmiştir. Hem Mısır hem Mezopotamya’da bira ekmekle birlikte önemli bir besin kaynağı kabul edilmiştir. Bira ilk önceleri buğdaydan, sonra da arpadan yapılmıştır. Hindistan ve Çin’de pirinçten yapılan bira, Habeşistan’da darıdan yapılmıştır. Bira yapımında arpa ya da buğdaya şerbetçiotu dâhil edilir. Bira alkol oranı en düşük içkilerdendir⁵.

Şarap taze üzüm ya da üzüm şirasının mayalanması (fermantasyonu) ile elde edilir. Üzüm dışında şarap yapımında buğday, arpa, mısır, bal, hurma, incir, kaktüs (Amerika), mantar (Asya) da kullanılmıştır. Taze şaraplar, iki-üç yıl fıçılarda eskimeye bırakılır, olgunlaşan şaraplar yatık konumda mahzenlerde muhafaza edilerek kullanıma hazırlanır⁶.

Şarabın ilk olarak kimler tarafından nerede ve ne zaman yapılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmacı Kliew şarabın M.Ö. 5000 yıllarında Sümerler tarafından yapıldığını, Sümer kültürünün tüm Mezopotamya’ya yayılarak Babil ve Asurluların üretimi devam ettirdiğini belirtmektedir. Lenhard, Mezopotamya’da M.Ö. 3500’de bağcılık ve şarapçılık yapıldığını, M.Ö. 2000’de de bir Sümer kraliçesinin şarap tüccarı anlamına gelen “*kubau*” adıyla anıldığını belirtir. Sümer mitolojisinde şarap adı geçer, hatta şarap tanrıçaları bile vardır. Anadolu’da Alishar, Alacahöyük, Konya Ereğli’inde yapılan kazılarda elde edilen

⁴ Nebî Bozkurt, “İçki”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 21, s. 455); Fuat Bozkurt, *Türk İçki Geleneği*, Kapı Yayınları, İstanbul, Ağustos 2006, s.3.

⁵ Fermentasyon yoluyla elde edilen bira, hacimce yüzde dört-sekiz, şarap yüzde dokuz-on dört; distilasyon yöntemi ile elde edilen rakı, votka, cin, rom, viski gibi içeceklerde ise yüzde otuz beş-kırk beş oranında alkol bulunur. Mustafa Yenigün, Alkol Tüketimi ve Tıp, <http://cms.galenos.com.tr/FileIssue/3/335/article/2006-3-1.pdf>. (05.07.2017)

⁶ Sülker, 1985, s.128-129, 133; Kürşat Demirci, “İçki”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 21, s.456).

şarap kapları, kabartmalar, altın şarap kadehleri Anadolu'ya bin yıl hâkim olan Hititler zamanında şaraba ne kadar önem verildiğini göstermektedir⁷.

Arkeolojik kazılardan elde edilen küp ve testilerden, üzümün MÖ.3000'lerde Ural ve Altay halklarınca da yetiştirildiği, ürünlerinden şarap elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu şarapların büyük göçlerle dünyaya yayıldığı tahmin edilmektedir⁸. Şarap, M.Ö. 2000 yıllarında Fenikeliler veya 1500 yıllarında Ege sahillerinde oturan Yunan kolonilerince önce Yunanistan'a sonra da Roma'ya götürülmüştür⁹. Zaman içerisinde toplumlar, inançlarıyla bütünleştirerek kendi şarap tanrılarını yaratmışlardır: Haoma (Zerdüşter), Soma (Hinduizm), Dionysos, Baküs gibi¹⁰.

Mısır'ın şarapçılık uğraşı doğrudan din adamı sınıfının tekelinde bulunmaktaydı¹¹. Herodot "Mısırlılar içki içmek için bronz kupalar kullanırlar ve her gün iyice ovarak yıkarlar; bunu yalnız şunlar ya da bunlar değil herkes yapar" demektedir¹². Kur'an'da da Hz. Yusuf'un Mısır'da hapiste iken rüyasını yorumladığı iki kişiden birinin hükümdarın sarayında şarap sakisi olduğu belirtilmiştir¹³.

Eski İran kitaplarında da tahtında oturan hükümdar ve ona içki sunan sakiler çokça tasvir edilmiştir. Arap toplumunda içki baş tâci edilmiş, üzüm, buğday, arpa, mısır, bal, hurma ve deve sütünden içki üretmişlerdir¹⁴. Hindistan'da mantardan elde edilen ve Vedalar'da kutsallaştırılan "Soma" vardır. Hem törenlerde kullanılan hem de din adamlarının içtiği somanın, körlerin gözünü açtığına, sakatları

⁷ Boğazköy'de yapılan kazılarda bulunan on beş bini aşkın çivi yazılı tablette Hititlerin bağcılığı bildikleri, yetiştirdikleri üzümün şarap yaptıkları ve bu şarabı içen, satışını yapan insanlar oldukları görülmektedir. Savaş dönüşü yapılan törenlerde kutsal yerlere şarap serpilir ve kral, ekmeğini parçalayıp şarapla birlikte Tanrılara sunar. İvriz Kabartmalarında beş metre boyundaki Tanrı, sol elinde uzun saplı birkaç buğday başağı, sağ elinde ise ayaklarına dolanarak yukarıya doğru uzayan asma dalı tutmakta ve bu dal üzerinde iri taneli iki üzüm salkımı bulunmaktadır. Bu figürün karşısında üç metre boyundaki kral ise ibadet eder durumdadır. Burada hiyeroglifle, kralın Tanrı'ya dua ettiği yazılıdır. Çağların İçkisi Şarap, *Bursa Eczacı Odası Bülteni*, S. 28, Aralık 2000, s.64.

⁸ Sülker, 1985, s13.

⁹ Sülker, 1985, s14-15; Çağların İçkisi Şarap, s.64.

¹⁰ Sülker, 1985, s 18.

¹¹ Bozkurt, 2006, s. 8.

¹² Herodot, (Türkçesi: Müntekim Ökmen), *Herodot Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 1973, s.116.

¹³ Yusuf, 12/41.

¹⁴ Bozkurt, 2000, , s.455-456.

yürüttüğüne inanılmıştır. Veda'nın dört kitabından biri olan Sâmaveda, Soma'ya adanmış ilahileri kapsamaktadır¹⁵.

Doğu Roma döneminde de en yaygın içki, şarap ve türleridir. Fatih'in İstanbul kuşatması esnasında Bizans askerlerini zinde tutup yüreklenmelerini artırmak için sur diplerine salaş meyhaneler kurulduğu, kuşatma süresince Ceneviz teknelerinin Yunan adalarından İstanbul'a fiçılarla şarap taşıdığı ifade edilmiştir¹⁶.

Şarabın bu kadar geniş alanlarda yaygın olarak üretilmesi ve tüketilmesi üzümün yetişme alanının genişliği ve bu paralelde maliyetinin düşük olması ile alakalıdır. Ayrıca dini inançların kutsal törenlerinin ritüel aracı oluşu da bu yayılmada etkili olmuştur.

Rakı üzüm, incir, erik gibi meyvelerin alkolle mayalandırılıp damıtılmasıyla elde edilen içkidir. Türk rakısı ve Yunan rakısı (Uzo) dışındakiler anason içermezler ve ham maddelerinin adlarıyla birlikte anılırlar. Anasonla aromalandırılmış bir içkinin rakı olarak adlandırılabilmesi için yüksek dereceli (93-94 derece) kuru veya yaş üzüm ispiertosunun(*suma*) anason tohumu ile ikinci defa damıtılması gerekir¹⁷. Rakı, üretilen alkole anason tohumunun katılması ve ikinci kez damıtılmasıyla elde edilmiştir. Yaş üzümün dışında kuru üzüm, incir, mısır ve hurmadan rakılar da üretilmiştir. Rakının alkol derecesi ortalama 35-50 oranında değişir¹⁸. Belgeler rakının Türkler arasında yaygınlaşmasının XVIII. yüzyıldan sonra olduğunu göstermektedir.

1.1. TÜRKLERDE İÇKİ KÜLTÜRÜ VE KİMİZ

Toplumların yaşam tarzlarında ve yeme içme kültürlerinin şekillenmesinde yaşadığı coğrafyalar, iklim özellikleri, üretim faaliyetleri etkili olmuştur. Bozkır kültürüne sahip Türkler, hayvancılık üzerine kurulu bir hayat sürdürdükleri için, aynı temele dayalı yeme içme kültürünün izlerini taşımışlardır. Akdeniz'de

¹⁵ Demirci, 2000, s.457.

¹⁶ Vefa Zat, *Âdâbiyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2010, s. 148-149. Bizans'ta şarap konusuna I. bölümde değinilecektir.

¹⁷ Öncü, Ögel ve Çakmak, 2002, s.32; Zat, 2010, s.116.

¹⁸ Sülker, 1985, s132-133

üzümden, Arabistan'da hurmadan yapılan içki, Orta Asya'da yerini kısırak sütünden yapılan kımıza bırakmıştır.

Kımız, Türklerin geleneksel içkisidir. Kımız kullanımı konusunda ilk bilgiler İskitlere dayanmaktadır. Hippokrat, “*kısırak sağanlar ve süt içenler*” diye belirttiği İskitlerin konar-göçer olarak yaşadıklarını, pişmiş etle beslendiklerini, kısırak sütü içip bu süttten “*Hippacae*” denilen bir çeşit peynir yaptıklarını belirtmektedir¹⁹. En eski Türk içkisi kabul edilen kımız, kısırak sütünün mayalanması ile elde edilen az alkollü*, ekşimtrak ve içindeki CO₂ sebebiyle gazozumsu lezzette bir içkidir²⁰.

Kımız rakı, şarap gibi alkollü içki niteliğinde bir içecek olarak algılanmamıştır. ‘Kımız mezesi’, ‘kımız sofrası’ ya da ‘meyhaneler’ gibi kımız içilen ‘içki evleri’ oluşmamış, (ayran gibi) evlerde günlük içecek olarak kullanılmıştır. O “*avulların*” (göçebelerin çadırdan konargöçer evlerin) dostluk içkisi, şöenlerin süsüdür. Kıpçak, Kırgız, Kazak ve diğer Türk boylarında, Mayıs ayı sonlarında bir hafta süren “*Kımız Bayramı*” düzenlenir ve “*En İyi Kımız*” yarışması yapılır. Aileler bayram öncesinde birbirlerine deriden yapılmış kaplarda kımız gönderir ve kımız içmek için aile arasında ziyaretlerde bulunurlar. Bu törenlerde kımız şarkıları ve methiyeler söylenir, çeşitli müsabakalar yapılır. Kıpçak ve Kırgızlar bu Kımız Bayramı'nı “*Sevgi ve Mutluluk Bayramı*” olarak

¹⁹ H. Namık Orkun, “Türk İçkisi Kımız”, *Resimli Tarih Mecmuası*, C. II, S. 17, İstanbul, s.727; İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Kımız”, *Milli Folklor Dergisi*, 2014, Yıl 26, S. 104, s. 77.

* En hafif kımızda %1, en sert kımızda %3 alkol bulunur. Zat, 2010, s.60.

²⁰ Kımız üretiminde ekşi hamur mayasına benzeyen ve çok defa kurutularak saklanan bir mayadan yararlanılır. Mayalanma 20°-30° arasında “*saba*” adlı at derisinden yapılmış tulumlar içinde gerçekleştirilir. Sabaya beş bölüm “*sağmal*” (yeni sağılmış kısırak sütü), bir bölüm maya ilave edilerek “*bışkak*” (karıştırma sopası) ile çalkalanır. Üç-dört saat dinlendirildikten sonra yüzeyde kabarcıklar oluşmaya yani mayalanmaya başlayınca dört beş bölüm sağmal ilave edilerek yeniden çalkalanarak yedi saat için yeniden dinlenmeye bırakılır. Üçüncü kez sağmal, çalkalama ve dinlenme işleminden sonra kımız kokusu hissedilmeye başlanır. En hafif kımız için bile en az yirmi dört saate ihtiyaç vardır. Zamanla ekşimeyle beraber kımızın içindeki alkol derecesi de artar. Kımız, sertlik derecesine göre “*Savmal Kımız*”, “*Erek*”, “*Kara Kımız*” gibi isimler alır. Sonbaharda mayalı kımız, ağzı iyice kapatılmış bir şişe içinde saklanır; yazın kımız çalma zamanı gelince bu mayaya aynı oranda taze kısırak sütü katılır ve ılık bir yerde yirmi dört saat bekletilir. İkinci gün buna iki misli daha taze süt katılır, bundan ortalama üç veya dört gün sonra bakteriler üremeye başlar. Bu şekilde üretilen kımız, Orta Asya Türklerine göre beşikten mezara kadar herkesin içeceği. Kımız, kuvvetli bir besin maddesi, iştah açıcı, antibiyotik özelliği gösteren, mide, bağırsak rahatsızlığı, akciğer veremi, kansızlık gibi birçok hastalığın ilacı bir üründür. Kanı temizleme, sinir sistemini sağlamlaştırma, böbreklere etki etme gibi tedavi edici özellikler taşıyan kımız, yaşlılığın, dermansızlığın yegâne ilacı niteliğinde bir çeşit “*süt şarabı*”dır. Bu nedenle *Kırgızlar* “*kımız içen evin uçuğu bile olmaz*”; kımız içmeyi bilmeyenlere “*mayası bozuk*”, sık sık hastalananlara ise “*atası vaktiyle kımızdan kesmiş*” derlerdi. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, Kültür Bakanlığı, 1991, s. 55- 56; Çağatay Üstün, “Eski Bir Türk İçeceği: Kımız (Koumiss)”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2009-Güz, s.248; Zat, 2010, s. 54, 59; Durmuş, 2014, s.82-83.

kabul etmektedirler. Bu bayramlarda gençler müstakbel hayat arkadaşlarını seçerler. Bu bayram Moğollar'da ilkbahar ve sonbahar olmak üzere yılda iki kez düzenlenir²¹.

Hunlarda içki ile ilgili olarak “...Bundan sonra Hun hakanı, şarabı ...adlı (kutlu bir kaşıkla?) karıştırdı.”, “...Metem’in oğlu tarafından verilen ziyafette Yüeci kralının ‘kafatası, içki kabı’ olarak kullanıldı. Hunlar bu içkiyi Çin elçileri ile birlikte ‘kan andı’ olarak içtiler...” ifadeleri bulunmaktadır²². Çin kaynaklarında(Çinli tarihçi Sı-ma Çyen’in Hyung-Nuların Tarihi adlı eserde) “Çin’in kuzey kıyılarında kısrak beslerler. Bunlara binmezler, sütünden ‘Chuglo’ denen bir tür içki yapıp içerler.” şeklinde geçmektedir²³.

Kımız içme törenleri askerlik hizmetlerinin gelişmesiyle de sıkı bağlantılıdır. “Genel kabul gününde beyler ile halk önünde hakanın ikram ve merhamet sofrası serilir. Sarayın odacılarından biri hakanın işaretiyle “insanların topluluk halinde yaşamalarının temeli olan bu içkiyi(kımız’ı)”, kadehe doldurup, “töresi ile” hakana sunar. Hakan, kımız adı ile ünlü olan “o arı ve temiz içkiyi” biraz içer, ondan sonra “devletin en ileri gelenine ” ikram eder, o da kadehin tümünü içer. İçki içme böyle tören üzere sürer.... Beyler ile komutanlar tamam olduktan sonra askerlere sıra gelir. Askerler ayakta içerler. İçki içme töresinde yanlışlık yapanları ceza olarak kapının yanına bırakırlar. Ceza yargısı “sâki”lere, “kadehçi”lere verilmiştir. Ölüm cezası dışında her türlü cezayı uygularlar....”²⁴

Köktürk şölenlerindeki içki geleneği ile ilgili olarak Çinli gezgin Hüenzang ”.... Çalgı eşliğinde dudağına dek dolu şarap kupaları dizili sofrada şölen başladı. Bu Köktürkler üzüm suyu içiyorlardı. Sarhoşluk veren bu içkiden Gav-Çang’lı elçiler de büyük zevk almışlardı. Şarap tasları gittikçe daha sık boşalıyor, keyif ve neşe gittikçe artıyor, çalgı durmadan çalıyor. ...”²⁵ Kök Türklerde buğday ve darıdan yapılan ‘begni’ adlı bir içkiden de söz edilir. Bu sözcük Divan-ı Lugati’t Türk’te ‘bekni’ biçiminde geçen ve “buğday, arpa gibi şeylerden yapılan içki, boza” biçiminde açıklanır. Yine Kaşgarlı’da şarap sözü de ‘çagır’ olarak geçer

²¹ Bozkurt, 2006, s.19; Üstün, 2009, s.249; Zat, 2010, s. 59-60.

²² Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001, s.293.

²³ Bozkurt, 2006, s.20; Üstün, 2009, s. 248.

²⁴ Ögel, 2001, s.297.

²⁵ Bozkurt, 2006, s. 26.

ve ‘şarap, şıra’ biçiminde ve ‘bir yandan meşrubat öte yandan alkollü içki anlamlarına geldiği’ biçiminde açıklanır. Muhtemelen günümüzdeki çakırkeyf olmak ifadesi buradan gelmektedir. Yine Divan’da ‘arartgu’ diye geçen sözcük de “şerbet gibi buğdaydan yapılan bir tür bira, şarap, içki” şeklinde geçmektedir²⁶. Kutadgu Bilig’de “Aşçı ve içkici (aşçı-idişçi: aşçı ve kadeh doldurup tutan, sâki), sağlam ve güvenilir, bütün olmalıdır”²⁷. Dede Korkut’ta “...Oğlu olmayana mevki(orun) yok! Kızı olmayana kımız yok!...”²⁸, “...Oğuz Han, çeşitli utkulardan sağ ve esen döndüğü için büyük şölenler verir. Otağ kurulur. Büyük ağaçlar altınla kaplanır, çeşitli değerli taşlarla süslenir. Dokuz bin koyun dokuz bin sığır kesilir. Derilerinden doksan dokuz havuz yapılır. Dokuzuna rakı, doksanına kımız doldurulur. Oğuz Han’ın tüm yakınları çağrılır...”²⁹ şeklinde geçmektedir.

Yine Dede Korkut’ta, oğlu-kızı olmayan Dirse Han, Hanlar Hanı Bayındır Han’ın düzenlediği büyük toyda kara çadıra oturtulur. Bu durum Dirse Han’ın çok ağrına gider. Eşinin de telkiniyle Dirse Han büyük bir toy düzenler; bu toyda tepe kadar et, göl kadar kımız yığdırır; aç olanları doyurur, çıplak olanları giydilir. Bir ağzı dualının duasını tanrının kabul etmesiyle oğul sahibi olur. Yine Oğuz Han da Mısır Seferi’nden döndükten sonra büyük bir toy yaptırmış, bu toyda dokuz yüz deve, dokuz bin koyun kestirmiş, dokuz havuz rakı, doksan havuz kımız doldurmuştur³⁰.

Manas destanında Han Kökütey’in “Gözlerim yumulduğu zaman vücudumu kımız ile yıkayınız” şeklinde vasiyeti bulunmaktadır³¹.

Ataları ile atları arasında kan bağı olduğuna inanan ve Hakasya’da yaşayan Saha Türkleri de, evin en büyük direklerine at kanı, at yağı ve kımız sürerlerdi. Yerin, dağın, ormanın ruhlarına dua ederken de kımız ve at yelesi kullanırlardı. Seyyahlar, ölümlerin değerli eşyalarıyla birlikte gömülürken eşyaların yanında kımızın da bırakıldığından bahsetmektedirler. Mezarlarda ortaya çıkan ölenin eline verilmiş halde, içinde kısırak sütü bulunan kupaların varlığı kımızın o dönemde

²⁶ Bozkurt, 2006, s. 21-22.

²⁷ Ögel, 2001, s. 285.

²⁸ Ögel, 2001, s.290.

²⁹ Bozkurt, 2006, s.27.

³⁰ Kabak, 2012, s.147.

³¹ Üstün, 2009, s.249.

ahirette at, kılıç ve diğer eşyalar kadar gerekli bir şey olduğunun düşünüldüğünü göstermektedir³².

Eski Türklerde kımızla birlikte rakı da dini ayinlerde yerini almıştır. Her yıl Haziran ayının biri ile yirmisi arasında, her kabilenin bir gün uyguladığı, cemaat halindeki resmi “Tanrı Kurbanı” ayininde rakı ve kımız birlikte kullanılır. Törene herkes yeni ve beyaz elbiseler içinde gider, her aile bir kuzu alır, giderken mezarlığa uğranır, kabirler üzerine rakı dökerler. Kurban kesilip dualar eşliğinde büyük ateşin karşısında havaya kaldırılarak kadeh tutulur. Dua bitince sofraya indirilir. Önce oymak beyi veya beyaz kam bir kadeh rakı içer; sonra herkes birer fincan rakı veya kımız içer, eğlencelerle yemek yenir. Bu ayinde içilecek rakı hususi bir merasimle çekilir. Kımız kaynatılarak damıtılır ve buna arığa (arakı) denir. Yapılan bu rakı ve kımız kutsaldır³³.

Moğollarda da kımız içme ve kadeh sunma törenleri mevcuttur. Zafer toyunda “(Çingiz Han’ın torunlarından en büyüğü, ağası olan Batu) “*Rus akınından sonra bir veda toyu verip toplanmaya söz verdik. Büyük bir çadır kurdurarak hepimiz içinde toplandık. Ağa, (yani en yaşlı) olmam sebebiyle ilk önce birkaç bardak içkiyi ben içtim. ...*” , “*Batu, bizimle eşit(saça) derecede olduğu halde(emegetsaca’un) ‘içkiyi bizden önce nasıl içer’ dediler*” şeklinde ifade edilmiştir³⁴. Ayrıca kadınların içki sırası kavgası şu şekilde belirtilmiştir: “*...İlk önce Çingiz Han ile çevresindeki kadınlara içki verildiği için diğer iki kadın aşçıbaşı Şıkı’ur’u döğdüler...*”³⁵ Cengiz yasalarında bazı sorunlara sebebiyet veriyor olmalıdır ki içki içilmesi konusunda sınırlandırmaya gidilmiştir: “*İçkiyi bırakmayan ayda üç kez sarhoş olabilir. Bunu aşarsa suçludur. Ayda iki kere sarhoş olmak iyidir, bir kez ise daha övgüye değer. Ama hiç sarhoş olmamak! Böyle bir kimse nerede bulunabilir? Eğer gene de böyle birisi bulunursa o her türlü saygıya değer.*”³⁶

³² Turgay Kabak, “Şamanizmden Aleviliğe Dini Ritüellerde Rakı İle Kımızın İşlev ve Önemi”, *Dergi Karadeniz*, Yıl:4, S. 16, Kış 2012, s.146.

³³ Kabak, 2012, s.146-147.

³⁴ Burada zafer toyundaki içme sıralamasını belirleyen etkenlerden birinin kımız olduğu görülmektedir. Kımız, protokol kurallarının bir aracı olarak sunulmuştur.

³⁵ Bu örnek, törenlerde içilen içkinin toplumun tüm kesimlerine hitap ettiğini, içki içme konusunda kadın-erkek ayrımı gözetilmediğini göstermektedir. Ögel, 2001, s.296.

³⁶ Bozkurt, 2006, s.23.

Orta Asya ile Anadolu topraklarının sunduğu farklı ürünler, İran, Mezopotamya, Akdeniz kültürleri ile kaynaşma ve inanç dünyalarındaki farklılaşma, çeşitlilikle birlikte değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu değişim eski kültürün tamamen terk edilmeyip yeni ile eskinin kaynaşması şeklinde olmuştur. Orta Asya'nın "Atlı Bozkır" kültürünün at, koyun, keçi, sığır gibi hayvansal ürünler kaynaklı beslenmesi, tarım temelli beslenme kültürüne dönüşmüştür.

Orta Asya kökenli, kımız üzerinden oluşturulmuş olan içki gelenek ve alışkanlığı, coğrafi etkenler ve yerleşik kültürün etkisiyle Oğuzlar'da değişime uğramış, kımız yerini şaraba bırakmıştır. Bununla birlikte Alaüddin Keykubad ile Oğuz beyleri arasındaki (Türklerin eski geleneği olan) and töreninde kımızın hala varlığını koruduğu, şiirde geçen "*Kimiz ve kımran bu tertib ile/Ağa ve ini arasında içile*" beytinden anlaşılmaktadır³⁷. XVIII. yüzyıla kadar ilk sırada yer alan şarap, daha sonra yerini rakıya bırakacaktır.

1.2. İLAHÎ DİNLER VE İÇKİ

1.2.1. Yahudilik ve İçki

Tevrat'ta birçok bölümde İsrailoğullarının içkiyi serbest olarak kullandıkları (Nuh peygamber dâhil³⁸)*görülmektedir. Tevrat'ta Hz. Musa içki içmediği için övülmüş (Tesniye, 29/6); bazı kısımlarda şaraptan kaçınılması gerektiği açıkça ifade edilmiştir: "*Rab Musa'ya şöyle dedi: İsrail halkına de ki, 'Eğer bir erkek ya da kadın Rab'be adanmış kişi olarak Rab'be özel bir adak adamak, kendini Rab'be adamak isterse, şaraptan ya da herhangi bir içkiden kaçınacak, şaraptan ya da başka içkilerden yapılmış sirke içmeyecek. Üzüm suyu da içmeyecek. Yaş ya da kuru üzüm yemeyecek.*"³⁹ Hatta bazı bölümlerde içki ve şaraba yönelik yasaklayıcı ifadeler kullanılmıştır: "*Ve şimdi rica ederim, sakın*

³⁷ Kabak, 2012, s.149; Kımız günümüzde daha çok Kırgız, Kazak, Tatar, Özbek, Altay, İdil ve Ural Türkleri ile Moğollar ve Sibirya'da Yakutlar tarafından üretilmektedir. Ülkemizde de 1989 yılında İzmir Kemalpaşa'da bulunan Alaş Kımız Üretim Çiftliğinde yapılmaktadır. Filiz Yangılar, Pınar Oğuzhan ve Pınar Çelik, "Eşsiz Bir İçeceğimiz: Kımız", *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.1, Yıl:2013, s.124-125.

³⁸ Tekvin, 9/20-25.

*Bu durum peygamberlerin İslam inancındaki "İsmet" sıfatına aykırıdır.

³⁹ Sayılar, 6/1-3; ayrıca Hakimler, 13/1-4, 14; Sayılar, 6/1-3; İşaya, 28/1 bakılabilir.

şarap ve içki içme ve hiçbir murdar şey yeme."⁴⁰ "*Sen ve oğulların Buluşma Çadırı'na şarap ya da herhangi bir içki içip girmeyin, yoksa ölürsünüz. Kuşaklar boyunca bir kural olsun bu.*"⁴¹ "*Asmadan çıkan hiçbir şeyden yemesin. Şarap ve içki içmesin. Hiçbir murdar şey yemesin. Ona emrettiğim her şeyi tutsun.*"⁴² Tevrat'ta zarar ve yasaklık/haramlık ifadelerine rağmen Yahudiler bira, şarap ve likör türü içkilere yemeklerinde ve bazı dini törenlerinde yer vermişlerdir (İşaya, 28/1). "Sabbat (Şabbat/Sebt Günü)" ayinlerinde⁴³, "Purim" (Kurtuluş Bayramı) törenlerinde, Pesah, Roş ha Şanah (Yılbaşı Bayramı), evlenme törenlerinde dua eşliğinde şarap içilir. Şarap geleneksel neşe ve esenlik simgesi olarak kabul edilir. Şarapla ekmek, törenlerin en temel kutsal simgelerindendir. Sarhoş olunmayacak kadar içilmesi gelenek kabul edilir. Hem az miktarda içilen içkiye karşı takınılan tavır hem de dini törenlerde kutsanarak içilmesi Yahudilikte içki kültürünün varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur⁴⁴.

1.2.2. Hristiyanlık ve İçki

Hristiyanlık da içki konusunda Yahudilikten çok farklı bir yaklaşım sergilememektedir. Yeni Ahit'in birçok kısmında şarabın kullanıldığı, Yahudiler gibi Hristiyanlar arasında serbestçe içildiği, ticaretinin yapıldığı, tedavi amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Matta, 9/17; Markos, 2/22; Luka, 5/37-39; Vahiy,18/12) Bununla birlikte bazı kısımlarda da kaçınılmasının daha iyi olacağına dair ifadeler bulunmakta, sarhoş olunacak kadar içilmesi tasvip edilmemektedir. (Romalılar, 14/21; Romalılara Mektup, 13/13; Timoteus, 3/3; Efesliler, 5/18). Hatta Hristiyan gruplar içerisindeki Mormonlar ve Kuakerler gibi marjinal gruplar içki içilmesine tamamen karşıdır. Hristiyanlar Kana'daki bir düğün esnasında suyu, çok kaliteli bir şaraba çevirmesinin Hz. İsa'nın bir mucizesi olduğuna inanırlar.(Yuhanna, 2/1-10) Bu tasvir, erken dönemde Hristiyanlığın şaraba karşı olumsuz bir tavrının olmadığını örneğidir. Hz. İsa ile ilgili olarak bazı kitaplarda

⁴⁰ Hâkimler, 27/25, 37.

⁴¹ Levililer, 10/9.

⁴² Hâkimler, 13/14.

⁴³ Sabbat (Sebt), Yahudilerce kutsal kabul edilen, dinlenme ve dua ile geçirilen Cumartesi günüdür. Sabbat ve diğer kutsal günlerdeki kutsama törenleri olan "Kidduş"larda, evin reisi şarap kâsesi üzerine Kidduş duası okur, sonra da sofrada bulunan herkese birer yudum içirirdi. Ramazan Tunalı, *Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam'da İçki*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2006, s. 43-44.

⁴⁴ Demirci, 2000, s.458; Tunalı, 2006, s.47-48.

kendisinin de şarap içtiği (Matta, 11/19; Luka, 7/34), bazılarında ise içmediği (Luka, 22/18) yazılıdır. Son akşam yemeğinde Hz. İsa'nın yemekte ekmeği bölerek “Alın yiyin bu benim bedenim” dediği⁴⁵ bir kâse şarap alıp şükrederek “Bu hepimiz için. Çünkü bu benim kanım. Günahların bağışlanması için birçokları uğrunda dökülen ahdin kanıdır. Fakat ben size derim: Babamın melekûtunda sizinle taze olarak onu içeceğim güne kadar, ben asmanın bu mahsulünden artık içmeyeceğim.”⁴⁶ şeklinde ifade ettiği yazılıdır. Hristiyanlıktaki en önemli dinsel törenlerden biri olan “Son Akşam Yemeği” anısına yapılan “Ekmek-Şarap Ayini”nde (Evharistiya), Hristiyanlar ekmekle şarabı yiyip içerler. Şarabın Evharistiya ayinindeki zorunluluğu, ihtiyacı karşılamak için özellikle manastırlarda büyük şarap imalathanelerinin kurulmasına neden olmuştur. Kilise gittiği her yere şarabı da götürdüğü için bu durum şarabın yayılma alanını genişletmiştir. Hatta Avrupa’da birçok alanda IX-XII. yüzyıllar arasında kurulan büyük bağlar hep kilisenin korumasındadır. Ancak Hristiyanların bir kısmı da sarhoş olmaya sıcak bakmamaktadırlar⁴⁷.

1.2.3. İslamiyet ve İçki

İslamiyet’in geldiği ilk zamanlarda içki yasak değildi. O dönemde Arabistan’da içki içmek hemen tüm toplumun bir alışkanlığıydı. Meyhaneler iştret meclislerinin kurulduğu, cariyelerin ud çalıp şarkı söylediği, dans ettiği mekânlardı. İçki, erkeklerin kumar ve kadınla birlikte en önemli uğraşları, aynı zamanda ticaret malzemeleri, şiiir ve eğlencelerinin temel teması idi. Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman gibi bazı sahabelerin İslam öncesi dönemde de içmedikleri bilinmektedir. Bu, muhtemelen ahlaki bakımdan sarhoşluk halinin hoş karşılanmayacağından ve kişiyi insani davranışlardan saptıracağından kaynaklı olmalıdır. Kur’an, Arap kültüründe önemli bir yer teşkil eden içkiyi birden yasaklama yerine, belirli bir süreç dâhilinde bu alışkanlıklarını yenmelerini sağlayarak peyderpey sona erdirme yoluna gitmiştir.⁴⁸

⁴⁵ Matta, 26/26.

⁴⁶ Matta, 26/27-29.

⁴⁷ Demirci, 2000, s. 458; Bozkurt, 2006, s.11.

⁴⁸ Bozkurt, 2000, s.456; Mustafa Baktır, “İçki”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 21, s.458); Salim Özer, “İçkinin (Alkollü İçeceklerin) Yasaklanmasında Fukahanın Esas Aldığı Ölçüler”, *Bilimname*, S.18, 2010, s. 56- 57.

İçki ile ilgili ilk ayet, yasak içermeyen Nahl-16/67'dir: *"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır."*⁴⁹ Toplumdaki bozuklukların devam etmesi üzerine bir gün Hz. Ömer, Resulallah'a: *"Şarap malı yok edip aklı gideriyor. Allah'a dua et de onunla ilgili hükmünü bize açıklasın"* dedi. Bunun üzerine Bakara-2/219 nazil oldu: *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür."*⁵⁰ Günah olan şeylerin de haram kılındığı başka bir ayette açıkça ifade edilmiştir⁵¹. Zorlayıcı hüküm bulunmamasına rağmen birçokları içkiden vazgeçtiler. Ancak namaz vakti gelince sarhoş sarhoş namaza gidenler de bulunmaktaydı. Rivayete göre bir gün sarhoş halde namaz kıldırarak olan imam bir kelimeyi (ya da eki) söylemeyi unutunca tam tersi bir anlam ortaya çıktı. Bunun üzerine Nisa-4/43 indi: *"Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın..."*⁵² Burada yasak yer almamakla birlikte sınırlandırıcı bir ifade kullanılmıştı. Günde beş vakit namazın aralıkları sarhoşluk halinin geçmesini sağlayacak kadar uzun olmadığı için içki tüketimi büyük ölçüde azaldıysa da özellikle düğün, bayram gibi özel zamanlarda tüketim yine büyük oranlara çıkmaktaydı. Bunun üzerine Maide-5/90-91 indi: *"Ey iman edenler! (Aklı örten) içki(ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan; içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"*⁵³ İslam âlimleri, bu ayetlere dayandırarak hicretin dördüncü yılından itibaren içkinin yasak olduğunu kabul etmişlerdir.

Hiz. Peygamber'in birçok hadisinde içkinin haram kılınmasının çeşitli hikmetleri, içki içenin uğrayacağı dünyevi ve uhrevi zararlar anlatılmıştır. Bu bağlamda, ilk başta şarap koyulan kapları, şıraları, içki içilirken oturulan sandalyeleri kullanmayı yasaklamıştır. Ancak sonra Hiz. Muhammed *"Ben size içki kaplarını yasaklamıştım, fakat bizatihi kaplar herhangi bir şeyi ne haram ne de*

⁴⁹ Nahl 16/67.

⁵⁰ Bakara 2/219.

⁵¹ A'raf 7/33.

⁵² Nisa 4/43.

⁵³ Maide 5/90-91.

helal yapabilir. Yasaklanan şey, sarhoşluk veren içkidir."⁵⁴ buyurmuşlardır. Konuya dair Hz. Muhammed'in birçok hadisi mevcuttur⁵⁵. Bütün fakihler Hz. Peygamber'in üzerinde içki bulunan sofraya oturulmasını yasaklayan hadisinden hareketle Müslümanın içki meclisine katılmaması, her durum ve şart altında içkiye karşı tavır alması, bulunduğu mecliste içki içilmesini önlemeye çalışması, buna gücü yetmiyorsa o tür toplantıları terk etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber'in içilmesinin yanı sıra satılması, satın alınması, parasının yenmesi, taşınmasını kınaması, yenilip içilmesi haram şeyin satışının da haram olduğunu belirtmesi, şarap ticaretini yasaklaması, eldeki şarapları imha etmesi, içkinin Müslümanlar tarafından hukuken tanınmayan ve korunmayan bir mal statüsünde olmasının dayanağını oluşturmuştur⁵⁶.

İçkinin haramlığı, hangi safhalarda haramlık hükmünü taşıyacağı, cezayı gerektirip gerektirmediği konularında İslam hukukçuları hemfikir olamamışlardır⁵⁷. Ancak "azının da çoğunun da haram olduğu genel ilkesi" İslam dünyasında benimsenen genel görüş olmuştur. Haram sayılmasındaki kriter olarak "kişilerin sarhoş olması değil, o içkinin sarhoş edicilik vasfının bulunması" şeklinde objektif bir ölçüye bağlanmıştır⁵⁸.

İslam'a göre haram olan bir fiiliyatın işlenmiş olması suç unsuru teşkil ettiğinden, haram bir eylemi yapan ve yaptığına pişman olmayan kimseler öbür dünyada cezalandırıldığı gibi bazı durumlarda pişman olsun veya olmasın bu

⁵⁴ İbrahim Cânan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989, C. 8, s.168.

⁵⁵ "Şarabın on gruba kötülüğü dokunur: Kendisine, sıkana, sıktırana, satana, alana, taşıyana, parasını yiyene, içene ve doldurana." "İçki bütün kötülüklerin anasıdır." "Sarhoşluk veren her içki haramdır." "Her sarhoş edici şey haramdır. Bir farak (küp)(7,5 kiloya yakın bir ölçek) içildiği takdirde sarhoşluk veren bir şeyin tek avucu da haramdır." "Dünyada şarap içip tevbe etmeyen, ahret(cennet) şarabından mahrum edilir." Abdülaziz Bayındır, "İslam Açısından Sarhoş Edici İçkiler", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, C. IV, S.3, Haziran 1980, s. 4, 14; Cânan, 1989, C.8, s.124, 164; Özer, 2010, s.63.

⁵⁶ Baktır, 2000, s.461.

⁵⁷ Hanbeli, Maliki ve Şâfi'lere göre sarhoşluk verici şeyleri içmek -adı rakı veya üzüm suyu ya da başka bir şey- azı da çoğu da (yukarıda belirtilen hadis gereği) haramdır. Ebu Hanefi'ye göre ise içki, sadece hamr (şarap) içmeye münhasırdır. Şarap dışındakilerin kullanılması cezayı gerektirmez ancak sarhoş olunması cezayı gerektirir. Yani Hanefilerde haram olan, az ya da çok şarap içmek veya sarhoş olacak kadar diğer içkileri kullanmaktır. Diğer içkilerde söz konusu etken sarhoşluk veren maddenin kendisi değil sarhoşluk veren miktardır. Yani kişi üç bardakta sarhoş oluyorsa dördüncü bardak haramdır. Abdulkadir Udeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (Çev: Akif Nuri), C. IV, 1977, s.419-420; Bayındır, 1980, s.8.

⁵⁸ Udeh, 1977, s.421; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, 2. Kitap/II. Bâyezid Devri Kanunnameleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s.231; Baktır, 2000, s. 460.

dünyada da cezalandırılırlar⁵⁹. “Had suçları” adı verilen, cezası Kur’an’da belirtilen suçlardan biri de şarap içme - sarhoşluk halidir⁶⁰. Kur’an’da diğer had suçlarının cezaları açıkça belirtilmiş olmasına rağmen şarap içme suçuna dair ceza belirtilmemiştir. Benzer şekilde Hz. Muhammed’in de yasağa dair birçok hadisi olmasına rağmen cezasına yönelik fiili bir tayini nakledilmemiştir⁶¹. Hz. Muhammed döneminde uygulanan (daha çok) kırk sopa cezası (seksen sopa veya daha ağır cezalar ölüm olması durumunda diyet gerekeceği için pek uygun görülmemiştir), Hz. Ömer döneminde ilk zamanlarda kırk, sonradan tüketimin artması nedeniyle seksen sopaya çıkarılmıştır. Hz. Osman döneminde hem kırk hem seksen, Hz. Ali döneminde kırk, Hz. Muaviye döneminde ise yine seksen sopa olarak uygulanmıştır⁶². Kırk değnek sünnet, seksen değnek icmaya dayandırılmıştır.

İslam hukukçuları dinleri haram saymadığı sürece ve kamu düzenini ihlal etmedikçe, gayrimüslimlerin içki içmelerini, ticaretini yapmalarını mübah kabul etmişlerdir. Hatta onların içkisini telef eden Müslümanın bunu tazmin etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak gayrimüslimler dolayısıyla ülkede içki bulundurulacak olması, içmeyenleri teşvik edebilecek bir durum olduğundan bu düşünce İslam âlimleri arasında farklılıklara sebebiyet vermiştir.

⁵⁹ Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *AÜHFD*, C.3, S. 1, Yıl 1946, s.127.

⁶⁰ Had kelimesi sözcük anlamı itibarıyla men’ etmek demektir. Terim olarak ise, Allah hakkı (kamu hakkı) olarak uygulanması gereken miktarı belli ceza demektir. Had cezasını gerektiren suçlar yedi tanedir: *zina*, *iffete iftira (kazf)*, *içki içmek (şirb)*, *hırsızlık (sirkat)*, *yol kesme (hirâbe=kat’-ı tarik)*, *dinden dönme (riddet)* ve *isyan(bağy)*. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 1. Kitap/Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, Mart 1990, s.108.

⁶¹ Üçok, 1946, s.138; İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *AÜHFD*, Ankara, 2003, C.52, S.1, s.176.

⁶² Ebu Hanife’ye göre; had cezasını gerektiren içki içme (*şirb*) suçunun iki rüknü vardır: Birincisi az da olsa şarap içmek veya diğer içkileri içerek sarhoş olmaktır. İkincisi cezai kasıd ve iradedir. Zorla içirilen içkiler cezayı gerektirmez. İçki içme suçunun had cezası (*hadd-i şirb*), (eksik ve fazla olmadan) içki içene seksen kırbaç vurmaktır. Bu suç, iki erkek ve şahitliği geçerli şahidin şahadeti, suçlunun ikrarı ve sarhoşluk hali ile ispat edilir. Canan, 1989, s.282-283; Akgündüz, 1990(I), s.111.

I.BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİ VE YASAKLARI (XIV.-XIX. YÜZYIL)

1.1. XIV. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI TOPLUMU VE İÇKİ

Türkler, Anadolu'ya gelmeden önce İslam'ı peyderpey kabul etmişler, bu dinin bütün özelliklerini tam anlamıyla ve birden özümseyemeyip eski inanç ve sosyal yaşantılarının izlerini büyük ölçüde taşımaya devam etmişlerdi. Bu durum yalnız konargöçer çevreler değil şehirlerde yaşayan sade halk için de geçerliydi⁶³.

XIV. yüzyıl başlarında bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yöneticilerin İslam anlayışı geleneksel, kabilevi çerçeve içinde şekillenmekteydi. Rum abdallarıyla Osman, Orhan ve I. Murad sıkı bir işbirliği içindeydiler. Ancak Yıldırım Bayezid zamanında ulema çevreleri ile yakınlık kurulmaya, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari yapısına medresenin temsil ettiği fıkha dayalı kitabi/kaideci İslam anlayışı (fıkıh) hâkim olmaya başlamıştı. XV. yüzyıldan itibaren ise “devlet İslam'ı (resmi İslam)” ve “halk İslam'ı (geleneksel İslam)” anlayışları şeklinde ayırım belirginleşmişti⁶⁴.

⁶³ Ahmet Yaşar Ocak, 13.-16. Yüzyıllar Anadolu Şehirlerinde Dinî Sosyal Hayat, Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri(Selçuklu Dönemi): Makaleler-Araştırmalar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 28.

⁶⁴ Devlet İslam'ı medrese İslam'ı ile halk İslam'ı ise tekke İslam'ı ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Devlet İslam'ı, İslam'ın devlet ideolojisinde, merkez ve taşradaki bürokrasiye yansımaları, iç ve dış politikadaki rolü demektir. Yani İslam'ın siyasallaşmış biçimidir. Halk İslam'ı ise siyasi nitelik kazanmamış, yalnızca sosyal hayat tarzı olarak algılanan ve yaşanan, kitabi esaslardan çok, toplumun geleneksel inanç ve hayat tarzının belirlediği, kısmen hurafelerle karışık İslam anlayış ve tarzıdır. Bu kültürün şekillenmesinde iki etken mevcuttur: Birincisi eski inanç ve geleneklerin şifahi bir kültür unsuru olarak ön plâna çıkışıyla kendini belli eder. Kalenderilik, Bektaşilik, Alevilik gibi. İkincisi de Sünnî İslam'ın kitabi esaslarıdır. Halk İslam'ı tekke ve zaviyelerde yaşanan İslam hayat tarzından farklı olarak, mistik İslam'ın etkisiyle evliya kültü etrafında gelişmiş, heterodoks ve Sünnî kesimlerin ortak zeminidir. Osmanlı Devleti klasik İslami niteliğini Fatih Sultan Mehmed devrinde aldı ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde de bütün çizgileriyle tamamladı. Ahmet Yaşar Ocak, Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri (Osmanlı Dönemi):

Devletin kurulma aşamasında 1243 Moğol işgalinden kaçan, Menteşe, Aydın, Osmanlı gibi uç beyliklerine giden, hem fetihlere katılıp hem dini görüşlerini yayan Babaî dervişler, halk arasında “*Rum Abdalları*” olarak adlandırılmıştı. Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Kızıl Deli, Seyyid Ali Sultan gibi bu dervişler, heterodoks Müslümanlığın inanç karakteristiklerini yansıtmışlardı. Törenlerinde XII. yüzyılda Yesi’de Ahmet Yesevî’nin, Baba İlyas’ın meclislerinde olduğu gibi Eski Türk geleneklerine uygun olarak kadınlar ve erkekler bir arada bulunmuşlar, esrar ve içki kullanmışlardı. Bu dervişler uğradıkları şehir ve kasabalarda -namaz kılmadıkları, oruç tutmadıkları, içki içtikleri, esrar kullandıkları için- halkın ve ulemanın kınamaları, bazen de hakaretlerine maruz kalmışlardı. Oysa kırsal bölgelerde halk onları büyük bir saygıyla karşılamış, evliya muamelesinde bulunmuşlardı⁶⁵.

İlk Osmanlı tarihlerinden öğrenildiğine göre Orhan Gazi Geyikli Baba ile çok iyi ilişkiler içindeydi. Geyikli Baba dervişleriyle Bursa’nın fethine katılmıştı ve Orhan Gazi “*Baba’nın içki içme alışkanlığı vardır*” düşüncesiyle kendisine şarap gönderilmesini istemişti. Bu olay torunlarının medresesinden çok Türkmen babalarına yakın olan ilk Osmanlı sultanlarının hoşgörü anlayışını ve tutucu olmayan tavırlarını çarpıcı biçimde göstermekteydi. Bunun dışında, 1352’de Cenevizlilerin Sultan Orhan’a sundukları armağanlar arasında Trigleia şarabı bulunmaktaydı⁶⁶. Tarihî kayıtlar, Anadolu’da Türkler arasında şarap içme âdetinin erken zamanlardan beri yaygın olduğunu, ticari kayıtlar Batı Anadolu Türkmen beyliklerinin nadir pahalı şarap çeşitlerini ithal ettiklerini ortaya koymaktaydı.

Makaleler- Araştırmalar, Kitap Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2011, s.85-88; İslamiyet’in kesin yasağı nedeniyle Sünni kesimin dini ritüellerinde kendine yer bulamayan rakı, sadece eski Türk inanışlarıyla daha çok bağı olan Alevilik inancının dini ritüellerinde varlığını devam ettirebilmiştir. Sünni İslam inancına sahip Türkler, rakıyı bir eğlence aracı olarak içmeyi bile günah sayarken, Alevi inançlı Türk kesimi rakıyı dini ritüellerinde kullanmaya devam etmiştir. Yani rakı heterodoks İslam inancı içerisinde kutsal içecek olma özelliğini devam ettirmiştir. Kabak, 2012, s.153.

⁶⁵ Örneğin Abdal Murad Bizans çevrelerinde dahi mucizeleriyle tanınmış, Bizans döneminde Bursa halkı ona yiyecek göndermişti. Keşiş Dağı (Uludağ) bölgesinde ünlü Geyikli Baba, bir kilisede şarap içmiş ve kılıcıyla Ayios Yeoryios’unkine benzer mucizeler gerçekleştirmişti. Bu özellikleri nedeniyle bölge Hıristiyanları ona iyi gözle bakmışlardı. Elizabeth A. Zachariadou, “Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet” *Osmanlı Beyliği(1300-1389)*, (Çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 49, 2. Baskı, İstanbul, Şubat 2000, s.3-4; Ocak, 2011(I), s.79.

⁶⁶ Mudanya’nın birkaç kilometre batısında yer alan Trigleia köyünde (günümüzde Zeytinbağı) üretilen şarap, XIV. yüzyıl başlarında çok tutulan bir şaraptı. Zachariadou, 2000, s.14; 151.

Saruhan oğlu, açık açık şarap meclisleri, Aydınoğlu Gazi Umur Bey şarap içilen işret meclisleri, ziyafetler ve sohbetler düzenlemişlerdi⁶⁷.

1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİYE DAİR HUKUKİ YAKLAŞIM

İslam'ın kabulüyle birlikte Türk topluluklarının yaşantılarındaki farklılık hukuk alanında değişimi beraberinde getirmişti. Osmanlılar, kendilerinden önceki Türk-İslam devletlerinden aldıkları hukuki yapıyı muhafaza etmişler ve devrin şartlarına göre bazı değişikliklerle güçlü bir hukuk teşkilatı oluşturmuşlardı. Hukuk, üç ana temele dayandırılmıştı. Bunlar İslam hukuku (şeriat, şer', ahkâm-ı şer'iyye), örfi hukuk (örf, kanun, kavânîn-i örfiye) ve fethedilen bölgelerde daha önce konulmuş olan kanun ve nizamlardı. İçki yasağının dayandığı temel ilke şer'i hukuk/Hanefi hukuku idi ve devletin son yıllarına kadar hadd-i şirb uygulanmaya devam edilmişti. Bu durumu şer'iyye sicilleri ile Osmanlı Kanunnamelerinde görmek mümkündü. Allah ve peygamberinden bu suç için belirli bir ceza kesin olarak nakledilmediği için uygulanan cezaya bazı hukukçular ta'zir⁶⁸ demişlerdi. Kanunnamelerde geçen “Eğer bir kişi hamr içse, kadı ta'zir ede, iki ağaca bir akçe cürm alına” ifadesi bunu destekler görünmekteydi⁶⁹.

İslam'ın gayrimüslimlere tanıdığı inanç özgürlüğünün bir gereği olarak aile, şahıs, miras ve borçlar hukuku gibi dini inançla yakından ilgili konularda kendilerine adli ve hukuki muhtariyet tanınmış, Hanefi fakihlerinin tabiriyle bu konuda “onları kendi inançlarının gereğiyle baş başa bırakma” ilkesi benimsenmişti⁷⁰. Osmanlı hukukçuları da içki hakkındaki hükümlerde İslam hukukçularının kabul ettikleri esasları aynen benimsemişler, onları inançları gereği meşru saydıkları domuz ve şarap gibi mallar ile -kendilerince meşru kabul edilendiğer bazı hususlarda farklı hükümlere tabi tutmuşlardı. İslam ülkesinde suç sayılan

⁶⁷ Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in işret meclisleri Düsturname'de yer almaktadır. Halil İnalçık, *Seçme Eserleri III, Has-Bağçede Aş u Tarab: Nedimler, Şâirler, Mutribler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.191.

⁶⁸ Ta'zir: Hakkında kesin ceza tespit edilmemiş olan yasaklanmış fiillerde, yerine getirilmesi gerekli olan ceza demektir. Bunlar, had ve kısas cezaları dışında kalan, tayini kanun koyucuya bırakılmış olan cezalardır. Akbulut, 2004, s.179.

⁶⁹ Akgündüz, 1990(I), s.111.

⁷⁰ Ahmet Özel, “Gayrimüslimler”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 13, s.422); Üçok, 1946, s.127.

bir fiili işlediklerinde kural olarak onlara da İslam ceza hukuku hükümleri uygulanması gerekirken, içki içtiklerinde had cezası uygulanmamış, kamu düzenini ihlal etmeleri halinde ta'zîr cezası verilmişti⁷¹. Osmanlı topraklarında hâkim din ve vicdan hürriyetine saygının gereği olarak gayrimüslim kesim -belirli bir denetim altında- içkilerini içebilmişler, bu içkilerin üretim ve satışını yapabilmişlerdi⁷². Özellikle Galata, Fener, Balat, Kumkapı gayrimüslimlerin yoğun olduğu ve dolayısıyla içki üretimi, tüketimi, satışının da merkezi sayılan mekânlar olmuştu.

1.3. XV. VE XVI. YÜZYILLARDA İÇKİ VE YASAKLARI

İstanbul, Osmanlı toprağı olmadan önce Bizans döneminde meyhaneleri ile ünlü bir şehirdi. Bu dönemde en yaygın içki, çeşitli şarap türleriydi. Bizans kaynaklarında ekmek ve şarabın beslenmenin başlıca iki unsuru olduğu belirtilmekteydi. Bazı manastırlarda şarap sabah kahvaltısına dâhildi. Keşişlerin günlük şarap istihkakları bulunmakta, şarapsızlık bir çeşit ceza veya belli günlerde tutulan orucun parçası sayılmaktaydı. İstanbul'da bağcılık ve şarapçılık özellikle manastırlar çevresinde yaygın olmakla birlikte ihtiyaç duyulan şarap büyük oranda Yunan Adaları, Taşoz, Girit, Sakız Adalarından getirilirdi. Büyük manastırlar özellikle Heybeliada ve Büyükkada'dakiler şaraplarıyla ünlüydü. Şehrin içindeki perakende şarap satan "kapelos"lar, "orgasterion" denilen dükkânlarda yemek de verirlerdi. Sarayda da şarap çok içilirdi. Üzüm dışında kayısı, erik, incir, hurma gibi meyvelerin fermante edilmesiyle elde edilen özel içki çeşitleri de vardı. İstanbul'da Bizans döneminde özellikle Galata bölgesi meyhaneleriyle ünlüydü⁷³.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi, yalnızca bir kentin değil aynı zamanda köklü bir kültürün de fethi idi. Osmanlı Devleti, kenti teslim aldığı anda Doğu Roma'nın mirasını da devralmıştı. Hristiyan beldelerinde büyüyen gelişen Osmanlı Devleti'nin bu kültürün devamına engel olması, devralınan kültürü yok edip kendi kültürünü hâkim kılması, hem devletin hem de dininin hoşgörü politikasıyla bağdaştırılamazdı. Osmanlı, bu nedenle Bizans kültürünün, kendi

⁷¹ Özel, 2000, s.423.

⁷² Zat, 2010, s.87.

⁷³ "İçki", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları, (C.4, s.132); Zat, 2010, s.150

içinde İslam hukukuna aykırı olmamak üzere, mozaiğin bir parçası olarak yaşamasına izin vermiş; gayrimüslimlerin yoğun olduğu bölgelerde meyhanelerin varlığına engel olmamıştı. Ancak zamanla çeşitli nedenlerle meyhanelerin kapatılmasına, içki üretim ve satışının engellenmesine ihtiyaç duyulmuştu.

Coğrafi olarak şarap üretimine çok müsait olan Anadolu ve Trakya topraklarında genişleyen Osmanlı Devleti'nde hukuki olarak içkiye yönelik ilk kısıtlama ve yasak, Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesinde geçmektedir: *"Eğer biregû hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı ta'zîr ura. İki ağaca bir akçe cürm alına."*⁷⁴ Kanunname maddesinde şartlar gereği had uygulanmadığı durumlarda kadının kararına uygun şekilde para cezası olarak ta'zîr uygulandığı görülmekteydi. Ayrıca kanunname, cezanın gayrimüslimleri kapsamadığını, günah ve haram olmasına rağmen gizli gizli içen Müslümanlara yönelik olduğunu göstermekteydi.

Fatih Sultan Mehmed'den sonra tahta geçen II. Bayezid devrinde yasaklar devam etmiş, 1507'de *"İçki Yasaknamesi"* yayımlanmıştı. Hüdavendigâr Sancağı Kanunnamelerinde yer alan yasaknamede; *"Bazı şehirlerde, kasabalarda aleni şekilde içki içildiği, fesadın başladığı, gayrimeşru eğlenceler düzenlendiği, İslam kural ve kaidelerine uyulmadığı yönünde ihbarların geldiği, Müslümanların ve ulemanın bu durumdan rahatsız olduğu; bunun üzerine kadıya haber gönderilerek yasaklanması ve İslam kurallarının dışına çıkılmamasının emrolunduğu"* ifade edilmekteydi. Sonrasında da *"eğer bu durum tekrar devam ederse bunların mekânlarının dağıtılması ve insanların getirilmesi, had gerekenlere had, gerekmeyenlerin ta'zîr, teşhir, te'dip edilmeleri hatta gerekirse hapsedilmeleri"* istenmişti⁷⁵. Böylece yasaklar, hem dini hem sosyal temele dayandırılmakta, bir yandan *"İslam Devleti"* kimliğinin muhafazasına diğer yandan da içkiden kaynaklı asayişsizliklerin ve toplumsal huzursuzlukların önüne geçilmeye çalışılmaktaydı.

Fatih ve II. Bayezid dönemlerindeki yasaklara rağmen Kanunî döneminde durum çok farklı olmamıştı. Dönemin Avusturya sefiri Busbeq: *"Şarap içmek Türklerde büyük günah sayılır. Hele yaşlıların yanında içmek çok ayıptır. Bazen gençler, hoş görülecekleri ümidiyle böyle bir günahı göze alabilirler. Ayrıca bir defa içtikten sonra az da olsa çok da olsa fark etmeyeceğini düşünerek içebildikleri"*

⁷⁴ Akgündüz, 1990(I), s. 349.

⁷⁵ Akgündüz, 1990(II), s.232-233; Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.151.

kadar içerler. Bal yahut şeker şerbeti onlar için en mükemmel içkidir. Bununla beraber bir içkileri daha var ki şöyle yapıyorlar: Üzümlü sıkıp suyunu bir ağaç fiçı içine dolduruyorlar. Sonra buna bir miktar sıcak su ilave ederek iyice karıştırıyorlar. Üzerini dikkatle örtüp iki gün dinlenmeye bırakıyorlar. Ekşime pek yavaş meydana geliyorsa biraz şarap tortusu ilave ediyorlar. Ekşimeye başladığında bunun tadına bakarsanız pek yavan gelir. Ama daha sonra ekşi bir lezzet alır ki biraz tatlı bir şeyle karıştırılınca çok hoş oluyor. Türkler bu içkiye “Arap şerbeti” diyorlar. İstanbul’da pek bol bulunan karla soğutulunca, birkaç gün müddetle içilebiliyor. Fakat fazla zaman geçince iyice ekşiyor, şaraptan fazla tesir ediyor. Bu, Türklerin dinine göre artık haram sayılıyor.”⁷⁶ Busbeq’e göre, Osmanlı ülkesinde halkı Hristiyan olmayan köylerde şarap bulunmazdı⁷⁷.

İsveç’in İstanbul elçiliğinde görevli, aslen Ermeni olan M. D’Ohsson, XVIII. yüzyılda kaleme aldığı sefaretnamesinde, “I. Süleyman zamanında şarap zevki ülkede epeyce yaygın hale gelmişti. Hanedanın en meşhurlarından olan bu faziletli hükümdar, 1555’te bütün otoritesini kullanarak bu meş’um içkiye karşı çıktı ve şiddetli bir iradeyle Müslümanlara içkiyi yasak etti. Hatta bu yasağın ilk günlerinde İstanbul’a şarap yüküyle gelen gemileri yaktırdı.” demektedir⁷⁸. “Yasağın devam ettiği diğer günlerde meyhanelere gelen Osmanlı Türkleri büyük bir tedirginlik ve korku içerisinde içerler, hatta gizlice evlerine götürüp evlerinde içerlerdi. Yakalandıklarında uygulanacak had cezası, içen kişinin seksen (veya yüz) kere sopa ile dövülmesi idi. Eğer suç tekrarlanırsa had cezası da katlanarak uygulanırdı. Kanuni döneminde Osmanlı’da kullanılan içki listesinde Gelibolu, Trabzon, Kandiye, Marmara, Sakız, Eğriboz, Midilli Adaları şarapları, misket şarabı, bal şarabı(hidromel), arap şerbeti, bira, konyak, votka ve rakı bulunmaktaydı.”⁷⁹

Dönemin şeyhülislamı Ebussuud Efendi fetvasında, içki içme suçuna verilecek cezada helal ve haram bakış açısını temel almıştı. O’na göre bir kişi içki

⁷⁶ Ogier Chiselin De Busbecq, *Türkiye’yi Böyle Gördüm*, (Haz. Aysel Kurutluoğlu), Elips Kitap, Ağustos 2004, s. 13, 40.

⁷⁷ Busbeq, 2004, s. 20.

⁷⁸ “Padişah, şarap yasağına karşı öyle sert davranıyordu ki, Kur’an’ın bu yasağına karşı gelmeye cür’et edenlerin boğazlarına erimiş kurşun akıtılmasını bile emretmişti. Bu irade derhal tatbik mevkiine kondu ve bütün hükümler boyunca büyük bir titizlikle tatbik edildi.” M. D’Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, (Çev. Zehran Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser 3, 1973, s. 42.

⁷⁹ Zat, 2010, s.101-102.

içmenin helal olduğunu kabul ederse o kişi zındık sayılmalıydı. Eğer bir kimse gerçekte içki içerse bu hareket genelde onunla Allah arasında bir durumdur ancak kişi, içkinin helal olduğunu iddia ederse bu bir kamu suçu sayılmalıydı⁸⁰. Ayrıca Ebussuud Efendi içkinin sağlık amaçlı kullanımına da cevaz vermemekteydi⁸¹.

Ebussuud Efendi başka bir fetvasında: “*Yerli Hristiyanların getirdikleri şaraptan yarım vergi, yabancıların getirdiği şaraptan tam vergi almak yasaya uygundur. Fakat Cuma namazı kılınabilir şehirlerde açıktan açığa şarap getirmek asla yasal değildir. Gizlice getirdikleri takdirde gerek birbirlerine gerekse Müslümanlara açıktan açığa satmaları kat’iyyen uygun değildir. Birbirlerine sattıklarını da asla açığa vurmazlar.*” demekteydi. Bunun üzerine İstanbul kadısına hüküm yazılıp Yahudi ve Hristiyanların padişah emrine aykırı davranarak fiçî, varil ve tulumlar ile açıktan açığa rakı ve şarap getirmeleri yasaklanmıştı. Ancak iki yıl sonra yasak delinip, Galata’da İslam mahalleleri arasında meyhaneler açılmaya dahi başlanmıştı. Oysaki meyhaneler sadece Hristiyan mahallelerinde açılabilirdi. Divan-ı Hümayûn buna mani olup Müslüman mahallelerindeki ahalinin rencide olmaması için buralarda meyhane açmayı yasaklayıp kanunname yayınlamıştı. Kanunnamede *şarap içenlerin kadı tarafından azarlanması veya iki sopya karşılık bir akçe ceza alınması* hükmü yer almıştı⁸².

Ebussuud’a göre padişah, ‘*yeryüzünde şeriatın etkin kılınmasını sağlayan temsilci*’, ‘*Allah’ın Yüce Kelimesini açıklayan*’ ve ‘*parlak şeriatın işaretlerini anlatan*’ kişi idi⁸³. Dolayısıyla bu konuda kesin emir yayınlanmalı ve uygulanmalıydı. Ebussuud’un etkisiyle I. Süleyman, daha önce de zaman zaman “inançsızlığın sembolü” sayılarak uygulanan meyhane yasağıyla birlikte İstanbul’a şarap getiren gemileri İstanbul’la Galata arasındaki limanda yaktırmış, kahvehaneleri kapattırmış ve her türlü eğlenceyi de yasaklamıştı. Hatta bununla da

⁸⁰ “*Zeyd içki içen biridir. İçerken o –Allah korusun- kötü bir söz söylese ve ‘İçki harika bir şey. O çok sevimli bir şey. İçmeyenin avradına şöyle yapayım.’ derse ve Amr da Zeyd’i alkışlayarak ‘doğru söyledin’ derse ne olur?*”

Cevap: Her ikisi de kâfir olur. Onları öldürmek helaldir.” Colin Imber, *Şeriatın Kanununa: Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk*, (Çev. Murteza Bedir), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Eylül 2004, s. 104.

⁸¹ “*Zeyd-i marîz, devâ olmak, bir miktar ‘arak isti’ mal eylemek, şer’an câiz olur mu?*”

Elcevap: Olmaz, Devâlığı muhakkak ise dahi asla mümkün değildir.”M. Ertuğrul Düzdâğ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, II. Baskı, İstanbul, 1983, s.146.

⁸² Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul*, Kapı Yayınları, Temmuz 2011, İstanbul, s. 44.

⁸³ Imber, 2004, s.104-106.

yetinmeyerek saraydaki sazları kırdırıp, birçok kıymetli sanat eseri olan kadeh ve sürahileri parçalatarak denize attırmıştı. Bu dönemde Yahudi ve Hristiyanların bile şehre şarap sokmaları yasaklanmıştı⁸⁴. Sultan Süleyman, yayınladığı kanunnamede Fatih ve II. Bayezid dönemlerindeki hükmü aynen devam ettirmişti⁸⁵. Bu tedbirler, Allah'ın rızası yanında toplumsal ahlâkın çöküşüne karşı bir önlem ve padişahın kötülükler karşısında sağlam duruşunu ifade ediyordu.

Yasak sadece İstanbul'da uygulanmamıştı. 1560'da Bursa kadısına gönderilen bir fermanla, "*Mudanya ve Terekli(?) köyleri bağlarının bozulma zamanı geldiğinde hâsıl olan üzümünden, Müslümanların pekmez, reçel, turşu ve sirke imal etmeleri, gayrimüslimlerden başka hiç kimsenin şarap yapmaması*" emredilmişti. Fermanın devamında dönemin Bursa kadısı "*Bu emre muğayir bir vaz' olursa sende bilinir. Özrün makbul olmayıp mu'ateb olman mukarrerdir. Ona göre mukayyed olup emr-i şerifimin icrasında dakika fevt etmeyesiz*" ifadeleriyle uyarılmıştı⁸⁶.

Kanuni döneminin son zamanlarında başlayan içki yasağının ihmali, II. Selim döneminde de devam etmiş, ilk zamanlarda sınırsız bir içki serbestisi tanınmıştı⁸⁷. Sultan Selim, şehzadelikten beri "*Sarhoş Selim*" diye şöhret bulmuş ve hatta bu yüzden babasının takdirine bile uğramıştı⁸⁸. Ancak bu serbestlik de

⁸⁴ Imber, 2004, s.106; Savaşkan Cem Bahadır, "Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri ve Kanunî Süleyman Dönemi Şarap Yasağı", *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Ocak 2013, s.84. Sultanın gemileri yaktırması ve sonrasındaki gemilerin batma durumu ile ilgili olarak şair Bâki;

"*Hilâl-âsâ fûrûzân oldı bahr-i nîl-gûn üzre;
Şafaktan dem urur âb-ı şarab-âlûdı deryanun*"

(Denizin şarapla karışmış suyu, lacivert renkli deniz üzerinde şafaktan dem vuran hilal gibi parladı) demektedir. Bahadır, 2013, s. 94.

⁸⁵ "Eğer biregü hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı ta'zür ura. İki ağaca bir akçe cürm alına." Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 4. Kitap/Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 368.

⁸⁶ Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı Bursa Örneği*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2009, s.196-197.

⁸⁷ Hatta bazı söylentilere göre II. Selim babasının anısına tüm İstanbul'un donatılmasını, minarelerden de "iys ü işret (yiyip içmek ve eğlenmek) için selâlar okunmasını buyuracak kadar aşırılıkları göze almıştır. Necdet Sakaoğlu, "Akşamcılar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, (C. I, s.168).

⁸⁸ II. Selim'e Anadolu ve Rumeli kazaskerleri bir gün "*Şarabı babanız merhum kaldırmışlar idi, bolayki sizün zaman-ı şerifinizde dahi memnû olaydı!*" demişler. Bunun üzerine II. Selim ikisini de azletmişti. Bundan sonra Osmanlı sarayında yeni bir içki, saz, söz ve eğlence devri başlamıştı. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 2. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948,s.369. "II. Selim devrinde ülkenin her sınıf insanları kadar din adamları, kanun adamları da alenen içmekten çekinmez oldular. İmparatorluğun vak'anüvislerinden olan Hasan Beyzade bu vesile ile Kıbrıs adasının Venediklilerden alınışını anlatan tarihinde (1571) oldukça tuhaf bir hadise anlatır. Buna göre Lala Mustafa Paşa krallığın başkenti Magosa'ya hâkim olduktan sonra buraya bir müftü ve bir kadı tayin etmiş. Bunlar Ekmele Efendi ve Kâmi Efendi'dir. Eskiden meyhane olan iki büyük bina kendilerine ikametgâh olarak verilir. Müellif, bu binaların mahzenlerindeki şarap ve rakı

kalıcı olmamıştı. 1567'de İstanbul ve Galata kadılıklarına (o zaman kadılar aynı zamanda belediye başkanı idi) gönderilen bir fermanla, meyhane işletmenin yasak olduğu halde İstanbul'un çeşitli yerlerinde, Galata ve civarında meyhanelerin açıldığı, içki yasağının şiddetle uygulanması gerektiği, içki evlerindeki şaraplara tuz atılıp sirke yapılacağı bildirilmişti⁸⁹. Aynı durum 1568'de subaşına gönderilen bir fermanla da yinelenmişti⁹⁰. Bu tedbirler bir süre devam etmiş ama süreklilik arz edememişti.

1572'de *“Galata iskelesine getirilen içkilerin mahzenlere fiçı yerine tulumla taşındığı, bu esnada şehir içinden geçerken Müslümanların kıyafetlerine dokunularak geçirildiği, bunların uyarıldığı, cezalandırılacaklarının söylendiği halde devam edildiği, bu nedenle artık Galata'dan tulumla içki taşınmasının yasak olduğu ve devam edenlerin işlerine engel olunacağına”* dair Galata'da Hamallar Kethüdasına emir gönderilmişti⁹¹. Daha önceleri bu durumda şiddetli azarlama ve uzun süreli hapis cezaları veriliyorken şimdi sadece işlerine engel olunacağı ifade edilmişti. Ayrıca devlet, bir yandan taşınmasına izin vererek vergiye esas gelirleri gözetmeye çalışıp ekonomik kaygıları ön planda tutarken, bir yandan da halkın ve ulemanın tepkilerini göz önünde bulundurarak yasaklama ya da sınırlandırma gibi kaygılarla hareket etmekteydi. Burada devletin iki yönlü bakış açısı tezat gibi görünse de ikiliğin şer'i olanla örfi olanın, halk ile devletin farklılaşmasından kaynaklı olduğu ifade edilebilir.

1573'te İstanbul kadısına gönderilen fermanla *“daha önceden şehre içki getirilmesinin yasaklandığı, resm-i hamrdan vazgeçildiği, fakat gizliden içki getirilmeye devam edildiği, vergi de alınmadığından hazineye zarar verildiği”* belirtilmiş, yayınlanan bir fetva ile öşür alınması uygun görülmüştü. Aynı dönemdeki emirde *“Ancak Cuma namazının kılındığı yerleşim yerlerine alenen hamr getirilemez. Gizliden getirildiğinde de Müslümanlara gizli ya da açık, birbirlerine de alenen satışları yasaktır. Buna rağmen İstanbul'daki Yahudi ya da*

fiçilerinin Paşa tarafından kendilerine bırakılmasının onların gözlerini kör ettiğini yazar. Öyle ki, şeriatın bu iki memuru, Kur'an'ın yasak ettiği içkileri kendi hesaplarına satışa çıkarmaktan çekinmezler. Müslümanlar olsun Hristiyanlar olsun, Allah'ın günü, akın akın içki almak üzere onlara başvururlar. Halktan bazıları da: “Bugün şarabımızı kimden alsak dersin? Müftüden mi, yoksa kadıdan mı?” diye hadiseyi istihza konusu bile ederler. D'Ohsson, 1973, s.43.

⁸⁹ Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 1947, s.4; Altınay, 2011, s.42.

⁹⁰ Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı(1495-1591)*, (Haz. Abdullah Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 240.

⁹¹ Altınay, 2000, s.84.

*Hristiyanlar, fetva ve emrime rağmen fiçı, varil ve tulumlarla hamr ve arak⁹² getirmişler, düğünlerde, meclislerde çalgı çalıp eğlenmişler. Bundan böyle fiçı, varil, tulumlarla şehre hamr ve arak getirilmeyecektir. Yalnızca kendi kullanımları için, gece ve gizli olarak getirebilirler ancak asla Müslümanlara satılmayacak, birbirlerine de alenen satmayacaklardır. Gayrimüslimlerin evlerini meyhaneye çevirmelerine, düğünlerde çalgı çaldırıp emrime muhalif iş yapmalarına asla izin verilemeyecektir.”⁹³ denilmekte, Müslümanlara satış kesin şekilde yasaklanmaktaydı. Burada dikkati çeken hususlardan biri de gayrimüslimlerin *en doğal* hakkı olarak yasaklar dönemi olmasına rağmen kendi kullanımlarına izin verilmiş olmasıydı. Devlet, gayrimüslimlerin kullanımına engel olmak istememekte, asayişsizliklere ve toplumsal çatışmalara engel olup otoritesini sağlamak istemekteydi.*

Meyhanelerin kapatılmak istenmesinde, bunların camiye yakın olması gibi dinî, şarap için zimmilerin uygunsuz davranışları gibi sosyal nedenler etkili olmuştu. Örneğin 1573'te Bursa'ya gönderilen bir fermanda Setbaşı'ndaki meyhanelerin kapatılması istenmişti. Buralara giden zimmilerin Setbaşı mescidine giden Müslümanları rahatsız etmeleri, hatta müezzin ezan okumak için minareye çıktığında meyhanedeki zimmilerden bazılarının kadeh kaldırarak müezzine uzatmaları kapatmaya gerekçe gösterilmişti. Şikâyet konusu olan meyhanelerin yasağa uymayarak faaliyetlerine devam etmesi üzerine tamamen kapatılmaları için 1575'te Bursa kadısına yeniden bir ferman gönderilmişti. Fermanda Müslümanların içki içmemeleri, kendi aralarında birbirlerine sattıkları içkiyi Müslümanlara satmamaları, zimmilerin eğer şarap içerlerse bunu “*ayîn-i bâtilaları üzere*” gizlice yapmaları istenmişti. Emrin devamında ayrıca Bursa'daki meyhanelerin yoklanarak zimmilere yetecek kadar şarabın bırakılması, geri kalanının sirke yaptırılması, bu yasağın çarşı ve pazarlarda herkese duyurulması ve bu emre muhalif olarak Müslümanlara şarap satanların İstanbul'a gönderilerek kürek cezasına çarptırılmaları emredilmişti. 1584'te Timurtaş, Şemsibey, Sağrıcsungur mahalleleri sakinleri, imamlarıyla birlikte mahkemeye müracaat ederek *iki Rum'un mahallelerinin ortasında meyhane açtıklarını, içerek sarhoş olanların daima*

⁹² Arak: Pirinç ve şeker kamışından elde edilen bir rakı türüdür. tdk.gov.tr.

⁹³ Altınay, 2000, s. 85-86.

*Müslümanları rencide ettiklerini şikâyet konusu etmişler ve meyhanelerin mahalle arasından kaldırılmasını sağlamışlardı*⁹⁴.

III. Murad döneminde yasak gayrimüslim mahalleleri dışında devam etmişti. *“İstanbul kadısına buyurdum ki (1576): Langa yakınlarında olan mahallerden İnebeği, Bedi’, Katip Kasım ve Şeyh Ferhad mahalle halkı meclisleri, devlete başvurup kâfirlerin evlerinde meyhaneler açtıkları, sarhoşların hamama giden hanımlara yapıştıkları, Müslümanların akşam ve yatsı namazına gittiklerinde bazılarının küfürlere maruz kaldıkları, ırzlarına geçildiği, bu nedenle kavga olup kan çıktığı, meyhanelerden çıkan sarhoşların kadınlar hamamına girip sarkıntılık ettiği, hatta bir defasında bir sarhoşun iç halvete girip çıplak kadını kaldırmak istediği, diğerlerinin ona engel olamayıp cemaate haber vererek engel olunabildiği bildirilmişti. Sefer adındaki müezzinin gece mescitten evine giderken zorla meyhaneye koyulduğu, üzerine hamr döküldüğü ve hakaretlerde bulunulduğu Sultan Süleyman Han zamanında şikâyet olunmuş ve bu durumlar engellenmişti. Huzursuzlukların devam etmesi nedeniyle İstanbul subaşısına buyurdum ki: “İslam mahallelerinde yaşayan kâfirlerin evlerinde meyhaneler açılmayacaktır. Özellikle hamama giden hanımlara, mescide giden Müslümanlara sarhoşlar tarafından zarar verilmeyecektir. İslam mahallerinde, büyük yollar ve özellikle mescitler civarında, Müslümanların geçtiği yollar üzerinde olan meyhanelerin tamamı kapatılacak, ayrıca Müslümanlara hamr satışı da yasaklanacaktır.”*⁹⁵ Örneklerin Müslüman mahallesi, Müslümanların geçtiği yollar, cami, kadın hamamları üzerinden, kamusal alanlara yönelik olduğu aşikârdı. Böylece yasak, Müslüman halkın rahatsızlıkları temelinde, geçerli hukuki gerekçelere dayandırılmıştı. Bu yüzden III. Murad, tahta çıktıktan hemen sonra meyhane açılması yasağını Müslüman mahallelerde uygulayarak şikâyetlere engel olma yoluna gitmiş, Müslüman olmayanların oturdukları mahallelerdeki meyhanelere dokunulmamıştı. Zamanla bu durum bilhassa içki içen Müslümanlar tarafından kötüye kullanılacak, Müslümanlar da gizliden gayrimüslim mahallelerine giderek içki içmeye devam edeceklerdi.

⁹⁴ Ali İhsan Karataş, “Fethinden XIX. Yüzyılın Sonlarına Kadar Bursa’da Ermeniler”, *TC. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, 2005, s. 197-198.

⁹⁵ Koçu, 1947, s.5; Altınay, 2000, s. 240-242.

Gayrimüslimlerle birlikte Müslümanların da gizliden içmeleri nedeniyle cami ya da mescitlerin olduğu yerlerde içki üretim, tüketim ve satışına izin verilmemişti. Cami ya da mescidin olmadığı yerlerde içki üretimi yapılırken oraya Müslümanların yerleşmesi veya mescit inşa etmesi durumunda içki üretimine de son verilmişti. Örneğin hamr vergisiyle ilgili bir meselede *Filadar Köyü zimmileri Divan'a müracaat ederek daha önce içki ürettiklerini ancak köylerinde mescit yapılmasından sonra bu işten vazgeçtiklerini* belirtmişlerdi. 1583'te III. Murad yayınladığı bir ferman ile bundan böyle meyhane adı altında evler olmayacağını, kahvehanelerin kapatılacağını, açılması için ruhsat verilmeyeceğini, meyhaneler konusunda Sultan Süleyman Han zamanında ne yapılmışsa o şekilde uygulanacağını; emre uymayanların da küreğe konulup çok uzun süre dışarı çıkamayacaklarını belirtmişti⁹⁶. Aynı padişah 1593'te Galata kadısına gönderdiği fermanında; *Galataya bağlı İstinye'ye tabi Cedit karyesindeki Müslümanların padişaha gelerek, camilerin meyhaneler ortasında kaldığını, kâfirlerin evlerini meyhane yaptıklarını, şaraplarını alenen Müslümanlara sattıklarını, onların güvültüleri ve eğlencelerinden dolayı beş vakit namaz (Cuma namazının bile) kılınmadığını bir de garip bir şekilde ellerinde bıçak ve nacakla mahkemeye gelip şeriata, Resul'e küfredip söverek huzurlarını bozduklarını, eğer engel olunmazlarsa bütün kötülüklerin artacağını belirttiklerini* ifade etmişti. Halk, evlerin meyhaneye çevrilmemesini ve alenen Müslümanlara şarap satılmamasını rica etmiş; padişah da bu şikâyet üzerine, uyarıldığı halde yasağa uymayanların haklarından gelineceğini bildirmişti⁹⁷.

III. Murat'ın içki yasağına şahit olan Gerlach da İstanbul'a geldiğinde (1575), Türklerin içki içmeleri durumunda memur olanların memuriyetten atılacağını, diğerlerinin ise atmış-yetmiş değnek cezaya çarptırılacağını, sopa cezasının para cezasına çevrilebildiğini gördüğünü ifade etmişti. Ayrıca Gerlach, yüksek mevkide bulunan pek çok Türk'ün gizlice şarap içtiğini, fakat herkesin gözü önünde içilmesinin yasak olduğunu yazmıştı. Alman Dernschwam'ın anlatımına göre ise *"İstanbul'da o dönemde şarap içilen birçok meyhane vardı. Meyhaneleri Rum ve Yahudiler işletirdi. Türkler meyhane işletmezlerdi çünkü içki içmek onlara yasaklanmıştı. Fakat gizli gizli içen Türk pek çoktu. Özellikle de esir alındıktan*

⁹⁶ Altınay, 2000, s. 250-251

⁹⁷ Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı(1000-1100)*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 15.

sonra Müslüman olan dönmeler, yeniçeriler ve diğer savaşçılar bir köşeye gizlenip sessiz sedasız içmeye başladılar. Yakalanırlarsa dayak yerler, üstelik para cezası da öderlerdi.” demektedir. Ayrıca Dernschwam, Türklerin pahalı olması dolayısıyla şarap içmediklerini, dini bahane ettiklerini, zira bedava bulduklarında içtiklerini hatta ölçüyü kaçırap zilzurna sarhoş olduklarını ifade etmişti⁹⁸.

1.4. XVII. YÜZYIL VE YASAKLAR

XVII. yüzyıl, Osmanlı egemenliğinin siyasi anlamda en geniş sınırlara ulaştığı dönem olsa da siyasi otoritenin zayıflamaya başladığı, toprak kazanımlarının azaldığı, merkezde ve eyaletlerde ekonomik, sosyal, siyasal nedenlerle isyanların çıktığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda yönetime, başta yeniçeriler olmak üzere ulemanın, devlet adamlarının, saray kadınlarının müdahale etmeleri, küçük yaşta padişahların başa geçmesi devletin otoritesinin azalmasına sebebiyet vermişti. Bu nedenle padişahlar, daha çok baskı ve şiddet yoluyla zayıflayan otoriteyi yeniden sağlamaya çalışmışlardır.

Padişahlar ve diğer devlet adamları, bu süreçte yaşanan toplumsal huzursuzluklara çözümler üretmeye çalışmışlar, sorunların nedenlerinden biri olarak görünen içki kullanımını azaltmak istemişlerdir. Bu nedenle içki mekânı olarak kullanılan meyhane, kahvehane, bozahanelerin kapatılmasının çözüm olacağını düşünmüşler, dönem dönem içkiyi yasaklamaya yönelik kanunlar çıkarmışlardır. Kanunların uygulanma oranı ise daha çok padişahların kişilik özellikleri ve otoriteleri doğrultusunda, bazen çok sıkı bazen gevşek, bazen de yasağın tamamen kaldırılması şeklinde uygulanmıştır. Yasağın çok katı şekilde uygulanamamasında gayrimüslimlerin inanç özgürlükleri, şikâyetler ve ekonomik kaygılar etkili olmuştur.

Sultan I. Ahmed, içki yasağını geniş kapsamlı olarak kararlılıkla uygulayan padişahlardanır. 1606'da padişah, İstanbul kadısına gönderdiği fermanla, İstanbul'da gizli ya da açık rakı üretilmemesini, sadece uyarılmakla kalınmayıp gizlice yoklanmasını, yine devam ettiği görülürse, -eğer ihtiyaç için üretmiyorsa-

⁹⁸ Firdevs Çetin, “XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri İle Dini Mekânlar)”, *Vakıflar Dergisi*, S. 34, Ankara, 2010, s.24-25.

ibret için halka seyrettirilmesini, ihtiyaç için üretiyorsa o zaman da hapsedilmesini, uygulama hususunda zaman tanınmamasını buyurmuştu⁹⁹.

Nâimâ Tarihi'nde de döneme dair "1613'de 'şeriatı canlandıran ve kötülüklerin düşmanı olan dindar padişah' I. Ahmed, fitne ve şerre sebep olan hamr dedikleri bütün rezillikleri İslam ülkesinden tümünden kaldırdı. Küpleri parça parça edilen meyhaneciler işsiz kalıp meyhaneleri kapattular. Zararına bakmayıp kazancından geçip nice yük akçe getiren 'Hamr Emaneti'ni de kaldırdı. Lakin insanın yaratılışında fesat ve şer galip olduğundan çok geçmeden eskisi gibi içki içilir oldu." ifadesi geçmekteydi¹⁰⁰.

Dönemi aydınlatan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde içki içilen ve satılan dükkânlara oldukça geniş yer verilmişti. Bozacılar, rakıcılar, balsuyu esnafı ve meyhanecilerden bahseden Evliya Çelebi rakı dükkânlarının yüz, neferinin üç yüz olduğunu, her bitkiden gül suyu gibi rakı çıktığını, rakının sarhoşluk veren derecesinin haram olup, yoksa -şarap gibi- katresinin haram olmadığını zira bunda haramlık için sarhoşluğun sebep kılındığını yazmıştı. Ayrıca üzüm şirasının üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmasıyla elde edilen müsellesten bahsetmekte, 'şer'i olup helaldir' demektedir. Seyahatnamede, İstanbul'da üç yüz kadar bulunan koltuk meyhanelerinden de bahsedilmekteydi. Bunlara hurma, nar, karpuz, dut, şunab, epseme, mavuza, bedvine, nardenk, köknar, misket, hemel şarapları ile hardaliye, imamiye, gülfesen, ıhlamur, darçın, saman, karanfil, nar, elma suyu, balsuyu, mübtezel suyu, arpa suyu rakıları ve muzlu rakı gibi daha pek çok örnek verilerek dükkân ve nefer sayıları belirtilmişti¹⁰¹.

IV. Murad, İran ve Avusturya Savaşları, yeniçerilerin disiplinsizlikleri, toplumsal bozuklukların artması, yangınların çıkması gibi olumsuzlukları önlemek için içki ve tütün kullanımını kesin olarak yasaklamış ve kahvehaneleri de kapattırmıştı. Sultan Murad'ın, konuya dair 1634'te yayınladığı ferman şöyle idi: "Bu gece yatsı namazından sonra Eyüb'e kadar ne kadar meyhane varsa yıkılmasını Bostancılar Kethüdası'na emreylemişimdir. Kimseye ifşa eylemeyesin.

⁹⁹ Refik, 1931, s.32-33.

¹⁰⁰ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.3, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1950, s.258; Mustafa Nâimâ, *Nâimâ Târîhi*, (Çev. Zuhuri Danişman), Bahar Matbaası, İstanbul, 1968, C.II, s. 646.

¹⁰¹ Evliya Çelebi, *Evlîyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 282-284.

*Sonra tamam oldukça halk ne der bildiresin ve zinhar olmya ki şehir içinde meyhane, ana rızam yoktur, anlara tenbih idesün. Eğer var ise IV. Murad zorbaların, isyancıların ve ayak takımının gözünü korkutmak amacıyla, içki içenlerin takip edilmesini sağlayarak sarhoşların cezalandırılması için çaba göstermiştir*¹⁰². IV. Murad, yasaklarına uymayanlara ölüm cezası koymuş ve bu gerçekten önemli sayıda Müslüman'ın hayatına mal olmuştu. Bizzat kendisi, gece, gündüz tebdil dolaşarak yakaladığı sarhoşları, hatta sadece nefesi şarap kokanları bile cellada teslim ediyordu. Öyle ki, iradesinin taşrada da yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek için bizzat Bursa'ya bile gitmişti. Bir defasında da Boğaziçi'nde yalpalayan bir sarhoş görünce, kendisi yayını çektiği gibi adamı oklayıp denize atmıştı¹⁰³. Bu sıkı ve gerektiğinde gizli takip, akşamcılar arasında "Bekri Mustafa"¹⁰⁴ gibi "ayyaş kahramanlar"ın oluşumunu da beraberinde getirmişti¹⁰⁵. Bir gün Bekri Mustafa Üsküdar iskelesinde kayıkçılık yaparken Sultan Murad ile Sadrazam Bayram Paşa tebdil gelirler ve mahsustan Mustafa'nın kayığına binerler. Sahilden bir hayli açılınca kayıkçı, rakı destisini dikip birkaç yudum çeker. Sultan Murad:

- "Baba destiyi uzat, bir yudum su da ben içeyim" der. Mustafa gülerek:

- "Sen içemezsin oğul. İçindeki su değil, rakı"

- "Niye içemeyeyim" deyince

- "Tahammül edemezsiniz, belli olur. Hem kendinizi hem beni yakarsınız."

Sultan ısrar edince destiyi uzatır. Sultan Murad:

- "Baba sen padişahın yasağından korkmaz mısın?" diye sorar. Bekri:

- "Korkarım amma padişah beni burada nereden görecektir."

¹⁰² Muhammet Ünlücan, *IV. Murad'ın İcraatlarında Din ve Siyaset Etkeni*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2006, s.109.

¹⁰³ D'Ohsson, 1973, s.44.

¹⁰⁴ "Bekri": Çok içki içen, içkiye düşkün adam, sarhoş anlamlarına gelir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 7. Baskı, Ankara 1986, s.101.

¹⁰⁵ Yaşamı üzerinde kesin kayıtlar bulunmayan, kimilerine göre bir rastlantı sonucu IV. Murad'ın yakınları arasında girip onu içkiye alıştıran Bekri Mustafa'ya ait birçok fıkra vardır. Muhtemelen yasağa karşı düşsel bir tiplemedir ama ayyaşlar onu kendilerine önder olarak seçmişler, mezar taşına (1902 tarihli "Bekri Mustafa Baba" yazılı mezar taşı. Edirnekapı'da 1820 tarihli yeniçeri mensubu Bekri Mustafa adıyla bir mezar taşı daha mevcuttur.) saygı göstererek aralarında topladıkları parayla bu mezarı çiçeklerle bezemişlerdir. Hatta ayyaş takımı mezara yüz sürüp adaklar adarlar, kadınlar kocalarının içki illetinden kurtulması için Bekri'ye yalvarırlar. Bozkurt, 2006, s.70-71.

- "Ya ben haber verirsem" deyince

- "Veremezsin. Sen de içtin. Kellelerimiz beraber gider." Bunun üzerine padişah:

- "Ya ben padişah isem, bu adam da Sadrazam Bayram Paşa ise" deyince Bekri kahkahayla:

- "Seni köftehor. Ben demedim mi tahammül edemezsin diye. Daha iki yudum içtiniz biriniz padişah biriniz vezir olmaya kalktınız" der¹⁰⁶.

Tüm bu yasak ve sert tedbirlere rağmen halk arasında denetim tam olarak sağlanamadığı için gizli yollarla alkol kullanımına yine engel olunamamıştı. 1655-1656 yıllarında Osmanlı ülkesinde bulunmuş Thevenot Türkler için: "Her zaman içtikleri şey sudur. Şarap içenlerin sayısı da çoktur. Her ne kadar şarap onlara Kur'an tarafından yasaklanmış ise de bazı kimseler bunun sadece fikir ve nasihat olduğunu ve kesin bir hüküm olmadığını söylerler. Bununla beraber alenen içmezler, ancak yeniçeriler ve diğer bazı kimseler bir şeyden korkmayarak içerler, içmeye başlayınca da çok içerler. Bir kadeh içmekle on kadeh içmek arasında bir fark olmadığı söyleniyor. İçkiye hiçbir zaman su katmazlar ve su katarak içen Hristiyanlarla alay ederler. İstanbul'un çevresinde ve adalarda bol miktarda iyi şarap bulunur" demektedir¹⁰⁷.

IV. Mehmed (Avcı) döneminde de yasak sıkı şekilde uygulanmaya devam etmişti. Ekonomik kayıplar göz ardı edilip Hamr Emaneti kaldırılmış, meyhaneler yıktırılmıştı. Yasak İstanbul dışında da uygulanmıştı. 1670'te Bursa kadısına gönderilen fermanla Osmanlı ülkesinde meyhanelerin yıkılarak, Müslümanların bulunduğu şehir ve kasabalarda şarabın alınıp satılması ve içilmesi men'; İstanbul, Bursa ve Edirne'deki Hamr Emanetleri'nin iptal edilerek kaldırılması emredilmişti. Bunun üzerine Bursa'daki meyhaneler yıkılmış ve bundan sonra şehre şarap getirilmesi ve Müslümanlar arasında aşikâr veya gizli içilmesi yasaklanmıştı. Fakat

¹⁰⁶ Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, Tarih Dünyası Özel Sayı, Tarih Kütüphanesi Yayınları:2, Şaka Matbaası, İstanbul, 1950, s.19. İstanbul'da avam, bir ayyaş kast edildiği zaman "bekri" denmez "bekrimustafa" denir olmuştur: Misal:

"Bir düğün evinde iki kadın konuşur:

-Damat pek güzel maşallah.

-Güzel ama bekrimustafaymış" Mehmet Tevfik, *Meyhane Yahut İstanbul Akşamcıları*, Gram Yayınları, İstanbul, Nisan 2016, s.17.

¹⁰⁷ Cem Doğan, "Osmanlı Men'-i Müskirat Cemiyeti ve Men'-i Müskirat Kânunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.26, Bahar 2013, s.169.

sorunların devam etmesi dolayısıyla tamamen yasaklanmasına dair 1681’de bir ferman daha gönderilmişti¹⁰⁸.

1687’de Osmanlılar, Macaristan, Transilvanya, Dalmaçya, Mora’da çok yeri kaybetmişti. Maaşları ödenemeyen ordu ayaklanmış, padişah IV. Mehmed hal’ edilerek yerine II. Süleyman geçirilmişti. Hem Anadolu hem eyaletlerde başlayan isyanlar birliğin sağlanmasına ve savunma amaçlı paraya gereksinim duyurmuştu. Bu nedenle eskiden olduğu gibi tütün ve içki vergileri yeniden yürürlüğe koyulmuştu. Zaten Müslüman olmayanlar yasağa rağmen evlerinde eskisinden daha fazla içki üretip satıyorlardı. İçki yasağının hazineye zarardan başka etkisinin olmadığı görülmüş ve bu nedenle Hamr Emaneti tekrar kurularak içki mukataası altı milyon akçe karşılığında Küfi Ahmed’e verilmişti. Bu rakam çok muazzam bir rakamdı ve yasaklara rağmen tüketimin yüksek miktarda olduğunun kanıtıydı. Ancak 1688’de gayrimüslimlerin tutumlarına engel olunamadığı için, “küfrün kötülüklerini açıklamak uygun değildir” gerekçesiyle Hamr Emaneti yeniden kaldırılmıştı¹⁰⁹.

On yedinci yüzyılda İstanbul’da gayrimüslimlerin içki içmeleriyle ilgili olarak Richard Wittmann şu sonuçlara varmıştır: “*On yedinci yüzyılda alkol tüketimi ve meyhanelerin işletilmesiyle ilgili olarak hükümetin siyaseti epeyce farklıdır. 1660’larda Kadızadeler döneminde hükümet, alkol içimi konusunda, satışı yasaklanması ile en sert cezanın verilmesi arasında kararsız kalmıştır. 1668’den sonra alkol tüketimi için “günah vergisi” konulması ile daha yumuşak bir siyaset uygulanmıştır. 1690’da Köprülü Fazıl Mustafa Paşa zamanında Balkanlardaki Ortodoks Hristiyanların Habsburglar’a meyletmemeleri için para cezası kaldırılmıştır. Alenen alkol servis etmek yasaklanmış, Müslümanların meyhaneye gidip gitmediğini denetleyen özel bir polis görevlendirilmiştir*”¹¹⁰.

XVII. yüzyılda Devlet, hem şikâyetlerin önüne geçmek hem de otoriteyi korumak adına sık sık yasakları yürürlüğe koymaktaydı. Zaman zaman yasağın sınırları genişletilip meyhanelerin yanı sıra kahvehaneler ve bozahanelerin de

¹⁰⁸ Karataş, 2005, s.198-199

¹⁰⁹ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, C. I, s.238; Altınay, 2011, s.32.

¹¹⁰ M. Akif Erdoğan, “On Altıncı Yüzyılda Üsküdar ve Civarında Şarap ile İlgili Hukuki Uygulamalar”, (Ed. Hatice Oruç, Muhammed Ceyhan), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, C.1, Akçağ Yayınları:1413, Ankara, 2016, s.368.

kapatılması yeni şikâyetleri beraberinde getirmekteydi. Bu nedenle Devlet, yasaklar ve kapatmalar döneminde şikâyetlerin önüne geçmek için birtakım gerekçeler öne sürmekteydi. Yangınların çıkması ve birçok işyerinin kullanılamaz hale gelmesi bunların başında geliyordu. Her ne kadar devlet bu durumu haklı gerekçe olarak açıklayıp kamuoyunu rahatlatmaya çalışsa da asıl etken, Devlet'e karşı isyan girişimlerinin planlandığı kamusal alanlara izin verilmek istenmemesiydi¹¹¹. Devletin diğer bir kaygısı da ekonominin dengesinin bozulmamasını sağlamaktı. Bu nedenle çeşitli adlar altında alınan vergilerin uygulanmasında da süreklilik sağlanamamaktaydı.

1.5. LÂLE DEVRİ VE XVIII. YÜZYIL'DA İÇKİ

Osmanlı tarihinde içkinin serbest olduğu, meyhanelerin en parlak yıllarını yaşadığı, içki içmenin kendi kültürünü yarattığı, şiir ve şarkıda yansıttığı dönem Lale Devri olmuştur. Padişah ve sadrazam tarafından desteklenen şairler değişen İstanbul hayatını şiirlerine yansıtmışlardır. Şair Nedim:

“Destide, kadehte doyamam görmeye bari

*Ey gevher-i şeffaf senin mahzenin olsam.”*¹¹² demektedir.

Lale Devrinin Patrona Halil isyanı ile sona ermesi, zevk ve eğlence dönemini de sona erdirmişti. Toplumsal huzursuzlukların artması, savaşlar, Osmanlı-Rus-Avusturya, Osmanlı-İran savaşlarının arka arkaya yaşanması yeniden içki yasağını beraberinde getirmişti. 1746'da yasak yeniden konulup, İstanbul ve çevresine bir damla rakı ve şarabın sokulmaması buyurulmuştu. Bu fermanla İstanbul'da bulunan Hristiyan devletlerin elçileri ile tercümanları, oranın devletçe

¹¹¹ Kahvehanelerin kapatılması fikrini padişaha uygulatan Kadızade Efendi tarafından, Cibali yangınının kahvehanelerde tütün içerken uyuyakalan tiryakilerin düşürdüğü ateş sonrası çıktığı söylenmiş ve olası yangınların önünü almak için kahvehane ve meyhanelerin kapatıldığı duyurulmuştu. Uğur Akbulut, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(TAED)*, 54, Erzurum, 2015, s.566.

¹¹² “*Seni testide kadehte görmeye doyamam bari ey saydam şarap, ben senin mahzenin olsam*” Sülker, 1985, s.161; Lâle Devri'nde ülkemize gelen Lady Montequenun mektuplarında, bağ bozumunda, şarap satışında hatta yeni bir şarap fıçısını açmak için bile para ödemek zorunda kaldıklarından bahsedilmekteydi. Lady Montequenun, *Türkiye Mektupları (1717-1718)*, (Çev. Aysel Kurutluoğlu), 1001 Temel Eser, İstanbul, s.170.

belirlenecek ancak kendilerine yetecek ölçüde şarap getirebileceklerdi. Bu şaraplar da Bostancıbaşı'nın kontrolünden geçecek ve dışarıya satılmayacaktı¹¹³.

I.Mahmud zamanında üzüm fazla pahalılaştınca padişah hatt-ı şerif ilan ederek –iaşecilik (provizyonizm) ilkesi gereği olarak- hiçbir vatandaşın evinde şarap yapamayacağını bildirdi. Ancak bazı Hristiyanlar (onlar da gizli olarak) zabıtaya ödenen büyük paralar karşılığında şarap yapabilmekteydi. Şarabı bir yerden bir yere nakledenlerin ise korkacağı bir husus yoktu. Çünkü şarap umumiyetle şehirlerin dışında yapılırdı çünkü daha ucuza mal olmaktaydı. Hristiyanlara karışmayan polis, nefesi şarap kokan bir Müslüman'a rastlarsa derhal tevkif ederdi¹¹⁴.

Devlet, önceliği olan halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması için tedbirler almaya devam etmekteydi. 1755 yılında Galata Kadısı ve Voyvodası ağaya verilen bir emirname ile Galata, Beşiktaş ve Hisar'dan Boğaz'a kadar olan havalideki bağlardan elde edilen üzümlerin (içki yapımı için) kefare ve Yahudilere verilmeyip, yemek için Müslümanlara verilmesi tenbih edilmişti. Üzümlerin gayrimüslimlere verilmesi durumunda bağ sahiplerinin cezalandırılacakları bildirilmişti¹¹⁵. Belirtilen alanlardaki üzüm miktarı, sadece Müslüman halkın yemek ihtiyacını karşılamaya yetecek ölçüde olmuş olmalıydı. Zira üretim bol miktarda olsaydı fazla miktarın içki yapımı için kullanımında herhangi bir sakınca görülmezdi.

18. yüzyıl sonlarına doğru III. Selim döneminde toplumsal bozulmalara da engel olmak için “halkın son zamanlarda içkiye düştüğünü, sarhoşluk vakalarının arttığını haber alan Padişah, ‘öyleyse meyhaneler kapansın’ emrini vererek rakı ve şarap alım satımını kesin şekilde yasaklamıştı”¹¹⁶. İçki yasağındaki asıl sebep, orduların cephelerde savaştıkları sırada yenilgi haberleri İstanbul'a ulaşırken İstanbul'un neredeyse bir eğlence mekânı haline gelmiş olmasıydı. Özellikle Boğazlar, gayrimüslim reaya kayıklarının ve gemilerinin sabaha kadar cirit attıkları, içkili ve sarhoş insanların Topkapı Sarayı'nda padişahın duyacağı şekilde bağırıp çağırarak eğlendikleri yerler olmuştu. 1790 yılı arifesinde Boğazlar'da buna benzer

¹¹³ Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar*, Varlık Yayınları, İkinci Basılış, İstanbul, 1952, s.48.

¹¹⁴ D'Ohsson, 1973, s.46.

¹¹⁵ Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri*, C. 2, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, s.161.

¹¹⁶ Sadi Irmak, Behçet Kemal Çağlar, *Cevdet Paşa Tarihi'nden Seçmeler*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, C. I, s. 322-323.

olaylar o kadar artmış olmalı ki III. Selim sadrazama gönderdiği bir hattında "*son bir defa daha söyle, edepsizlik etmesinler*" diyerek çoğu kez insanları içkili olarak gezmeleri ve bağırıp çağırılmaları konusunda uyararak zorunda kalmıştı¹¹⁷. Devlet, mekânları kapatma girişimini sıklıkla tekrarlasa da aslında bir bakıma bu mekânları kanıksamıştı. Daha doğrusu, mekânları kapatması Müslüman kesimin şikâyetlerini azaltmaya kısmi çözüm olmakla birlikte diğer yandan devletin ekonomik kaybı olmaktadır. Bu nedenle devlet sosyal ve ekonomik etkenler arasında sıkışıp kalmakta, ürettiği çözümler paralelinde git-geller yaşamaktaydı. Mesela Ağakapısı salmaları, İstanbul'da bazı yasakçılar ve kollukların masrafları, meyhanelerden tahsil edilen aylıklarla ödenmekteydi. Çok sayıda meyhanenin birden ortadan kaldırılması, masraflarını buradan aldıkları aylıklarla karşılayan bu kurumları ve geçimlerini bu meyhanelerden sağlayan reaya taifesini zora sokacaktı. Bu nedenle birden kapatılması kolay olmayacaktı. Her ne kadar devlet ve toplum tarafından hoş görülmesi de bu artık sosyal bir gerçek olmuştu¹¹⁸. Daha önce olduğu gibi, bu dönemde de yine ekonomik ve toplumsal kaygılar ağır basmaktaydı.

İstanbul, Galata ve Boğaziçi'nde içki yasağından etkilenen bir diğer kesim İstanbul'da bulunan yabancı elçiliklerin temsilcileri ve buralarda görev yapan gayrimüslimlerdi. İçki yasağı kararının alınmasından sonra onlar da yasaklar kapsamında ihtiyaçlarını temin edemez olmuşlardı. Birkaç defa elçilik temsilcileri Sadaret'e müracaat ederek içki yasağının kendilerini kapsamamasını talep ettiler

¹¹⁷ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", *Turkish Studied Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Volume 2/1, Winter 2007, s. 117.

¹¹⁸ İstanbul'un durumunu en iyi bilen Sekbanbaşı'nın getirdiği bir öneri sadrazam tarafından uygun bulunarak padişaha arz olunmuştu. Buna göre, "*meyhanelerin hepsi kapatılmalıdır fakat reayanın bekârları için şehrin kenar yerlerinde iki üç tane meyhane açık bırakılmalıdır. Meyhanelere Müslümanların girmemesi için kapılarına güvenlik görevlileri konulmalıdır. Bu şekilde hem bekârlar buralara giderek meşgul olurlar, hem de salmalar ve yasakçıların vs. masrafları eskiden olduğu gibi tahsil edilmeye devam edilirdi.*" Padişah III. Selim, içkinin "*külliyen ehl-i İslam'dan men'ini*" istemekteydi. Bu konudaki uygulamanın esaslarını şeyhülislama ve sadrazama bırakmıştı. Ancak şeyhülislama göre meyhanelerin men'i ancak hepsinin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilirdi. Bir yandan konu ile alakalı müzakereler devam ederken diğer yandan meyhaneler kapatılıyordu. Meyhanelerin mühürlenmesi en çok reayayı sıkıntıya sokmuştu. Çünkü birçoğu geçimini bu alandaki işlerle sağlıyorlardı. Sekbanbaşı çözüm olmak üzere, "*meyhanelerde ve İstanbul dışından gelen ve bekletilen kayıklarda bulunan içkileri, on günlük zaman zarfında reayaya satma*" önerisi getirdi. Öneri padişah tarafından da kabul edilerek on günde Sekbanbaşı, Bostancıbaşı ve Galata Voyvodası'nın nezaretinde meyhaneler ve kayıklardaki içkiler reayaya satıldı. İçkiler satılırken çok titiz davranılmıştı. III. Selim'in "*eğer Müslüman'dan bir kimesne sarhoş görülürse sul kangı kâfirden aldı ise katlolsun*" emri gereği Müslümanların bu alışverişi karıştırılmamasına önem verildi. Böylece içkilerin sahipleri olan gayrimüslim tebaanın zararı da önlenmiş oldu. Sekbanbaşıya göre "*meyhane isminin ortadan kalkması*" ancak meyhane olarak kullanılan binaların kömür mağazası veya başka bir iş yerine tahviliyle mümkün olabilirdi Köse, 2007, s.118-119.

de bu konudaki ısrarlar pek dikkate alınmadı. Meyhanelerin yıkılmasından sonra İngiltere elçisinin on varil, Felemenk elçisinin iki şişe şarap almak için son müracaatı, bir defaya mahsus olmak üzere kabul edilmişti. Padişah III. Selim'in onayıyla elçilik mensuplarına "*kifayet miktarı*" satın almalarına izin verildi¹¹⁹. Sultan Selim, İstanbul'da müskirat¹²⁰ yasak olduğu halde Fransa elçisinin Tekirdağ'ından getireceği şarabın İstanbul'a nakli için Tekfurdağı kazası naibine zabitan ve iskele eminine hüküm göndererek ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olunmasını emretmişti¹²¹.

İçki ve meyhane yasağının takibinde İstanbul'daki yerel görevlilerden kaynaklanan su-i istimallerden dolayı ilk zamanlar uygulamada aksaklıklar görülmüştü. Bazı görevliler rüşvet karşılığı meyhane ve içki satışı konusunda müsamahakâr davranıyorlardı. İstanbul Bostancıbaşı, aldığı rüşvetlerin etkisiyle olsa gerek, meyhanelerin tamamen yasaklanması ve yıkılması emrine rağmen, Boğaziçi'nde bazı meyhanelere ruhsat vermekle kalmıyor, kayıklarla Adalar'dan ve diğer yerlerden gelen içkilerin Boğaz'a getirilmesine ve bunların satışlarının yapılmasına göz yumuyordu. Bostancıbaşı, Boğaz'a şarap yüklü gelen her kayıktan akçe alıyordu. Yapılan denetimler, şikâyetlerin doğru olduğunu ortaya çıkarmıştı. Bostancıbaşı azledilerek "*sa'ire ibret için*" Rodos Adasına sürülmüştü.¹²²

Uygulanan yasalara rağmen, İstanbul'da içki bulmak çok zor olmuyordu. Çünkü ihtiyacı karşılamak üzere bazı yörelerde gizlice içki satılmaktaydı. Meyhaneler ve içki satılan yerler kapalı olduğu ve kayıkların Galata ve Boğazlar'a gelerek alenen içki satış imkânları olmadığı için, mevcut yasağı delmenin yolu hemen bulunmuştu. İstanbul'un belli başlı yörelerinde bu işi yapan "*ayaklılar*" türemişti. Çünkü toplumda artan bir şekilde talep vardı. Bu talebin karşılanması bir şekilde mümkün olmalıydı. İçkiler, *ayaklılar* ile İstanbul'un her tarafına

¹¹⁹ Köse, 2007, s.119.

¹²⁰ Müskirat: Sarhoş eden, sarhoşluk veren şeyler; alkollü içkiler. Devellioğlu, 1986, s. 884; tdk.gov.tr.

¹²¹ "*Hamr, arak ve benzeri içeceklerin İslam'da haram olmasına binaen İstanbul'da, Galata ve civarında ne kadar meykede varsa hepsinin kapatılması ve diğer eşyaları için mağaza ve dükkânlar olmak üzere bozulup değiştirilmesi konusunda, bundan önceki iradem uygulansın. Meykedelerdeki çeşitli içkiler de kaldırılıp Hristiyanlara satılması için meyhaneler boşaltılsın. Fransa elçisi ve beraberindekilerin ihtiyaçları gereği getirilecek olan içki, Tekirdağ'dan satın alınıp Fransız gemilerine yüklenerek İstanbul'a getirilsin. Miktarı belirli şekilde getirilen içkiler İstanbul'da Bostancıbaşı ve Topçubaşı'nın kontrolünde Beyoğlu'ndaki Fransız elçisinin evine ulaştırılsın. (1790-1791). Ahmed Refik, Onüçüncü Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1786-1882), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1998, s.7.*

¹²² Köse, 2007, s.120.

götürülmekteydi. İstenildiği zaman içkinin bulunabilmesi elbette yerel yöneticilerin ve sorumluların görevlerini yapmadıkları anlamına gelmekteydi. İstanbul'da içki satışının gizli de olsa sürdürülmesi ve bu yöndeki ihbar ve şikâyetlerin yoğun olarak geldiği durumlar, asıl sorumlu olarak görülen Sekbanbaşılardan sıkça azlini gündeme getirmekteydi. İçkiye bir takım menfaatler karşılığı alenen göz yumduğu tespit edilenler sürgünle İstanbul'dan uzaklaştırılırken, görevlerini yapmayanlar da "*tama'ndan, küşküllüğünden; idare, zabt ve rabta kudreti olmadıkları*" ile suçlanarak vazifelerinden uzaklaştırılıyorlardı¹²³.

Ayaklıların yanı sıra bazı semtlerde içkinin satıldığı ve içildiği gizli mekânlar türemeye başlamıştı. Bu konuda H. 1205 (1791) tarihli bir hatt-ı hümayûndan, yasak kararından sonra İstanbul'da bazı evlerin gizlice meyhaneye çevrildiği anlaşılmaktaydı. Bu gizli mekânlar, ahali tarafından doğrudan padişah veya kurumlara şikâyet ediliyor, bu sayede Sekbanbaşı'nın da durumdan haberi oluyordu. Böyle mekânların varlığı tespit edilirse cezası da anında veriliyordu. İçki yapıldığına dair kanaat getirilen evler konusunda padişahın önerisi buranın hemen yıkılması ve sahiplerinin de "*salben*" (asılarak) öldürülmeleri idi. Ancak kayıtlarda bu öldürülmelerin genelde sürgün veya hapis şekline dönüştürülerek uygulandığı görülmekteydi¹²⁴.

Yasağın uygulanmasından sonraki sürede çok sayıda kişinin tutuklanması, içki yasağı konusundaki takibatın ilk zamanlarda istenen düzeyde bir azalma gösterdiğine işaret olarak değerlendirilebilir. Ancak sonuçta yine de toplumda içki kullanımına yönelik kesin kararın eksiksiz uygulanmadığını, isteyenlerin yasaklara rağmen bir yolunu bularak içkiyi elde edebildiklerini, insanları alışkanlıklarından vazgeçirmenin kolay olmadığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Dönemin vakayii Câbi Said Efendi de bu yasağın nasıl delinerek içki ihtiyacının karşılandığını örnekleriyle anlatmaktaydı: "*Sultan Selim ne kadar meykede var ise kapattı. Şarap, rakı ve onlara benzer ne kadar içki varsa hepsini şiddetle yasak etti. Yasağa rağmen içki kullanmaya devam eden birkaç kişi idam olundu. Rumlara ve Ermenilere patrikleri, Yahudilere ise hahambaşı, Müslümanlara içki vermemeleri ve satmamaları için muhkem tembih ettiler, aksi*

¹²³ Köse, 2007, s.120-121.

¹²⁴ Köse, 2007, s.121.

takdirde idam olunacaklarını bildirdiler. Ayyaşların hali kötüleşti ama çok geçmedi el altından içki satanlar da peyda oldu. Mesela bir adam eline bir bülbül kafesi alıp sokağa çıkar, sorana bülbülümü gezdirmeye giderim derdi. Ama kafesin içine bağırsak konulmuş, bağırsaklar da rakı ile doldurulmuştu. Kafesin ağırlığından şüphelenen zabıta, herifi yakalamış, rakıyı meydana çıkarmıştı. Bazıları ise işçi, çamaşırcı kefere karıları tedarik etmişler, bekâr çamaşırı getirip götürmek bahanesi ile çamaşırların içinde gizli rakı ve şarap getirmişlerdi. Teneke boru satan Yahudiler türedi, boruların içi rakı ve şarap dolu. Erbabına rastladıklarında içindekini sunarlar, yabancılara ise ‘satılık değil ısmarlamadır’ derlerdi. Müptelalar evlerinde, bahçelerinde imbikler kurup kendi içkilerini kendileri yapmaya başladılar. Sultan Bayezid tarafındaki imbikçilerde imbik kalmadı...”¹²⁵

1.6. YASAKLAR VE OSMANLI EKONOMİSİNE YANSIMALARI

Osmanlı Devleti’nde toplumun birçok kesiminin kullandığı içkinin yıllık geliri oldukça yüklü bir miktarı teşkil etmekteydi. Müslümanların üretim ve satış hakkı olmadığı için vergi yükü daha çok Rum, Yahudi ve Ermeni şarap tüccarlarının omuzlarındaydı.

Osmanlı Devleti’nde gayrimüslim halka içki ticareti serbestti. İçkinin ticaretini yapanlar alım satım, taşıma, dağıtım aşamalarında hükümet memurlarının denetimine tabi değillerdi. Bu memurlar yalnızca şarap İstanbul’a girerken vergi alıyorlardı. Devlette görevli yabancı elçiler sadrazamdan kendi kişisel tüketimleri için ve elçilik personeli için İstanbul’a şarap getirtme izni alıyorlardı. Yabancı özel kişiler de şarap sokma izni elde edebiliyorlardı ama bu ayrıcalıklar Osmanlı otoritelerinden para karşılığı elde edilmekteydi. Çünkü böylece ithal edilen şarabın bir bölümü Galata’da yeniden satılabilir¹²⁶.

İslam hukukuna göre şarabın Müslümanlar tarafından içilmesi, alımı, satımı haram olduğu için devlet, üretim yapan gayrimüslimlerin şaraplarından mirî (devlet) için onda bir “*öşür*” almaktaydı. Yerli halkın şaraplarından önce devlet

¹²⁵ Koçu, 1950, s.18; 1952, s. 49-50.

¹²⁶ Şarabın fiyatının çok düşük olması, satışının yasaklandığı zamanda bile ulaşılmasını ve tüketilmesini kolaylaştırmıştır. Meyhanelerin kapatılması veya yakıtılması tüketimi azaltmak için yeterli olamamıştır. Mantran, 1990, s.193.

hissesi sayılan bu şarapların satılması sağlanmalıydı¹²⁷. Bu nedenle devlet hissesi olan şaraplar bitinceye kadar iki ay on gün süre ile bölge halkının şarap satması yasaktı. Buna “*monopolye tutmak*” denirdi. Bu usul yalnızca üzüm yetiştiren eyaletlere mahsustu. Monopolye hakkı subaşılarda sipahilere aitti. Bir subaşı veya sipahi mahsul zamanı iki ay on gün “*monopolye dutup*” evvela kendi şaraplarının satılmasına müsaade eder, şayet bu müddet zarfında satılmayıp artacak olursa artan şarabı Hristiyanlara devreder, inhisar müddetince de Hristiyanların fiçılarını ve küplerini mühürlerdi. Sattığı şarap Hristiyanlardan alınan “ondalar” yani öşürlerdi¹²⁸.

Şarap, sıra halinde iken her yüz mudrasından¹²⁹ on mudra öşür, her on mudrasından üç mudra “salarlık” (başkan, yönetici hakkı) alınırdı. Bazı bağlardan hem öşür hem salarlık alınırdı. Başka birinin tımarı dâhilinde bağ yapanlar o bağın öşürünü tımar sahibine, yani sahib-i zemine, salarlığını da kendi mensup olduğu sipahiye verirlerdi. Üzümü sıkamak için subaşı veya süvarinin müsaadesini almak lazımdı. Ayrıca cibreler de nezaret altında sıkılırdı. Bütün üzümler nezaret edenlerin gözlerinin önünde sıkıtılır, cibre kaplarına üzüm suyundan hiçbir şey alınmazdı. Kanunname “*Sıkmağa düstur vireler ve düstur için nesne almıyalar, koyalar, şirasın sıkı, ta ki zayı olmya*” demektedir¹³⁰.

Bosna vilayetine ait tapu tahrir defterlerinde üzüm suyu ve üretiminden alınan vergi “*şire resmi*” adı altında alınmaktaydı. 1498, 1530, 1542 yıllarına ait tahrir defterlerine göre belirtilen yıllarda şire üretim miktarında önemli ölçüde azalma görülmüş, ancak buna rağmen vergi miktarı ise artmıştı¹³¹. Üretimin düşüşü

¹²⁷ Devlet, öşür olarak para yerine şarap olarak alıyor olmalıdır.

¹²⁸ Neşet Çağatay, “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, *Belleten*, C.51, S.200, Ağustos 1987, s.633-634; Altınay, 2011, s.48.

¹²⁹ Mudra (metre/medre): Her biri iki okka olan dört kilinder’lik bir Osmanlı sıvı ölçüsü olup, 10,256 litredir. Walther Hinz, *İslam’da Ölçü Sistemleri*, (Çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1990, s.55.

¹³⁰ Altınay, 2011, s. 49. Eğer ürün, şarap yapılmıyorsa o zaman öşür alınmamakta, “*ürün vergisi*” alınmaktaydı. Ürün vergisi her vilayete göre ayrı ve dönüm hesabıyla idi. Bazı vilayetlerde on, bazı vilayetlerde beş akçe alınırdı. Böylece bağların vergileri yüksek ve düşük olmasına göre çeşitli idi. Bağ vergisi dört-on akçe arasında değişmekteydi. Mesela Peçoy livasında (Macaristan) Müslüman bağlarından, sahibi şarap yapmayıp turşu ve pekmez yapıyorsa, öşür alınmayıp dönüm başına altı akçe *bağ resmi* alınırdı. Şayet şarap yaparsa kefereden alındığı miktarda *öşür* alınırdı. Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *AÜDTCFD*, C.V/5, Ankara, 1947, s.489.

¹³¹ 1498’de 82591 mudra şireden 505738 akçe; 1530’da 17174 mudra şireden 117555 akçe; 1542’de ise 10262 mudra şireden 73211 akçe. Mehmet Emin Yardımcı, “1489, 1530, 1542 Yılları Tahrir Sonuçlarına Göre Bosna’da Zirai Üretim ve Vergiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2007, S. 56, s.173.

Müslüman nüfusunun artması ile ilişkilendirilebilir. Bosna tahrir defterlerinde içkiden alınan vergi “*bâc-ı siyah ve hamr*” olarak ifade edilmişti. Bu vergi, 1530 tahririnde 1165 akçe, 1542 tahririnde 13700 akçeydi. Monopolye resmi ise 1530 tahririnde 11084 akçe, 1542 tahririnde ise 12875 akçeydi. Vergi oranının gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları kesimlerde daha yüksek olduğu görülmekteydi¹³².

Devlet, içkilerin üretimi yapılan üründen vergi almanın yanı sıra, içki satılan yerlerden de vergi almaktaydı. Buna *resm-i meyhane* denirdi. Bu vergi yıllık olarak alınmaktaydı. Ancak verginin hangi dönemlerde sürekli olarak alındığına dair bir kayıt bulunmamaktaydı¹³³.

Görüldüğü gibi devletin siyasi, ekonomik ya da sosyal nedenlerle içki kullanım ve satışında zaman zaman serbestlikler ve esnekliklerin olması, uzun süreli olamayan yasaklar, vergilerin usul ve şekline de yansımıştı. XVI. asır sonrası “*zecriye*” “*şire*”, “*bâc-ı hamr*”, “*monopolye*”, “*dönüm resmi*”, “*resm-i meyhane*”, “*bağ resmi*”, “*günah resmi*” gibi isimler altında alınan üzüm ve içkiden alınan vergiler, XIX. yüzyıldan itibaren yeniden düzenlenecek, alkollü içki ticareti yapanlardan “*resm-i bey’iye*” adı ile bir çeşit ruhsat harcı alınmaya başlanacaktı¹³⁴.

¹³² Yardımcı, 2007, s. 174.

¹³³ Kilis kazasında 1519 ve 1536 tahrirlerinde *resm-i meyhane* olarak geçen verginin adı 1570 ve 1590’da *bac-ı hamr* olarak geçmekteydi. Meyhane vergisinin kaldırılmasının, görünür yerlerde şarap satılmasının yasaklanmasıyla bir arada düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Metin Akis, “XVI. Yüzyılda Kilis ve Antep Sancaklarında Ermeniler İle Türkler Arasında Sosyal ve Kültürel İlişkiler”, *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C. III, Erciyes Üniversitesi Yayını-153, s.234.

¹³⁴ Günümüzde de devlet, alkollü içkilerden yüksek oranda vergi almaktadır. 2016 yılında alkollü içkilerden alınan ÖTV tutar ve oranları için bkz. Selçuk Buyrukoğlu, Doğan Bozdoğan ve Altuğ Murat Köktaş, “Paternalist Devlet Anlayışının Bir Gereği Olarak Günah Vergileri: Türkiye Örneği”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2016, S.9, s.22.

II. BÖLÜM

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇKİ

2.1. XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ

XVIII. yüzyıl başlarında, topraklarının çoğunluğu bir bütün olarak kalmış, elde ettiği gelirler ve hayat tarzı eskiden olduğu gibi devam eden bir Osmanlı mevcuttu. Hâlâ Avrupalı devletler sisteminden üstün bir Osmanlı sisteminin olduğuna, yenilgiler olsa da bunun Avrupa'da gelişen yeni kurum ve teknolojiden çok Osmanlı'nın kanun-ı kadimi takip etmemesinden kaynaklandığına inanılmaktaydı¹³⁵. XIX. yüzyılda ise daha farklı kaygılar ortaya çıkmıştı. Bu yüzyılda Osmanlı devlet adamlarını en çok düşündüren olay, isyanlardı. Zira XIX. yüzyıl Osmanlı siyasi hayatının şekillenmesinde Devlet'in iç dinamiklerinden çok dış etkenler belirleyici olmuştu. Bu etkenler Fransız İhtilali, ihtilalin etkilediği Osmanlı Devleti'ne büyük devletlerin -Viyana Kongresi'nde ortaya attıkları "Şark Meselesi" ile- hâkim olmak istemeleri, Osmanlı içerisindeki gayrimüslimlerin Devlet'e karşı kışkırtılmaları belirleyici olmuştu. Devletler, başta Sırp ve Rumlar olmak üzere Osmanlı içerisindeki gayrimüslimlerin tahriki, isyanı ve bağımsızlıkları için çabalamışlar, Osmanlı Devleti üzerinde baskı unsuru oluşturarak onlara haklar verilmesini istemişlerdi. Rusya, Balkanlara hâkim olma siyaseti gereği Ortodoksların koruyuculuğu için çabalarken İngiltere ve Fransa sömürge yollarını garantiye alma ve sömürge alanlarını genişletme yarışındaydılar. Bu nedenle, paylaşılamayan, zayıf, "hasta", ama bir süre daha varlığı devam etmesi gereken bir Osmanlı'nın mevcudiyetinden yana idiler.

¹³⁵ Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri", *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, (C. 12, s.1001).

Osmanlı devlet adamları bu gergin siyasi ortamda öncelikle devletin devamını sağlayıcı çözümler üretmek durumundaydılar. Osmanlının gerilemesinin sadece geleneksel kurumlarının başarılı bir biçimde işletilmemesinden değil, aynı zamanda Avrupa'daki düşmanlarının çok daha sağlam idari, askerî ve mali kuruluşlar geliştirmiş olmaları nedeniyle ortaya çıktığını anlayan ilk Osmanlı padişahı III. Selim olmuştu¹³⁶. III. Selim'den itibaren, devletin ayakta durmasını sağlayıcı temel etken, büyük devletlerin Osmanlı üzerindeki çıkar çatışmasının sonucu olarak, bunlardan herhangi birinin müdahalesi durumunda diğerlerinin desteği ile ayakta durma esasına dayalı olan “Denge Siyaseti” idi.

Sultan II. Mahmud döneminde aynı politika devam ettirilmekle birlikte dönem politikasının belirleyici etkeni milliyetçilik temelli olarak başlayan gayrimüslim isyanları olmuştu. Devlet, II. Mahmud'dan itibaren, imparatorluğun parçalanmasını önleyip siyasi ve toplumsal bütünlüğü sağlayıcı önlemler almak zorunda kalmış; bu çerçevede imparatorluk tebaasının hukuk eşitliğine dayanan Osmanlı birliği siyaseti, Tanzimat devrinin en önemli cephesini ortaya koymuştu. Bu siyaset, Gülhane Hattı'ndan sonra 1856 Islahat Fermanı'nın ağırlık noktasını teşkil edecek ve 1876 Kanun-i Esasi'sinde “*Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine her hangi din ve mezhepten olurlarsa olsunlar bilâ istisna Osmanlı tâbir olunur*” maddesinde kesin ifadesini bulacaktı¹³⁷. Her ne kadar Osmanlıcılık bir devlet politikası haline getirilerek gayrimüslimlere yönelik hakların artırılıp, tebaanın sosyal ve siyasal yönlerden eşitliğini sağlayıcı adımlar atılsa da, bu toleranslı yaklaşıma rağmen başarıya ulaşılamamış, Balkanlardaki milliyetçi karakterli isyanlar sona erdirilememişti. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki bitmez tükenmez ihtirasları, azınlık haklarının artırılması yönündeki baskılar tüm düzenlemelere rağmen devletin yıkılışına kadar devam edecekti.

¹³⁶ Shaw, 2002, s.1002.

¹³⁷ Halil İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu”, *Bellekten*, C. 28, S. 112, Ankara, Ekim 1964, s.621.

2.2. XIX. YÜZYILDA İSTANBUL VE BEYOĞLU

XVIII. yüzyıldan itibaren İstanbul; İstanbul (sur içi), Galata, Eyüp ve Üsküdar olmak üzere dört bölüme ayrılmıştı. Popüler Osmanlı anlatılarında Galata, gayrimüslimlerin ve yabancıların yaşadığı “*günah şehri*” idi. Galata ile büyük çelişki içinde olan daha geleneksel özellik taşıyan Üsküdar ve Eyüp de giderek orta sınıfın oluşturduğu bir sosyal çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Galata bölgesi denizci, tüccar, yeniçeri ve bekâr odalarında kalanlara hizmet eden birçok genelev ve meyhane barındırmaktaydı¹³⁸.

XIX. yüzyılda Galata’da özellikle Beyoğlu’nda İstanbul’un diğer yerlerinden farklı bir kültür ortamı oluşmuştu. Bu kültür, Batı atmosferli ve kozmopolit yapıdaydı. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yerleşim için pek tercih edilmeyen Beyoğlu sırtları yüzyılın ikinci yarısında Venedik ve Fransa, aynı yüzyılın son yıllarında İngiltere elçiliklerinin yerleşmesiyle yabancıların tutunma noktası haline almıştı. Daha sonra açılan elçilikler de öncekilerin yanına yerleşmeye başlayınca Beyoğlu’nda Batı kökenliler çoğalmaya başlamıştı. Zamanla İstanbul’un diğer bölgelerindeki yerli gayrimüslimler de bu bölgeyi tercih etmişlerdi¹³⁹. XIX. yüzyılda askerî okul, kışla, saray ve köşklerin Beyoğlu tarafına yapılmaya başlanması, yerleşimin de bu bölgeye kaymasını sağlamıştı. Batı temelli Beyoğlu’ndaki mozaik, kültür, düşünce, yaşam tarzı olarak Doğululuğun egemen olduğu İslam devleti başkentini etkilemiş ve ondan etkilenmişti. Özellikle Tanzimat’la gelen değişim ‘*kahve bakkallarıyla Rum, modasıyla Fransız, paltosuyla İngiliz, birahaneleriyle Alman, musikisiyle İtalyan ve İspanyol, bekçisiyle ve hamalıyla Türk bir İstanbul*’ doğurmuştu. Ortaylı’ya göre Beyoğlu artık tiyatrosuyla, tüketim zevkiyle, sefahatiyle Avrupa taşrası olmaktan çıkıp Osmanlılaşmıştı. Hamam, meyhane, kahvehane, mesirelik gibi hane temelli geleneksel eğlence dünyasında yaşamını sürdüren Osmanlı toplumu Batı tarzında,

¹³⁸ Işıl Çokuğraş, *İstanbul’da Marjinalite ve Mekân (1789-1839): Bekâr Odaları ve Meyhaneler*, (Basılmamış Doktora Tezi), TC. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 28-29.

¹³⁹ Mustafa Cezar, “Ondokuzuncu Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri VI*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 2674-2676.

kadınların da yer alabildiği, cafe, cafe şantan¹⁴⁰, pastahane, tiyatro binası, otel, lokanta, gazino, bar, birahane, yazlık, havuzlu/kameriyeli bahçe, buluşma evi, kumar kulübü gibi yeni eğlence mekân ve ortamlarıyla tanışmıştı. Bir bakıma eğlence dünyasında zaman, yarı alafrağı yarı alaturka akar hale gelmişti. “Pera Palas Oteli ve Lokantası, Tokatlıyan Oteli ve Lokantası, Tepebaşı Bahçesi (gazino), Pale de Cristal Gazinosu, Maksim ve Gambrinus Birahaneleri, Lebon Pastahanesi” XIX. asrın son döneminde İstanbul’un kaymak takımının eğlendiği Batı tarzı mekân ve ortamlardan bazılarıydı¹⁴¹. Gazetelerin ve dergilerin reklam sayfalarında ve ilanlarında eğlence mekânları yer almakta, açık oldukları günler (özellikle Cuma, Pazar, Pazartesi günleri) belirtilerek tüm dinlerin ortak mekânı olma yönlerine vurgu yapılmaktaydı¹⁴².

Dönemin İstanbul ortamı ve içkiye dair örneklere, seyyahların notlarında da rastlanmaktaydı. 1893 yılında, bir İngiliz milletvekili olan kocasıyla birlikte, İngiliz sefaretinde vazifeli bulunan oğlunu ziyaret için İstanbul’a gelen Mrs. Max Müller mektubunda; “*Sokaklarda kavgaya pek rastlanmıyor. Hele sarhoş erkeğe veya sarhoş kadına hiçbir yerde rastlanmaz. Şayet bir sarhoş görürseniz bunun bir Türk olmadığına emin olabilirsiniz. Söylentilere göre yüksek tabakadan bazıları gayet serbest şampanya ve hatta daha sert içkiler içiyorlarmış. Orta ve alt tabaka henüz içki müptelası değildir. Bu doğrudan doğruya kendi hür iradeleriyle Peygamberlerine olan hürmetten ileri gelmektedir.*” demektedir¹⁴³.

¹⁴⁰ Kafe şantanlar, yabancı müşteriler ağırlıklı, revü, skeç, pandomim gösterilerinin yapıldığı içkili mekânlardı. Zat, 2010, s.147.

¹⁴¹ Cezar, 1990, s. 2685; Nebi Özdemir, “Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi”, *Milli Folklor Dergisi*, S. 73, 2007, s.18; Mustafa Karabulut, Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında İstanbul ve Paris’e Bakış, *Erdem Dergisi*, S. 56, 2010, s.105; İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.275.

¹⁴² 1883 yılı Şark Ticaret Yıllığında “Cafés” başlığı altında Paris’teki örneklerine benzeyen ve içki/kahve içilip yemek yerken müzik dinlenebilecek yerlere ait adresler verilmişti. 1893’te bunlara “Cafés-Concerts” kategorisi eklenmişti. 1897 yılına ait “İlâveli Takvim-i Ticaret” isimli ticaret rehberinde, Beyoğlu, Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) 342 numarada bulunan Bizans Birahanesi tarafından verilen ilanda şunlar yazılıydı: “*İşbu birahane en âlâ cinsten olmak üzere Löwenbrau, Viyana Burgerlich Biraevi fabrikalarının biraları ve envai müskirat(alkollü içecek) ve meşrubat furuht olunduğu (satıldığı) gibi, öğle ve akşam taamları (yemekleri) mevcut bulunup, abone suretiyle dahi taam verilir. Müteaddit Osmanlı ve ecnebi gazeteleri, Cervati Biraderlerin salnamesi(yıllığı) ile İrfan Kütüphanesinin Takvim-i Ticareti dahi mezkûr birahane daima mevcut bulunur.*” Ayhan Aktar, “Şark Ticaret Yıllıkları’nda “sarı sayfalar”: İstanbul’da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler, 1868-1938, *Toplum ve Bilim*, S. 76, Bahar 1998, s.120; Arzu Varlı, Rahmi Deniz Özbay, “İstanbul’da Perakende Ticareti: Tüketim Mal ve Hizmetleri Piyasası (1840-1909)”, *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*, Saraybosna-Bosna Hersek, 2011, s.2422.

¹⁴³ Mrs.Max Müller, *İstanbul’dan Mektuplar*,(Çev. Afife Buğra), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s.23-24.

Batının etkisiyle bilhassa İstanbul'da oturan elit kesimin ve sarayın, değişime açık yaşam tarzı, belirtilen mekânlara kısa zamanda uyumu beraberinde getirirse de toplumun tüm kesimlerinde ve ülkenin her yerinde bu değişim aynı oranda ve hızda olmamıştı. İnanç ve geleneklerine bağlı Anadolu halkı, bazı yörelerde içki içilmesini olumsuzluk ve felâket sebebi saymıştı. H.1290 (M.1874) yılında Isparta'da çok kar yağmış, kış mevsimi don ve kurak geçmiş, kar doksan gün erimemişti. Bu nedenle ekinler ekilememiş, kıtlık belirtileri görülmeye başlanmıştı. Halk, bu felâketin içki içen ve namazı boşlayan memurlar ile Ali Köyü, Lagus ve Baradız'da şarap içerek ayinler düzenleyen Rafıziler'den ileri geldiğine inanmaktaydı. Bu durum, bazılarının yakalanarak ayin yapmalarının yasaklanmasına neden olmuştu. Diğer yandan içki içmeyenlerin 'ham, sofı ve ahmak' sayılması modası yaygınlaşmış, içki içmek popülist kültürün göstergesi olmuştu. Mutasarrıf Bey de kendini ham, sofı olarak suçlamalarından çekindiği için Cuma namazlarına gelmez olmuş; bazı memur ve subaylarla Cuma günlerini tavlama oynamakla geçirmeye başlamıştı. Bu nedenle ulema, eşraf ve esnaf, Cuma günleri mutasarrıfı ziyaret etmekten vaz geçmişlerdi¹⁴⁴.

2.3. İSTANBUL'DA İÇKİ MEKÂNLARI

2.3.1. Meykede/Meyhaneler

Osmanlı'da en çok kullanılan içki mekânları meyhanelerdi¹⁴⁵. Bir bakıma meyhaneler, içki tüketiminin devlet tarafından "meşrulaştırıldığı" yerler olarak nitelendirilebilirdi. Bu meşru sınır, hem asayiş ve kontrolün sağlanması hem de vergilendirme açısından düşünülmüş olmalıydı. Meyhaneler "gedikli meyhaneler" ve "koltuk meyhaneleri" şeklinde ikiye ayrılırlardı.

¹⁴⁴Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Birinci ve İkinci Cilt, Serenler Yayını, İstanbul, 1983, s. 244.

¹⁴⁵Mey: Farsça şarap, umumiyetle içki demektir. Meykede, şarap, rakı gibi her türlü içki satılan yer; meyhane yerine kullanılır bir tabirdir. Vak'anüvis Lütü Efendi "Yeniçeri zamanında Dersaadet, Galata, Beyoğlu, Boğaziçi taraflarındaki meykedelerden Yeniçeri Ağalarıyla Bostancıbaşılar ve zabitan-ı saire taraflarından mahiye ve cereme ve nam-ı aherle külliyetli akça ahz ve tahsil olunur imiş. Kırk iki senesi zecriye muhassılı haccaganından Nafiz Efendi'ye ihale olunmasıyla andan sonra meykedeciler muhassılı tanıyıp mukaddema verdikleri meblağı istekleriyle zecriye sandığına vereceklerini taahhüt etmişlerdir." diyerek 1827'den sonra meykedecilerden zecriye vergisinin alınmaya başladığını ifade etmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, MEB Basımevi, C. 2, İstanbul, 2004 s.525,528.

2.3.1.1. Gedikli Meykedeler

Gedikli meykedeler, çıraklıktan yetişme özellik taşıyan, esnaf geleneği içinde faaliyet gösteren, loncaları olan bir gruptu. Bunlar, XIX. yüzyıla kadar “gedikli”, Sultan Abdülaziz döneminden itibaren “selatin meyhaneleri” adını almışlardı. Gedikli meyhanelerde ister esnaf, ister asker, ister Bâb-ı Âli’den olsun, nüktedan, sözü sohbeti dinlenir, duygulu, kültürlü, sanatsever, görgülü insanlar bir araya gelmekteydiler. Aralarında taklit yeteneği olan, müzisyen, meddah, şair olanlar da bulunuyordu. Bu manada, kamusal alanın önemli bir parçasını teşkil etmekteydiler. Her ne kadar Müslümanların içki içmeleri yasak olsa da İstanbul’daki gayrimüslimlerin ve yabancıların kendi aralarında içki alıp satabilmeleri hususundaki hoşgörü, akşam karanlığının sağladığı gizlilik olanağı ile Müslümanlar için de bir kapı aralamış, hem gizli gizli içmelerine hem de “akşamcılık” geleneğinin doğmasına sebep olmuştu¹⁴⁶.

Evliya Çelebi’de “*Mel’un, mezmum, uğursuz esnaf, yani meyhaneciler*” başlığıyla ifade edilen gedikli meykedeler, “*Kârhane (işyeri) ve mekkârhane dört*

¹⁴⁶ Akşamcılık kültürünün yaygınlaşmasında erkek açısından gündüz yaşamı ile evdeki gece yaşamı arasındaki kopukluk ve farklılıklar etkili olmuştu. İçgüveyle, kaynana- kayınpeder baskısından yılmışlar, görücü usulüyle evlenip eşine ısınamayanlar, evindeki yoksulluktan rahatsız olanlar iş sonrasında bir-iki saatlik akşamcı keyfi yaşadıkdan sonra yapay bir neşeye eve gitmeyi tercih etmişlerdi. Evdeki soğuk ortam ve zorunlu birlikteliğe, meyhanelerdeki samimi arkadaş sohbetleri, edebiyat konuşmak, müzik dinlemek, nükte ve fıkralarla açılmak farklı ve vazgeçilmez bir ihtiyaca dönüşmüştü. İçmek, belli bir kültürü gerektirirdi. Akşamcılar, sabaha kadar sınırsız içen, görgüsüz insanlar değildi. Herkesin içeceği belli miktarda rakıyı mezeler eşliğinde içmesi esastı. Cıvıyan, içtikçe konuşan, coşan tipleri meyhaneci içeriye almaz, “*senin hakkın iki değil bir buçuk*” deyip önceki akşamın tatsız durumunu hatırlatır, gerektiğinde racon keser ve fazla içki vermezdi. Kabadayılık yapmaya çalışanlar da dışarıya atılırdı. Meyhanelerde ateş oğlanı (çubuklara ateş tutan) ve sofrta oğlanları (genellikle Sakızlı Rum gençlerden) kapıda ve sofrta başlarında misafirlerin hizmetine bakarlardı. Akşamcılar arasında ateş veya sofrta oğlanlarına tutulup her akşam o meyhaneye gidenleri bile olurdu. Bunlardan şair olanlar İstanbul edebiyatının bir türünü oluşturan “*sakiname*”leri yazmışlardı. Akşamcılar, kandil ve Cuma geceleri, Ramazan ayları, kabir veya türbe ziyaretlerinin önceki akşamı mola verirlerdi. Eski İstanbul’da akşamcılar nüfusun çok az bir oranıydı. Ahmet Rasim’e göre her mahallede bir veya iki akşamcı olurdu. Bunda toplumun onaylamayı, din baskısı, türlü kaygı ve korkular etkiliydi. Kadıya “*Efendim bu adam akşamcıdır. Gece gündüz içer*” dediği durumlarda kişinin tanıklığı kabul edilmezdi. Aslında bu durum hukuksal açıdan kadına pozitif etki sağlamıştı. Çünkü içki, kadına boşanma hakkı tanyan geçerli etkenlerden biri olarak kabul edilmişti. Mesela eş içmeyeceğine dair söz verdiği halde, “*eğer içersen boşanırım*”, “*boş ol*” dediği halde içerse, zevce boşanma hakkına sahip olurdu. Necdet Sakaoğlu, “Akşamcılık”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Cilt I, İstanbul, 1994, s. 169-170; İlber Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 42.

mevleviyet yerde, bin altmış kadardır. Hepsi sapık âyinli kefere ve fecere olarak altı yüz kadardır. Hicretin dördüncü senesinde ‘inneme’l hamrî ve’l meysirü ve’l ensâbü ve’l ezlâm, ricsum min amelîşşeytan, fectenibûhu lâalleküm tüflihûn” ile katresi haram kılınmıştır. Fakat devletin masrafı çok olduğundan, tabii karşılığı da ona göre olacağından şarabı yasak etmemişlerdir, senelik gelir alırlar. Başkaca bir emanettir. İşte otuz eminden biri de budur.” şeklinde geçmekteydi¹⁴⁷. Reşad Ekrem Koçu’ya göre bu yüzyılda gedikli meyhaneler isimlerini semtlerine, içinde buldukları hanlara, kendi havasına, atmosferine göre yahut ün salmış meyhanecilere, güzelliği bir zamanlar dillere destan olmuş nevcivan bir sakinin adına nisbetle alırlardı: Zindankapısı’ndaki “Salebci”, Asmaaltı’ndaki “Çavuşbaşı”, Langa’daki “Mermerli”, Topkapı’daki “Karagöz”, Lonca’daki “Sakızlı”, Cibali’deki “Anastas” gibi...¹⁴⁸.

Evliya Çelebi gedikli meyhanelerin İstanbul ve çevresinde en çok Samatya, Kumkapı, Balıkpazarı, Unkapanı, Balat Kapısı, Cibali Kapısı, Aya Kapısı, Fener, karşı tarafta Hasköy ve Galata’da olduklarını belirtmekteydi. O’na göre ‘*Hele Galata demek meyhane demektir.*’ “Oradan ta Karadeniz Boğazına varıncaya kadar her köşede bir meyhane bulunur. Ama Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere; Anadolu tarafında Kuzguncuk, Çengelköy, Üsküdar, Kadıköy denilen yerlerde tabaka tabaka meyhaneler vardır. Galata meyhaneleri verimlidir. Meyhaneciler beğenilmeyen bir halk, mel’un bir kavimdir. Galata meyhanelerinde bu kadar hânende, sâzende, mutribler toplanıp gece gündüz safa ile vakit geçirirler”¹⁴⁹.

Bu semtlerdeki meyhanelerin varlığı XVIII. yüzyılda da devam etmişti. Döneme ait bazı kayıtlarda meyhanelerin Yahudi evlerinin içinde yer aldığı anlaşılmaktaydı. ‘*Falanca kişinin yahudihanesinde meyhane odası*’ şeklindeki ibareler bu görüşü desteklemekteydi¹⁵⁰. Bu yüzyıl sicillerine yansıdığı kadarıyla

¹⁴⁷ Evliya Çelebi’de bu meyhanelerle birlikte “rakıcılar esnafı” adı altında farklı bir esnaf birliği de ele alınmıştır. “*Dükkân yüz, nefer üç yüzdür. Leh diyarında bin türlü rakı yaparlar. Ama Gülfesen ve Horlaka rakıları hepsinden şiddetlidir. Bunun da sarhoşluk veren derecesi haram olup yoksa – şarap gibi- katresi haram değildir. Çünkü bunda sarhoşluk, haramlık için sebep kılınmıştır.*” Çelebi, 1971, s.282.

¹⁴⁸ Reşad Ekrem Koçu, “Akşamcılar”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958, (C.1, s. 552). Gedikli meyhane görseli için bkz. Ek 1.

¹⁴⁹ Çelebi, 1971, s.283.

¹⁵⁰ Şarap ve içki üretimi yapan Yahudilerin evlerinde olan meyhane odaları hem küçük hem de kiralari yüksekti. Bu sebeple kendi halinde, fakir olan Yahudi halk bu hanelerde oturamıyorlardı. Zira bir şekilde meyhane olarak kullanılmak durumundaydı. Buralarda asayışı bozan olaylara son

İstanbul’da meyhanelerin nerede toplandığını, sayılarını, sahiplerini, nasıl mekânlar olduklarını tespit etmek de mümkündür¹⁵¹.

XIX. yüzyıl belgelerinde gedikli meykedeler, devlet tarafından resmi olarak kabul görmüş, ruhsat sahibi, vergisini verip belli kurallara haiz olan *şerefli ve muteber*¹⁵² mekânlar olarak geçmekteydi. Bunlar rastgele açılmazdı. Sayıları devlet tarafından kontrollü şekilde belirlenmekteydi¹⁵³.

Evliya Çelebi’de geçen birçok meyhane adı, XIX. yüzyılda aynı isimle devam etmekteydi. Yüzyılın başlarında İstanbul’da sayısı beş yüzün üzerindeki meyhanelerin üçte birinin Galata- Beyoğlu- Tatavla bölgesinde yer aldığı tespit edilmişti. Üçte bir civarı ise sahil bölgelerinde bulunmaktaydı. Bu meyhanelerin yanı sıra Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Hisar, İstinye, Emirgan, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer, Beykoz, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar, Kadıköy gibi İstanbul’un Boğaz kıyılarında bulunan yerlerde daha çok meykede açıldığı görülmekteydi. Yüzyılın sonlarında İstanbul’da birçok gedikli meyhanenin varlığı devam etmekteydi¹⁵⁴.

2.3.1.2. Koltuk Meyhaneleri

verilmesi ve fakir olan Yahudi halkın korunması amacıyla, adı geçen meyhanelerin kime ait olursa olsun kapatılmasına, ihtiyacı olan Yahudilere uygun fiyatlarla kiralanmasına karar verilmişti. Tuğba Kara, *III. Ahmed Devrinde İstanbul’da Sosyal ve Kültürel Hayat*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2014, s.119. Yahudi meyhaneleri Evliya Çelebi’de koltuk meyhaneleri içerisinde ele alınmış; “*Yahudi meyhaneleri: dükkân yüz, nefer altı yüz. Bunlar Rum meyhanecilerine rağmen ne kadar mahubları ve ne kadar rakkasları varsa toplayıp kıyafet değiştirerek eşkıya tarzında ve serhad elbiseleri giyip iki tarafına halis şarab yerine fağfürî necef, mücevher kadehlerle şeker şerbeti dağıtarak geçerler. Bunlar Yahudi olduklarından alayda, geride kalırlar. Çünkü padişah alayının askerleri, lüzumlu olanları ileride gider. Bu Yahudi meyhanecileri hiçbir vakit başkalarından yiyip içmezler, kimseye karışmazlar, arkadaşlık edenler de yapmacıktır. Hatta şarab dedikleri mel’unu bile başkasından alıp içmezler. Onun için ayrı meyhaneleri vardır. Bu Yahudiler çok kâr ederler. Yirmi-otuz yıllık şarabların en âlâsı bunlarda bulunur. Bu yüzden başka bir alay ile geçerler.*” ifadeleriyle geçmektedir. Çelebi, 1971, s.285-286.

¹⁵¹ Unkapanı’nda Tüfenkhane civarında iki meyhane, Cibali dışında üç meyhane, Balıkpazarı’nda dört, Fener’de dört meyhane vardı. Meyhanelerin yer ve isimlerinin tespit edilmesindeki maksat yenilerinin açılmasına engel olmaktı. Bu amaçla çıkarılan kanunlarda da genellikle Yahudiler muhatap alınmıştı. Kara, 2014, s.120.

¹⁵² **BOA, DH. MKT**, Nr.1341/77 (H.12 Za 1300/14 Eylül 1883)

¹⁵³ Gedikli meyhaneler Sultan Abdülaziz döneminde “Selattin Meyhaneleri” olarak anılmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde gedikler kaldırılmış, ruhsat alma yükümlülüğü getirilmiştir. Cumhuriyet sürecinde esnaf ve balıkçı meyhanelerinin yerini sahil meyhaneleri alırken son dönemde çalgılı meyhaneler de yerini tavernalara bırakmıştır. Tavernalarla birlikte geleneksel meyhane anlayışı da tarihteki yerini almıştır. Zat, 2010, s.150-151.

¹⁵⁴ Koçu, 1950, s.20; Çokuğraş, 2013, s.165-166; Tevfik, 2016, s.8, 25. 1880’lerde İstanbul’da bulunan gedikli meyhaneler için bkz. Tablo 1.

Koltuk meyhaneleri, gizlice içki satan, kaçak, gediksiz olarak çalışan, ayak takımının gittiği, ara sokak bakkal ve manavlarıydı¹⁵⁵.

XIX. yüzyıl belgelerinde “koltuk meyhaneleri” sıkça geçmektedir. Belgelerde geçen “*gediksiz gazino ve böyle tüccar ünvanlı fabrikacılara koltuk ünvanı verilerek*”, “*gediksiz müskirat mağazacılar ile fabrikacılar*”, “*...Balıkpazarı'nda üç adet gedikli, seksen-doksan bab gediksiz gazino ve fabrika ve lokanta ve mağaza...*”, “*Kumkapı'da kırk beş bab dükkân miyanesinde beş tane gedikli bulunup küsûrlarının gazino ve mağaza olup Langa'da altmış yedi bab gazino ve fabrika ve lokanta miyanelerinde yedi bab gedikli, Samatya'da doksan bab miyanında on-on iki adet gedikli bulunduğu ve bunlara mümasil Balat, Üsküdar ve Boğaziçlerinde on dükkânda bir dükkân gedikli olup küsûrları gediksiz gazino ve fabrika olup...*” ifadeleri bu yüzyılda gediksiz dükkân ve mağazaların devlet tarafından resmen kabul gördüğünü göstermekteydi. Bu dükkânların varlığının kabullenilmesinde zaman zaman yasakların esnetilmesi, devletin vergi almak amaçlı olarak serbestlikleri genişletmesi etkili olmuş olmalıydı¹⁵⁶. Ayrıca yayınlanan fermanlarda *meyhaneler ve şerbethanelerle birlikte koltukların da kapatılmasının buyurulması* devletin bu dükkânların varlığını kabullendiğini, kapatılması için -kurallara uymayıp kapatılması gereken gediklilerden daha fazla uğraştığını göstermekteydi. Devletin engellemelerine rağmen kapatılamaması, gediklilerin de şikâyet sebebi olmuş, “*üç bin beş yüzü aşkın koltuk dükkânının varlığının, asayişsizliklere ve gediklilerin itibarının azalmasına sebebiyet verdiği*” ifade edilmişti. *Hatta gediklilerin bu şikâyeti ve koltuk dükkânlarının kapatılması isteği* 1277/1861 nizamnamesinin de hazırlanmasında etkili olmuştu¹⁵⁷.

Yine benzer şekilde H. 1260-65/1844-49 dönemine ait zecriye defterinde *Bakkal Koltuğu, Papaz Koltuğu, Baritan Koltuğu, Karabela Koltuğu, Panayot*

¹⁵⁵ Koçu, 2011, s.3; Zat, 2010, s.150. Her ne kadar koltuk dükkânları ruhsatsız, kaçak çalışan meyhaneler olarak bilinse de Evliya Çelebi'de koltuk meyhaneleri esnafı ‘*üç yüz dükkân sekiz yüz nefer*’ olarak geçmektedir. Ayrıca Mantran’ın “*perakendeci küçük tüccarlar çoğu zaman koltuk adı verilen küçük dükkânlarda satış yapmak zorunda kalmakta ve sattıkları mal miktarı az olduğundan kazançları küçük olmaktadır*” ifadesi, bu yargıya ters düşmektedir. Mantran, 1990, s.43; Çelebi, 1971, s.283.

‘Koltuk’ ifadesi izinsiz, kaçak olarak çalıştırılan kahvehaneler için de kullanılmıştı. III. Murad zamanında “Her kim ki fahim mertebesine vara, yani kömür ola, sırf haramdır” diye fetva verilmiş, ilk kahve yasağı çıkararak kahvehaneler kapatılmıştı. Bu nedenle mahalle aralarında, çıkmaz sokaklarda, bazı dükkânların ard kısımlarında gizli ‘koltuk kahveleri’ açılmıştı. Koçu, 1947, s.11.

¹⁵⁶ BOA, DH. MKT, Nr.1341/77. (H.12 Za 1300/14 Eylül 1883)

¹⁵⁷ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861)

Koltuğu gibi dükkân adlarıyla geçiyor olması bazı dönemlerde koltuk dükkânlarının da kayıt altına alındığını göstermekteydi¹⁵⁸.

Koltuk meyhaneleri dışında, gedikli olmayan, ruhsatsız olarak çalışan “*ayaklı meyhaneler*” adı verilen seyyar içki satıcıları da vardı. Ayaklı meyhaneciler genellikle Ermenilerden oluşmaktaydı. Dükkânı, fiçisi, tezgâhı, ustası, sâkisi hep kendisiydi. Bellerine ucu musluklu içi rakı veya şarap doldurulmuş koyun bağırsağı sararlar, sırtlarında bir cübbe, cübbenin iç cebinde bir kadeh, omuzlarında da peşkirle satış yapmaktaydılar. Ayaklı meyhaneler en çok Bahçekapı ve Yemiş İskelesi, Galata ve civarında bulunurdu. Müşterilerini görünce etrafı kollayarak bir bakkal veya manava girer, kuşağının arkasındaki musluktan kadehini doldurup peşi sıra giren müşterisine vücudunun hararetiyle ısınmış içkiyi sunardı. Kadehi bir yudumda yuvarlayan baldırı çıplak ayyaş da bir üzüm tanesini yahut mevsimine göre bir meyveyi meze yapar, çoğu zaman da elinin tersiyle silip giderdi. Buna “yumruk mezesi” denirdi¹⁵⁹.

XIX. yüzyılın sonlarına ait belgelerde meyhanelere dair dört farklı mekânsal tanımlama yapılmıştı. Bunlar, fabrikalar, lokantalar, gazinolar ve koltuk dükkânları idi¹⁶⁰.

2.3.1.3. Meyhaneler ve Mekânsal Özellikleri

Gedikli meyhanelerde kapıdan girilince genellikle ya sağ ya da solda bazen de meyhanenin dibinde, kapıya karşı bir tezgâh bulunurdu. Tezgâhın üzerine, ayakta bir iki tek atıp gidecek yolcular için hazırlanmış rakı kadehleri şarap bardakları, içinde fasulye piyazı, lahana haşlaması ve leblebi gibi mezeler bulunan

¹⁵⁸ Çokuğraş, 2013, s. 267-269.

¹⁵⁹ Koçu, 1947, s.3; 1952, s.53. Bazı kaynaklarda ayaklı meyhaneler ile koltuk meyhaneleri aynı kategori olarak ele alınmıştı. Ancak belgelerde, ayaklı meyhaneler için koltuk dükkânları gibi mekânsal ifade kullanımına rastlanılmaması bu yargının pek doğru olmayacağı yönündedir.

¹⁶⁰ “...Bunlar üç ve dört münkasım olmak lazım geldiği halde, birincisi fabrikalar olup buna en adisi yüz liradan sekiz yüz liraya kadar vergi itasıyla mükellef olup; ikincisi lokantalar olmakla ehl-i servet ve erbab-ı tabiiyet akşamdan sonra gelir, taam eder, kendi halinde orada biraz vaktini geçirir. Üçüncüsü gazinolar olup ashab-ı namus ve erbâb-ı meraktan olanlar akşamdan sonra gelir, teneffüz eder. Dördüncü koltuk tabir olunur mahaller ki işretin halis ve nefasetlisi nisbet üzerine bunlarda bulunur, ehven surette satılır; mağazacıları muhsif adamlar olduğundan müşterilerini memnun ederler. **BOA, DH. MKT**, Nr.1341/77 (H.12 Za 1300/M.14 Eylül 1883) Yani meykedeler yalnız içki içme mekânı olarak kalmayıp nüfuz, itibar, prestij, güç kazanma yerleri olarak da işlevselleşmişlerdi. Bu nedenle toplumun farklı kesimlerine hitap eden, statü farklılıklarını ortaya koyan kamusal alanlar olarak hizmet vermekteydiler.

tabaklar dizilirdi. Tezgâhın arkasında bulunan oymalı raflara rakı ve şarap şişeleri dizilir, kenardaki çivilere de camdan yapılmış kulplu rakı ve şarap ibrikleri asılırdı. Müşterilere içki bu ibriklerle sunulurdu. En eski gediklilerde cam ibrik yerine kabak kullanılırdı. Meyhanenin etrafına da tahta sofralar (alçak masalar) ve kısa bacaklı hasırlı iskemleler dizilirdi. Bazı meyhanelerde devamlı ve itibarlı müşteriler için balkonlar, merdivenle çıkılan üst kat ve burada mükemmel döşenmiş odalar bulunurdu. Bu odalarda İstanbul'un azılı zorbaları, kabadayıları eğlenirlerdi. Meyhanenin bir duvarı boyunca gayet büyük ve içlerinde cins cins şarap ve rakı bulunan fiçiler dizilirdi. Bazılarında da fiçi yerine büyük küpler bulunurdu. Bu nedenle o meyhaneler "küplü meyhaneler" olarak anılırlardı¹⁶¹. Küpün Acemcesi "hum" olduğundan bunlara "humhane" de denirdi¹⁶². İstanbul'un eski meyhanelerinde masa bulunmamakta idi. Gazinolar, alafranga içki yerleri açıldıktan sonra masa, onları taklitle meyhanelere de girmişti. Tanzimat sonrasında masa ve sandalyeye geçilmesinin etkisiyle bilhassa sıcak yaz günlerinde işyerlerinin önüne iskemleler koyarak müşteri çekmeye çalışmaları bir yandan müşterileri memnun etmiş olsa da öte yandan halkın şikâyetlerine sebep olmuştu. Bilhassa dar sokaklarda gidiş gelişi zorlaştırdığı için 1856 yılından itibaren kahveci ve meyhaneci esnafı uyarılmış, hukuki tedbir alınma gereği duyulmuştu¹⁶³. Aynı zamanda müskiratın ve muhafaza ortamlarının esaslarına ilişkin düzenlemeler de yapılmıştı¹⁶⁴.

Mekânsal anlatım itibarıyla meyhanelerin çoğunun lüks, elit kesime hitap eden, şaşıla mekânlar olmadığı görülmekteydi. Her ne kadar popüler anlatımlarda meyhanelerin iç mekân anlatımı, işleyiş ve düzeni, temizlik ve titizliği, çalışanların niteliklerine yer verilmiş ise de resmî devlet evrakları olmaları nedeniyle XIX.

¹⁶¹ Tefvik, 2016, s.8-9

¹⁶² Tefvik, 2016, s.29.

¹⁶³ Bu durum "Sokaklara Dair Nizamname"ye de eklenmişti. Nizamnamenin yirmi dördüncü bendinde "Meyhane ve kahveci ve bu misüllü esnaf-ı saire ruhsat tahsil etmeyerek sokaklara sandalye ve iskemle ve sofrâ vaz' ederek müşterilerini oraya cem' etmeleri bundan böyle memnu' olmakla bu misüllü hareket edenler olur ise ceza kanunname-i hümayununun ikiyüz elli dördüncü maddesine tatbiken bir beyaz beşlikten beş beyaz beşliğe kadar ceza-yı nakdi ahzıyla mecazat olunur" ifadesi geçmekteydi. Düstur, I. Tertip, C.2, s.481.

¹⁶⁴ "Müskirat satan kimseler sattıkları müskirata başka şeyler karıştırmış veyahut zehirli mazarratlı ecza ile mürekkep müskirat sattıkları tahkik olunduktan, muhakemesini polis huzurunda icra ve ceza kanunnamesinin iki yüz elli yedinci maddesine tatbiken altı beyaz beşlikten on beyaz beşliğe kadar ceza-i nakdi ahzıyla mücazat olunacaktır." "Müskirat dükkân ve mağazalarının mahzenleri hava alacak ve harık (yanma) tehlikesinden salim olacak surette bulunacaktır." "Ruh (ispirto gibi uçucu gaz) envaindan olan müskirat, üstü kemerli bodrumlara vaz' olunacaktır." Düstur, I. Tertip, C.2, s. 488.

yüzyıl arşiv belgeleri bu hususa ışık tutmamaktaydı. Ayrıca bu mekânlara yönelik ürünlerin insan sağlığına, hijyen koşullarına, satabilecekleri miktara, çalışanların taşınması gereken özelliklere -mesela kılık kıyafetlerine- değinilmemekteydi. Belgeler çok büyük oranda -yasal olarak sınırların çizilmesi gereği duyulan-meyhane açılıp açılmayacak yerler, uygulanacak yaptırımlar, bilhassa vergiler üzerinde ağırlık kazanmıştı. Cezai işlem konusunda yukarıda zikredilen etkenlere yönelik bilgiye rastlanılmamış olup; denetimin dükkân açılması yasak olan yerler, açılıp kapanma saatleri, bilhassa ruhsat ve tezkerelere yönelik yaptırım mekânizması ile usulleri, vergiler, vergi oranları ve tahsil usulü gibi daha çok ekonomik etkenlere yönelik konularda olduğu görülmekteydi. Bununla birlikte toplumsal huzurun sağlanmak istenmesi, Müslüman halk ile gayrimüslim halkın çatışmalarına ya da kargaşa ortamının oluşumuna engel olma düşüncesi, bilhassa kamu düzeni ve otoritesinin sağlanmak istenmesi öncelikli olarak göze çarpmaktaydı. Yine siyasi iktidarın, meyhanelerin eğlence mekânı adı altında muhalefetin koordine olduğu, devlete isyanların planlandığı, siyasi iktidara yönelik tehdit unsurlarının bir araya geldiği potansiyel mekânlara dönüşmesini engellemeye çalıştığı da ifade edilebilir.

Devlet, denetim ve otoritenin sağlanması, İslami devlet kimliğinin muhafazası¹⁶⁵ ve Müslüman halkın hassasiyetleri dolayısıyla gelişigüzel, her yere meyhane açılmasına izin vermemekteydi. Yalnızca Müslümanların yaşadığı mahallelerde, cami ve hamam yakınlarında, türbe çevresinde, çarşı ve cadde üzerlerinde içki satışı ve mekân açılması yasaktı. Devlet bu durumu XIX. yüzyıl öncesinde çeşitli emirnamelerle kontrol altında tutmaya çalışmakta, Tanzimat'la başlayan değişim sonrasında ise nizamnameler yayınlarak hukuksal zemine oturtmaya çalışmaktaydı¹⁶⁶. Buralarda gece yatılmasına, kumarhane gibi eğlence mekânlarına dönüşümüne izin verilmemekte, çalgılı, müzikli ortam olarak işletilmesi için ek ruhsat talep edilmekteydi¹⁶⁷. XIX. yüzyılda devlet konunun sıkı takibini yaparak kaçak yollarla, ruhsatsız içki üretim ve satışına izin vermemişti.

¹⁶⁵ Bilhassa II. Abdülhamid döneminde siyasi iktidar, İslam'dan tüm sapmaları önleme konusunda her zamankinden daha da kararlıydı. Artık bu, dini olmaktan çok Türk Devleti'nin kesinlikle Müslüman niteliğini korumayı ve tüm siyasal iktidarı Türklerin elinde tutmayı amaçlayan siyasal bir ilkeydi. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji (II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909))*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, Ocak 2014, İstanbul, s.131.

¹⁶⁶ İçki satışının yasak olduğu yerler ile nizamnameler konusu ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁶⁷ **BOA, İ.MMS**, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861), **BOA, İ.MMS**, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/M.29 Mart 1866), *Düstur*, 1. Tertip, C.2, s.712-725.

Devlet tarafından kapatılan meyhane sayısı azımsanmayacak orandaydı¹⁶⁸. II. Abdülhamit döneminde Dersaadet Zaptiyesi dâhilinde izinsiz ve ruhsatsız açılmış olan kırk mağazanın hangileri olduğu, nerelerde yer aldığı, numarası, sahibi ve (varsa) kiracısı bir deftere kaydedilmişti¹⁶⁹. Aynı defterde “*derunlarında bila-ruhsat müskirat satılmakta olduğu halde bu kere sedd-ü bend ettirilen ve derdest tahliye bulunan müskirat mağazaları*” da yer almakta idi. Buna göre Kasımpaşa’da, Dolapderesi ve Tophane Zabıtalari Dairelerinde ruhsatsız on dükkân ve mağaza bulunmakta idi. Dükkânların çoğu Yunan tebaasındandı ve Devlet-i Aliyye tebaasından olanların da kiracısı Yunanlı idi. Bu nedenle dükkânların kapatılması için Yunan kaçılarıyası ile haberleşildiği de belirtilmekteydi¹⁷⁰.

2.3.1.4. Meyhanelerin Açılma ve Kapanma Saatleri

Meyhanelerin açılış kapanış saatleri de devlet tarafından kontrol edilmekteydi. Genellikle meyhanelerin kapanma saati alaturka bir buçuk sularıydı¹⁷¹. Bu saatte meyhanelerde çingiraklar ve -hanlar içindeki gedikli meyhanelerde- davullar çalınırdı¹⁷². XIX. yüzyılda, asayişsizlik olmaması için akşam saatlerinden sonra kapanması, mevsim ve mahale göre kapanma saatinin Zaptiye Nezareti tarafından belirlenmesi istenmişti¹⁷³. Nezaret tarafından gedikli

¹⁶⁸ 1829 tarihli zecriye defterine göre İstanbul sur içinde gedikli olarak 89 meyhane bulunmakta, kapalı sayısı ise 43’tür. Bunlardan 37’sinin açılması düşünülmektedir. Padişah iradesiyle 44 meyhane açılmasına izin verilmiştir. Balat, Balıkpazarı, Cibali civarındaki ise 31 tanedir. Bunların ise 13 tanesinin açık kalması uygun görülmüştür. Hasköy, Galata civarında 25 adet meyhanenin 8 tanesinin açık kalmasına izin verilmiştir. Hasköy, Halıcıoğlu sınırında açık bulunan 24 meyhanenin 11’i açıktır. Beşiktaş’tan Sarıyer’e kadar uzanan bölgede 170 meyhane bulunmakta yalnızca 40’ı açık bulunmaktadır. Beyoğlu’nda ise 118 adetten 91’inin açık kalması uygun bulunmamıştır. Tüm İstanbul’da 554 meyhane bulunmakta, bunların 336’sının açık kalması uygun bulunmuştur. 1830 tarihli Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterine göre ise Galata’da mevcut meyhanelerin sayısı 44, Beyoğlu ve Tatavla’da ise 118’dir. Bunlardan Galata’dakilerden 5, Beyoğlu ve Tatavla’dakilerden 17 tanesinin kaydının silinmesine karar verilmiştir. Aynı deftere göre Beşiktaş’tan Sarıyer’e kadar olan 177 meyhaneden 27 tanesi kapalıdır ve 10 tanesinin kaydının silinmesine karar verilmiştir. Burada açılması istenen şerbethane ve koltukların sayısı 101’dir. Kadıköy’den Beykoz’a kadar olan bölgedeki 70 meyhanenin 11’inin kaydı silinmiş, 11 tanesinin de silineceği bildirilmiştir. Açılması talep edilen meyhane sayısı ise 41’dir. Bu deftere göre İstanbul’daki toplam meyhane sayısı 589’dur. Çokuğraş, 2013, s.168-169.

¹⁶⁹ BOA, DH. MKT, Nr. 1331/90. (H.21 R 1297/M.2 Nisan 1880)

¹⁷⁰ BOA, DH. MKT, Nr. 1331/90. (H.21 R 1297/M.2 Nisan 1880)(Bkz. Ek 6)

¹⁷¹ Alaturka saat sisteminde günün başlangıcı güneşin batış vakti yani gurub vaktidir. Dolayısıyla “alaturka bir buçuk” ibaresi, güneşin batışından sonraki bir buçuk saatlik zaman dilimini ifade etmekteydi.

¹⁷² Tefik, 2016, s.10.

¹⁷³ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861), BOA, İ.MMS, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/M.29 Mart 1866), Düstur, 1. Tertip, C.2, s.712-725.

meykedelerin ve tüm lokantaların alaturka iki buçuk, geri kalanlarının bir buçuğa kadar açık kalabilmelerine izin verilmesi “*gediksiz müskirat mağazacıları ve fabrikacıların*” itirazlarına sebep olmuştu¹⁷⁴. Gediksiz mağaza esnafı ve fabrikacıları devletin uygulamasının adil olmadığından yakınmışlardı. Kendilerinin yıllık pek çok vergi verdiklerini, gediklilerin onda bir olan vergiyi bile vermedikleri halde onlara ‘*şerefli ve mu’teber*’ gözüyle bakıldığını ifade eden gediksiz mağaza esnafı, Şura-yı Devlet dâhil olmak üzere birçok makama durumu defalarca arz etmişlerdi. Bu şikâyetlere rağmen Şura-yı Devlet, lokantalılara verilen hakkı da kaldırıp yalnız gediklilerin iki buçuğa, geri kalan gediksiz namıyla ‘*mu’teber gazino ve mu’teber tüccar ünvanlı fabrikaların*’ bir buçuğa kadar açık kalmalarına müsaade etmişti. Bu mağazacılar kendilerinin de gediksiz olmalarına rağmen ‘*muteber*’ oldukları iddiasındaydılar. Şura-yı Devlet’in gediklilere alaturka iki buçuğa kadar izin verip kendilerine bir buçuğa kadar izin vermesini eleştirmektedirler. Dükkân sahipleri, *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse’de gediksizlerin onda biri kadar gedikli dükkânı olduğunu, onda dokuzunun saat bir buçukta kapatılmasının adil ve nizami olmadığını, bunun bir an önce giderilmesi gerektiğini* belirtmekteydiler¹⁷⁵.

Tanzimat sonrası değişimle ortaya çıkan eski- yeni, geleneksel- modern çatışması içki mekânları konusunda da kendini göstermekte; lokantacı, gazinocu, fabrikacı örnekleri modern mekânları temsil ederken, gedikli esnafı gelenekseli temsil etmekteydi. Mekân sahipleri, kendilerini haklı gösterecek uygulama, belge ve gerekçeler öne sürerek bürokratik olarak devleti meşgul etmekte; kendi istekleri doğrultusunda kararlar çıkartmak için çabalamaktaydılar. Şura-yı Devlet, bu tartışmalara son vermek adına, gedikli-gediksiz tüm meyhanelerin alaturka saat bir buçukta kapatılması yönünde karar çıkarmıştı. Ancak bu sefer gedikliler, *kendilerinin devlete vergi ile mükellef olduklarını, gedikli olmayanlarla eşit*

¹⁷⁴ “...gediklilere gece iki buçuğa kadar açık kalmalarına müsaade olunup gediksizler namıyla muteber gazinolara ve muteber tüccar fabrikacılara koltuk ünvanı verilerek saat bir buçukta kapatılmasına razı olamayacakları gibi ...”, “...gedikli ve gediksiz tefrik olunmayarak lokantaların iki buçuğa kadar açık kalmasına gediksiz müskirat mağazacıları ve esnafımız buna razı olmayarak pek çok devair-i aliyyeyi taciz edip...” **BOA, DH. MKT.** Nr.1341/77. (12 Za 1300/M.14 Eylül 1883)

¹⁷⁵ **BOA, DH. MKT.** Nr.1341/77. (12 Za 1300/M.14 Eylül 1883)

*şartlarda olmamaları gerektiğini, mağazalarının eskiden olduğu gibi iki buçukta kapanmaya devam edilmesini rica etmekteydiler*¹⁷⁶.

Meyhanelerin kapanma saatleri ile ilgili olarak taşrada başka bir tartışma yaşanmakta idi. Zira taşrada mağaza ve dükkânların kapanma saatlerine İstanbul kadar da müsaade edilmemişti. Erzurum vilayet yetkilileri, orada bulunan müskirat mağazaları, otel ve kıraathanelerin alaturka saat on ikide kapatılması yönünde yaptırım uygulamaktaydılar. Buna karşılık dükkân sahipleri, vilayete gönderdikleri arzuhalde *hiç olmazsa saat bire kadar açılmasına müsaade buyurulmasını* talep etmekteydiler¹⁷⁷.

Devletin, çeşitli dönemlerde meyhanelere yönelik olarak uyguladığı kapatma yaptırımının sıklıkla görülmesindeki gerekçeler dini nedenlerden ziyade toplumsal nedenlere dayandırılmaktaydı. Dini olarak gayrimüslim halka içki üretim ve tüketim hakkı zaten tanınmış olduğu için, devlet bunu yasaklamamış, yalnız satış için belli kurallara uyma zorunluluğu getirmişti. *Fesat ve şer yuvası haline gelmelerinin yanı sıra Müslüman halkın şikâyetleri, usulsüz işyeri açılması, ruhsatsız ve tezkeresiz içki satışı yapılması gibi etkenler kapatılma nedenlerini teşkil etmişti. Bilhassa cinayet dâhil olmak üzere pek çok asayişsizliğin meyhane ve umumhanelerden kaynaklanması, bu mekânların potansiyel suç alanları, güvensiz, tekin olmayan, marjinal yerler niteliğinde algılanma etkeni olmuştu. Bu nedenle her zaman kontrol altında tutulması gereken, herhangi bir suç işlenmesi durumunda kişilerin yerine mekânın cezalandırıldığı, ‘kapatılmaya mahkûm’ alanlar olmuşlardı.*

Son dönemde ortaya çıkan yeni içki mekânlarının hepsi aynı zeminde değerlendirilmemişti. Geleneksel olmayıp, Tanzimat sonrası ortaya çıkan *gazino ve birahane* gibi ‘*toplumun aşağı tabakasından, itibarsız, rezil insanların gelmeyeceği*’ bazı mekânlar, güvenilir ve muteber sayılmıştı. Hatta diğer içki

¹⁷⁶ “...yalnız müskirat satan esnafımızın hengam (vakit) ahz ve itaları saat yarımdan bida ile (başlayarak) ancak yirmi dört saat zarfında iki-üç saatten ibaret olup, bu miktar bir vakt-i kalile (çok az vakit) müsaade olunmak adeta ticaretlerimizi kapatmak demek olarak, bu da umum esnafın bozulup perişanlığına neden olacağı ve vergimizi bundan böyle vermek mümkün olamayacağından buna da ne adalet-i seniyye ne de sadrazam razı olmayacağından bu babda müskirat mağazacılarının bir buçuk veyahut iki buçukta kapattırılıp kapattırılmayacağı hususunda esnaf-ı acizanemizece bir ye’s olmayıp ancak evvelki karar ve irade-i aliyye ahkam-ı celilesinin muhafaza buyurulmasını adalet-i seniyye namına kemal-i tazarru ve niyaz ile istida (rica) ve istirahat eyleriz.”

BOA, Ş.D, Nr. 2912/3. (H.2 Ra 1304/M. 29 Kasım 1886)

¹⁷⁷ **BOA, DH. MKT**, Nr.1367/106. (26 Z 1303/M.25 Eylül 1886)

mekânlarına giden Müslümanların üç gün tevkifleri uygun görülüşken bu yerlere girişleri yasaklanmamıştı¹⁷⁸. “Halife-i Müslimin, zıll’ullah fi’larz” (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi) gibi hem Panİslamist hem de mutlak monarşi görüşünü yansıtan bir unvan kullanan II. Abdülhamid’in¹⁷⁹, bu unvan ve politikaya ters düşen böyle bir kararı alması oldukça şaşırtıcıydı¹⁸⁰. Bu kararda isyanların yoğun olarak yaşandığı bu dönemde toplumsal bütünlüğü sağlama düşüncesi etkili olmuş olmalıdır. Tanzimat’la başlayan “tüm tebaanın eşitliği” prensibinin gereği olarak bilhassa gayrimüslim tebaanın tatmini yoluna gidilmişti. Ancak isyanlara engel olunamayıp Devlet-i Âliyye’den ayrılmalar devam edince II. Abdülhamid dönemindeki hedef Müslüman kesimin tatmini olmuştu. Belirtilen mekân esnekliği bu nitelikte düşünülerek devletten memnun Müslüman kesim yaratma hedefi bağlamında değerlendirilebilir¹⁸¹. Tüm mekânlara giriş izninin verilmeyip sadece

¹⁷⁸ “*Darü’l Hilafetü’l Aliyye’de şimdîye kadar men’ine teşebbüs olunmasına rağmen meyhaneler açılarak müskirat kullanımı engellenememiş, bu durum birçok cinayete sebep olması dolayısıyla zabitalara da güçlük yaratmıştı. Bu nedenle bundan böyle İslam topraklarında müskirat kullanımının güzellekle, şiddet olmaksızın men’i için Sadaretçe zabita tarafından şifahen bazı tedbirler alınması önerilmiş, gerekenlere de tebliğ edilmişti.*” “Şubatın ikinci gecesi Galata’da Meyhal’in meykedesinde serhoş olup müskir nedeniyle vuku bulan münazaada Çeşme Meydanlı Salih ve refiki Asım tezgâhtarın birini katl, diğerini de cerh ederek firar etmiş sonra zabıtaca derdest edilmişti. Bu vukuat ve bu gibi cinayet ve rezail olayların sebebi meyhaneler ve yakınlarındaki umumhaneler idi. Bunların azaltılması için ehl-i İslamdan ve erazil takımından olup bu mahallere gidecek olan ehemmiyet-i şahsiyeleri olmayan sūfehanın Galata ve Beyoğlu’ndaki meyhane ve umumhanelere duhulünün kat’iyyen men’i, girenler hakkında zabıtaca münasip ve müesser bir ceza tayininin gerekliliği belirtilmişti.

Bununla alakalı olarak Beyoğlu mutasarrıflığından Mabeyn-i Hümayun Başkitabetine yazılmış olan arıza üzerine Sadarettin istizan ile keyfiyet telakki olunup, alınacak tedbirin padişahın irade-i seniyyesinin bir gereği olacağı ifade edilmişti. Mutasarrıflıkça ve zabita tarafından durumun ehemmiyeti derkar bulunduğu binaen şöyle bir karar çıkmıştı: Müslüman ahalinin müskirat isti’malinden men’i, bir takım şikâyetler sū-i muamelatı gerektireceğinden gazino ve birahane misüllü oldukça muteber sayılan mahallere gidenler zaten esafil insanlar olamayacaklarından bunlar istisna olmak üzere yalnız umuma açık meyhanelerde Müslümanların iştretten kat’iyyen men’i ve buna muhalif harekete devam ederek meyhaneye giden İslam’ın zabıtaca üç gün tevkifleri maksada ulaşmaya kafi görülmüştü.” **BOA, Y.A.HUS**, Nr. 256/89. (H. 18 B 1309/M. 17 Şubat 1892).

¹⁷⁹ Ortaylı, 2014, s.204.

¹⁸⁰ Zira II. Abdülhamid’in ifadesiyle “*Devlet-i Aliyye’nin medar-ı bekâsı din-i mübin-i İslamiyet olmakla icabına itina*” ve “*ahali-i İslamiyye’nin Şeriat-i Muhammediyye’nin kaffe-i ahkâm-ı celilesine riayet-i kamilesi*” mutlaka gereklidir. O halde devlet bir taraftan dini hayatı çeşitli müesseselerle teşvik ederken halk da diğer taraftan dinini öğrenmeli ve tatbik etmeye çalışmalıdır. Bu anlamda yapılan sosyal ve hukuki düzenlemelerle genel ahlaka ve İslam dinine uymayan davranış ve faaliyetlere engellemeler getirmiştir. Azmi Özcan, “Sultan II. Abdülhamid”, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, C. 12, s. 1572.

¹⁸¹ Müslüman ve Hristiyanların kanun önünde eşit olduklarını ilan etmesinden beri 1839 Tanzimat Fermanı, şeriat önünde üstünlük konularının gitgide zayıfladığını hisseden Müslümanlar arasında ciddi bir gücünklük yaratmıştı. Bu nedenle II. Abdülhamid döneminde Osmanlı hilafeti, Müslüman uyrukları arasında yeni bir dayanışma temeli yaratmayı amaçlayan önemli bir girişim başlatmıştı. Seton-Watson’ın “resmi milliyetçilik” adını verdiği siyasa, ideolojik olarak kuşatılmış çok etnisiteli imparatorlukların yönetici hanedanı tarafından “milli” motiflerin kullanılmasıydı. Osmanlı hilafeti, kendi bağlamında ve kendi tarihsel çeşnisinden yararlanarak yeni bir “mistik”, yeni bir benlik imgesine bürünmeye çalışmıştı. Deringil, 2014, s.60-61.

gazino, birahane gibi elit mekânlara izin verilmesi Müslüman halkın toplumsal huzursuzluklara sebebiyet verecek, suç potansiyeli yüksek mekânlardan uzak tutulmak istendiğini göstermekteydi. Bu mekânlarda fiyatların yüksek olması, kuralların daha sıkı olması caydırıcılığa, alt tabakadan, ayyaş, *sefih* insanların girmesini engellemeye yönelikti. Ayrıca umuma açık meyhaneler gibi olmayıp bu mekanların hijyen ve sağlık koşullarının daha iyi olması nedeniyle bu sınırlandırma toplum sağlığını korumanın amaçlandığını da göstermekteydi.

2.3.2. Şaraphaneler

İçki mekânları olarak ekseriyetle meykede/meyhane ifadesi kullanılmakla birlikte bazı belgelerde şaraphane ifadesi de kullanılmıştı. H. 1241(M.1826) yılına ait Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterinde Galata ve Beyoğlu taraflarında toplam yüz otuz beş meyhane ve şaraphane dükkânı kaydı yer almış, bunların otuz üç tanesinin adı şaraphane olarak geçmişti. Bu şaraphanelerden yirmi yedi tanesi, halka satış izni olan şaraphanelerdi. Şaraphane isimleri meyhane isimleri gibi mekânsal isim olarak ayrı ayrı kaydedilmemiş, Galata bölgesindekiler “Galata-Taksim arasındaki şaraphaneler”; Beyoğlu’nda bulunanlar “Çukur’daki-Tatavla’daki- Tarlabası’ndaki şaraphaneler” gibi coğrafi alan ifadesiyle kullanılmıştı¹⁸². Sadece bölgesel olarak tanımlanması sayılarının az olmasından kaynaklanabileceği gibi, içki dükkânları hiyerarşisinde en düşük, en izbe, kâr amacı en az olan, daha ucuz satış dolayısıyla toplumun tüm kesimlerine hitap eden mekânlar olmalarından kaynaklanmış olabilir.

2.3.3. Bozahaneler

Boza, buğday, arpa veya darıdan yapılan bir içecektir. Yapımı birayla hemen hemen aynı esasa dayanmakta, farklı olarak içinde şerbetçiotu bulunmamaktadır. Şarap yapımında olduğu gibi tahta fiçilerde mayalanmaya bırakılmakta, mayalanma süresi uzadıkça içinde alkol oluşmaktadır. İçeriğinde üç-dört dereceye kadar alkol oluşmasına rağmen bozanın Müslümanlara satışı yasak değildi¹⁸³. Ancak bu, “tatlı boza” denilen, arpadan elde edilmiş, alkolsüz, legal

¹⁸² Çokuğraş, 2013, s.265.

¹⁸³ İlyaz Bingül, <http://www.populistkultur.com/bozahane-osmanli-istanbulunda-toplumsal-hayat-mekânlari-5/18.02.2015>.

olarak satılan boza idi. “Acı boza” diye tanımlanan alkollü bozaların içilmesi caiz olmadığından fetvalarla yasaklanmaktaydı¹⁸⁴. *Fısk-ü fücûra* neden olduğu için alkol oranı yüksek olan “Tatar bozası” da yasaklanan bozalardandı¹⁸⁵.

Bozanın üretimi ucuz olduğu için tüketimi de fazlaydı. İstanbul’da resmi boza imalathanesinin yanında çok sayıda boza satıcısı ve bozahane vardı¹⁸⁶. Toplumun her kesiminden insanın geldiği bozahaneler de kahvehane ve meyhane gibi toplumsal hayat mekânlarından biriydi. Ancak, bozahaneler içicilerin gizli mekânlarından olmuştu. Yasaklar, bozahanelerde gizlice içki satışına cesaret edilmesini engelleyememişti¹⁸⁷. 1840’da gönderilen bir buyruğunda, *Üsküdar’daki bozahanelerin mühürlenerek kapatıldığı, bundan sonra da işletilmesine izin*

¹⁸⁴ Fikret Yılmaz, “Boş Vaktiniz Var Mı”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 1, Bahar 2005, s. 46-47.

¹⁸⁵ 975(1568) tarihli İstanbul ve Galata kadılarına gönderilen hükümde: İstanbul ve Galata’da vaki’ olan meyhane ve kahvehane ve tatar bozası işlenen mahaller külliye ref’ olduğu halde kemâ-kân meyhane ve kahvehaneler işleyip ve tatar bozası satılıp fısk ve fücûr olduğu istima’ olundu. Ol emrüşerifim kemâ-kân mukarrerdir. Eğer İstanbul’da ve Galata’da vaki’ olan meyhane ve kahvehaneleri külliye def’ ve ref’ edip hamrları var ise tuz katıp sirke etdirip emr-i şerifime muhalif iş ettirmeyesin (26 Zilkade 975/23 Mayıs 1568). Altınay, 2000, s.240.

¹⁸⁶ Bozacı esnafı ile ilgili olarak Evliya Çelebi’de, “*Dükkân üç yüz, nefer bin beş. Bozayı sekr verecek (sarhoş edecek) derecede içmek haramdır. Ama şarab gibi, katresi haram değil. Yani sekr vermeyecek kadar içmek mübahtır. Yolunda içilirse Müslüman gazilerin vücuduna kuvvet verip sıcaklık verdiği gibi açlığı dahi giderir.*” şeklinde bahsetmekteydi. Evliya Çelebi’nin “sarı bozacılar” diye nitelendirdiği, Tekirdağ darısından beyaz, süt gibi, katı kıvamlı bir bozacılar grubu da vardı. “*Bunu ekseriya ulema ve şeyhler içerdiler. Hamile kadın içse karnındaki çocuğu düriist olur. Çocuğu doğurduktan sonra içse sütü çok olur. On çomça içilse yine sarhoşluk vermez. Karın ağrıtmaz. Çünkü içine Kuşadası pekmezi, üzerine darçın, karanfil, zencefil, Hindistan cevizi serperler.*” Çelebi, sarı bozanın İstanbul’da kırk dükkân, yüz beş nefer olduğunu, en çok Ayasofya Çarşısı’nda, Atmeydanı başında, Kadırga Limanı’nda, Okçular başında, Aksaray ve daha birçok malum yerlerde satıldığını ifade etmekteydi. Hatta Evliya Çelebi hangi semtte hangi bozanın daha ünlü olduğunu örneklendirerek vermektedir: “*Süleymaniye’nin yasemin bozası, Arnavud Kasım bozası, Ayasofya’nın taşa ...lı bozası, Unkapı’nın Sinan bozası pek meşhurdur. Hamallar bunlardan içerler, pek keskin bozalardır.*” Çelebi, 1971, s.279-281.

¹⁸⁷ Müşterilerden talep geldiğinde bozacılar gizlice şarap da satmaktaydılar. Özellikle kasabaların ileri gelenlerinden birinin istemesi durumunda bu durum örtbas edilebiliyordu. Edremitli Bozacı Hasan, subaşının oğlu Hasan ve arkadaşlarının boza içtiklerini söylese de bu cevap suçlamayı dile getirenleri tatmin etmemişti. İddiaya göre Bozacı Hasan odasında ve dükkânında boza adı altında gizlice şarap satıyor hatta Ramazan ayında bile bu tutumundan vazgeçmiyordu. Yılmaz, 2005, s.47. Bozahanelerin bu kadar fazla ve kullanımının yaygın olmasına rağmen bu konudaki toplumsal algılama, meyhanelerden çok da farklı olmamış, bozahaneye gitmek neredeyse meyhaneye gitmeyle eşdeğer tutulmuştur. Hatta bu durum, atasözlerine bile yansarak, uygunsuz iş yapan kişilerin haklılığını kanıtlamak için kendilerine tanık birini göstermesi anlamında “meyhaneciden şahit istemişler bozacıyı göstermiş” sözünün kullanılagelmesine neden olmuştur. Osmanlı kibarının bozaya pek de iltifat etmediğini, bu içkinin “*ayak takımı*”ndan kişilerin içeceği olduğunu yazan Gelibolulu Mustafa Âli “*Bozahaneler vardır ki buralara devam edenler ve oralardan çıkmayanlar ya Tatarlar, ya da halkın aşağılık tabakasından aynı murdarlar olan kimselerdir. Zariflerden kimse o kötü yerlere tenezzül etmez. (...) Çünkü aşağılıkların toplandıkları yerlere rağbet yine halkın aşağı tabakasının oturduğu yerlerde oturup onlarla görüşmek, halkın iğrenç, aşağılıklarında görülen ve kişiye ziyan getiren bir alışkanlıktır.*” ifadelerini kullanmıştır. İlyaz Bingül, <http://www.populistkultur.com/bozahane-osmanli-istanbulunda-toplumsal-hayat-mekânları-5/18.02.2015>.

verilmeyeceği ifade edilmekteydi. *Eşkiya grubundan olan ve bozgunculuk çıkarıp asayişsizliğe neden olabilecek kişilerin bozahanelere girip içki içtikleri, halka eziyet ettikleri ve çeşitli huzursuzluklara sebebiyet verdikleri* belirtilmekte, bu nedenle de kapatılması için gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenmekteydi¹⁸⁸. Bozahaneler, gizli içki satışı dolayısıyla meyhanelerle eşdeğer tutulmuş, aynı hassasiyet gösterilerek toplumsal hayat mekânlarından biri olan bu dükkânların kendi amacı dışında işletilmesi engellenmek istenmişti. Devlet toplum huzurunun ve güvenliğinin sağlanması için, başta içki içilen mekânlar olmak üzere şekerlemeci, bozacı (hatta ara ara kahvehaneler) gibi yerlerin, düzen bozucuların mekânı haline gelmesini engelleme hedefindeydi. Ancak diğer taraftan ekonominin de zarar görmemesini sağlamalıydı. Bozahanelerin mukataaya verilmesi, bunların hassaya aidiyeti, devletin boza imalatından vergi aldığını göstermekteydi¹⁸⁹. Bu durum XIX. yüzyılda da sürdürülmüştü. Zecriye defterinde Hasköy'deki meyhane adının "*Bozahane: no:6*" şeklinde geçmesi son yüzyılda da hala devam ettiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir¹⁹⁰.

2.3.4. Punççu Dükkânları

XIX. yüzyıl belgelerinde bilhassa nizamnamelerde sıkça rastlanan mekânlardan biri de panççı/punççu dükkânları idi. Sömürge döneminde İngilizlerin Hindistan'da beş ayrı içeceği karıştırarak hazırladıkları ve Hintçe "beş" anlamına gelen "pantsh" kelimesinden türeyen "punch", İstanbul'a 1850'de gelmişti. Bu süreçten sonra panççılar, meyhanelerle âdeta rekabet etmişlerdi¹⁹¹. Her ne kadar Reşad Ekrem Koçu, 1850'de İstanbul'a geldiğini yazsa da belgede geçen "*Galata ve çevresinde şekerlemeci dükkânlarında içki satılması yasak iken Galata, Beyoğlu, Tarabya, Beşiktaş taraflarında şekerlemeci dükkânlarının içlerinde alenen punç gibi çeşitli içkilerin üretildiği, satıldığı, hatta bu dükkânların gece ve gündüz kepenkleri kapatılıp kumar oynatur gibi gizli gizli içki sattıkları veya sundukları, bunun dine ve kanuna aykırı olduğu...*"¹⁹² ifadesi, 1815 yılında bu içkinin az çok

¹⁸⁸ BOA, C.ZB, Nr. 31/1520. (H. 29 Z 1255/M. 4 Mart 1840)

¹⁸⁹ Mantran, 1990, s.190-192.

¹⁹⁰ Çokuğraş, 2013, s. 267.

¹⁹¹ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s.133.

¹⁹² BOA, C.ZB, Nr. 78/3867. (H. 14 C 1230/M. 24 Nisan 1815)

bilindiğini göstermekteydi. “Kadeh ve kıyye¹⁹³ ile müskirat satmakta olan dükkân ve mağaza ve koltuk ve punçcu dükkânı ve şerbethane ve meykede ve sair her nevi’ mahallerin sahipleri işbu nizamname mucibince ruhsat tezkerelerini almaya mecbur olacaklarından...”¹⁹⁴ ifadesi devletin gedikliler gibi punçcu dükkânlarını hukuki olarak tanıdığını ve buralardan vergi aldığını ortaya koymaktaydı.

Devlet, zaman zaman ekonomiyi toparlamaya yönelik olarak olsa gerek ki yukarıda belirtilen alanların dışında şerbethanelerde de içki satışına ruhsat vermişti. Nizamnamede geçen “kadeh ve kıyye ile müskirat satmakta olan dükkân ve mağaza ve koltuk ve punçcu dükkânı ve şerbethane ve meykede ve sair her nevi’ mahallerin sahipleri işbu nizamname mucibince ruhsat tezkerelerini almaya mecbur olacaklarından...”¹⁹⁵ ifadesi Devlet’in bu mekânlarda içki satışı yapıldığından haberdar olduğunu ve bu durumu meşrulaştırdığının göstergesiydi. Devlet, bu dükkân sahiplerinin er ya da geç resmî makamlara başvurup, satışı yasal hale getirmelerini istemekteydi. Nitekim zecriye defterlerindeki Beyoğlu’ndaki bir mekânın adının “Şerbethane, no:12” kaydı da bunu doğrulamaktaydı¹⁹⁶.

Devlet, şerbethaneler gibi eşya ve erzak satmak için açılmış dükkânlarda¹⁹⁷, panayır gibi açık alanlarda¹⁹⁸ dahi ruhsatlı şekilde içki satışına müsaade etmişti. Bu esneklik ekonomi temelli olabileceği gibi Tanzimat’ın getirdiği eşitlikçi düşünce

¹⁹³ Kıyye: Okka. Osmanlı ölçü birimlerinden biridir. 1 kıyye=1282 gr.dır. Devellioğlu, 1986, s.621. Belgelerde geçen “Şarap vs. müskiratın Rus tebaası tarafından sadece fıçı ve damacana ile toptan ticaretine müsaade olunmaktadır; ‘kıyye ve kadeh ile dükkân, mağaza, sefine ve kayıklarda’ satışı yasaktır.”, “Bu bey’iyye resmi yalnızca kıyye ve kadehle satılan mekânlarda geçerli olup, toptan satılan mahaller için geçerli olmayacaktır.” gibi ifadeler bunu örneklemektedir.

¹⁹⁴ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/R.9 Mart 1277/M.21 Mart 1861)

¹⁹⁵ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/R.9 Mart 1277/M.21 Mart 1861)

¹⁹⁶ Çokuğraş, 2013, s.268.

¹⁹⁷ 1277(1861) Nizamnamesindeki “Sair erzak ve eşya satmak için açılmış olan mağaza ve dükkân vesairede az çok kadeh ve kıyye ile müskirat dahi satmak üzere sahipleri tarafından ruhsat talep olunduğu halde ikinci maddede muharrer mahal ve mevkice nizamden mahzur olmadığı surette ruhsat tezkeresi itası caiz olacak ve o halde resm-i ruhsatiye bütün dükkânın tayin olunan icare-i seneviyesi üzerine ve işbu nizama tatbiken alınacaktır.” maddesi ile ruhsat olması halinde eşya ve erzak satılan mağaza ve dükkânlarda içki satışına izin verileceği belirtilmişti. BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861)

¹⁹⁸ “Panayır yerlerinde ve sair açık mahallerde müskirat satmak üzere canib-i hükümetten ruhsat tahsil etmiş olan kimseler her bir defasında idare-i canibine müracaatla başka başka bey’iyye tezkeresini almaya mecbur bulunacak ve işbu tezkereleri istihsal edebilmek için panayırın sürdüğü müddetçe Dersaadet ve Bilâd-ı Selase’de yevmiye onar ve taşralarda beşer gurus resim te’ diye edecekler ve işbu tezkereler herhangi panayır için verilmiş ise yalnız o panayır için makbul tutulup diğer panayırda yaramayacaktır. Bu maddenin hilafına hareket edenlerden tezkeresini almak için vermeleri lazım gelen meblağın üç misli olmak üzere ceza-yı nakdi ahz olunacaktır.” Düstur, 1. Tertip, C.2, s.725.

merkezli, gayrimüslimlerin kullanım alanlarını artırma amaçlı da düşünülmüş olabilir.

2.4. İÇKİ SATIŞININ YASAK OLDUĞU YERLER

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda bir yandan geleneksel İslami devlet kimliğini muhafaza etmeye çalışmakta diğer yandan XVIII. yüzyılda başlayan Batı ile uyum politikalarına devam etmekteydi. Bu süreçteki esneklikler ve serbestliklere rağmen içki mekânları konusundaki sınırlandırmalar yine devam ettirilmişti. Meyhane açmak için gayrimüslim mahallesinde yer alması gerekliliği her zaman olduğu gibi öncelikli şart idi. Yasağın uygulandığı alanlar bilhassa günümüzde *kamusal alan* olarak nitelendirilen toplumsal mekânlar üzerine yoğunlaşmıştı¹⁹⁹. Toplumsal mekânlar kurumsal aktiviteyi barındıran, toplumsal yaşantıyı besleyen ve yönlendiren mekânlardı. Bu alanlar bireylerin karakterini, toplumların kültürlerini, şahısların kişisel fikir ve toplumsal değer yargılarını yansıtmaktaydı. Aynı zamanda topluluk olma duygularını ortak bir paydada buluşturan, geliştiren ve bu olguların birey yaşamındaki önemini güçlü şekilde ifade eden mekânlardı²⁰⁰. Osmanlı kültüründe toplumsal yaşamın ayrılmaz parçası olan meydanlar (kent- çeşme- kilise- cami meydanları), parklar, cami, çarşı ve pazar yerleri, kahvehaneler ve hamamlar aynı zamanda birer kamusal alan niteliğindeydiler.

Döneme ait belgelerde, yasağın uygulandığı mekânların kamusal alanların tamamına yönelik olmadığı görülmekteydi. Yasaklar, kamusal alanlar içerisindeki

¹⁹⁹ Kamusal alan tanımı ilk kez 1962 yılında Jürgen Habermas'ın 'Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar (Strukturwandel der Öffentlichkeit)' adlı kitabında ele alınmıştı. Habermas kamusal alanı, "özel şahısların kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekânların tanıtıldığı hayat alanı" olarak tanımlar. Bu alanlar mülkiyeti devlet ya da özel kişi/kuruluşlarda olan, halkın kullanımına açık, herkese ait, bir araya gelme, tartışma ve kendini ifade etme mekânları olarak tanımlanabilir. Hasan Sankır, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamusal Alanın Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.13, 2010, s.187; Aytül Papila, "Osmanlı'da Kamusal Alan-Osmanlı Külliyeleeri", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 2011, s.64.

²⁰⁰ Gözen Güner Aktaş, "Anadolu'da Toplumsal Yaşamın Mekânsal İzleri", *Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Dergisi*, S. 7, 2011, s. 56-57.

sadece Müslümanlara yönelik kısımlara özgüydü. Bu durum, hâlâ dini etkenlerden kaynaklı geleneksel yapının devam ettirildiğinin göstergesiydi. Aynı zamanda kamusal alan anlayışının Batıda olduğu gibi tüm tebaaya eşit şekilde uygulanma esasına dayanmadığını göstermekteydi.

Devletin, çeşitli nedenlerle kamusal alanların çoğuna yönelik meyhane açma ve içki satışı yapma yasağı²⁰¹ nizamnamelerle yasal zemine oturtulmaktaydı. 1277 (1861) Nizamnamesinde; “*Cami ve tekkelere iki yüz arşından yakın olan mahallerde, karakolhanelerin bitişiği ve karşılarında, sırf İslam mahallelerinde, umur-ı zabita ve usul-ı memleketçe mahzur görülen mevkilerde müskirat mahalli küşadına ruhsat verilmeyecektir.*” ifadesi yer almaktaydı²⁰². 1282 (1866) Nizamnamesinde yasak alanlarda içki mekânı açılması durumunda uygulanacak yaptırım da belirtilmişti. Buna göre, “*İçki satışının yasak olduğu yerlerde gizlice içki satıldığı bilindiğinde bu yerler derhal kapatılacak, birinci defada beş, ikinci defada on mecrediye altını ceza ödenerek açılmasına ruhsat verilecek, üçüncü defada ise tamamen kapatılacaktır.*”²⁰³ ifadesi kullanılmıştı. 1283 Nizamnamesinde de aynı madde tekrarlanarak geçerliliğini korumuştur²⁰⁴.

Devletin içki mekânı açılmasına yönelik kriteri sadece kamusal alana yönelik denetim mekanizması değildi. İçki satışının yasak olmadığı yerlerde de herkesin gelişigüzel işyeri açmasına izin verilmemekte idi. H. 1296 (M. 1879) tarihli Şehremaneti’ne gönderilen yazıda, Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse’de yeni bir müskirat mağazasının açılması için başka bir mağazanın kapanmış olmasının gerekliliği belirtilmişti²⁰⁵. Hükümet 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında ve sonrasında yaşanan hassas dönemde otorite zaafiyeti yaşamamak için asayişsizliğe sebep olacak her bir etkeni ortadan kaldırmaya çalışmaktaydı. Sırbistan, Romanya,

²⁰¹ “*Cami ve tekke ve medrese türbelere yüz arşından yakın olan mahaller ve sırf İslam mahalleri arasında, umur u zabita ve belediyece mahzur görülen mevkilerde müskirat dükkân ve mağazalarının küşadına ruhsat verilmeyeceği*”, **BOA, DH. MKT**, Nr. 1331/90. (H.6 B 1298/M.14 Haziran 1880)

²⁰² **BOA, İ.MMS**, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861)

²⁰³ **BOA, İ.MMS**, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/M.29 Mart 1866)

²⁰⁴ Düstur, 1. Tertip, C.2, s.712-725.

²⁰⁵ “*Dersaadet ve Bilad-ı Selase’de şimdilik mevcut bulunan müskirat mağazalarının kesret (sıklık) adediyle beraber bir taraftan dahi yeniden küşadı için yeniden rica edilmekte olmasına ve bunun muhafaza-i emin ve asayiş-i umumiyeye mehazir ve müşkülâtı mu’di bulunmasına binaen, taraf-ı müşirlerinden beyan ve istizan olunduğu üzere müskirat mağazaları nizamnamesinde bu maddeye dair olan bendi muvakkaten icra olunmayarak yeniden müskirat mağazası açmak isteyenler hakkında mevcut mağazalardan kapanmak ve eksilmişleri olmadıkça ruhsat verilmemesi ve keyfiyetin sefaretlere de bildirilmesi...*” **BOA, HR. HMŞ. İŞO**, Nr.163/32 (H.4 N 1296/M.11 Eylül 1879)

Karadağ'ın bağımsızlığını kazandığı bu süreçte, diğer devletlerin müdahalesine açık kapı bırakmak istemeyen siyasi iktidar, İstanbul'da, otoritesine yönelik toplumsal tehditleri engelleme kaygısı taşımaktaydı. Müskirat mağazalarının sayıca fazla olması, asayişsizliğe ve şikâyetlere sebebiyet verebilirdi. Bu nedenle sayılarını sınırlandırarak kontrol altında tutmak, bir çözüm olarak düşünülmüştü. Bu cümleden olarak; Yunanlı Vasil Anastasyavi, Galata'da müskirat dükkânı açmak istemiş, ancak ona müskirat mağazalarından biri kapanmadan yenisine ruhsat verilemeyeceğine dair yayınlanan tezkere hatırlatılarak cevap verilmişti²⁰⁶. Belki de siyasi iktidar, barış zamanlarında yeterli baskıyı kurarak denetim altına alamadığı müskirat dükkânlarını savaşın meydana getirdiği olağanüstü hali gerekçe göstererek kapatmayı hedeflemişti.

2.4.1. Müslüman Mahalleleri

Osmanlı kentinde mahalle, sosyal ve fiziki bir birimdir. Mahalle birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Devlet nezdinde ise bir takım yükümlülükleri topluca yerine getiren bir birimdir²⁰⁷. Aynı zamanda mahalle, kişilerin kimlik kazandıkları alanlardı zira ismi geçen kişilerin kimlik tespitinde bireylerin ana babalarının yanı sıra, sakin oldukları mahalle veya köyün adı da yer almaktaydı²⁰⁸.

Osmanlı mahallelerinin en belirgin özelliklerinden biri de aynı inanış ve geleneklere sahip insanların bir araya gelerek meydana getirdikleri birimler

²⁰⁶ “Mevcut müskirat mağazalarından biri kapanmamış olduğu cihetle Yunanî Vasil Anastasyavi'nin Galata'da müskirat mağazası açmasına ruhsat verilemeyeceğine dair olan 27 S 96 tarihli ve 25 numaralı tezkere-i aliyye-i asifaneleri mealî canib-i sefârete tebliğ olunmakta, müskirat nizamnamesinde böyle bir kayd ve sarahat olmadığından naşi beyan buyurulan sebeple mezkûr mağazanın küşadına ruhsat verilmemesi sefâretçe kabul olunmamakta olduğuna ve vakia nizama mesned olmayan birşeyle sefâreti iskâtı kabil olamayacağına nazaran iktizasının icrasına..” **BOA, HR. H.MŞ. İŞO**, Nr.163/32 (H.4 N 1296/M.11 Eylül 1879); **BOA, DH. MKT**, Nr.1331/90. (H.6 B 1297/M.14 Haziran 1880)

²⁰⁷ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *UÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, S.5, 2003, s. 97.

²⁰⁸ Bireyin oturduğu mahalleye göre tanınması ve mahallelinin kendisi hakkında vereceği bilgilere bağlılığı, mahallenin ortak bir kimliğe sahip olduğunu göstermekte; aynı zamanda yaptırım ve denetim mekânizmasının varlığına da işaret etmekteydi. Osmanlı Döneminde mahalle bu bakımdan idari ve mali birimin ötesinde kendi iç örgütlenmesine sahip bir yapı olma özelliği göstermekteydi. Özen Tok, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18, 2005, s.158-159.

olmalarıydı. Dolayısıyla mahalleler genellikle dini bir yapının etrafında toplanmak suretiyle oluşturulmuşlardı²⁰⁹. Bu örgütlenmenin, toplumsal bütünlük ve ortak değer yargılarının devamı için devlet, hukuksal düzenlemelerle Müslüman mahallesinde müskirat satışını engellemeye çalışmıştı. 1850’de Zaptiye Müşirine gönderilen yazıda, *İslam mahallelerinde bulunan dükkânlarda içki satılması öteden beri yasak olduğu halde, bu sıralarda bazı dükkânlarda alenen içki satıldığı ve bu nedenle birtakım uygunsuzlukların meydana geldiği, bu mahallerdeki bazı mağazalarda şişe ile içki satılabilir ise de hem kıyye ve kadehle hem de belirtilen mağazalar dışında satışının kesinlikle kanuna aykırı olduğundan buna asla izin verilmeyeceği* ifade edilmekteydi. *Bu konuda tahkikatın başlayacağı, aykırı görülen hususların men edileceği belirtilmekteydi*²¹⁰. Aynı emir, gerek görülmesi üzerine beş gün sonra yeniden gönderilmişti²¹¹. Devlet, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi bu yüzyılda da soruna kesin çözümler üretmeye çalışıyor, defalarca emirler yayımlama yoluna giderek uymayanların cezalandırılacağını belirtiyordu. 1861’de yayımlanan iradede, *Müslüman mahallesinde müskirat satışının yasak olmasına rağmen hâlâ devam edildiği, bu yerlerde tarafsız şekilde tahkikatların yapılması, durumun işyeri sahiplerine tekrar hatırlatılması gerektiği* belirtilmekteydi. Bu işyeri sahiplerinin hemen başka yeni bir işe başlamaları kolay olamayacağından, tekrar içki satışına başlama ihtimali olduğu için, *belli bir müddet tahsis olunarak bu süre zarfında yerlerini boşaltmaları* istenmekteydi²¹². Devlet, bir yandan kamu düzeni ve otoritesini sağlamaya çalışırken diğer yandan işyerlerinin mağduriyetini de engelleme gayretindeydi.

Bütün uyarılara rağmen, İslam mahallesi arasında, çarşı ve cadde üzerlerinde hâlâ açık mağaza ve dükkân bulunmakta, bazıları memurların haberi

²⁰⁹ Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, S.13, İstanbul, 2005, s.97; Osmanlı’da zımmilerin ve özellikle de Yahudilerin kentlerin kendilerine ayrılan kesimlerinde yerleşmeleri geleneksel bir olaydır. Bu çok eski uygulama Osmanlıda Orhan Gazi zamanında Bursa’ya yerleşen Yahudilerin kendi istekleri üzerine başlamış ve artarak devam etmiştir. Bursa’nın fethinin ardından buradaki Rumlar şehirde kalmak istemedikleri halde Yahudiler kendilerinden başka komşu şehirlerden dindaşlarını da getirmek suretiyle ‘Yahudi mahallesi’ adıyla bir mahalle oluşturmuşlardı. İstanbul, Şam, Halep, Kudüs, Kahire gibi ünlü Osmanlı kentlerinin tümünde Yahudi, Hıristiyan ve Ermeni mahalleleri bulunmaktadır. Bu tür bir uygulamanın benimsenmesinde azınlıkların bu yöndeki talepleri kadar siyasal iktidarların yönetimini kolaylaştıran pratik yararlar da önemli rol oynamıştır. Düzbakar, 2003, s.100.

²¹⁰ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 21/76. (H. 15 S 1267/M. 20 Aralık 1850)

²¹¹ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 22/22. (H. 20 S 1267/M. 25 Aralık 1850)

²¹² BOA, İ. DH, Nr. 469/31450. (H.9 N 1277/M.21 Mart 1861) (Bkz. Ek 5); A.MKT. NZD, Nr.347/21. (H.17 N 1277/M. 29 Mart 1861)

olmaksızın yeniden satışa başlamakla kalmayıp Osmanlı ile birlikte Yunan, İngiliz gibi yabancı tebaaya kiraya vererek içki satışına devam etmekteydi. Sözleşmelerinde şekerlemecilik ve zahirecilik satışı hakkı yer almasına rağmen, buna aykırı hareket ederek gizlice içki de satmaktaydılar. Resmi makamlar tarafından *dükkânlara tüm uyarıların yapıldığı, artık hiçbir itiraz haklarının kalmadığı, en fazla otuz bir gün beklenebileceği, eğer devam ederlerse dükkânlarının kapatılacağı* ifade edilmekteydi²¹³. Zaptiye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı *Eyüp'teki bakkalarda, Topçular'da*²¹⁴ Müslüman nüfusun en eski yerleşim alanlarından olan *Horhor civarında ve İslam mahallatında bazı dükkânların müskirat mağazası yapıldığı, mahzuru görülerek evvelce bu dükkânlar seddüband edilmiş olduğu halde geçende bunlardan bazılarının yine küşâd olduğundan bahisle, gereği hakkında bazı ifade ve istid'ayı havi mahallenin imam ve muhtarı tarafından ita olunan mahazır üzerine tezkere gönderilerek kapatılması gereği* bildirilmişti²¹⁵. Devlet, öncelikli olarak, bir İslam devleti ve halifeliğin temsilcisi olarak, kimliğini muhafaza etmeye çalışmakta idi. İçerisinde yer alan gayrimüslimler nedeniyle ülke içerisinde tamamen yasaklayamayacağı için, hukuki yönden uyguladığı yaptırımlar aracılığıyla tedbir almaya çalışmaktaydı. Benzer şekilde emirnamenin bir irade ile 1889'da yenilenmiş olması, kesin çözüm üretilemediğinin göstergesiydi. *“İstanbul'da bazı İslam mahallatında meyhaneler küşâd edilmekte ve bazı dükkânlarda gizli müskirat satılmakta olduğu ve kanuna aykırı olduğundan ba'dema İslam mahallelerinde meyhane açılmasına ve gizli müskirat satılmasına ruhsat verilmemekle beraber mevcutlarının dahi hemen sedd-ü men' edilmesi şerefsadr olan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahiden olmakla olbabda....*²¹⁶

Bilhassa Tanzimat'ın ilanı sonrası toplumun farklı gruplarına haklar verilmesi paralelinde yasakların daha çok çiğnendiği gözlenmişti. İstanbul'un Suriçinde ve hatta Müslüman mahallelerinde bile içki satılan, meyhane gibi işletilen yerler olduğu bilinmekteydi. Örneğin Yedikule dışında salhane, debbağhane, mumhane ve otuz adet çeşitli dükkân, iki adet cami, bir adet türbe ve karakolhaneden ibaret Fatih Sultan Mehmed mahallesi bulunmakta idi. Mahallede

²¹³ BOA, A.MKT. NZD, Nr.348/87. (H.6 L 1277/M.17 Nisan 1861)

²¹⁴ BOA, A.MKT. NZD, Nr.371/93. (H.9 R 1278/M.14 Ekim 1861)

²¹⁵ BOA, DH. MKT, Nr.1333/2. (H.27 N 1297/M.2 Eylül 1880)

²¹⁶ BOA, İ. DH, Nr. 1127/88085. (H.27 B 1306/M. 29 Mart 1889)

meskûn kasap, debbağ, mumcu ve diğer esnaf ve fukaraların arzuhaline göre, çeşitli dükkânların aralarındaki ahırlar ve gediksiz mahaller İngiliz ya da Fransızlara kiraya verilmekte ve buralarda içki satılmaktaydı. Bu durumun günden güne arttığı ve mahalleye zarar verdiği belirtilirken mahalleden çıkartılmaları da istenmekteydi²¹⁷. Yabancılara kiralanması ve bu yolla satışa devam edilmesi Batıdan gelen özgürlükçü anlayışın Osmanlıdaki baskılayıcı, değişim ve dönüşüme zorlayıcı boyutu olarak da değerlendirilmelidir.

Konunun bu kadar hassasiyetle üzerinde durulmasına rağmen çözümün kolaylıkla sağlanamamasının temel nedenlerinden biri de yabancı devletlerin koruyuculuk yapmaları idi. Bu cümleden olarak Fatih ve çevresinde izinsiz içki sattığı için dükkânı kapatılan Rus tebaasından Sarı Yani'nin dükkânının açılmasına asla müsaade edilmeyeceği belirtilmişti²¹⁸. Ancak, Sarı Yani Rusya korumasında olduğu için bütün uyarılara rağmen satışa devam etmekteydi. Benzer diğer dükkânlar kapatılmış olmasına rağmen Rusya'nın teminat vermesi nedeniyle Sarı Yani'nin dükkânı bundan istisna tutulmuştu²¹⁹. Siyasi iktidarın verdiği bu taviz ve dükkânın kapatıl(a)mamış olması toplumsal reflekse neden olmuştu. Durumdan rahatsız olan Fatih hocaları ve talebelerinin sabah dersinden sonra gidip Sarı Yani'nin dükkânını tahrip edecekleri ihbarı alınmıştı. (Belki de ihbar, şikâyetçilerin, ilgili makamları harekete geçirmek için kullandıkları bir baskı unsuruydu.) Belediye dairesince hemen tedbirler alınmaya başlanmış, hükümetçe dükkânın yarına kadar kapatılacağı konusunda teminat verilerek kargaşa engellenmişti²²⁰. Fatih Mahallesi, Fatih Sultan Mehmed dâhil birçok devlet ve din büyüğünün türbesinin, Selâtin camisinin, tekkenin, külliyenin bulunduğu, İslami kimliğin ve geleneksel kültürün hassasiyetle muhafaza edildiği bir yerdi. Bu nedenle burada içki dükkânının açılması ve kapatılmamış olması, ahalinin tepkisine ve Bâb-ı Âli üzerinde baskıya sebebiyet vermişti. Bu durum aynı zamanda Batılılar tarafından geleneksel mahalle kültürünün kırılmasındaki etkisini göstermesi bakımından da önemliydi. Rusya, Sarı Yani'yi koruyarak Osmanlı'yı

²¹⁷ Çokuğraş, 2013, s.173.

²¹⁸ BOA, A.MKT. NZD, Nr.313/63. (H. 8 Za 1278/M. 28 Mayıs 1860)

²¹⁹ BOA, DH. MKT, Nr.1449/50. (H.03 M 1305/M.21 Eylül 1887). Durum, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki baskısını göstermekteydi. Yabancı devletlerin sefaretleri marifetiyle devlete müdahalesine ileride ayrıntılı olarak değinilecektir.

²²⁰ BOA, DH. MKT, Nr.1541/48. (H.4 M 1306/M.9 Eylül 1888)

geleneksellikten uzaklaşmaya zorlamakta, hem ekonomik hem toplumsal dengelerin değişimine neden olmaktadır.

Her ne kadar emir ve yasaklar yasal zeminde Müslüman kimliği üzerinden mahalle, cami, tekke, medrese üzerine yoğunlaşsa da uygulamada bunun dışına çıkıldığı da görülmekteydi. Müslüman mahallesi olmamasına rağmen karışık olan ya da sırf Hristiyan yerleşimi olan bazı mahallelerde de müskirat mağaza ve dükkânı açılmasına ruhsat verilmemişti. *Sırf Hristiyan veyahut karışık olan mahallelerdeki bazı dükkânlar, Salmatomruk ve Ahmediye Meydanı gibi sırf Müslüman mahallesi yakınında olduğu ve Müslümanların geçiş güzergâhında bulunduğu için ahaliden gelen şikâyet üzerine kapatılmıştı*²²¹. İslam'ın gayrimüslimlere tanıdığı içki kullanım serbestiyeti hakkını elinden alamayan devlet, Müslümanları mağdur etmekten de kaçınmaktaydı. II. Abdülhamid döneminde devletin dağılmasını önlemenin bir yolu olarak düşünülen Müslüman halkın birlikteliği için, onların devletten memnuniyeti gerekliydi. Bu nedenle Müslüman mahallesindeki yasak, alanı genişletilerek yakın çevresinde ve Müslümanların geçiş güzergâhında bulunan gayrimüslim mahallesinde de uygulanmıştı²²².

Şikâyetler zaman zaman gayrimüslim mahallelerinden de gelmekteydi. Beşiktaş gibi Hristiyan cemaatin yoğun olduğu yerlerde, evlerine yakınlığından dolayı mahremiyet kaygısıyla Müslümanların talebine ortak olmuşlardı²²³.

Sonuçta devlet, otoritesinin temini ve geleneksel Osmanlı kültürünün devamı için bilhassa Müslüman halkın şikâyetlerini titizlikle değerlendirmekte ve çözüm üretmeye çalışmaktaydı. Üretilen çözümler zaman zaman etkili olmakla birlikte Tanzimat'la başlayan eşitlikçi anlayış, yabancı devlet müdahaleleri ve

²²¹ BOA, DH. MKT, Nr.1331/90. (H.6 B 1297/M.14 Haziran 1880)

²²² II. Abdülhamid'in tahta çıktığı olağanüstü şartlarda Tanzimat'ın yerleştirmeye çalıştığı birlik anlayışının -Osmanlıcılığın- maksada hizmet etmediği anlaşılmış, akamet ile sonuçlanan meclis ve meşrutiyet tecrübeleri tebaanın devlete ve saltanata karşı konumunu belirsiz bırakmıştı. Bunların yanı sıra gelen savaş felaketleri, özellikle uzak mesafelerdeki Müslüman tebaanın devlet ve saltanata olan güven ve bağlılığını zedelemişti. 93 Harbinden sonra Hristiyan unsurların çoğunlukla imparatorluktan ayrılması, buna mukabil kaybedilen topraklardan gerçekleşen göçlerin de etkisiyle Müslüman nüfusunda görülen yoğunlaşma devletin tebaası arasında birlik için önemli olan belirleyici unsurlar içerisinde en tabii ve en etkili olarak din gerçeğini ortaya çıkarmıştı. Bu, II. Abdülhamid'in sadece pragmatik anlayışa sarılışı olarak değerlendirilmemeli, inandığı değerler sisteminin devlete ve ülkesine sağlayacağını umduğu faydaları göz ardı etmemesi olarak değerlendirilmeliydi. Özcan, 2002, s. 1571-1572.

²²³ Yılmaz, 2005, s.34.

ekonomik nedenlerle her zaman verimli sonuç elde etmek için yeterli olamamaktaydı.

2.4.2. Cami Yakınları

Cami ya da mescitler, ibadet yapıları olmaları ve dinsel işlevlerinin ötesinde halkın toplandığı, günlük konulardan, sosyal sorunlardan konuştuğu birer sosyal birliktelik alanı olarak görev yapmakta; bu yönüyle sosyal bir kurum, mahallenin yönetim merkezi ve oturma bölgelerinin temel mekânsal ögesi olarak hizmet vermekteydiler. Camiler Osmanlı toplumunda yöneten ve yönetilenin bir araya geldiği nadir mekânlardan biriydi. Hükümdarlar Cuma namazını kılarken hünkâr mahfilini kullansa bile, ibadet için bir araya gelen insanlarla karşılaştıkları ve aynı mekânda ibadet ettikleri için onların “görülme mekânları” olmaktadır. Aynı zamanda halk, camilerde sorunlarını hükümdara aktarma fırsatını bulmaktaydı. Osmanlının her döneminde cami, önemli bir halkla ilişkiler mekânı olmuştur. Burada yapılan dini söyleşiler, konuşmalar, hutbeler, cami avlusu sohbetleri, yönetime ya da yöneticilere bazen destek, bazen uyarı, bazen tepki hatta tehdit niteliği taşıyabilmekteydi. Nitekim imamlar da beş vakit namaz kıldırma, ölenler için gerekli dini işlemleri yapma gibi sadece dini görevleri yerine getirmiyorlar; mahallelerin güvenliği, huzurun sağlanması gibi işlerle de ilgileniyorlardı. Özellikle evlerde sazlı sözlü toplantılar yapıp içki içilmemesi için çaba gösterdikleri gibi sokakların temiz tutulması için halkı uyardıkları da görülmekteydi. Muhtarlar bütün mahallenin, imamlar da muhtarların kefilidiler²²⁴.

Osmanlı Devleti’nde camilere iki yüz arşından yakın mesafede meyhane açılması yasaktı. Çünkü camiler, kamusal alanların en önemli yapı taşlarıydı. Bir mahallede diğer kamusal mekânların hiç birisi olmasa bile, caminin varlığı, tek başına İslam kimliğinin göstergesi idi. Bu nedenle devlet, kamusal alanların ve İslami kimliğin muhafazası, dini mekân ve çevrelerin asayiş, huzur ve güveninin sağlanması için buralarda meyhane açılmasını yasaklamış, hukuken de koruma altına almıştı. Buna binaen 1277(1861) Nizamnamesinde, “*Cami ve tekkelere iki yüz arşından yakın olan mahallerde, karakolhanelerin bitişiği ve karşılarında, sırf İslam mahallelerinde, umur-u zabita ve usul-ü memleketçe mahzur görülen*

²²⁴ Bayartan, 2005, s.99, 103; Aktaş, 2011, s.58; Papila, 2011, s.66.

mevkilerde müskirat mahalli küşadına ruhsat verilmeyecektir.” ifadesi yer almaktaydı²²⁵.

Mağaza sahipleri, bu kesin yasak nedeniyle müskirat satışına devam edebilmek için, dükkânlarının konumu üzerinden kendilerince haklı gerekçelere dayandırarak nizama uygun hale getirmeye çalışmaktaydılar. “*Balık Pazarı’nda Lüleci, Meyhaneci ve Lonca sokaklarında işyeri sahibi ya da kiracı olarak otuz seneden beri müskirat satmakta olan on dört mağaza, Yeni Cami-i Şerifine yakınlıkları dolayısıyla kapatılmıştı. Mağaza sahipleri bu gibi durumlarda işyerlerinin kapanmaması için müskirat mağazacıları kethüdasıyla birlikte arzuhalle durumlarını bildirmişler, tespit için memurlar gönderilmesini istemişlerdi. Eğer ölçüm Balık Pazarı cihetindeki iç kapıdan yapılırsa kanunda belirtilen mesafeden yakın olacağı; ancak orada adeta çarşıymış gibi birtakım dükkânların bulunduğu, bu nedenle de mesafenin hesaplanmasına bu kapıdan değil caminin sebil ve köprü cihetindeki diğer kapısıyla Hamidiye caddesi cihetinden başlanması gerektiği belirtilerek ruhsatlarının verilip tekrar açılmasına müsaade olunması istenmekteydi*”²²⁶. Mağaza sahipleri, Balıkpazarı civarından yapılacak ölçüm, mağazaların kapatılmasını gerektireceğinden ölçümün diğer kapıdan yapılmasını ve böylece kapatmaya engel olmayı istemekteydiler. Ayrıca mağaza sahipleri, dükkânlarının otuz seneden beri açık olduğunu vurgulamışlardı. Dolayısıyla dükkânlar 1278(1861) nizamnamesinden de önce açılmışlardı. Nizamnamelerde defaatle ‘cami çevresinde yasak’ kuralından hareketle kamusal alan vurgusu yapılmasına rağmen dükkânların kapatılmamasında Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrası ortaya çıkan esneklik etkili olmuş olmalıydı.

Mağaza sahipleri ve kethüdalrı, işyerlerinin açılması için arzuhal verirken, mahalle ahalisi ise kapatılması için vermekteydiler. *Tavuk Pazarı’nda Hüseyin Ağa Mahallesi’nde Taş Han adlı mahal ahalisi, müskirat satışı şer’i ilamla men edilmesine rağmen yeniden başladığını, dükkânların yeniden açıldığını, hatta başka dükkânların da bundan cesaret alarak müskirat satışına başladıklarını belirtmekteydiler. Bu durum mahalleliyi rahatsız ettiğinden, sundukları arzuhallerle dükkânların kapatılmasını, İslam mahallelerinde bir daha açılmamasını*

²²⁵ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/ M.21 Mart 1861)

²²⁶ BOA, A.MKT. MHM, Nr. 496/17. (H.16 C 1305/ M. 30 Ocak 1888)

istemekteydiler²²⁷. Oysa mağaza sahipleri çeşitli gerekçeler öne sürerek dükkânlarının açılması konusunda ısrarcı idiler. Bazı mağaza sahipleri Meclis-i Vala'ya havale olunan arzuhallerinde, *mağazalarında müskirat satıldığı halde, kiraya vermeleri halinde kanuna aykırı bir durumun kalmayacağını* ifade ederek mağazalarını açık tutmanın yolunu aramaktaydılar²²⁸. Mağaza sahipleri, yabancılarla yapılacak kira kontratları üzerinden durumu kendi lehlerine döndürmeye çalışmakta, kendilerine yasal kılıf uydurmaktaydılar. Birçok belgedeki mağaza kiracılarının İngiltere, Yunan, Rusya tebaası olduğundan hareketle, mağaza sahiplerinin yabancıları arkalarına alarak devlete karşı güç oluşturmaya çalıştıklarını ifade etmek de mümkündür. Burada aynı zamanda yabancıların perakende ticarete başlamaları dolayısıyla Osmanlı tebaasının tepkisi de görülmekteydi. Osmanlı tebaasından olanlar, ecnebilere kiraya vereceklerini, bu durumda onlara engel olunamayacağını ifade ederek bir bakıma üstü kapalı şekilde devleti tehdit etmekteydiler.

Şikâyetler mahalle ahalisinin yanı sıra talebeler tarafından da yapılmaktaydı. Bu şikâyetler, Müslüman mahallesindeki kültürel yapının bozulmasından eğitilmiş kesimin rahatsızlık duyduğunun göstergesiydi. Bu rahatsızlıkta geleneksel mahalle kültürünün korunmak istenmesi, bilhassa dini yapının bozulacağı endişesi, asayişsizlik dolayısıyla huzur ve güvenin kalmayacağı düşüncesi etkiliydi: *Mahmut Paşa Cami-i Şerifi kapısında bulunan bakkalda içki satıldığı ve birtakım kimselerin bu dükkâna gelerek sarhoş haliyle uygunsuz şeyler ettiği için buna hem mahalle ahalisi hem de mahallede bulunan medresedeki talebe-i ulum tarafından şikâyette bulunulmuştu*²²⁹.

Devlet, halkın şikâyetleri ve toplumsal tepkileri engellemek amacıyla dükkânların kapatılması yoluna gitmekteyse de, bazen toplumun önde gelen, etkinliği fazla, güçlü kişilerine engel olamamakta, bu da yeni şikâyetlere sebebiyet vermekteydi. *Nikola ve Save'nin Langa'da Sultan Odaları civarında bulunan içki dükkânları ile burada bulunan on kadar mağaza, mahalle halkı tarafından edilen şikâyet üzerine kapatılmıştı. Ancak aynı yerde cami-i şerif yakınında ve bitişiğinde bulunmasına rağmen mahalle muhtarı ve bu gibi nüfuzlu kişilerin punçcu*

²²⁷ BOA, A.MKT. NZD, Nr.240/62. (H. 15 Ra 1274/M. 3 Kasım 1857)

²²⁸ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 68/2. (H. 22 S 1269/M. 5 Aralık 1852)

²²⁹ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 201/46. (H. 23 Ra 1273/M. 21 Kasım 1856)

*dükkânları şikâyete rağmen kapatılmamıştı. Ahali, bu durumun eşitliğe ve denklığe aykırı olduğunu ifade ederek, niçin izin verildiğinin izahını istemekteydiler*²³⁰. Halk, şikâyette bulunurken yalnızca mevcut durumu belirtmekle yetinmemekte, cami çevresi kavramından hareketle şikâyet için geçerli hukuki zemini belirterek haklılığını ortaya koyacak gerekçe oluşturmaktaydı. Aynı zamanda eşitlik ilkesine vurgu yaparak kapatılmış olan içki dükkânları üzerinden kapatılmayanları da baskı altına almaya ve onların da kapatılmasını sağlamaya çalışmaktaydı.

Benzer durum II. Abdülhamid döneminde de devam etmiş, tüm yasaklamalara rağmen Müslüman mahallesi ile cami yakınlarında gizli meyhane açılmasına engel olunamamıştı. Ahali, Şura-yı Devlet'e havale edilen arzuhallerinde, *Beyoğlu'nda, Emin Cami-i Şerifi civarındaki İlardi Sokağı'nda ruhsatlı, on numaralı gazinonun serserilerin mekânı haline geldiğini, gece gündüz çeşitli tartışma, çekişme ve rezilliklerin yaşandığını* belirtmekteydiler. *Eğer engel olunamazsa, ilerleyen zamanlarda daha büyük sorunlar yaşanabileceğini, evlatlarının sokağa çıkamayacak hale geleceğini ileri sürerek bunun zabıta ile de engellenemeyeceğini, bu nedenle içkinin kaldırılmasını istemekteydiler*²³¹. Burada dikkati çeken farklılık, gazinonun kapatılmasının istenmeyip sadece içkilerin kaldırılmasının istenmesiydi. Arzuhal verenler, kendi eğlencelerinden de mahrum olmak istememekte, sadece serseri yatağı haline dönüşmesine engel olmaya çalışmaktaydılar. Durum, Osmanlı toplumunun eğlence mekânlarına bakışındaki değişimi göstermesi bakımından da önem arz etmekteydi²³².

2.4.3. Türbe Çevreleri

İslam mahallesi arasında bulunan tekke, medrese ve türbelerin çevresi de yasağın uygulandığı ve şikâyet konusu olan mekânlardandı. Zaptiye müşirine gönderilen tezkerede, bir Fransız'ın Mahmudpaşa Türbesi civarında açtığı mağaza²³³ ile Uzun Çarşıbaşı'nda bulunan Mercan Ağa Türbesi kıyısındaki

²³⁰ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 290/10. (H.7 S 1276/M. 5 Eylül 1859)

²³¹ "...Mahallece büyük bir mahzur olup evlad ve iyalimiz sokağa çıkamamakta olacağından bahisle mezkûr gazinoda olan müskiratın kaldırılması hakkında Beyoğlu mutasarrıflığı canib-i âlisine takdim olunan masduk (tasdik edilmiş) bir kıt'a mazbatamıza" BOA, ŞD, Nr.2922/51. (H.8 L 1306/M. 7 Haziran 1889)

²³² Müslüman mahallesinde içki dükkânlarının açılması, ahalinin asayiş nedeniyle kapatılması isteğine dair örnekler için bkz. Vahdettin Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Nisan 2008, s. 104-105

²³³ BOA, HR. MKT, Nr. 247/ 46. (H. 8 Z 1274/M. 8 Eylül 1858)

mekânda içki satılmasının, mahallelice sıkıntı oluşturduğu ifade edilerek şikâyete konu olmuş ve kapatılmaları istenmişti²³⁴. Hatta cami, tekke, medrese ve türbelere yüz arşından az mesafede dükkân açma ve içki satmaya müsaade olunması, nizamname hükümlerine aykırı idi. (1277, 1282 ve 1283 Nizamnameleri) Ancak nizamnamede açıklık olmadığı iddiasıyla, Kastamonu gibi uzak eyaletlerden merkeze bilgi sorulmakta, *bu mesafenin ne suretle tayin ve mesaha edileceği* ile ilgili sorular gönderilmekte, bilgi istenmekteydi²³⁵.

2.4.4. Hamam Yakınları

Türk kültüründe hamam, temizlenme mekânının ötesinde kadın ve erkeğin İslami kurallar gereği ayrıldığı bir ortamda, kadınlar için yiyecek ve içeceklerin de getirildiği, dostların, müzisyenlerin, dansözlerin davet edildiği, güncel olaylardan haberdar olduğu, etkinlik ve paylaşım niteliği taşıyan sosyal mekânlardı²³⁶. *Çukurçeşme’de bulunan peştimalci odalarında açılan meyhane ile Kazasker Hamamı civarında bulunan Sagir Sokak’taki bekâr odaları gibi yerlerde açılan bakkal ve dükkânlarda alenen içki satılmakta olduğundan bahisle, yasaklanması hakkında çevre ahali tarafından arzuhal takdim edilmişti. Bekâr odaları, İstanbul’un iş gücünü oluşturan, çoğu kent dışından gelmiş, bir aile ve ev ile kent içerisinde bağı olmayan, ‘bekâr’ sınıfının barındığı mekânlardı. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren bekâr odaları, suç ve ahlaksızlığın merkezi olarak görülmekte ve bu nedenle sıkı bir denetimden geçmekteydiler. Daha çok içki ve fuhuşla birlikte anılan bu odalar kentteki suçlardan sorumlu tutulabilecek potansiyel kesim olarak görülmüş, kimlikleri belirsiz, ortalıkta suç işlemek için dolanan insanlar olarak nitelendirilmişlerdi. Bu nedenle belgelerde de istenmeyen ve temizlenmesi gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktaydılar²³⁷. Nitekim Çukurçeşme ahali de,*

²³⁴ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 275/77. (H. 23 C 1275/M. 28 Ocak 1859)

²³⁵ BOA, DH. MKT, Nr.2157/41. (H.24 Ş 1316/M.7 Ocak 1899)

²³⁶ Hamam, ev dışı yaşamı kısıtlı olan kadının dışarı çıkması ve eğlenmesi için araç olma özelliği taşımaktaydı. En az yirmi kişilik gruplar halinde, haftada en az bir defa toplanılıp gidilir ve tüm gün orada geçirilirdi. Erkek için kahvehanelerin oynadığı rolü kadın için hamam yerine getirmekteydi. Bu yönüyle hamamlar kadınlar için sosyal hayatın “olmazsa olmaz” bir parçasıydılar. Hamamlar kadınlar için ev dışında vakit geçirip sosyal paylaşımında bulunacakları tek mekân idi. Aynı zamanda arkadaş ve kısmet bulma mekânları idi. Hamamda sadece birkaç saat değil neredeyse bir gün geçirildiği için törensel bir hazırlık yapılarak gidilmekteydi. Sankır, 2010, s.204; Aktaş, 2011, s.63-64.

²³⁷ Bekâr tanımı evlenmemiş erkeklerle sınırlı olmayıp kent içinde bir aile bağı olmayan herkesi ifade etmiştir. Memleketinde evli olanlar, oğullarıyla İstanbul’a gelenler de bu gruptan sayılmıştır. Grubun belli bir yaş aralığı da yoktur. Devlet, bekâr odalarındaki kişi sayılarını sınırlandırmak için

rahatsızlıklarını ifade ederek *defalarca Zaptiye'ye ve sonra da Sadaret'e yazmalarına rağmen bir sonuç çıkmadığını, bu nedenle ümitsiz ve me'yus olduklarını* belirtmekteydiler. *Çukurçeşme'nin kozmopolit bir yerleşim yeri olduğunu, bu mahalledeki bakkalların da Laleli Cami kapısında izinsiz açılmış olan meyhaneleri örnek göstererek aynı şekilde satışa başladıklarını* ifade etmekte ve hepsinin kapatılmasını istemekteydiler. *Kazasker Hamamı civarındaki meykedeler dolayısıyla artık evlatlarının çarşıdan geçemediğini, bu odaların yakınındaki Müslüman evlerinin de benzer zorlukları yaşadığını* belirtmekte, *Allah ve Resulullah aşkına buraya özel memur tayin edilmesini, bu odalardaki içkilerin tamamen temizlenmesini* rica etmekteydiler²³⁸. Ahali yine, toplumsal ve dini etkenleri gerekçe göstererek sorunlara çözüm üretilmesini beklemekteydi. Ahalinin çeşitli kurumlar aracılığıyla yasal yollara başvurarak çaresiz hissettikleri duruma yönelik tedbirleri olumlu sonuç vermemiş, bu nedenle şikâyetlerin sonu gelmemişti.

2.4.5. Manav ve Bakkal Dükkânları

Manav ve bakkallar da aleni ya da gizli yollarla müskirat satışına başladıklarından iradelerle bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştı. Zaptiye müşirine gönderilen yazıda, *Manav ve bakkal vb. yerlerde, esnafın usule aykırı olarak kadehle içki satmakta olduklarından, bunların men'i irade-i seniyye ile karara bağlanıp zaptiyeye havale olunmuşsa da henüz icabı icra kılınmadığından, bu esnaflardan Hasır İskelesinde, Limoncular ve oradan Dersaadet Balıkpazarı kıyısına gelince cadde tariki taraflarında kâin bakkal, süngerci, manav vs. esnafın dükkânlarında sofra kurup envaî içkiler satılması ve bazısında mugayir-i edeb-i hareket vukua gelmekte olduğundan bunların men' ve def'i konusunda...*²³⁹ İhtisab Nazırı'ndan gerekli tedbirlerin alınması istenmişti. Burada olduğu gibi şikâyetlerde, toplumun “uygunsuz” bulunduğu, genel ahlaka aykırı olarak nitelendirilen davranışlarda bulunulması etkili olmaktadır. Bu uygunsuzluklar, fesat ve

zaman zaman çeşitli sayımlar yapmış, bazılarını kent dışına göndermiş, barındıkları mekânları yıkmış, XIX. yüzyıl ortalarında da mürur tezkeresi ile kontrol etmeye çalışmıştır. Bu denetim öncelikli olarak kefalet sistemiyle sağlanmaya çalışılmış ancak çok da başarı elde edilememiştir. Kefilsiz olanlara serseri gözüyle bakılmış, kent düzenini bozduklarına, suçun ve ahlaksızlığın kaynağı olduklarına hükmedilmiştir. Devlet, bir süre sonra bekâr odası ve han yapımını yasaklamıştır. Çokuğraş, 2013, s.60-74.

²³⁸ BOA, A.MKT. NZD, Nr.339/87. (H.5 B 1277/M.17 Ocak 1861)

²³⁹ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 84/14. (H. 20 L 1269/M. 27 Temmuz 1853)

karışıklığa sebebiyet verme, silah çekme, fahişe götürme, kundak kurma gibi örneklerle açıkça belirtilmekte, bu durumdan rahatsızlık duyan ahalden Mehmet Emin Efendi ile bazı hatunlar tarafından zaptiye neferatı tayini istenmekteydi.²⁴⁰ Şikâyetlerde, kadınların yoğun olarak bulunduğu mekânlar özellikle belirtilmekteydi²⁴¹: *Esvak ve pazarda özellikle de taife-i nisanın gezip dolaştıkları çarşı içlerinde ve sair yerlerde nâmeşru harekete ve esvak ve pazarda dahi mestane tavir ile uygunsuzluğa cüret edenler hakkında tehdidan-ı lazimenin icrasıyla hiçbir mahalde nizam-ı beldeye mugayir öyle yolsuz şeyler vukua gelmemesine zaptiye-i merkez mevakında bulunan zabitan tarafından dikkat-i kamile ve ikramat-ı mütemadiyenin icrasıyla...*²⁴² Devlet, gayrimüslimlerin hak ve özgürlükleri nedeniyle her ne kadar esnekliğe mecbur kalsa da İslami devlet ve toplum vasfını muhafaza etmeye çalışmaktaydı. İçki içilmesine müsaade ederken diğer yandan kültür, gelenek-görenek açısından toplumsal yapının sağlam duruşunun devam ettirilmesini istemektedir.

Belgelerdeki örneklerden yola çıkarak, Müslüman halk tarafından hatta devlet tarafından, İstanbul'un bir Müslüman kenti olduğunun gayrimüslimlere hissettirilmek istendiği sonucuna varabileceğini düşünmekle birlikte, benzer durumun sadece İstanbul'la sınırlı olmadığını görmekteyiz. Çirmen sancağına bağlı Uzuncaabad Hasköy kazası Harmanlı karyesi ahali tarafından takdim olunan arzuhalde, *karyede bulunan Siyavuş Paşa Cami-i Şerifi civarında vakı' pazar yerinde ve mahalle-i müsliminde kâin bakkal ve dükkânlarda müskirat bey' ve fûruht etmekte olunduğu, bir müddetten beri bu dükkânlardan hamr ve arak vb. şeyleri zimmilerden alarak sekran olanların hem Müslüman cemaati taciz hem de İslam mahallâtı rical ve nisvanı eza ve rencide eyledikleri belirtilmekte, men'i ve def'i istenmekteydi. Buna binaen Edirne valisine gönderilen yazıda, Divanı Hümayun kararı gereği zimmilerin pazar yerlerinde müskirat alışverişinin yasak olduğu, durumun tahkiki ve yasağın uygulanması gereği bildirilmektedir*²⁴³.

²⁴⁰ BOA, A.MKT. NZD, Nr. 102/51. (H. 26 S 1270/M. 28 Kasım 1853)

²⁴¹ Çarşı ve pazarlar özellikle Cuma günleri kadınların yoğun olarak bulunduğu mekânlardı. Erkekler için kahvehaneler, kadınlar için ise çarşı, pazar ve hamamlar dinsel gerekliliğin dışında bir araya gelinen sosyalleşme mekânlarıydı. Aktaş, 2011, s.59.

²⁴² BOA, A.MKT. NZD, Nr. 21/76. (H. 15 S 1267/M. 20 Aralık 1850), A.MKT. NZD, Nr. 22/22. (H. 20 S 1267/M. 25 Aralık 1850)

²⁴³ BOA, A.MKT. DV, Nr.70/4. (H. 17 Ca 1269/M. 26 Şubat 1853)

Benzer şekilde Anadolu şehirlerinden de şikâyetler gelmekte idi. “*Kemer-i Edremit kazasında, bakkal, manav gibi esnaf dükkânlarında içki satışı yapılması, meyhanecileri mağdur etmişti. Bu nedenle meykedeler dışında mahalle aralarında, reaya evlerinde ve dükkânlarda içki satışı yasaklanmıştı. Meykedeciler hakkındaki kanunda taşralar hakkında bir kayıt olmadığından durum, Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’ye havale edilmişti. Burada alınan karar şöyle idi: İstanbul gibi taşralarda da meykedeler dışında içki satışı fesada sebep olup meykedeci esnafını mağdur ettiğinden bundan böyle sadece meyhanelerde satılacaktı*”.²⁴⁴ Tanzimat’ın henüz uygulanmaya başladığı yıllarda uygulama, İstanbul ile taşrada aynı olmamıştı. İstanbul, bu süreci doğal olarak ki daha erken yaşamaya başlamıştı. Serbestliğin ne ölçüde yerleştirilmeye çalışılacağı belirsizliği meyhaneler üzerinden şikâyet sebebi olmuştu. Çünkü -belki de- Tanzimat’la taşralarda bakkal, manav gibi yerlerde içki satışı serbest bırakılabilirdi. Ya da yerel yöneticilerin göz yumması ve otorite eksikliklerinden de kaynaklanıyor olabilirdi. Bu nedenle şikâyetlerini merkeze ulaştırmışlardı.

Manav ve bakkal dükkânı gibi erzak ve eşya satmak için açılmış mağazalarda da gizlice içki satışı yapılmaktaydı. Bu tür mağazaların, kurallarda belirlendiği şekilde açılması, satılması yasak mekânlara yönelik sınırlandırmaya uymaları gerektiği ifade edilmişti: “*İşbu mağazalar ile düvel-i saire tebaasından bir takım müste’min zahirecilik etmek ve müskirata dair kat’ en bir şey vaz’ ve fûruht etmemek ve eder ise hemen seddü bend olunmak üzere çarşı ve divan yolu ve İslam mahallatı ve cami ve türbe-i şerife ve karakol ve elviye-i hayriye ve bu gibi mahallerin civar ve ittisalinde bulunan dekakin isticar edip muahharen mukavele ve mugayir-i nizam-ı belediye müskirat fûruhtuna ictisar etmelerine mebni sedd ü men’i hakkında...*”²⁴⁵

2.4.6. Şekerlemeci ve Kahveci Dükkânları

XIX. yüzyılda içki satılan mekânlardan biri de şekerlemeci ve kahveci dükkânları idi. Kâr elde etmek isteyen kahveci ve şekerlemeciler de el altından satış yapma yoluyla içki satışına başlamışlardı. Meyhanelerin kapatıldığı dönemlerde

²⁴⁴ BOA, İ.MVL, Nr. 36/655. (H.6 Ra 1258/M.17 Nisan 1842)

²⁴⁵ BOA, A.MVL, Nr. 102/78. (H.7 S 1274/M.27 Eylül 1857)

içkiyi gizli yollardan elde etmek isteyen içiciler şekerçi dükkânları, kahveci, bozacı gibi ticari alan ve toplumsal hayat mekânlarını, araç olarak kullanmaya başlamışlardı²⁴⁶. İşleyişi, satışı, sunum benzerlikleri, kolay ulaşılması açısından düşünülmüş olsa gerek ki içiciler yasak zamanlarında bu mekânlardan gizlice içki almaktaydılar. Nitekim devlet bunun önüne geçmek istemiş, 1815'te Bostancıbaşı'ya gönderdiği buyruhduda, *Galata ve çevresinde şekerlemeci dükkânlarında içki satılması yasak iken Galata, Beyoğlu, Tarabya, Beşiktaş taraflarında şekerlemeci dükkânlarının içlerinde alenen punç gibi çeşitli içkilerin üretildiği, satıldığı, hatta bu dükkânların gece ve gündüz kepenkleri kapatılıp, kumar oynatır gibi gizli gizli içki sattıkları veya sundukları, bunun dine ve kanuna aykırı olduğu* ifade edilmekteydi²⁴⁷. Bunun dışında dükkânlarda bulunan ocaklara vurgu yapılarak, *şekerçi dükkânlarındaki ocaklarda, şekerin kaynatılıp etil alkol elde etme yoluyla içki üretimi ve satışı yaptıkları* belirtilmekteydi. Galata kadısı ve Topçubaşı'na emir verilerek *Büyükdere, Tarabya, Beşiktaş taraflarındaki dükkânların sahipleri ya da kiracılarına, punç gibi içki üretiminin yapım ve satımının yasak olduğunun tenbihi, devamı durumunda dükkânlarının kapatılacağı* bildirilmekteydi. *Dersaadet'te şeker ve kahve satılan yerlerde gizlice içki satışı da yapıldığının haber alınması halinde, isimleri deftere kaydedilen ve yasal olarak izin verilen mekânların dışındakilerin kapatılacağı* belirtilmekteydi. Bununla da *kalinmayıp zaptiye müşiri aracılığıyla arama yapılarak bulunan içkilerin toplattırılacağı, sahiplerinin uyarılacağı ve kanunların uygulanması yoluyla kaçak içki satışının önüne geçileceği* ifade edilmişti²⁴⁸.

²⁴⁶ Şekerlemeci dükkânlarında envai çeşit şerbet ve şuruplar satılmaktaydı. Evlerde hazırlanan şerbet ve şuruplar özellikle yaz aylarında hemen her şekerlemeci dükkânında satılırdı. Her semtte bir veya birkaç tane şekerlemeci dükkânı vardı. Şekerlemeciler hazırladıkları şerbetleri cam kaplara doldurur, soğuk olması için içine bolca buz ilave ederlerdi. Şerbet istenildiği zaman şerbetliklerin dip kısımlarında bulunan musluktan şerbeti bardağa doldururlardı. Yaz aylarında seyyar şerbetçiler bellerine doladıkları bardaklarıyla dolaşırlardı. Hatta zamanla öyle bir hal almıştı ki içilen şerbet, içenlerin statüsünü gösterir olmuştu. Durumu iyi olanlar ballı şerbet; orta halliler limon, portakal, menekşe, gül, safran, ıhlamur suyu katkılı şerbetleri tercih ederlerdi. Şerbet türlerinin en lezzetleri İstanbul Bahçekapı'daki Hacı Bekir'de bulunurdu. Özellikle demirhindi şerbeti çok meşhurdur. Ayrıca badem şerbeti, çilek şerbeti, dut şerbeti, gül şerbeti, kavun çekirdeği şerbeti, kayısı şerbeti, keçiyoynu şerbeti (harnup), kızılıcık şerbeti, şeftali şerbeti, tarçın şerbeti, gibi birçok çeşidi vardır. Yahya Özdoğan, Nermin Işık, "Geleneksel Türk Mutfağında Şerbet", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri, C. III, Ankara, 2007, s. 1065; Mehmet Sarıoğlan-Gülhan Cevizkaya, "Türk Mutfak Kültürü: Şerbetler", *SOBİAD*, Mart 2016, s.241.

²⁴⁷ **BOA, C.ZB**, Nr. 78/3867. (H. 14 C 1230/M. 24 Nisan 1815)

²⁴⁸ **BOA, A.MKT**, Nr. 51/ 34. (H. 14 L 1262/M. 5 Ekim 1846)

Tüm tedbirlere rağmen bir türlü kapatılmayan içki mekânlarının yasal olmayan yollarla, kontratosuz halde²⁴⁹, zahire ve şekerleme satışı yapılan yerlerde satılmasına devam edilmekteydi. “...zahire ve şekerleme satmak üzere resmen kontratoya rabt olunduğu halde hilaf-ı kontrato ve nizam işret satarak kontratonun hükmünü bittabi fesh etmiş oldukları cihetle müskirat fûruht edemeyeceklerinden oralardan ihraçları...”²⁵⁰ istenmekteydi. Devlet, kanunlara uyulmasını, kontratolular gibi satış hak ve yetkisi olan dükkânlara izin verdiğini, bu hakka sahip olmayanların ise haksızlık yaptıklarını belirtmekteydi. Kontratosuz olanların şu ya da bu nedenlerle itiraza hakkı olmadığını ifade edilerek, bu mekân sahiplerinin yasağa ses çıkarmamaları gerektiği ifade edilmekteydi²⁵¹.

Kahveci dükkânları gibi kahvehaneler de potansiyel içici mekânlarındandı. Osmanlı Devleti’nde kahvehane, hükümet yetkilileri, din adamları, tüccarlar, zanaatkârlar, dindarlar- zayıf inançlılar gibi toplumun tüm kesimlerini bir araya getirerek yüz yüze, ortak bir zeminde buluşturan, bireylerin sosyalleşme, haber alma, kamuoyu oluşturma, konuşma, tartışma, bilgi edinme, bilinçlenme, eğlenme, hoş vakit geçirme gibi pek çok ihtiyacını gideren mekânlar olmuşlardı. Hatta saz çalma, gölge oyunu oynama, şiir okuma gibi sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirilme alanı; “kıraathane” adıyla sadece kitap okuma, fikir tartışmaları yapma alanı; pek çoğu camilerin yanında açılarak namaz vaktinden evvel dini müziklerin çalındığı, duvarları Mekke- Medine resimleri ve Peygamber hadisleriyle donatıldığı bekleme salonları olarak da işlev görmüşlerdi²⁵².

Kahvehanelerin kapatılmasına yönelik yasaklar XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve XVIII. yüzyılda kahvehaneler yerleşiklik kazanıncaya kadar devam etmişti. Bu süreçte kahvehaneler sorgulanamaz iktidarın paylaşmak istemediği konular (söylentilerin oluşmasına zemin hazırlamak, orduda yapılan yeniliklere karşı eleştirilerin merkezi olmak, siyasi ayaklanmaların zeminini

²⁴⁹ Kontrato: Ruhsat, sözleşme.

²⁵⁰ BOA, A.NZD, Nr.348/87. (H.23 N 1277/M. 4 Nisan 1861)

²⁵¹ Ancak önceki bölümde değinildiği üzere, yasak alanları kesin sınırlarla çizilmekle birlikte, devlet zaman zaman çeşitli nedenlerle bu alanlarda içki satışı için ruhsat vermişti.

²⁵² Kahvehaneler öncesi, -kadınların evlerde ve hamamlarda gerçekleştirdikleri sosyalleşme süreçlerini- erkekler, gündelik yaşam pratikleri içinde, alışveriş yaptıkları dükkânlarda (bakkal, kasap, manav), hamam, bozacı, meyhane ya da cami gibi yerlerde gerçekleştirirdi. Fakat buralar sosyalleşme açısından kısıtlı mekânlardı. Batıda benimsenen *cafe* kültürünün Osmanlı’da yaygınlaştığı, aydınlanma sonrası modernleşme süreçlerinin yaşandığı ‘sohbetle bezenmiş sosyalleşme pratiği’ olarak toplumda yerlerini korudular. Sankır, 2010, s.186, 194; Aktaş, 2011, s. 60, 62; Erhan Akarçay, “Kâh Kahvehane Kâh Cafê: Küreselleşen Eskişehir’de Kahve Tüketimi Üzerine Kuramsal Bir Giriş”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Özel Sayı 2, 2012, s.185.

oluşturmak, yangınlara neden olmak, insan sağlığına zarar vermek ve insanı tembelleştirmek) gerekçe gösterilerek sosyalleşme sürecinin yasaklı mekânları haline gelmişlerdi. Asıl tehlike, yeniçerilerin kahvehane sahibi olması ve bu kahvehanelerde bir araya gelmeleri idi. Kahvehane sahibi veya müdavimi olan yeniçeriler, sadece sohbet yapmamakta, bir tehlike olarak devlete karşıt bir güç odağı olacak eylem planlarını buralarda hazırlamakta ve uygulamaya koymaktaydılar. Bu nedenle siyasi iktidar, kahvenin haram bir içecek olması, kahvehanelerde sık sık yangın çıkması, içki içilmesi gibi gerekçeleri kapatmaların bahanesi olarak ileri sürse de bunlar görünür gerekçelerdi. Asıl neden bu mekânlarda siyasal iktidarın yönetebilme ilke ve anlayışına aykırı söylentilerin üretilmesiydi²⁵³.

Kahvehaneler de gizli içki içilen mekânlardan olmasına rağmen XIX. yüzyıl belgelerinde meyhanelerde olduğu gibi kahvehanelere yönelik toplumsal refleks ve şikâyetlere rastlanmamaktaydı. Bu durum Müslüman toplumun kahvehaneler konusunda geniş bir hoşgörüyeye sahip olduğunu göstermekteydi. Müslüman kesim, meyhaneleri potansiyel suç/suçlu mekânı olarak ötekileştirirken, birçok açıdan benzerliğe rağmen kahvehaneler için aynı tepkiyi göstermemekteydi. Bunda Müslüman mahallelerinde de açılmış olması, Müslüman-gayrimüslim ayırt etmeksizin toplumun her kesiminden kişilerin birliktelik alanı olması ve en önemli sosyalleşme mekânı olarak kabul edilmesi etkiliydi.

Sonuç olarak devlet, bütün toplumsal reflekslere ve yerel halkın sık sık şikâyetlerine rağmen, içki satışını engelleyip sosyal değişimin önünde durmamaktaydı. Nizamnamelerde ayrıntılı şekilde ifade edilip yasağın sınırları kesin şekilde çizilse de²⁵⁴ uygulama boyutunda tam başarı elde edilememiş, satış

²⁵³ Serdar Öztürk, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Alan Dinamikleri”, *İletişim*, S.21, 2005, s.103, 109; Osman Tural, “Kırk Yıllık Hatırın İletişim Mekânı Olarak Kahvehaneler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C.14, S.3, s. 155.

²⁵⁴ “Cami ve tekkelere iki yüz arşından yakın olan mahallerde, karakolhanelerin bitişiği ve karşılarında, sırf İslam mahallelerinde, umur-u zabıta ve usul-ü memleketçe mahzur görülen mevkiilerde müskirat mahalli küşadına ruhsat verilmeyecektir.” **BOA, İ.MMS**, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861). 1283 Nizamnamesi ile camilere yakınlık iki yüz arşından yüz arşına indirilecektir. Bu durumun, gayrimüslim halkın satış alanlarını genişletme amaçlı şikâyetlerinin önüne geçme etkenli olması muhtemeldir. *Düstur*, 1. Tertip, C.2, s.712-725. Karakol bitişiğine yönelik yasak ise güvenliğin sağlanmasına ve güvenlik güçlerinin işlerini yapmalarına engel olmama düşüncesi etkiliydi. Yine bir kamusal alan olarak Şirket-i Hayriye vapurlarında da içki satışı yasaktı. Yasak olmasına rağmen vapurların kahve ocaklarında gizlice içki satışı yapıldığı, yasağı dinlemeyip satışa devam edenler hakkında soruşturma yapıp suçluların cezalandırılacağı belirtilmişti. **BOA, A. MKT. MHM**, Nr.417/30. (H.01 Ca 1285/M. 20 Ağustos 1868)

izni olmayan dükkânların satış yapmalarına engel olunamamıştı. Bunda Tanzimat'la başlayan değişim nedeniyle birçok yeniliği başarma düşüncesi, yabancı devletlerin müdahaleleri, şikâyetlerin azaltılmak istenmesi ve ekonomik kaygılar etkili olmaktadır.

2.5. İÇKİ İLE İLGİLİ SUÇ VE CEZALAR

Tanzimat dönemi, çatışmanın ve yüksek yoğunluklu bocalamaların yaşandığı önemli bir zaman dilimiydi. Ümmetten millete, cemaatten ferde geçişin en önemli süreci bu dönemde yaşanmıştı. Yapılanlar, yapılmayanlar, yapılanların yöntem ve teknikleri tartışma konusu olsa da Tanzimat Osmanlı Devleti için önemli bir dönüşüm ve değişim projesiydi. Tanzimat ile Osmanlı Devleti askerî ve siyasi sorunların yanında sosyal sorunlarla da karşılaşmıştı. Ülkede yaşayan gayrimüslim unsurlar sosyal şikâyetlerini siyasal taleplerle birleştirerek Devlet'e karşı isyan etmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında askerî, ekonomik ve siyasi bakımdan zayıf duruma düşmesi, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlere sıklıkla müdahale etmesine sebep olmuştu. Egemenlik haklarına gölge düşüren bu durum karşısında Osmanlı devlet adamları, Tanzimat'la birlikte gayrimüslimlerin hukuki statüsünde esaslı değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardı²⁵⁵.

XIX. yüzyıl itibarıyla bilhassa Tanzimat sonrası, Osmanlı ceza kanunları yeniden düzenlenmiş²⁵⁶, bu yüzyıl zihniyetinde doğrudan bedeni hedef alan

²⁵⁵ Şerif Demir, "Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011, s.333.

²⁵⁶ Klasik Osmanlı ceza hukuku, İslam ceza hukukunu temel almış, Fatih, Yavuz, Kanuni ve IV. Mehmed kanunnamelerinde yer alan ceza hükümleriyle desteklenmişti. Osmanlı kanunnameleri ve adaletnameleri gereği, yargı kararı kesinleşmeksizin kimse cezalandırılmaz, suçun ispatını gösteren kadı belgesi olmadan suçlunun cezası infaz edilemezdi. Kanunnamelerde ve ceza hukuku ile ilgili hüküm ve fermanlarda, İslam hukukunda kısas ve had suçlarıyla ilgili ayrıntılı düzenleme yapılmadığı için bu suçlar karşılığında daha ziyade para cezalarının öngörüldüğü dikkati çekmekteydi. İçkiye yönelik suçlarda da aynı durum gözlemlenmişti. Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesinde: "Eğer biregû hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı ta'zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına." II. Bayezid Kanunnamesinde: "...had gerekenlere had, gerekemeyenlerin ta'zir, teşhir, te'dip edilmeleri hatta gerekirse hapsedilmeleri"; Kanuni dönemi Kanunnamesinde de "Eğer biregû hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı ta'zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına." denmekteydi. M. Akif Aydın, "Osmanlı Ceza Hukuku", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 7, s. 478); Akgündüz, 1990(I), s.349; 1992, s.368.

cezalandırma sistemi değişime uğramıştı²⁵⁷. Devlet, tüm tedbir ve engellemelere rağmen, kesin çözüme kavuşturamadığı içki konusu için, bu yüzyılda hatt-ı hümayunlar, iradeler, nizamnameler yayınlamış ve caydırıcı cezalar uygulamıştı. Müslümanlara içki satışı eskiden beri yasak olduğu için bu konudaki ceza da kesin ve kati idi. Sultan III. Selim döneminde Adalardaki yasağa ilişkin olarak yayınlanan bir hatt-ı hümayunda; *Ada reayasının Müslümanlara bir damla bile içki vermemeleri, Bostancıbaşı'nın da nezaret etmesi kaydıyla, Adalarda Müslümanlara bir katre müskirat veren ve meyhane açanların katlolunacağı* belirtilmişti²⁵⁸. Müslümanların alımı, satımı veya kullanımı konusundaki yasak ve gayrimüslimlere serbestlik eskiden olduğu gibi aynen devam ettirilmekteydi. Gayrimüslimlere yönelik sınırlandırma kullanıma yönelik değildi. Onlar, *kıfa-ı nefisleri için* iki yüz kıyye kadarını ayırabilecekler ve bu kısım için vergi ödemeyeceklerdi²⁵⁹. Gayrimüslimler belli kurallar çerçevesinde, kanunda belirtilmiş alanlarda müskiratın hem kullanımı hem de satışı konusunda serbestti. Bu nedenle tamamen yasaklanamayacağı için siyasi iktidar, doğrudan cezalandırmaktan ziyade önce uyarıda bulunarak²⁶⁰ kişileri topluma kazandırmayı hedeflemişti. İkazın yeterli olmadığı durumlarda -suçun derecesine göre değişen- para, görevden alma, hapis, pranga, sürgün, kalebentlik, kürek gibi cezaların uygulandığı görülmekteydi. Devletin amacı cezalandırmak değil suçların azaltılması için caydırıcı önlemler almaktı. Böylece kamu düzenini bozmaya yönelik eylemlerin önü alınmış ve düzene işlerlik kazandırılmış olacaktı.

Belgelerde dikkati çeken en önemli husus, yalnızca içki içtiği için cezalandırılmış kişi kaydına rastlanılmamış olmasıydı. Cezalar içki içilmesine değil, sarhoş halde işlenmiş suçlara yönelik idi. Yani cezalandırılma konusu olan etken, içki kullanımı ya da sarhoş olma durumu değil, suç unsurunun bulunmuş olması idi.

Olaylara ilişkin şikâyet nedenlerinde daha çok mahalle sakinlerinin sahip olduğu ahlaki kurallara aykırılık ve güvenlik başta gelmekte idi. Silah çekme,

²⁵⁷ Jülide A.Orat, Fadimana Çelik, “Diyarbakır Vilayeti Hapishaneleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, İlkbahar 2011, s.74.

²⁵⁸ **BOA, HAT**, Nr. 210/11349. (H. 29 Z 1205/M. 29 Ağustos 1791). (Bkz. Ek 4)Belgelerde her ne kadar Müslümanlara yönelik yasak çok kati şekilde ifade edilmiş olsa da uygulamada aynı şiddette örneklere rastlanmamaktaydı.

²⁵⁹ Düstur, 1.Tertip, C.2, s.564

²⁶⁰ “*Sarhoş olarak mutasarrıflığa gelen İbrahim Efendi'ye bu seferlik tenbihatta bulunulmuştu*” **BOA, Z.B**, Nr. 389/76. (R. 31 Ke 1322/M. 13 Ocak 1907)

yaralama, nahos hareketlerde bulunma gibi toplum tarafından genel kabul görmüş kural ve kaidelerin dışına çıkılması, ortam güvenliğinin tehlikede hissedilmesine, mahallenin huzurunun bozulmasına sebebiyet vermekteydi. Aynı zamanda bu durum, alenilik ve süreklilik kazanması kaygısını da beraberinde getirmekteydi. Bu nedenle çoğunluğa uymayanları dışlama, uzaklaştırma, yalnızlaştırma gibi yaptırımlarla mevcut düzen korunmaya çalışılmıştı. Bu durum, sadece sosyal boyutta ele alınmamış, mahkemeler ve resmi kurumlarla yazışmalar yoluyla bürokratik çözümler de üretilmeye çalışılmıştı.

2.5.1. Hapis

XIX. yüzyılda içki ile ilgili suçlara verilen cezaların başında hapis²⁶¹ gelmekte idi. İslam hukukunda hürriyeti bağlayıcı cezanın olmaması, bedeni cezaların esas olması sebebiyle -hürriyeti bağlayıcı ceza olarak- hapis sıklıkla uygulanmamıştı. Osmanlıda hapis, bir ceza infaz müessesesinden çok muhakeme öncesi tutuklama mekânı veya uyarı amaçlı kısa süreli ceza aracıydı. Tanzimat'a kadar pek yaygın uygulanmayan hapis, ilk kez Tanzimat döneminde kabul edilen 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarıyla²⁶², hürriyeti bağlayıcı bir cezalandırma yöntemi olarak kabul edilmişti²⁶³. Bunda Tanzimat'ın getirdiği eşitlikçi düşünce ve

²⁶¹ Sözlükte “alıkoymak, engellemek” anlamına gelen habs kelimesi örfi kullanımda “bir şahsı, bir canlıyı veya eşyayı bir yere kapatmak, bir süre alıkoymak”, hukuk dilinde ise “sanık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoymak şahsi hürriyetini kısıtlamak” anlamını taşır ve hürriyeti bağlayıcı cezaların başında gelir. Günümüzde ağır hapis, hapis ve hafif hapis şeklinde tasnif edilen hapis cezaları, tarih içinde infaz tarzına göre, ağır işlerde çalıştırmayı içeren hapis anlamında kürek ve prangabentlik, bir kale içinde ikamete mecbur etme şeklinde ise kalebentlik olarak adlandırılmıştır. Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.16, s.54); Mustafa Avcı, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *Yeni Türkiye*, S. 45, Mayıs-Haziran 2002, s.128.

²⁶² Tanzimat ilkelerini uygulamak üzere ülkede çıkartılan ilk kanun olma özelliğini taşıyan 1256/1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayûnu'nda kanuna muhalefet, padişah ve devlete karşı işlenen suçlar, isyan, anarşi, dövme, sövme, hakaret, gasb, rüşvet gibi ta'zir cezaları; 1267/1851 Tarihli Kanun-ı Cedid'de şahsa karşı ve devlet aleyhine işlenen suçlar, can, mal, ırz aleyhine işlenen suçlar, sahtekârlık, kalpazanlık, kız kaçırma, sarkıntılık etme, sarhoşluk ve kumarbazlık suçlarının cezaları; 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayununda rüşvet ve zimmet suçları ile had ve ta'zir suçlarında düzenlemeler bulunmaktadır. Arşiv belgeleri ve uygulamalardaki örneklerden, had cezasının kaldırılmadığı, cezaların şer'îye mahkemelerinin kararı, şeyhülislamın tetkiki ve padişahın tasdikinden sonra uygulandığı görülmektedir. Kısas ve diyet cezalarını uygulama da aynen devam ettirilmiştir. Akgündüz, 1990(I), s. 132-134.

²⁶³ Osmanlı hukukundaki hürriyeti bağlayıcı cezalar, müebbet kürek (katle bedel), muvakkat kürek, süresiz müebbet ve muvakkat hapis, müebbet ve muvakkat kalebentlik, müebbet ve muvakkat sürgündür. Hafifletici sebeplerin varlığı halinde bir alt cezanın, ağırlatıcı sebeplerin mevcudiyeti ile infaz sırasındaki firar veya başka bir suç işlenmesi durumunda bir üst cezanın verilmesi mümkündür. Avcı, 2002, s.128; Nurgül Bozkurt, “XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanelerinin Genel Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S. 21, Bahar 2012, s.262.

Avrupa Devletleri etkili olmuştu²⁶⁴. Nitekim 1851 tarihli belgede *İnebolu'lu Süleyman Kaptan'ın, gemileriyle Dersaadet'e gelirken Anadolu Kavağı'nda içki içip, sarhoş haldeyken taifelerine silah çektiği, onların feryatları ve yardım istemeleri üzerine olay yerine gelen çavuşa da karşı çıktığı belirtilmekte; bu durumun benzerlerinin yaşanmaması için kaptanın altı ay hapsine, sürenin sonunda ise kefile serbest bırakılmasına karar verildiği ifade edilmektedir*²⁶⁵. Yine *İbrahim ve Ali adlı kimseler, sarhoşken Rumeli Ordu-ı Hümayûnu redif yüzbaşlarından Ahmed Ağa'nın evine girmişlerdi. Yargılanmaları sonucu hadd-i şer'i uygulanarak beş ay hapis olunmalarına karar verilmişti. Mağdur Yüzbaşı Ahmed'in de kendilerinin affedilmelerini istemesiyle, beş ay hapis cezası yeterli görülmüştü*²⁶⁶. Bir ceza olarak hapis, amaçtan ziyade hukuk düzeninin korunması için alınan bir tedbir, güvenliğin sağlanması için bir uzaklaştırma, aynı olayın tekrarlanmaması için caydırıcı bir araç olarak görülmekteydi. Sarhoş halde başkasının evine girme suçuna uygulanan hadd-i şer'i, Osmanlı klasik hukukundaki had cezasının hala devam ettirildiğini göstermekteydi.

2.5.2. Prangabentlik

Pranga, ağır suç işleyen hapis cezası almış mahkûmun cezasının ayaklarına zincir bağlanarak infaz edilmesidir. İlk defa suç işleyenlerle mükerrir suçlulara farklı süreler prangabentlik cezası verilmiştir²⁶⁷. Belge örneklerinde, adam yaralama ve ölümüne sebebiyet verme gibi suçlara pranga cezası verildiği görülmekteydi. 1847 tarihli belgede, kavasbaşına²⁶⁸ gönderilen emirde *Aksaray*

²⁶⁴ Hapishanelerin Osmanlı'ya gelişi, Avrupalıların dayatmasıyla olmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı'nda Osmanlı Devleti büyük güçlere; “*ceza infaz sistemini eşitlikçi hale getirme, gayrimüslimler dâhil herkesi kanun önünde eşit tutma*” sözünü vermişti. Bu nedenle ilk telkinler İngiltere elçisi Stratford Canning tarafından dile getirilmiş; Canning, ülkedeki tüm konsolosluklarına bir anket göndererek buldukları yerlerdeki hapishanelerin durumunu rapor etmelerini istemişti. Orat, Çelik, 2011, s.74.

²⁶⁵ BOA, A.MKT. MVL, Nr. 42/59. (H. 9 Ş 1267/M. 9 Haziran 1851)

²⁶⁶ BOA, A.MKT. MHM, Nr. 104/106. (H.29 R 1273/M. 27 Aralık 1856)

²⁶⁷ İslam hukuku kitaplarında özellikle mükerrir suçluların, içki içerek mütecaviz sarhoşlukta ve gençlere saldırıda bulunan kişilerin hapsedilmesi ve ayaklarına demir ağırlıklar (pranga) bağlanarak kaçmalarının önlenmesi, tövbeleri halinde infaz mercileri tarafından da buna kanaat getirilmesi durumunda salıverilmesi, hem failer, hem ailesi, hem de toplum için daha yararlı olduğu gerekçesiyle önerilmiştir. Avcı, 2002, s.128-147.

²⁶⁸ Kavasbaşı, kavasların başında bulunan kişidir. Kavaslar koruma polisleridir. Önce Divan-ı Hümayunda çavuşbaşının yönetiminde silahlı kişiler olarak yer almışlardır. II. Mahmud zamanında yeniçeri ve bostancı ocaklarının kaldırılması sonrasında, suçluların tevkif ve hapsiyle görevli, özel elbiseleri, bellerinde asılı baltaları, ellerinde harbeleri olan kimselere kavas adı verilmiştir. Ayrıca şehremaneti teşkilatı içerisindeki belediye zabıtalı ve taşralarda valiler maiyetinde bulunan

tulumbacılarından Kör Mehmet ile iki arkadaşı Aziz ve Tabyo'nun, Rus bir mağazacı olan Ovakim'i tehdit ve darp ettikleri iddiasıyla zaptiye meclisine şikâyet edildikleri; aynı kişilerin sarhoş halde Ahmediye Meydanı'nda bulunan kahve dükkânına gelerek nahoş hareketlerde buldukları hatta Aziz'in, kendilerini yakalamak için gelen dört askere bıçak çekip birini elinden yaraladığı ifade edilmişti. Ovakim'in kabahatinin olmadığına anlaşılması sonrası, hem rahatsızlık vermeleri hem de sarhoş halde adam yaralamaları dolayısıyla Aziz'in üç, diğerlerinin ikişer ay pranga ile cezalandırılmasına, onları koruyan Said'in reisbaşılıktan azline karar verilmişti²⁶⁹. Tehdit, darp gibi toplumsal huzuru bozucu davranışlara karşı sadece hapis yeterli görülmemiş, yaralama suçunun ağırlığı göz önünde bulundurularak pranga cezası verilmişti. Suça yardım ve yataklık yapmak da görevden alınmayı gerektirmişti²⁷⁰.

1858 tarihli diğer bir belgede, Menteşe sancağına tabi Tavas kazasında düğün cemiyetinde Musa'nın açtığı piştov kurşunları hataen Ayşe ve Şerife hatunlara rastgelip vefat etmelerine sebebiyet vermişti. Duruma açıklık getirilmesi ve soruşturmanın netleştirilmesi konusunda Sadaret'e yazılmış, zihinlerde olabilecek kasıt şüphesinin giderilmesi için Musa'nın sabıkasının olup olmadığına araştırılması istenmişti. Kaza ahalisinden bilgi alınması ve gerekli soruşturmanın yapılması sonucu, Musa'nın daha önce de silah taşıdığı, ancak benzer bir olumsuz hareketin meydana gelmediği, Musa'nın "ehl-i ırz makulesinden" olduğu tespit edilmişti. Kendisine kura ile askerlik çıkmış olan Musa'nın asker düğünü esnasında gözleri hiçbir yeri görmeyecek kadar sarhoş olduğu, tabancasındaki kurşunlardan

zaptiyeciler de kavas olarak isimlendirilmiştir. Mehmet Canatar, "Kavas", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.25, s.66-67); Zamanla, okuma yazması olmayan kavasların yerine batılı anlamda yeni memuriyetler ihdas edilerek kavas ismi de komisyon çavuşluğu olarak değiştirilmiştir.

²⁶⁹ **BOA, A.MKT**, Nr. 103/59. (H. 29 Z 1263/ M. 8 Aralık 1847)

²⁷⁰ Yine benzer şekilde darp suçu ile ilgili diğer bir belgede "*Kasımpaşalı Kavas Hurşid sekr halindeyken, helvacı esnafından Damyan adlı kişiyi kılıçla yaralamış, sonrasında da kendi pederi olan Yusuf'u darp etmişti. Kavas'ın tutuklanması ve sorgusu esnasında Damyan ve Yusuf'u darp ettiği açıkça ortaya çıkmıştı. Damyan'ın yarası hafif olsa da hem korkusundan hem de hasta ve fakir olmasından dolayı Hurşid'den elli kuruş cerrahi masrafı alınarak tedaviye gönderilmişti. Kavas'ın zabıta memuru olması, adam yaralama gibi olumsuz davranışlarından özellikle de babasına suikast eylediğinden üç sene müddetle pranga ile cezalandırılması gerekli görülmüştü. Ayrıca her ne kadar Damyan'ın hastalığı yaralanmadan değil, korkusundan kaynaklı olsa da şayet bu durum ölümüyle sonuçlanırsa, veresesiyle Hurşid'in duruşmalarına; 'korkudan ölüme sebebiyet verme' suçunun karşılığı olan şer'i cezanın verilmesine karar verilmişti.*" Devletin yargılamadaki hassasiyeti, yalnızca hastalığa sebebiyet verme üzerinden davanın sonuçlandırılmayıp ölümüne sebebiyet verme ihtimalinin de değerlendirildiği görülmekteydi. Sarhoşken adam yaralama suçuna üç yıl pranga cezası verilmekle birlikte, kişinin korkudan ölümüne sebebiyet vermesi durumunda ayrıca yargılama ve şer'i cezası öngörülmekteydi. **BOA, A.MKT. MVL**, Nr. 19/29. (H. 27 L 1265/M. 15 Eylül 1849)

birinin Ayşe'nin alınına ve diğerinin de Şerife'nin kulağı yanına isabet ederek, Ayşe'nin o anda, Şerife'nin üç gün sonrasında vefat eyledikleri tespit edilmiş, Musa da durumu kabul etmişti. Olayın herkese ibret olması için Musa'nın mahallinde bir sene prangaya konulmasına ve cezanın bitiminde bir daha böyle harekette bulunmaması için kefile bağlanarak serbest bırakılmasına; Ayşe ve Şerife'nin varisleri Süleyman ve Ebubekir'e beşer bin dirhem diyet-i şer'iyelerinin ödenmesine karar verilmiş,²⁷¹ durum İzmir valisine de bildirilmişti²⁷². Suç ispatlanmasına rağmen yeterli görülmeyip hukuken olayda kasıt olup olmadığı ayrıca soruşturulmuştu. Musa'nın nasıl birisi olduğunun mahalle ahalisinden soruşturulması, kişinin devlet kadar, içinde yaşadığı toplumla karşılıklı sorumluluk ilişkisi içerisinde olduğunu göstermekteydi. Mahalleli, kişinin iyi ya da kötü haline referans olmakta, onların verecekleri karar Musa'nın hukuk karşısındaki durumunu etkilemekteydi. Devlet genel güvenliğin sağlanması, yargılamanın sağlıklı işleyişi ve adaletin sağlanması konusunda toplumsal otokontrole başvurmakta idi. Bu durum klasik Osmanlı toplum yapısındaki mahallelerin denetim birimi özelliğinin²⁷³ Tanzimat sonrasında da devam ettirildiğini göstermekteydi.

Benzer durum, kendi oğlunun ölümüne sebebiyet veren ancak durumu kabullenmeyen Panayot için de geçerliydi. Salmatomruk sakinlerinden Panayot, sarhoşken oğlu Yorgi'yi denizde yıkarken düşürüp boğularak ölümüne sebebiyet vermişti. Sorgulamasında, durumda kasıt olmadığını ifade etse de ölüyü saklamış, patrikhaneye de haber vermemişti. Olay yerinde yapılan araştırmalar, durumu kasıt şaibesinden kurtaramamıştı. Tahkikatta, Panayot'un zaten rezil ve uygunsuz davranışları olan bir kişi olduğu ifade edilmişti. Durum fetvahaneden sorulmuş, vekilinin de talebi üzerine on bin dirhem diyet ödemesine karar verilmişti. Her ne kadar kanıt bulunamamış olsa da -kasıt şüphesi nedeniyle- zanlının sabıkalı bir kişi olduğu ifade edildiği için cezalandırılmadan gönderilmesinin doğru olmadığına

²⁷¹ BOA, A.MKT. MVL, Nr. 100/40. (H. 16 M 1275/M. 26 Ağustos 1858)

²⁷² BOA, A.MKT. MVL, Nr. 101/15. (30 M 1275/M. 9 Eylül 1858)

²⁷³ Bireyin oturduğu mahalleye göre tanınması ve mahallelinin kendisi hakkında vereceği bilgilere bağlılığı, mahallenin ortak bir kimliğe sahip olduğunu göstermekteydi. Bu, aynı zamanda yaptırım ve denetim mekanizmasının varlığına da işaret etmekteydi. Osmanlı döneminde mahalle bu bakımdan idari ve mali birimin ötesinde kendi iç örgütlenmesine sahip bir yapı olma özelliğini de göstermişti. Mahalleli birbirini yakından tanıdığı için herhangi bir olayda, bir kişinin durumu hakkında bilgiye ihtiyaç duyulursa, o kişi hakkında komşularının ve mahalle imamının tanıklığı büyük önem taşımaktaydı. Bu yüzden, mahkemede kanıtlar ve görgü tanıklarının sözleri değerlendirilirken bir de sanığın mahallesinde nasıl tanındığı araştırılırdı. Kadı sicil defterlerinde, şirb-i hamr kişinin kötü haline gerekçe gösterilen suçlardan biriydi. Hatta mahalle veya köyden ihraç kararına bile gerekçe gösterilmişti. Tok, 2005, s.158-160.

kanaat getirilmişti. Bu nedenle *bir sefer daha tahkikat yapılarak çocuğu denize götürmesinin yıkanmayla alakalı olmadığı, Panayot'un, 'çocuğu daha önce de yıkamaya götürdüğü'* şeklindeki ifadesinin yalan olduğu ispatlanmıştı. Bu gibi durumların ibret olmak üzere, Panayot'un hapsine, hapsi sonrası pranga olunarak, bitiminde de kefile bağlanma yoluyla bırakılmasına, tazminat miktarının da ödenmesine karar verilmişti²⁷⁴. Sarhoşken ölüme sebebiyet verme durumunda şer'i ceza verilmekle birlikte, olayın tahkikatı esnasında devlet, özellikle şâibeden kurtarılması noktasında hassas davranmaktaydı. Olayın soruşturulması esnasında Panayot'un toplum tarafından nasıl bilindiğinden hareketle, örfi yargılaması yine toplumun bakış açısı çerçevesinde yönlendirilmekte; toplum vicdanı önemslenmekteydi. Bu durum, olumsuz davranışlara sahip, çevresindekiler tarafından korunup sahiplenilmeyen kişilere karşı yaklaşımı da göstermekteydi. Panayot hakkındaki çevresindekilerin ifadesinin, Musa gibi olumlu olmaması ve suçun kabullenilmemiş olması, kanıt bulunamamasına rağmen davanın sonuçlandırılmasını engellemiş, gerekli tahkikatın bir kez daha yapılmasına sebebiyet vermişti. Her iki olaydaki şer'i ceza olarak kısas yerine diyet ödenmesi, hapis ve pranga kararı suçlunun tekrar aynı suçu işlemesine engel olma, toplum düzenini korumaya yönelik şekilde sorunu çözme, daha da önemlisi ibret olma amacıyla cezalandırılmış olduğunun göstergesiydi. Bu durum, kişiyi doğru davranışa yöneltirken "kişiyi kazanma" bakış açısından ziyade kamu düzeninin korunmasının çok daha öncelikli olduğunu göstermekteydi. Ayrıca belgelerdeki serbestliğin kefile bağlanması, klasik Osmanlı mahalle düzeninin kontrol mekânizmasını devam ettirdiğini göstermekteydi. Kefil olmak, kefil olunan kimsenin davranışlarının takip edilerek kontrol altında tutulmasını gerektirmekteydi. Bu nedenle içlerinde nizama mugayir hareket eden kişileri bulundurmamaya çalışacaklar aksi halde sorumluluğu üstleneceklerdi. Devlet böylece kişinin tekrar aynı suçu işlememesi ve güvenliğin sağlanması için denetimi, bağlı bulunduğu mahalleye ve kişilere havale ile toplumsal otokontrolü devreye koymaktaydı.

2.5.3. Kalebentlik

²⁷⁴ BOA, A.MKT. MVL, Nr. 69/39. (H. 2 Ra 1271/ M. 23 Kasım 1854)

İçki ile ilgili işlenen suçlara verilen cezalardan biri de kalebentlik²⁷⁵ idi. *Bursa'da Yıldırım imamının oğlu Abdullah oğlu Feyzullah daima işret ve rezillikle çarşı ve pazarda dolaşmayı alışkanlık haline getirmişti. Devlet bazen korkutarak bazen de zabıta aracılığıyla yola getirmeye çalışıp işlenen suçlar karşısında caydırıcı tedbirlerle toplumsal düzeni sağlama amacını taşımaktaysa da Feyzullah bunlardan ders almayıp eski halinde ısrarcı davranmıştı. Sadece işret haliyle kalmayıp üç ay önce sarhoş halde Bursa'da Ayşe adlı kadını, kaçtıktan üç beş gün sonra da Hisar Cami-i Şerifi önünde başka birini öldürmesi üzerine cemaat, Feyzullah'ı yakalamış ve kadı huzuruna getirmişti. Feyzullah, Hüdevendigâr livası mütesellimi eşliğinde, Kütahya Kalesi'nde kalebentlikle cezalandırılmıştı²⁷⁶. Feyzullah, hem Kütahya Kalesi'ne kapatılmakla sıkı denetimle hapsi yaşarken, kendi yaşam alanından uzaklaştırılma yoluyla sürgüne de tabi tutulmuş bulunmaktaydı. Devlet böylece bir yandan vatandaşların şikâyetlerine çözüm üretirken diğer yandan aynı kişinin suçu yeniden işleme ihtimalini ortadan kaldırmaya çalışmaktaydı.*

2.5.4. Kürek

Sarhoşken işlenen suçlara verilen cezalardan biri de kürek²⁷⁷ idi. *Girit Eyaleti dâhilindeki Kandiye sancağında bulunan Petriye nahiyesine tabi Dedeler*

²⁷⁵ Kalebentlik, hapis cezasının kale içindeki zindanda yerine getirilmesi idi. Kalebentlik, hapisten daha hafif bir ceza sayılan ve şahsi hürriyeti kısıtlayıcı ceza olan sürgün ile hapsi bünyesinde birleştirmiş, ancak hapsin infaz rejiminden daha yumuşak bir rejim, sürgüne göre daha ağır bir ceza olarak kabul edilir. Hapis ve sürgün cezalarını bünyesinde birleştiren kalebentlik, suçluların devletçe belirlenen kalelerin birinde hapsedilmesi olup kürek, prangabentlik ve hapis cezasına göre daha hafif sayılırdı. Çünkü kalebent mahkûmları eşlerini yanlarına alabilme, kale içindeki mabedlere gidebilme ve küçük çaplı üretim yapabilme gibi haklara sahipti. Kalebentlik cezasına mahalli kadılar tarafından hükmedilir, ancak kadıların verdikleri kararlar Sadaret'in tasdikinden geçtikten sonra infaz edilirdi. Bazen kadının kalebentlikle cezalandırma isteğini Sadrazam "*vaki ise diyar-ı ahara nefy ve iclası için hüküm*" diyerek sürgün cezasına çevirirdi. Kalebentliğe mahkûm olanların cezası, devletçe belirlenen kalelerde çektirilirdi. (1858 CK. m.25). Tanzimat'tan önce de uygulanan bu ceza, sonraki ceza kanunlarında da görülmektedir. Kalebentlik cezası Tanzimat dönemi kanunları içinde sadece 1858 CK'da yer almış, m.25'te "*Kalebentlik hapis ile nefy cezalarını cami bir ceza...*" şeklinde tanımlanmış ve cinayet (cürüm) nevinden suçların cezası olarak öngörülmüştür. Avcı, 2002, s. 128-147.

²⁷⁶ BOA, C.ADL, Nr. 86/5191. (H. 29 B 1186/M. 26 Ekim 1772)

²⁷⁷ Kürek, klasik dönem Osmanlı kanunnamelerinde ve şer'i hukukta yer almayan, fetva mecmualarında rastlanmayan ve hapse göre daha ağır olarak kabul edilen ceza türüdür. Cezanın ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl geliştiği konusunda henüz yeterli bilgi mevcut değildir. Batıda XVII. yüzyılda ortaya çıktığı ve çok ağır olduğu için bu cezadan kurtulmak maksadıyla mahkûmların kendi ellerini veya kollarını kestikleri, bu durumun yaygınlaşması üzerine 1677'de kendi elini kesmenin suç olarak kabul edilip ölüm cezası ile karşılandığı iddiası vardır. Osmanlı'da uygulandığı haliyle gemilerde kürek çektirmek suretiyle cezalandırmak, "hidemat-ı şakkadan" sayılır ve hapisten daha

karyesi ahalisinden Hüseyin sarhoş haldeyken tartışma esnasında, belindeki bıçağını çıkarıp yine sarhoş haldeki Mazlum'un ölümüne sebep olmuştu. Yerinde davası görüldükten sonra şer'i hüküm ve mazbata ile Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmişti. Katilin kısastan affedilip diyete dönüştürülmüş olan cezasının eğer Hüseyin gelmezse vereseleri tarafından ödenmesine karar verilmişti. Ayrıca, kanuni cezası olan on sene tersane-i amirede kürek çekme, bitiminde de kefile serbest bırakılıp memleketine gönderilmesi uygun görülmüştü²⁷⁸. Hüseyin hakkında hem şer'i hem nizami yargılama yapılmış, şer'i olarak diyetinin ödenmesine, örfi olarak da kürek cezasının uygulanmasına karar verilmişti. Mirasçıların şer'i mahkemede dava açarak kısası affedip diyeti kabul etmesi, şer'i yargılamanın yapıldığını, bu durum aynı zamanda kamu düzenini de ilgilendirdiğinden kamu davası açılarak soruşturma ve yargılamasının yeniden yapıldığını göstermekteydi²⁷⁹.

2.5.5. Sürgün

Sürgün cezasının²⁸⁰ uygulanmasında temel etken suçluyu sosyal çevresinden uzaklaştırmaktır. Suçun ağırlığına göre sürgün yeri yakın ya da uzak olabilmekteydi. *Ankara şehri sakinlerinden Köseoğlu Oseb'in de sarhoş halde nahoş tavırlar sergilemesi, mezhebine aykırı davrandığı gerekçesiyle Ankara piskoposuna götürülmesi, piskopos tarafından pek çok defa uyarı ve tenbihlerde bulunmuşsa da çok da kulak asmaması hatta kasıtlı tavırlarda bulunması dolayısıyla bir müddet memleketinden uzağa İzmit tarafına gönderilmesine karar*

ağır ceza olarak kabul edilir. XVI. yüzyıldan itibaren yaygın bir ceza haline gelen kürek, önceleri siyaseten katli gereken suçlulardan başka mahpuslara uygulanırken, 1572 İnebahtı Deniz Savaşı mağlubiyetinden sonra, eleman sıkıntısı sebebiyle idam ve dayak cezası mahkûmiyetlerinden çevrilerek uygulanmıştır. 1840 Ceza Kanunu ikinci fasıl madde beşe göre sarkıntılık, sarhoşluk ve kumarbazlık suçlarından iki defadan fazla mahkûm olanlara cürümde ısrar etmiş sayılacağından tövbeleri hâsil oluncaya kadar Dersaadet'te ise kürek, taşrada ise prangabentlik cezası verilecektir. Beşinci fasıl madde ikiye göre ise rüşvet suçuna üç sene kürek cezası öngörülmüştür. Avcı, 2002, 128-147.

²⁷⁸ BOA, A.MKT. MVL, Nr. 82/27. (H. 3 S 1273/M. 3 Ekim 1856)

²⁷⁹ Mirasçıların şer'i mahkemede dava açarak kısası affedip diyeti kabul etmesi şer'i yargılamadır. Bu fiiller kamu düzenini de ilgilendirdiğinden Nizamiye Mahkemelerinde kamu davası açılır. Hiç yargılaması yapılmamış gibi soruşturma ve yargılaması yeniden yapılır. Suçla ilgili ceza yeniden verilebilir. Buna nizami yargılama denirdi. Akgündüz, 1990(I), s.134.

²⁸⁰ Sürgün, bir kişinin veya topluluğun ceza yahut güvenlik tedbiri olarak bir yere belli bir süre ya da ömür boyu kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve orada ikamet etmeye mecbur tutulmasıdır. Talip Türcan, "Sürgün", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.38, s.165).

verilmişti²⁸¹. Oseb, hem mezhebine aykırı davrandığı hem de başkanına hürmetsizlik ettiği için terbiye edilmek ve ibret alınmasını sağlamak amacıyla sürgüne tabi tutulmuştu. Sürgün yoluyla, kişi sosyal çevresinden uzaklaştırılmış ve böylece aynı suçun tekrarı engellenmiş oluyordu. Aynı zamanda içinde yaşadığı cemaatten ayrı tutularak yalnızlığa itilmesi caydırıcılık yönüyle, benzer suçlara eğilimi olan diğer kişilere de ibret olmaktaydı.

2.5.6. Görevden Uzaklaştırma

Devletin kamu kuruluşlarında çalışan görevlilerin içki kullanımına yönelik tedbirleri, yine kamu düzeninin korunması, devlet hizmetlerinin işlerliği, sürekliliği ve sağlıklı yürütülmesini sağlamaya yönelikti. Devlet, ilk etapta uyararak memurun işine devamı yönünde tavır sergilemekle birlikte çözüm olmaması ve olumsuz davranışın tekrarı durumunda memuru görevden alarak yerine başkasını atamaktaydı²⁸². *İzmir sancağında Ayazmend nahiyesi müdürü İbrahim Niyazi Efendinin memuriyet haysiyetine yakışmayacak şekilde içkiye düşkünlüğü ve işini düzgün yapmaması dolayısıyla azledilerek yerine Mehmed Raşid Efendi'nin tayini hususunda Vilayet İdare Meclisi'nden mazbata gönderilmişti. İntihab-ı Memurin komisyonunda verilen mazbata ile Niyazi'nin memur atama usulüne aykırı şekilde gelen müdürlerden olduğu, görevden alınarak Tahir Paşa'nın oğlu Şevket Bey'in aylık dört yüz seksen guruş maaş, üç yüz kırk guruş da yol harcırahı ile tayini uygun görülmüştü²⁸³. İçki içmek, nahiyeye müdürü seviyesindeki birinin bile görevden alınmasını gerektiren bir suç unsuru olarak görülmekteydi. Bu durum bazen bu belgede olduğu gibi idare meclisleri aracılığıyla, bazen kurumun soruşturması, bazen de halkın şikâyeti ile olabilmekteydi. *Ladik kaymakamının işrete düşkünlüğü dolayısıyla kaza ahalisi, şikâyet ve görevden alınması talebinde bulunmuştu. Cevaben, gerekli tahkikatın yapılacağı bildirilmişti. Şikâyet konusu kişi kaymakam da olsa Devlet, halkın şikâyetlerini gözönünde bulundurmakta, tahkikati gerekli**

²⁸¹ BOA, A.DVN, Nr. 136/45. (H. 11 R 1245/M. 18 Kasım 1858)

²⁸² "Kurşunlu Mahzen liman odasında maaşlı bulunan Bekir Çavuş, uzun müddet görev yaptığı iş yerine gündüzün meykedeye giderek fazlaca serhoş halde gelmişti. Bu hali memurluğa yakışmadığından, defalarca uyarılsa da bu rezilce hal ve hareketlerine devam ettiği için, çavuşluk hizmetinden uzaklaştırılmış, yerine Ethem Çavuş kulları atanmıştı." BOA, A.MKT. NZD, Nr. 33/78. (H. 3 B 1267/M. 4 Mayıs 1851)

²⁸³ BOA, DH. MKT, Nr. 1400/56. (H. 24 Ca 1304/M. 18 Şubat 1887)

görmekte ancak doğrudan görevden almayı uygun bulmamaktaydı²⁸⁴. Bazen de sarhoşluğu dolayısıyla görevden alınan memurun açıkta olduğu süre cezası için yeterli görülerek tekrar görevine dönmesine izin verilebilmekteydi²⁸⁵.

Yukarıda incelenmiş cezaların yanı sıra nakit para cezası²⁸⁶ da uygulanmaktaydı. Ayrıca Dârülmaârif Müdürlüğü'ne²⁸⁷ yazılan yazıda, *okula sarhoş olarak gelen İbrahim adlı öğrencinin zabıta tarafından alındığı ve okuldan kovulduğu* bildirilmekteydi²⁸⁸. En sert ceza ise sarhoşken Allah'a küfretme suçuna uygulanmıştı. *Selanik Eyaleti'nde daha önceden kâtip olarak görev yapan Muhiddin adlı kişi, Allah'a küfür ettiği için Selanik mahkemesinde yargılanmış ve gerekli ilam-ı şer'isi verilmişti. Muhiddin'in sarhoş iken buna sebebiyet verdiği, çoğunluğun görüşü ve şahitliği ile ispatlanarak, katlinin lazım geleceği yönünde fetva verilmiş, Meclis-i Vala'da görüşülmüş, padişah onayıyla Selanik müşirine uygulaması için emir gönderilmişti*²⁸⁹. Allah'a küfrün karşılığı sarhoşluk halinde de olsa mazeret olarak kabul edilmemişti. İslami devlet kimliği her dönemde muhafaza edilmekteydi.

2.6. OSMANLI EKONOMİSİ VE İÇKİ

2.6.1. İçkiden Alınan Vergiler ve Vergilerle İlgili Şikâyetler

Osmanlı Devleti'nde, kamu hizmetlerinin sağlıklı şekilde yürütülmesi için vergi alınan kalemlerden biri de içkilerdi. Devlet vergiyi, gayrimüslimlerin elde ettikleri ürünlerin, şahsi kullarımlarına ait olan kısımlarından²⁹⁰ talep etmemekte;

²⁸⁴ “Amasya sancağı dâhilindeki Ladik kazasında, ahali, işrete olan düşkünlüğünden dolayı kaza kaymakamı Mustafa Bey'den şikâyetçi olmuşlar, görevinden alınmasını talep etmişlerdi. Bu durumda, gerekli tahkikatın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştu.” **BOA, DH. MKT**, Nr. 1564/90. (H. 11 Ra 1306/M. 15 Kasım 1888)

²⁸⁵ **BOA, DH. EUM. MEM**, Nr. 124/59. (H.12 B 1332/M. 7 Haziran 1914)

²⁸⁶ “Hüdavendigâr vilayetinde geceleri sokağa çıkıp sarhoş olarak nara ve silah atarak dolaşan, yani belediye ve zabıtaya muhalif harekette bulunanlardan ceza kanunnamesinin ilgili maddesine bağlı olarak ceza-yı nakdi alınması uygun bulunmuştu.” **BOA, DH. MKT**, Nr. 1290/29. (9 Ş 1326/M. 6 Eylül 1908)

²⁸⁷ Dârülmaârif, 1850'de Tanzimat'ın getirmiş olduğu zihniyet değişikliği ve devlet hayatındaki yeni teşkilatlanmanın gerektirdiği formasyona sahip memur yetiştirmek üzere, rüştiyelerden daha ileri seviyede açılmış olan okuldur. M. Hüdai Şentürk, “Dârülmaârif”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.8, s. 548).

²⁸⁸ **BOA, MF. MKT**, Nr. 27/6. (H. 2 Ra 1292/8 Mayıs 1875)

²⁸⁹ **BOA, A.DVN. MHM**, Nr. 1/22. (H.29 Z 1259/M. 20 Ocak 1844)

²⁹⁰ “Kıfâf-ı nefis” için belirlenen miktar 200 kıyye idi.

ihtiyaç fazlası, satış yapılan kısımlarından almaktaydı. Devletin kurulduğu ilk dönemlerde üzüm suyu ve şirasından “*şıra resmi*”; sonra ise “*ondalık*” ve “*salarlık*” adlarıyla vergi alınmıştı. Bu vergiler bağbozumundan sonra subaşılar tarafından toplanmaktaydı. H.1000(1592) tarihinden itibaren müskirattan “*zecriye*” adıyla vergi alınmak istenmişti. Fakat şikâyetler üzerine devam edilememiş, cizyelere yüzde elli zam yapılarak bu vergi kaldırılmıştı. III. Selim döneminde İrad-ı Cedid hazinesi için yeni kaynaklara ihtiyaç duyulunca, zecriye resmi yeniden yürürlüğe konulmuştu. Merkezde “Zecriye Gümrüğü Emaneti” ve sonra “Zecriye Nezareti”, taşrada ise “Zecriye Muhassıllıkları” oluşturulmuştu. Vergilerin belirlenmesi işine mahalle ileri gelenleri, gayrimüslim cemaat başkanı ve kocabaşılardan oyuyla karar veriliyor, toplanması işine de mültezimler bakıyordu²⁹¹.

Ticari yönden ise, müskiratın tüketim ve satışının yapıldığı yerlerden, “*gedik*” adı verilen ruhsat karşılığı vergi tahsil edilmekteydi. (Önceki kısımlarda incelendiği üzere zaman zaman gediksiz işyerlerinden de -koltuk meyhaneleri, bozahaneler, şaraphaneler gibi- vergi alınmıştı.) Devletin, meyhaneler açılmaya başladığı XVI. yüzyıla kadar olan dönemde de Hristiyanların şarap ihtiyaçlarını karşıladığı, ihtiyaç fazlası kısımdan vergi alındığı görülmüştü. Mardin kanunnamesine göre Mardin’de meyhane olmadığı yıllarda şehre gelen şarap yükünden *dizdarlık*, *melikü'l-ümeralık* ve *asesiye* gibi isimler altında belirlenmiş miktarda vergiler alınmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki Hristiyan halka şarap dağıtımı ve vergilendirmesi için meyhane açılması şart değildi. Meyhane bu işin daha kurumsal bir nitelik taşımamasını sağlamıştı. Meyhaneler açıldıktan sonra, belirtilen isimler altında alınan vergilerin hepsi kaldırılarak reyanın şarabının meyhaneye getirip mühürlenmesi ve akçesinin verilmesi istenmişti. Büyük ihtimalle kaçakçılığı önlemek ve tüketimi daha sağlam esaslar üzerinden vergilendirebilmek amacıyla şehir sakinleri tarafından meyhaneye getirilen şaraplarla birlikte köylerdeki şaraplara da el konulması gerektiği belirtilmişti. Yani tüketime sunulacak şarabın meyhaneden dağıtımı amaçlandığı için üreticilerin kendi ihtiyaçları fazlası olan şarabı meyhaneye yönlendirmeye çalışılmıştı²⁹².

²⁹¹ Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi(Osmanlı Vergi Sistemi)*, TC. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No:1999/352, Ankara, Haziran 1999, s.642-643; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2008, s.479.

²⁹² Yılmaz, 2005, s.32.

XIX. yüzyılda tımar sisteminin kaldırılmasıyla, vergi konusunda yeni düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştu. Merkeziyetçilik temelli başlatılan düzenlemeler, mültezimlerin baskı ve zulümleri nedeniyle başarıya ulaşamamıştı. Tanzimat'ın ilanıyla daha önceden “tekalif-i şer’iyye” adı altında çok çeşitli oranlarda alınan vergiler kaldırılmış, yerine zirai ürünlerden onda bir oranında “öşür”, koyunlardan “ağnam”, gayrimüslimlerden “cizye” alınması esası getirilmişti. “Tekalif-i örfiyye”de ise pek çok tür ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler birleştirilmiş, herkesin ticaret ve kazancı dikkate alınarak tahsil edilen genel bir vergi düzenine geçilmişti²⁹³.

Tanzimat döneminde içkiye dair ilk düzenleme 1275(1859) tarihlidir. Bu düzenleme ile Osmanlıda imal edilen ve dışarıdan ithal edilen hamr, arak, şampanya misüllü her çeşit müskirattan zecriye, reftiyye, idhaliyye gibi farklı adlarla alınmakta olan vergiler birleştirilerek “*rüsum-ı müctemi’a*” adıyla tek vergi kalemine dönüştürülmüştü. Bu resim, içeride üretilenler için yüzde yirmi, dışarıdan gelecek müskirat için tarifesi gereği farklı oranlarda alınacaktı.²⁹⁴ 1278(1861) Nizamnamesinde, “*rüsum-ı müctemia*” lağvedilerek yüzde on oranında “*resm-i miri*” alınmasına karar verilmişti²⁹⁵.

Devlet, diğer yandan satış yapılacak dükkân ve mağazalar için de vergiler belirlemişti. 1277(1861) Nizamnamesine göre işyeri sahipleri işyerlerinin kirasının yüzde on beşi oranında “*ruhsatiye resmi*” ödeyeceklerdi²⁹⁶. 1282(1866) Nizamnamesi ile bu vergi kaldırılmış, “*bey’iyye resmi*”ne dönüştürülmüştü. Bu oran, işyerlerinin senelik kira değerinin yüzde otuzu oranında olacaktı. Bu verginin

²⁹³ Ayşe Özdemir Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Nisan 2008, s.59; Tanzimat Fermanı ile vergiler, merkezden gönderilen muhassıllar aracılığıyla toplanacaktı. (Dolayısıyla daha önceden görevli olan voyvoda ve mültezimlerin işleri de son bulmuştu.) Bu nedenle Tanzimat'ın ilk yıllarında en önemli görev muhassıllarıydı. Mali reformları gerçekleştirmek üzere 1840 yılı başlarında Tanzimat'ın uygulandığı tüm bölgelere gönderilen muhassıllar, kaza ve sancaklara bizzat padişah tarafından müstakil olarak atanıyorlardı. Böylece eyalet yönetimi dışında merkeze bağlı ayrıcalıklı statüleriyle muhassıllar, vergilerin doğrudan doğruya devlet hazinesi adına tahsil edilmesini sağlayacaklardı. Bunlar mali işlerde vali ve ayanların yetkilerini devralıyor, Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri taşrada tanıtmakla vazifeli oluyorlardı. Amaç vergi tahsili işlerinin vali ve ayanların kontrolünden kurtararak sebep oldukları su-i istimallere engel olmaktı. Ayrıca maliye işleri ile ilgili her türlü gelirin merkez adına toplanması, her türlü giderin de yine buradan ödenmesi esasa bağlanmıştı. Burada da amaç merkeziyetçi yapıyı güçlendirmektir. Ancak, yetkilerinin belirsizliği, eşraf ve ayanın tepkileri, muhassılların yeni sisteme tam anlamıyla uymamaları nedeniyle kısa süre sonra kaldırılacaklardı. Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Reformları”, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, (C.12, s.1338); Halil İnalcık, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Bellekten*, C. 28, S.112, Ankara, Ekim 1964, s.628.

²⁹⁴ Sayın, 1999, s.643.

²⁹⁵ Düstur, 1.Tertip, C.2, s.564; Sayın, 1999, s.643.

²⁹⁶ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/R.9 Mart 1277/M.21 Mart 1861)

tayin ve takdirini Zecriye Nezareti yapacaktı²⁹⁷. 1298(1881)'den sonra yine bir nizamname ile gelirler önce Rüsüm-ı Sitte İdaresi'ne, sonra da Muharrem Kararnamesi ile Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne aktarılmıştı²⁹⁸.

Tanzimat döneminde, Osmanlı gayrimüslim tebaasının, ürettikleri içki konusunda şikâyetçi oldukları konuların başında ürünlerinin ve işyerlerinin vergilendirilmesi meselesi geliyordu²⁹⁹. Vergilendirmedeki şikâyetler konusunun, özellikle XIX. yüzyıl Osmanlı reformlarının etkisiyle daha fazla vurgulanmaya başladığı anlaşılmaktaydı. Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın öngördüğü yeniliklerin vergilendirme konusundaki prensipleri taşrada anlaşılmaya ve uygulanmaya başlandıkça bu konudaki şikâyetler de artmıştı³⁰⁰. Örneğin *Sultan Abdülmecid'in Rumeli gezisi esnasında, Selanik, Siroz ve Manastır sancakları dâhilinde bulunan Eğribucak, Priştine ve Serfiçe kazalarındaki gayrimüslim halk Padişah'a sundukları arzuhallerinde, ürettiği içkiden bazı yerlerde gümrük vergisi³⁰¹, ihtisab vergisi ve kapı parası gibi adlarla çeşitli vergiler alındığından şikâyetçiydi. Dahası hukuken hiç vergi alınmaması gereken kendi ihtiyaçları için*

²⁹⁷ BOA, İ.MMS, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/R.17 Mart 1282/M.29 Mart 1866)

²⁹⁸ BOA, İ.DUİT, Nr.89/57. (H.29 N 1298/ M.25 Ağustos 1881); Sayın, 1999, s.645.

²⁹⁹ Tanzimat'la getirilen "herkesin gelirine göre vergi ödemesi" maddesi, fakir köylüyü daha az ödeyeceği için memnun ederken bazı kitlelerin memnuniyetsizliğine ve isyanına neden olmuştu. Bağ sahibi olan çorbacılar ve zengin Hristiyan köylüler, şarap ve rakıdan alınan vergiye itiraza devam etmekle kalmadılar, bağlarını kullanılamaz hale getireceklerini, reyaya artık iş vermeyeceklerini ve onların üzümünü de almayacaklarını söyleyerek köylüyü tahrik edip -zecriye ve orman vergilerini de Padişahın affettiğini söyleyerek- ödemek istemediklerini belirtmişlerdi. Bu durum isyanların çıkmasına, başıbozuk Arnavut askerinin çatışmalara katılmasına, birçok köyün yakılıp yıkılmasına, köy sakinlerinin de köylerini boşaltmak zorunda kalmasına sebebiyet vermişti. Sorun, sadece iç mesele olarak kalmamış, Rusya, Fransa, Avusturya devletlerinin durumu kötüleyen notalar vermesine ve Osmanlı'nın içişlerine müdahale etkeni olarak kullanmalarına neden olmuştu. Osmanlı ise bu olay kaynaklı olarak Avrupa Devletleri'nin Osmanlı'ya olası müdahalesini önleme telaşına düşmüştü. İnalçık, 1964, s.643-644.

³⁰⁰ Reşit Paşa'nın Hatt-ı Hümayun'la getirdiği vergi reformu İmparatorluk içinde ciddi sarsıntılara sebebiyet vermiş, Rumeli'de ayaklanmalara neden olmuştu. Mesela Niş İsyanı'nda, isyancıların beş temel başlıkta toplanan şikâyet konularından ikisi içki ile alakalıydı: 1.Şarabın okkasından dört, rakıdan sekiz para resmin affedildiğini Padişah fermanı ilan ettiği halde bu vergilerin toplanmasına devam olunmaktadır. 2. Zecriye resminin toplanmasına eskisi gibi devam olunmaktadır. Osmanlı makamları da bunları teyit etmişlerdir. İnalçık, 1964, s.646.

³⁰¹ Osmanlı devletinde ekonomik anlayışının bir ürünü olan ve klasik dönem uygulamalarından birisi olan iç gümrük rejiminin çeşitli şekil veya vesilelerle uygulanmaya çalışıldığı anlaşılmaktaydı. Kaldırılmış olmasına karşın gayrimüslimlerin ürettikleri içkiden yerel idareci ve vergi memurlarının gümrük vergisi almaya devam ettikleri görülmekteydi. Muhtemelen Sünnî bir İslam toplumu ve devleti olarak görülen Osmanlı Devleti'nde hukuk dışı toplanmasına rağmen meşrulaştırılabilecek en marjinal vergilerden birisi, olsa olsa içki üzerinden alınabilirdi. Çeşitli adlarla vergi alınmaya devam edilmesi bu anlayışın sonucu olmuş olmalıdır.

ürettikleri içkilerden “rüsüm-ı müctemia” adıyla vergi istendiğini beyan etmişlerdi³⁰².

Tanzimat, ülkenin her yerinde aynı zamanda uygulamaya koyulmamıştı. Önce Rumeli’de Elviye-i Selâse’de (Yanya, Tırhala, Manastır), Anadolu’da Diyarbakır ve Erzurum’da uygulanmış, sonra da bütün vilayetlere yaydırılmıştı³⁰³. Aradan on yıl kadar zaman geçmiş olmasına rağmen, Tanzimat’ın tüm ülkede uygulanabildiği söylenemezdi. *Saraybosna’da bulunan Yahudiler Tanzimat sonrasında yeni usulle vergi alınmasına itiraz etmişler, eskiden beri vergilerini muntazaman vermelerine karşın, birkaç senedir artan vergi talep ve tahsiline, kanuna aykırı olduğunu öne sürerek karşı çıktıklarını ifade etmişlerdi. Yahudi halk, Bosna Eyaleti’nin Tanzimat’ın uygulandığı bir yer olmadığını, buradan alınan cizye gibi vergilerin eski usule göre alınması gerektiğini belirtmişlerdi. Ayrıca Bosna Eyaleti kazalarının zecriye vergisinin, Bosna Eyaleti’nden oluşturulan redif birliklerinin ihtiyacının karşılanmasına ayrıldığını; eğer yeni usule göre veri alınmaya devam edilirse vergilerini ödeyemeyeceklerini ve redif birliklerinin ihtiyaçlarını da karşılayamayacaklarını bildirmişlerdi*³⁰⁴.

Benzer şikâyetler Anadolu’dan da gelmişti. Maliye Nezaretine gönderilen yazıda *Merzifon kazasında bulunan Ermeni manastırının bağlarının mahsulünden üretilen şarap ve rakı için - patrik ve meclisleri tarafından- vergi istenmemesi talep edilmişti*³⁰⁵.

Gayrimüslim halkın şikâyet ettiği konulardan birisi de öşrünü ödedikleri içkilerinin muayenesi esnasında, rüsüm-ı müctemia memurlarının, evlere girdiklerinde kötü davranıp eziyet etme davranışlarına yönelikti³⁰⁶. “*Harput kazasında oturan Ermeni ahalinin kendi ihtiyaçları için üretmelerine rağmen,*

³⁰² **BOA, A.MKT. UM**, Nr. 382/10. (H.04 Ca 1276/M.29 Kasım 1859). “*Durumun soruşturulması, sadece ‘rüsüm-ı müctemia’ adıyla yüzde yirmi oranında vergi alınması, bunun dışında hiçbir verginin alınmaması, ihtiyaçları için üretilen şaraplardan da vergi alınmışsa iadesi emredilmişti.*

BOA, A.MKT. UM, Nr. 397/78. (H.B 1276/M. Şubat 1860)

³⁰³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri(1789-1856)*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.191-192.

³⁰⁴ **BOA, C.ML**, Nr. 64/2932. (H.25 M 1266/M.11 Aralık 1849)

³⁰⁵ **BOA, HR. MKT**, Nr.283/49. (H.29 Ş 1275/M.3 Nisan 1859) Belgeden, manastırların şarap üretim hakkının olduğu ve onlara ait bağların vakıf gibi düşünüldüğü, bu nedenle vergi alınmadığı; patrikhanenin de bu konuya müdahil olduğu anlaşılmaktaydı.

³⁰⁶ “*Tebaa-i gayrimüslimin hanelerinde üretilen müşkiratı muayene etmek üzere rüsüm-ı müctemia memurları hanelerine girdikleri o anda bir takım eza ve te’diyatta bulduklarından, memurların kanuna aykırı hareketlerinden men’i...*” **BOA, A.MKT. UM**, Nr. 392/57. (H.03 B 1276/ M.26 Ocak 1860)

ellerindeki hamr ve arakdan her beş kıyyede bir kıyye olmak üzere vergi talep ve tahsil olunduğu, ayrıca hanelere girildiğinde rencide edici şekilde davranıldığı, bu muamelenin kanuna aykırı olduğu ifade edilmişti³⁰⁷.

Bu şikâyetlerin giderilmesi hususunda devlet yetkilileri kayıtsız kalmamış bazı tedbirlerin alınmasını istemişlerdi. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının maddelerine de uymak amacıyla kötü muamelede bulunmama konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmesi için emirnameler gönderilmişti. Örneğin Rumeli'den gelen fazla vergiler konusundaki şikâyette “*Adı geçen bölgeden gümrük, zecriye gibi farklı adlarla başka vergilerin alınmaması, müskirat için belirlenen yalnızca yüzde yirmi oranında verginin alınması, ayrıca kendi ihtiyaçları için ürettiklerinden vergi alınmaması*” istenmişti. Gönderilen cevabi yazıda, *bu konuda tarafsız bir şekilde tahkikatın yapılması, kanuna aykırı şekilde ve defalarca alınmış miktar var ise tamamen sahibine ödenerek bundan böyle kanunun belirttiğinin dışında vergi alınmaması; kesinlikle kötü muamelede bulunulmaması* istenmişti³⁰⁸. Devlet, Tanzimat'ın getirdiği müslim-gayrimüslim tüm tebaanın eşitliği prensibinin ülkenin her eyaletinde uygulanması konusunda hassas davranmakta, bilhassa Islahat Fermanı ile haklar tanınan gayrimüslimlerin şikâyetlerini göz ardı etmemekte ve tahkikatların yapılması suretiyle tedbirler alma yoluna gitmekteydi. Amaç, üreticinin ve yerli halkın korunması, Osmanlı bütünlüğünün sağlanmak istenmesiydi. Buna rağmen şikâyetlerin olmasında dilediklerince davranma ve hareket etme alışkanlığında olan yöneticilerin çıkarılan yasa ve yönetmeliklere uymak istememeleri, olageldiği gibi davranmayı yeğlemeleri, yüzyıllardan beri süregelen alışkanlıklardan kolayca vazgeç(e)memeleri etkili olmuştu. Tanzimat yeniliklerinin tatbiki sürecinde yenilikleri benimsemiş, uygulamak için çaba gösteren bir kadro, başlangıçta oluşturulamamıştı³⁰⁹.

Bir yandan Tanzimat'ın getirdiği tüm Osmanlı vatandaşlarının kanun önünde eşitliği temelli, esnek, hukukun üstünlüğüne yönelik prensipler

³⁰⁷ BOA, HR. MKT, Nr. 309/71. (H.21 Ra 1276/M.18 Ekim 1859)

³⁰⁸ BOA, A.MKT. UM, Nr. 382/10. (H.04 Ca 1276/ M.29 Kasım 1859)

³⁰⁹ Musa Çadırcı, “Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara:31 Ekim-3 Kasım 1989, s.296; Reşit Paşa fermanının ilanından sonra, halktan kanunsuz aidat toplayan veya angarya yükleyen, rüşvet alan idare adamları, vali, muhassıl ya da kaza müdürlerini yeni ceza kanunnamesine göre azletme, para cezasına çarptırma veya hapis yollarından birini uygulamaktan taviz vermemiştir. Azledilenler arasında yeni tayin edilen muhassıl da az sayıda değildi. Zira bunlardan bazıları eski memurlar olup eski alışkanlıklarını devam ettirmek istemişlerdi. İnalçık, 1964, s.630.

uygulanmaya çalışılırken, diğer yandan devlet İslami kimliğini de göz ardı etmek istememekteydi. 23 Zilkade 1256 (17 Ocak 1841) tarihli Kıbrıs muhassılı Mehmet Tal'at Efendi tarafından yayınlanan buyruhduda, ayetler ve hadislerle de başvurarak şarap içmek gibi kendini bilenlere yakışmayan şeylerin İslamiyet'e sığmadığı ifade edilerek yasal bir dayanak oluşturulduktan sonra kişilerin tespiti için emir verilmekteydi. İçki içtiği tespit edilen Müslümanlar hakkında; eğer ilk kez meyhaneye girdiği ve çıktığı işitilir veya sarhoş olarak orada burada dolaştığı tespit olunur ise ilkinde on beş gün, tekrarı durumunda bir ay hapis, üçüncüsünde ise Tuzla iskelesinde ömür boyu hapis ve kürek cezasına çarptırılacağı belirtilmişti³¹⁰. Bu hüküm Osmanlı klasik dönemindeki şer'i hükümlerin Tanzimat döneminde de uygulanmaya devam edildiğini göstermekteydi. Çeşitli dönemlerde yayınlanan kanunnamelerde şarap içenlere verilecek cezalarla ilgili hükümlerin yer alması Osmanlıların şer'i devlet olmanın gereklerini yerine getirmekteki ciddiyetini ve kararlılığını ortaya koymaktaydı³¹¹. Bunda gayrimüslim halka verilen müsaadeden hoşlanmamış olan Müslüman ahaliye İslami kimlik vurgusuyla, Tanzimat'ın İslam devleti kimliğimizden taviz vermek olmadığını anlatma düşüncesi etkiliydi. Tanzimat, kendinden önce yapılmış yenilik hareketlerinin bir tekrarı olmadığı ve yeni prensipler getirdiği için genel bir ilgi uyandırmıştı. Bütün imparatorluk halkı ve hatta yabancı devletler bu prensiplerin yürürlüğü karşısında Tanzimat lehinde veya aleyhinde bir tavır takınmak mecburiyetini duymuşlardı³¹².

2.6.2. Kapitülasyonlar ve İçki

Osmanlı Devleti XIV. yüzyıldan itibaren, Yakındoğu'yu coğrafi keşiflerden önce olduğu gibi Uzakdoğu-Avrupa ticaret yolunun güzergâhı olarak tutabilmek, ayrıca kendi toprakları üzerindeki ticareti de geliştirebilmek için Anadolu Selçukluları, Bizans ve Memlükler tarafından Ceneviz ve Venedikliler'e verilmiş olan imtiyazları yenilemişti. XVI. yüzyıldan itibaren Fransa (1536), İngiltere

³¹⁰ Kemal Çiçek, "Tanzimat ve Şeri'at: Namaz Kılmayanlar ve İçki İçenlerin Takip ve Cezalandırılması Hakkında Kıbrıs Muhassılı Mehmet Tal'at Efendi'nin İki Buyruhdusu", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, s.246.

³¹¹ Çiçek, 1998, s.246.

³¹² Tanzimat'ın uygulanması sürecinde Müslümanlar içerisindeki bazı kesimden "Şeriat elden gidiyor; Hristiyan tebaa ile Müslüman tebaa arasında eşitlik nasıl olur? Zaten devletin gerilemesi hep Hristiyanlara yüz vermekten ve onların adetlerini kabul etmekten ileri gelmiyor mu?" şeklinde tepkiler gelmiştir. Karal, 1994, s.186.

(1580), Hollanda (1612), Avusturya (1616) başta olmak üzere İsveç (1737), Sicilyateyn (1740), Danimarka (1756), Prusya (1761) ve İspanya'ya (1783) da benzer ahidnameler vermişti³¹³. Ahidnamelerde müste'minlerin sadece *kıfaf-ı nefsleri için şıra sıkıp içmelerine* müsaade olduğu halde, bunu bir kazanç vasıtası haline getirmeleri, özellikle Müslümanlara satmaları doğru bulunmadığından, içki yapıp satmaları yasaklanmış; konsolosluklardaki tercüman vb. hizmetliler için her konsolosa üç bin müdre içki verilmesi hususunda ferman çıkarılmıştı³¹⁴.

Osmanlı sınırları içerisindeki müste'min tüccar, diğer memleketlerde tatbik edilenlere göre düşük oranda olmasına rağmen, gümrük resmini ödememek için türlü tertiplere girişmişti. Örneğin malı önce gümrük memurluğu bulunmayan iskeleye çıkarıp oradan ihraç etmekte ya da büyük iskeleye gelmeden önce Ege adalarından birine uğrayıp küçük bir menfaat karşılığı oranın gümrükçüsünden tezkiresini almaktaydılar. Sonra da bunu büyük gümrüğe gösterip resim ödemediği malı karaya çıkarmak yoluyla kaçakçılık yapmaktaydılar³¹⁵. Bu nedenle III. Selim döneminde bir hatt-ı hümayunla *İstanbul'da şarap ve rakı gibi içkilerin satışının yasaklandığı, -meyhanelerin kapatıldığı bu dönemde- Erdek, Mudanya, Taşoz gibi sahil yerleri ile Sakız gibi adalara içki getirilmemesi istenmişti*. Bu yasaktan İstanbul'daki elçilikler de etkilenmişti. Elçilerin bazıları, *altışar aylık hamr ve arak naklini sağlamalarına rağmen vilayetleri tarafından yabancı sefineleriyle hediye olarak gelen ikişer-üçer sandık içkilerinin sefinelerde bekletildiğini* öne sürmekteydiler. *Dersaadet'te olan müste'min sefineleriyle haberleşerek elçi ve tercümanları vasıtasıyla Bâb-ı Âlî'ye baskı yapıp hediye olarak gelen içkilerin de nakline izin verilmesini* istemektedirler. Elçiler *"bunun en tabii hakları olduğunu, kendilerinin, vilayetlerinden gelen bu içkiye muhtaç olduklarını, bu zamana kadar yabancı gemiler aracılığıyla kendi içkilerini getirtebildiklerini, hediye içkilerin sandıklarla evlerine taşınmasına müsaade buyurulmasını"* rica etmekteydiler. Elçi ve tercümanlar hediye gelen içkilerin, kullanım hakkı sayılan miktara dâhil edilmesini istemekte ve buna izin vermesi için Bâb-ı Âlî'ye baskı yapmaktaydılar.

³¹³ Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidname", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.1, s.537-538).

³¹⁴ Ancak İzmir'deki konsolosların bununla yetinmeyip şehre gelen üzümden satın alarak kendilerinin içki imal etmeye başlamaları, Rebiülâhir 1083 ortalarında (6-15 Ağustos 1672) yeni bir fermanın çıkarılmasını gerektirmişti. Bu hüküm, ahidname maddelerinin karşı tarafça kötüye kullanılması halinde, çıkarılan fermanlarla bazı düzenlemelere gidildiğini göstermektedir. Kütükoğlu, 2000, s.539.

³¹⁵ Kütükoğlu, 2000, s.539.

Oysa bu durum, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakabilirdi. Çünkü hediye olarak getirilebilecek *ikişer-üçer* sandık halindeki içkinin miktarı daha sonradan fazlaştırılarak devam ettirilebilirdi. Elçiler, hediye adı altında Osmanlı sınırlarına içki sokmanın geçerli gerekçelerini oluşturmaya çalışmaktaydılar. Nitekim yayımlanan hattı hümayunla, elçilerin gelen bu içkileri -İstanbul Gümrük Emni ve Topçubaşı gözetiminde- evlerine götürmelerine izin verilmiş, hatta konu ile alakalı bir nizamname hazırlanması gereği ifade edilmişti³¹⁶.

Yabancı ülkeler, elçileri aracılığıyla baskılarını sürdürerek Devlet-i Âliyye'den haklar elde etme gayretindeydiler. Osmanlı, tanımış olduğu kapitülasyonlar dolayısıyla genellikle yabancı sefaretlerin istedikleri bu tavizlere izin vermek durumunda kalmıştı³¹⁷.

Osmanlı Devleti İslam geleneğine bağlı olarak ticaret serbestisini bir ilke olarak benimsemiş, özellikle transit ve dış ticaretin geliştirilmesini amaçlamıştı. Bunun yanında tekelci eğilimlerin güçlenmesini, üretici ve tüketiciyi zarara uğratacak durumların ortaya çıkmasını engellemek için bir denetim mekânizması kurmuştu. Zaman zaman ihracat- ithalat dengesini sağlamak için bazı ürünlerin (buğday, zeytinyağı gibi temel gıda maddeleri, pamuk, deri, ip gibi sanayi hammaddeleri ile silah, top, gülle, barut gibi savunma araçları) ihracını yasaklamaktaydı. Anadolu'nun eskiden beri transit ticaret bölgesi olma özelliğinin korunması için gümrük vergileri %3-5 gibi düşük oranlarda tutulmuştu. Yabancı tüccar, ihracı yasak olan mal almadığı ve gümrüklerini ödediği müddetçe bir müdahale ile karşılaşmaksızın Osmanlı sınırları içerisinde toptan ticaret yapabiliyordu. (Perakende ticaret yalnızca yerli esnaf ve tüccarın hakkıydı.) Transit ticaret yapan unsurların güvenliği de devletin sorumluluğundaydı. Bu nedenle devlet, yabancı tüccarı himaye etmekte, transit ticaret amacı taşıyan yabancı tüccarı, yerleşik

³¹⁶ BOA, HAT, Nr. 210/11300. (29 Z 1205/29 Ağustos 1791)

³¹⁷ Metinlerdeki haliyle kapitülasyon, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan yabancıların statüleri ile yabancı tüccarlara tanınan kolaylıklara; elçi ve konsolosların kendi uyrukluklarını koruma ve savunma görevlerine ilişkin birtakım hukuki kurallar bütününe denmektedir. Kapitülasyonlar sayesinde Türk başkentinde elçi, mukim, balyoz; önemli yerlerde de konsolos gibi resmi bir temsilcinin yerleşmesi sağlanmıştır. Elçi ve konsoloslar bir ülkenin Türk hükümeti karşısında diplomatik temsilcisi konumundadır. Bunların temel kaygısı kendi yurttaşlarının kişisel haklarını, mallarını ve çıkarlarını korumak ve kapitülasyonların uygulanmasını gözetmektir. Kapitülasyonlar, her ne kadar ilk aşamada Osmanlı padişahlarının küçük bir batılı hükümdarın isteğine lütf belirtisi olarak değerlendirilse de ticaret yollarının yön değiştirmiş olması, Amerika kıtasına yönelik gibi etkenler daha esnek politikalar uygulanmasına sebebiyet vermiştir. Mantran, 1990, s.144-148.

zımmilerin ödemek zorunda oldukları cizyeden muaf tutmaktaydı³¹⁸. Dolayısıyla bir harbi ülkeden gelen müste'min Osmanlı tebaasından daha ziyade imtiyaza sahip olabiliyordu. Bilhassa XVIII. yüzyıldan itibaren devleti zaafa uğratan şey, zımmi tebaaya da aynı ayrıcalıkların tanınması idi. Çünkü bazı zımmiler bu imtiyazları kendileri için de kazanmak istediler. Bunun için yabancı elçi ve konsoloslara rüşvet verip Bâb-ı Âlî'den tercümanlık beratı alarak vergi muafiyeti kazandılar. Kapitülasyonlar dolayısıyla elçi ve konsoloslar belli sayıda tercüman, tercümanlar da birer ikişer hizmetçi istihdam hakkına sahiptiler. Tercümanlar bu hakka dayandırarak Yahudi ve Hristiyanlardan beşer altışar hizmetçi buldurmaya başlamışlardı. Verilmiş olan beratlar sayesinde berat sahibi, çocukları ve hizmetkârlarıyla beraber reyanın vermek zorunda olduğu cizye ve diğer vergilerden muaf oluyorlardı. Elçi ve konsoloslar bu nevi beratları, -hiçbir zaman tercüman olmak iddiası olmayan- zımmiler için de temin etmeye başlamışlardı. Böylece beratlılar ve hizmetkârları da aynı imtiyazları elde ederek müste'minler gibi mali ve hukuki avantajlara kavuşmuş oldular³¹⁹. Elçilerin sahip olduğu imtiyazları kullanarak durumu su-i istimalleri, devletin ciddi sorunlarından birini teşkil etti. Devlet, fermanlarla durumu kontrolü altına alma yoluna gittiyse de İstanbul'daki elçiler, Hristiyanları korumak için Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamaktan geri durmadılar. Bu koruma, hem yabancı tebaa hem de Devlet-i Âlî tebaası olup gayrimüslim olan kesim için geçerliydi. 1822'de *Beyoğlu taraflarında Nemçe tebaasından Cencü? isimli yabancının yerinde, şarap ve rakı satılıp, Frenkler işret halinde iken olay çıkmış, yaralayıcı aletlerle birbirlerini darp etmişlerdi. Durumu soruşturmaya giden memurlar dört kişiyi tutuklamışlardı. Ancak kapitülasyonlar gereği Nemçe elçisi gelip onları hapisten çıkarmıştı*³²⁰.

³¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.43, S.F. Ülgener'e Armağan, İstanbul, 1987, s. 120-121.

³¹⁹ "1730 tarihinde divan kayıtlarına göre elçiliklerin toplam yüz üç beratlı tercümanı vardı." Ahmet Refik, 2011, s.99; "1793'te sadece Halep'te bin beş yüz kadar zımmi tüccar tercümanlık beratı almıştı. Teftiş sonucu sadece altısının gerçek tercüman olduğu ortaya çıktı." Halil İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Doğu-Batı Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları, Kasım 2010, s.280; Kırım Savaşı sırasında İstanbul'daki İngiliz konsolosunun anılarında, İngiltere korumasında olanları "bir milyondan biraz az" olarak belirtmesi, durumun vehametini açıklamaya yetmektedir. Aybars Pamir, Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 2, 2002, s. 106; Müste'men tüccar statüsünde olmuş beratlılar ülke dışına çıkaracakları ürün için %3 gümrük ödeyecekler, gümrük izinnamesi, gümrük harcı, masdariyye, reftiyye gibi resimler ödemeyeceklerdi. Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı İngiliz İktisâdî Münâsebetleri(1580-1850)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.95.

³²⁰ BOA, HAT, Nr.489/23980. (29 Z 1237/16 Eylül 1822)

Konuya dair bir başka örnekte “*Yunan tebaası tarafından Dersaadet ve Bilad-ı Selase’de kiraya verilmiş olan meykede mağazaları, resmi gerekçelerle kapatılmıştı. Ancak yabancı devlet tebaasının müskirat satışının engellenemeyeceği ifade edilerek, bunlara dahi üç gün zarfında müsaade olunmadığı takdirde sefaret tarafından ruhsat verileceği*” belirtilmişti³²¹. Osmanlı Hükümeti’nin çıkardığı birçok kanun, “kapitülasyonlara aykırıdır” iddiasıyla sefaretlerin itirazına uğramakta ve bu nedenle uygulanamamaktaydı. Bâb-ı Âlî, yabancılar tarafından açılan birçok mağazanın Osmanlı kanunlarına aykırı olduğu için kapatılacağını belirtmekteydi. Zira o dükkânlar *zahirecilik etmek ve müskirata dair kat’iyyen bir şey satmamak, satarlarsa hemen seddü bend olunmak şartıyla* açılmışlardı. Çarşı, Divan Yolu, İslam mahalleleri, cami, türbe-i şerife, karakol ve bu gibi mahallerin civar ve bitişiği bulunan dükkânlar, önce kiraya verilip sonradan gizlice müskirat satışına başladıkları için kapatılmışlardı. Bâb-ı Âlî bunlara ruhsat verilerek yeniden açılmalarına izin vermek istemiyordu. Bu nedenle sefaretlerin korumasında, nizama uygun olmamasına rağmen günden güne açılmaya devam etmekteydiler. Dükkânlar, Osmanlı makamları tarafından kapatılmak istendiğinde, bu müskirat mağazalarının sahipleri/kiracıları, ‘sefaretler tarafından açıldıklarını ve ancak onlar tarafından kapatılabileceklerini’ ifade etmekteydiler. Devlet, sefaretlerle görüşülerek memur gönderileceğini, memurların kimlerden seçileceği, açılıp açılmayacağı hususlarının belediyeye bağlı olduğunu bildirmişti³²². Zaten ilk nizamnamede, ecnebilerin dükkân açabilmeleri için sefaretleri kançılıryasından onay almadıkça işyeri açamayacakları belirtilmişti³²³. Ayrıca, yabancı tebaadan birisi ruhsat tezkeresini gösteremezse ve cezayı ödeyemeyecek olursa, rüsumat memuru, kişinin tabi olduğu konsoloshaneye gidip dükkânında içki bulunduğunu ve kadehle satıldığını ispat için yanında bir memurun görevlendirilmesini isteyecekti. Konsoloshanelerden böyle bir memurun talebi alafranga saat sabah dokuzdan akşam üçe kadar olabilecekti³²⁴. Yani konsolos çalışanlarının mesai saatleri içerisinde olmasına özen gösterileceği belirtilmekteydi.

Gayrimüslimler sefaretler aracılığıyla bu tür sorunları çözümleneceklerini bildikleri için, nizama aykırı uygulamaları, çekinmeden devam ettirmekteydiler. Osmanlı Devleti, Tanzimat ilan edilirken yabancıların Osmanlı tebaası üzerindeki

³²¹ BOA, A.MVL, Nr. 102/78. (H.7 S 1274/M.27 Eylül 1857)

³²² BOA, A.MVL, Nr. 102/78. (H.7 S 1274/M.27 Eylül 1857)

³²³ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861)

³²⁴ BOA, İ.MMS, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/M.29 Mart 1866)

nüfuzunu kırmayı ve Osmanlı vatandaşlığı temelinde tüm tebaayı bir arada toplamayı hedeflemişti. Gayrimüslimlerin ve sefaretlerin çalışmaları, bu hedeften uzak, Tanzimat'ın bütünleştirici ruhuna da aykırıydı. Çünkü gayrimüslimlerin şikâyetlerini sefaretlere değil Bâb-ı Âlî'ye yapmaları gerekiyordu³²⁵.

Osmanlı bürokratları, ruhsatsız çalışan dükkânların açılması veya kapanması konusunda tek başına karar verip uygulayamamakta, Avrupalı temsilcilerin etkisi altında kalmaktaydı. Problem oluşturan dükkân veya mağazalar konusunda hangi devlet tebaası ise o devlet sefareti ya da konsolosu ile muhabere olunmak durumundaydı. “*Dersaadet Zabıta Müdüriyeti İdaresi dâhilinde ruhsatsız çalışan kırk adet müskirat dükkânı bulunmaktaydı. Ayrıca Kasımpaşa, Dolapdere, Tophane Zabıtalrı Dairelerince kapatılması istenen on adet dükkân vardı. Hem ruhsatsız dükkânların hem de kapatılması istenen on adet dükkânın sahip ya da kiracıları İngiltere, Yunan ve Rus tebaasından idiler*”³²⁶. Bu nedenle dükkânlarının boşaltılması, o devletler kançılıyası ile görüşülerek sağlanabilmişti³²⁷. Hatta Devlet-i Âlî tebaasından olan yabancılar da aynı devletler tarafından korunmaktaydılar³²⁸. Devlet ruhsatsız işyeri açılması ve koltuk dükkânlarının engellenmesi amacıyla yabancı devlet sefaretları tarafından gönderilen memurlara ek olarak kendi memurunu da görevlendirmiş, *beş yüz gurus maaş ile Ömer Ağa'nın sefaret memurlarına refakati gerekli görülmüştü*³²⁹.

Yabancıların, esnaflık kabilinden olarak işyeri açıp perakende satış hakkını elde etmeleri, Osmanlı Devleti ile diğer devletleri karşı karşıya getirmişti. Başta İngiltere olmak üzere yabancı devlet vatandaşları, esnaflık yapmak üzere dükkân kiralamalarına rağmen içki satışı yapmaya karar verip yasalara aykırı hareket etmekteydiler. Zaptiye müşirine gönderilen yazıda, *Binbaşı Raşid Efendi'nin*

³²⁵ Karal, 1994, s.187.

³²⁶ Kasımpaşa, Dolapdere, Tophane Zabıtalrı Dairelerince kapatılmasının istendiği on adet müskirat mağazasının yeri, numarası, sahibi, (varsa) müste'ciri için bkz. Ek 6.

³²⁷ “*Kasımpaşa'da Hacı Şaban Mah. Uzunyol Caddesinde Tabar Efendi'nin mutasarrıf olduğu dükkân*”

Numara:111

Müste'ciri: Yunan fabrikacı Nikolaki

Mezkûr dükkânın kapatılması için Yunan kançılıyasıyla muhabere olunmaktadır.” **BOA, DH. MKT**, Nr. 1331/90. (H.21 R 1297/M.2 Nisan 1880)(Bkz. Ek 6).

³²⁸ Kasımpaşa'da Cami-i Kebir mahallesinde Bozahane Sokağında tebaa-yı Devlet-i Aliyye'den Nikolaki'nin mutasarrıf olduğu mağaza.

Numara: 21

Müste'ciri: Yunanlı Petro. **BOA, DH. MKT**, Nr. 1331/90. (H.6 B 1298/M.14 Haziran 1880)

³²⁹ **BOA, İ.MVL**, Nr. 325/13886. (H. 1 C 1271/M.20 Ocak 1855)

Aksaray Caddesi'nde bulunan berber dükkânını, kontratosuz olarak İngiliz Konstantin'in kiraladığı, fakat Konstantin'in burada içki satmaya başladığı ifade edilmekteydi. Mahalleli tarafından yapılan şikâyet üzerine dükkânın kapatılması ve kanuna uygun şekilde hareket edilmesi istenmiş, tercümanları aracılığıyla İngiltere sefaretine dükkânın kapatılacağı bildirilmişti³³⁰. Sefaretler ise engel olmak yerine, kendi vatandaşlarının içki satışına devam etmesine destek vermiş, onları korumak için çeşitli yollar izlemişlerdi. Zaptiyeye kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilecekleri kişileri yerleştirerek ve oradaki memurlarla daha önceden haberleşerek, hamisi olduğu içki dükkânları sahiplerine önceden haber verilmesini sağlamakta böylece suçüstü yapılmasına engel olmaktaydılar³³¹.

Sefaretler, zaman zaman Bâb-ı Âlî'nin almış olduğu kararları kabul etmeyerek kendi vatandaşlarını korumaktaydılar. Yunan tebaasından Vasil'in Galata'da müskirat mağazası açma isteği reddedilmiş, cevap Yunan sefaretine bildirilmişti. Müskirat mağazalarının sayılarının devlet tarafından kontrollü olarak belirlenmesi gerekçe olarak açıklanmasına rağmen, Yunan sefaretini bunu kabul etmemişti³³². Sefirler, kendilerince haklı gördükleri konularda devletin karşısında yer almakta ve onu zaafa uğratmaktaydılar. Bu nedenle sefaretlerin baskısı ve adil olmayan yaklaşımları Devlet'i zor durumda bırakmaktaydı.

Benzer bir örnek olarak; Rus tebaasından Sarı Yani'nin müskirat dükkânı, izinsiz içki sattığı için kapatılmış, bir daha açılmasına müsaade olunmayacağı bildirilmişti³³³. Buna rağmen Sarı Yani, Rusya'ya güvenerek ruhsatsız içki satışına devam etmişti. Bâb-ı Âlî, bunlarla ilgili olarak kanuni işlem yapılması gerektiğini belirtmiş, ancak Rusya tercümanı Mösyö Maksimov'un teminat vermesi üzerine Sarı Yani bundan istisna tutulmuştu. Fakat aynı şahsın satışa devam ettiği bilgisi alınınca, devlet yetkilileri artık buna göz yumulmayacağını sefaretini aracılığıyla kendisine bildirilmişti³³⁴. Buna rağmen Sarı Yani içki satmaya devam etmiş, bu durum dükkânın bulunduğu Fatih'te hocalar ve talebelerini rahatsız etmişti. Sarı Yani, yasak şekilde satış yapmakla yetinmeyip dükkânının önünde ücretsiz rakı vereceğini ilan edince hocalar ve talebeler tarafından dükkânın dağıtılacağı ihbarı

³³⁰ BOA, A. MKT. NZD, Nr.306/61. (H.4 Ş 1276/M. 26 Şubat 1860)

³³¹ BOA, HR. MKT, No:217/ 43. (H. 8 R 1274/M. 26 Kasım 1857)

³³² BOA, HR. HŞ. İŞO, Nr.163/32. (H.4 N 1296/M.11 Eylül 1879)

³³³ BOA, A. MKT. NZD, Nr.313/63. (H.9 Za 1276/M.28 Mayıs 1860)

³³⁴ BOA, DH. MKT, Nr.1449/50. (H. 03 M 1305/M. 21 Eylül 1887)

alınmıştı. (İhbar belki de dükkânın kapatılması isteyen kesimlerin Bâb-ı Âlî'ye baskısı idi.) Bunun üzerine gerekli tedbirler alınmış dükkânın kapatılacağına dair teminat alınarak sorun çözülmüştü³³⁵. Ama buna rağmen Sarı Yani, ruhsatsız içki satışına devam etmişti. Devlet, bu durumdaki dükkânları kapatırken Rus kaçılarıyası Sarı Yani'nin dükkânının kapatılmasına karşı çıkmıştı. Bunun üzerine zabıta Sarı Yani hakkında ne tür muamele yapılacağına karar verememişti. Durumun emsal gösterilerek benzer dükkânların açılmasına sebebiyet verebileceğinden, yabancı devlet kaçılarıyasıyla görüşülerek kesin şekilde yasaklanmasına karar verilmişti. Eğer yine yasağa aykırı hareket eden olursa Bey'iyeye İdaresi'ne gönderilip nakit cezasının hemen verilmesine, tekrarı halinde cezanın arttırılmasına karar verilmişti³³⁶. Bâb-ı Âlî Sarı Yani üzerinden Rusya'nın müdahalesini engellemeye, benzer durumların yaşanmamasına yönelik tedbirler almasına rağmen Rusya, İngiltere, Yunanistan gibi devletlerin baskısına maruz kalmaya devam etmekteydi.

Devlet, ekonomide olduğu gibi hukuk sisteminde de elçi ve tercümanlar aracılığıyla baskı altında bulunmaktaydı. Nitekim yayınlanan emirnamelerle elçilere uyarılar gönderilse de bir sonuç elde edilememekteydi. Elçiler, kapitülasyon hukukunun sağladığı rahatlıkla, kuralları göz ardı etmekte sakınca görmemekteydiler. 1835'te *içki yüklü Yunan ve sair müste'min sefinelerinde, Haliç'e yaklaşp yabancı elçilerle sofralar ve meclisler kurup karadan da misafirler çağırarak çalgılarla işret ettiklerinden* şikâyet edilmekteydi. Bir buyruldu ile bunun men'i istenmekte, *sadece dışarı götürmek için izin verileceği, hiçbir sefinenin içinde çalgı ve işrete izin verilmeyeceği* belirtilmekteydi³³⁷. Gemilerin sadece içki nakliyatı için kullanılmasına izin verilmekte, hiçbir geminin içinde çalgı ve işrete müsaade edilmemekteydi. Devletin kararlılığı ve hassasiyeti olan -ki zabıta tarafından da sürekli denetlenen- böyle bir konuda elçiler Osmanlı içerisindeki müste'minleri ve yerli gayrimüslim tüccarı korumakla kalmamış, bizzat kendileri kuralları ihlalde sakınca görmemişlerdi.

Her ne kadar reformist Osmanlı devlet adamları gayrimüslim tebaaya sürekli yeni haklar tanıyarak onların büyük devletlere yönelmelerini engellemeye

³³⁵ BOA, DH. MKT, Nr.1541/48. (H. 04 M 1306/M.10 Eylül 1888)

³³⁶ BOA, DH. MKT, Nr. 1906/111. (H.29 Ca 1309/M.31 Aralık 1891)

³³⁷ BOA, C.DH, Nr. 176/8772. (3 R 1251/29 Temmuz 1835)

çalıştılsa da Osmanlı toprakları üzerinde sınırsız politik ihtirasları olan Batılı ülkeler, ne gayrimüslimlerin hukuki statülerinde reform istemekten geri kaldılar ne de beratlar yoluyla her yıl yüzbinlerce gayrimüslime haklar istemekten vazgeçtiler³³⁸. Örneğin 1808’de Rusya yüz yirmi bin Rum’u “mahmî” zümresine dâhil etmişti. Bu duruma önlem olarak III. Selim bir layihayla, Avrupa ile ticaret yapacak Osmanlı reayasının mutlaka bir işyerinin bulunması ve öteden beri bu işle meşgul olması şartını getirmişti³³⁹. Ayrıca Filistin, Mısır, Rumeli gibi eyaletlerdeki valiler, ihracın yasaklanması veya tekel yoluyla kapitülasyonlara karşı mücadeleye girişmişti. Daha sonra merkezi hükümet de yed-i vahid (tekel) ve iltizam usulleriyle tekel uygulamasını amaçlayan tedbirler almıştı³⁴⁰. Ancak İngiltere sanayi inkılabının getirdiği genişleme paralelinde Levant pazarının daha çok yararlanılan, güvenli bir pazar olması için çalışıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti’ne bir an önce yed-i vahit ve inhisarların kaldırılmasını, bunun kendileri için herhangi bir değişikliği sağlamayacağını, sadece Osmanlının yararına olacağını ifade etmekte; diğer yandan eğer Osmanlı-İngiliz ticaretine bir zarar gelirse siyasi münasebetlerin de kesilebileceği tehdidinde bulunmaktaydı³⁴¹. İngiltere, Osmanlı Devleti’nin iç siyasi durumundan faydalanarak 1839 Baltalimanı Muahedesi ile amacına ulaşmıştı³⁴².

İngilizler, muahedenin maddelerini kendi çıkarlarına göre yorumlayarak perakende ticarete de el atmışlardı. Perakende ticaretin en mühim kollarından biri,

³³⁸ Böylece milyonlarca kişi Osmanlı kanunlarına tabi olmaktan çıkartıldı. Askerlik yapmadılar, vergi ödemediler, işledikleri adi ve siyasi suçlardan sorumlu tutulamadılar. Osmanlı Devleti onları takip edemedi, yargılamadı. Gülnihal Bozkurt, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 43, 1993, s.54.

³³⁹ Kütükoğlu, 2013, s.95.

³⁴⁰ İnalçık, 2010, s. 281; “İmtiyâzât”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.22, s.251).

³⁴¹ Kütükoğlu, 2013, s.116-117.

³⁴² İngiltere, sözleşme ile bu zamana kadar sahip olduğu tüm imtiyazlara yine devam edecekti. Bunun yanı sıra; İngiliz tebaası olan şahıslar veya hizmetkârları Osmanlı ülkesinde yetiştirilen veya işlenen her cins malı satın alma hakkına sahip olacaktı. Gerek zirai gerekse diğer eşya üzerine konmuş olan yed-i vâhid usulü tamamen kaldırılacaktı. Satın alınan malların bir yerden başka bir yere nakli için mahalli görevliler tezkire isteme usulünü uygulamayacaklar, eğer uygulayan olursa devlet tarafından şiddetle cezalandırılacaktı. Hatta bu nedenle İngiliz tüccarına zarar gelmişse tazmin edilecekti. Ayrıca İngiliz tüccarı “*en çok müsaadeye mazhar millet*” olmakla kalmayacak “*en çok müsaadeye mazhar yerli tüccar*” mertebesine ulaşacaktı. Yani ödenmesi gereken vergiler Müslüman veya reayadan en çok imtiyaza sahip olan kadar verilecekti. Dolayısıyla yerli tüccarla da aynı haklara sahip olmuş oluyordu. Ayrıca İngiliz tüccarına ait her türlü mal Osmanlı hudutlarına girdiğinde yüzde üç gümrük ödenerek getirilecekti. Bunun dışında çeşitli isimler altında alınan hiçbir vergi ödenmeyecekti. Sadece geldiği iskelede veya naklolunduğu başka şehirde satılması durumunda yüzde iki “munzam” bir resim ödenecekti. Tekrar el değiştirmesi durumunda da tekrar vergi ödemeyecekti. Kütükoğlu, 2013, s.138-141.

meyhaneler açarak “kadeh ve kıyye” ile içki satışı yapmaktı. Aslında İngilizler de bunun dürüstçe elde edilmiş bir hak olmayıp zorlama, daha doğrusu hile ile kazanılmaya çalışılan bir imtiyaz olduğunu biliyorlardı. Ancak 1839’da Ponsonby’nin elçiliği zamanında Bâb-ı Âlî’nin müracaatları sonuç vermediği gibi daha ciddi bir hal almaya başlamıştı. Osmanlı Hükümeti muahedenin İngilizcesine “her nevi ticaret” ibaresinin sehven yazılmış olduğunu kabul ediyor ve bunun düzeltilmesi için bir taraftan İstanbul, diğer taraftan Londra’da teşebbüslerde bulunuyordu. İstanbul’da elçi Canning ise 6 Nisan 1842 tarihli yazısında şöyle diyordu: “*Hurdafuruşluk suretiyle müskirat ticareti yapmak Osmanlı tebaasına münhasır olduğu iddiasıyla yabancı tüccar men edilmeye çalışılıyorsa da, 1838 muahedesinin üçüncü maddesine göre rüsumât-ı meşrutayı ödeyen İngiliz tüccarının dâhili ticaretle iştigal etmeleri normaldir. Bazı eşya bundan müstesna olsa bunlar kararlaştırılırdı.*” Bâb-ı Âlî’nin tüccarlıkla esnaflığın farklı şeyler olduğu, dâhili ticarete “en çok müsaadeye mazhar yerli tüccar”ın toptancı tüccar manasına kullanıldığı, yabancı tüccarın küçük tüccar demek olan perakendeci esnaf gibi ticaret yapamayacaklarına dair izahları da etkili olmamıştı³⁴³. Nitekim Bâb-ı Âlî İngiltere’ye söz geçiremeyip, içki satışının yasak olduğunu, diğer devletlere ait dükkânların kapatılmasını fakat yalnızca İngilizlere ait dükkânların açık kalabileceğini kabul etmek durumunda kalmıştı³⁴⁴.

İngiltere’nin ardından 1846 yılında Rusya ile de ticaret sözleşmesi imzalanmış, Osmanlı Devleti (özellikle de perakende ticaret konusunda) İngiltere ile olduğu gibi ihtilafa düşmemek için daha temkinli davranıp tehlikeleri önlemeye çalışmıştı. Rus muahedesini, Baltalimanı’nın Osmanlı lehine düzenlenmiş halidir denilebilir. Bu muahedede “*Şarap vs. müskiratın Rus tebaası tarafından sadece fiçi ve damacana ile toptan ticaretine müsaade olunmaktadır. ‘Kıyye ve kadeh ile dükkân, mağaza, sefine ve kayıklarda’ müskirat satışı yasaktır. Müskirat, Osmanlı memleketleri mahsulü olduğu takdirde ‘en çok müsaadeye mazhar yerli tüccar’ muamelesi görecektir*” ifadesi yer almaktaydı. Bâb-ı Âlî, bundan sonraki süreçte İngiltere dâhil diğer devletlerle anlaşmalarında Rus muahedesini esas alan

³⁴³ Kütükoğlu, 2013, s.195-196.

³⁴⁴ “Bilindiği üzere Galata ve Beyoğlu taraflarında kâin müskirat fûruht eden dükkânların men’ine dair Hariciye Nezareti’nden Tophane-i Amire feriki Mehmed Ali Paşa hazretlerine tezkere buyurularak karar verilmiş; diğer devletler himayesinde bulunan dükkânlar men’ olunup yalnız İngilizlere ait olanların kalması cihetiyle....” **BOA, C.HR**, Nr.84/4183. (H.29 Z 1255/M. 04 Mart 1840)

değişiklikler yapmak istemişti³⁴⁵. Ancak bu talep, İngiliz tüccarı ve İngiliz himayesinde ticaret yapan diğer bazı milletlere mensup – bilhassa Malta ve Yediadalı- tüccarı telaşlandırmıştı. Zira 1838 Muahedesi ile her türlü hak ve imtiyaza sahip olduğuna inandırılan bu tüccar, bir müddet sonra meyhane açmaya başlamışlardı. Osmanlı esnafının ödediği vergiyi ödememeleri sebebiyle daha ucuz satabilmeleri vakası karşısında, loncaların şikâyeti üzerine Bâb-ı Âlî yabancıların açtıkları meyhaneleri kapatmıştı. Osmanlı tebaası olmayanların meyhane açıp kadehle içki satmaları yasaklanmış, sadece şişe ile satış yapmalarına müsaade olunmuştu. Fakat İngiliz tabiiyetine girmiş olan bu tüccar kâidelere riayet eder görünüp kaçamaklardan faydalanarak ticaretlerine devam etmişlerdi. Hatta cüretkârlıkta o kadar ileri gittiler ki camilerin yakınlarında dahi dükkân açmaktan çekinmemişlerdi. Bu sebeptendir ki Rus Muahedesi’ndeki şarap satışı sınırlaması ile ilgili madde tabiatıyla bu tüccarı endişeye düşürmüştü³⁴⁶. Bâb-ı Âlî, durumun düzeltilmesi için hem Fransa hem İngiltere elçileriyle görüşmelerin yapıldığını, *bu sefaretlerin bundan böyle muhalif bir harekette bulunulmayacağına dair teminat verdiklerini, iki büyük devletin uygulamasının diğer devletlerin uygulamalarında da belirleyici olacağını* ifade etmişti³⁴⁷. İngiltere büyükelçisi Canning³⁴⁸ Bâb-ı Âlî’ye, 1848’de İngiliz tebaasına yaptığı bir tenbihnameyi sunmuştu. “*Müskirat Dükkânlarına Dair İngiltere Devleti Büyükelçisi Tarafından Verilen Karardır ki, İngiltere Lisanından Aynıyla Tercüme Olunarak Bâb-ı Âlî’ye Takdim Kılınmıştır*” cümlesiyle başlayan tenbihname şöyleydi:

- *Derunlarında şarap ve müskirat fûruht olunan hiçbir dükkân, İstanbul ve Bilad-ı Selase’deki bir Müslüman mahallesinde, cami-i şerif, karakolhane ve kışla yakınlarında açılmayacak, açıldığı takdirde kapatılacaktır.*
- *Diğer yerlerde açılmasına izin verilmiş dükkânlarda şarap ve müskirat sadece kıyye ve şişe ile fûruht olunacak, başka şekilde fûruhtu caiz olunmayacaktır.*

³⁴⁵ Kütükoğlu, 2013, s.227-229.

³⁴⁶ Kütükoğlu, 2013, s.242.

³⁴⁷ BOA, İ.HR, Nr.46/2210. (H. 4 N 1264/M. 5 Ağustos 1848)

³⁴⁸ İngiltere’nin o dönemdeki elçisi Canning, devlet içerisinde çok güçlü bir etkiye sahipti. Dürzüler, Maruniler, Yezidiler, Ermeniler, Nasturiler, Yahudiler, Dönmeler, Giritliler, Araplar; Hristiyanı, Müslümanı darda kalmca hep İngiliz büyükelçisine başvurmaktaydılar. Türk topraklarının bir ucundan bir ucuna “büyükelçinin” nüfuzu hissediliyordu. Büyükelçi, İngiliz uyruklularının haklı istekleri karşılanmadan Sultan’ın yardımına koşmaya yanaşmayacağını ifade etmekteydi. Stanley Lane Poole, Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları, (Çev. Can Yücel), Yurt Yayınları 17, İkinci Basım, Ankara, Mart 1988, s.76.

• *Dükkânlarda şarap ve müskirat-ı saire içilecek değildir. Bununla birlikte şarap ve müskirat içmek için bulundurulacak olan kadeh ve sair arak ölçüleri bulunduğu anlaşıldığı halde bu keyfiyet, sadır olan fesadın mevcudiyetine bir delil addolunacaktır. Yani içki içilme bile, kadeh, arak gibi içki malzemeleri bulunduğu tespit edilirse, bu durum kullanılıyormuş gibi sayılma sebebi olacaktır. Osmanlı yetkilileri, içki satışını sadece meyhanelerin tekeline vermek istemelerine rağmen, İngiltere, “satsın ama içilmesin” mantığıyla hareket etmek istemişti.*

• *Şarap ve müskirat-ı saire fûruhtuna mahsus olan bir dükkânın müste'ciri açılmasına izin ve ruhsat tahsis etmiş olan şahıs olmak ve bir de olunacak ticaret yalnız kendi kâr ve menfaati için olmak iktiza eder. Dükkân sahibinin ruhsat sahibi olmak zorunda olması, muhtemel yolsuzlukları engelleme amacına yönelik olabilir. Çünkü ruhsat sahiplerinin, yolsuzluk durumunda orada kiracı bulunduğu, kendilerinin durumdan haberi olmadığı yönündeki sorumluluk kabul etmez açıklamaları engellenmek istenmişti.*

• *Galata ve Beyoğlu haricindeki içki dükkânlarında yatmak yasaktır. Osmanlı Devleti bozgunculuk ve düzensizliklere engel olma, klasik Osmanlı aile/mahalle düzeni ve ahlaki yapının devamını sağlama amacıyla işyerleri ile mahalle ortamlarının iç içe olmamasına çalışmaktaydı. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmaktaydı.*

• *Olmakule dükkânlarda kumar ve tavla gibi oyunlar oynanmayacaktır. Bahis oyunlarına da izin verilmeyecektir.*

• *Olmakule dükkânlarda esliha-i nariyye³⁴⁹ ve sair alet bulunması memnudur.*

• *Şarap dükkânları tulu'-ı şemsten nim saat önce açılıp gurub-ı şemsten nim saat sonra kapatılacaktır.*

• *Nizamât-ı mezkûrenin cümlesini veyahut bir cüzünü men' ve ihlal eden olursa, dükkânın kapanması ve bir daha açılmamasına yeterli sebep kabul edilecektir.*

• *Nizamât-ı meşruhanın tamamıyla icrası hususuna nazır olmak üzere yeminli bir zat, memur olacaktır.*

³⁴⁹ Ateşten yanıp tutuşan, patlayan şeyler.

- *İngiliz devleti tebaalarının biri şarap ve müskirat-ı saire fûruht etmek üzere, istihsal etmeksizin dükkân küşad eylediği halde olbabda İngiltere sefareti tarafından bu vechle himaye olunmayacaktır.*
- *Nizam-ı meşruhayı alelumum düvel-i saire tebaalarına dahî icra ettirmek hususuna cânib-i Devlet-i Âliyye'den kıyam olunması takdir ve mütevakki' olduğu karar-ı mezkûrda mestur ve muharrerdir³⁵⁰.*

1852'de yine Canning imzalı Bâb-ı Âli'ye gelen yazıda (İngiltere konsolosunun gönderdiği tahrirata binaen) “İngiltere Devleti tebaasından olup Bursa’da oturan Antonyo Farkas ve İspiro Raftapolo isimli müste’minler kiraladıkları birer dükkânda içki ticareti yapmaktaydılar. Hükümet-i belde tarafından konsolosa haber verilmeksizin memurlar gönderilip, dükkânlar kapatılmıştı. Bunun yanı sıra diğer bir nefer İngilterelinin dükkânına da cebren girilip, bed muamele etmişlerdi. Hâlbuki daha önce sefaretlerle alınan karar gereği, hükümet-i belde tarafından ruhsat verilen dükkânlar satış hakkına sahip olacaklar; ayrıca dükkânlardan herhangi biri belirlenen şartların hilafı harekette bulunursa, konsoloslarına haber verilmeden müdahalede bulunulmayacaktı. Konsolos, bu husustan dolayı taraf-ı valalarına müracaat eylemiş ise de ahval-i semm-i itibar olunmamış olduğundan, zikrolunan İngilterelilerin bu sıradaki zararının tazmini, bahsedilen dükkânların açılması ve ticaretlerinin devam ettirilmesinin istendiği” belirtilmişti³⁵¹.

Bu durum aslında Tanzimat’ın da diğer devletler tarafından algılanışının bir göstergesi idi. Zira Tanzimat -ilanında yabancı devletlerin baskıları etkili olsa da esas olarak Osmanlının kendi iç unsurları ve dinamikleri ile alakalı olarak yaptığı hukuki düzenlemeler bütünüydü. Ancak, fermanın büyükelçilere tebliği, yenilikler için şahitliklerinin ve desteklerinin beklendiğinin göstergesi şeklinde yorumlanmıştı ve bu durum birçok meselede yabancı müdahalesini beraberinde getirmişti. Büyük devletler, diplomatları vasıtasıyla Tanzimat ilkelerinin uygulanmasını takip etmekteydiler. Türk yöneticilerinin düşüncesi ne olursa olsun, başta İngiltere Büyükelçisi Canning olmak üzere yabancı temsilciler Tanzimat’ın

³⁵⁰ BOA, İ.HR, Nr.46/2210. (H. 4 N 1264/M. 5 Ağustos 1848)

³⁵¹ BOA, HR. MKT, Nr.42/6. (23 Ra 1268/16 Ocak 1852)

öngördüğü prensipleri oldukça geniş değerlendirerek ülkede yapılmak istenen reformları kendi siyasetleri doğrultusunda yönlendirmek istemekteydiler³⁵².

İngiliz tebaasının serbestisi zaman zaman halkın şikâyet konusu olmaktaydı. Defaatle halkın şikâyeti ve yazılı uyarıya rağmen Çukurçeşme'deki peştemalci odalarında alenen içki satışına devam edildiği için özel memur tahsiliyle, bekâr odaları ve bakkal dükkânlarında bulunan içkilerin çıkartılıp bundan sonra kötü hal ve harekette bulunmamaları hususu zaptiyece kaydedilmiş ve dikkatli davranılması lazım gelenlere gerekli tenbihler yapılmıştı. Ancak peştemalci hanında açılan dükkânda (kontratosunun bitimine dört ay kala) *İngiltere devleti tebaasından Anderya tarafından bundan böyle müskirata dair bir şey satılmayarak yalnız şekerlemecilik ile meşgul olmak ve eğer satarsa ihraç kılınmak ve tekмили müddetinde de tamamen çıkarılmak üzere, tercümanı Mösyö Kazulati ile birlikte karar verilmişti*³⁵³. Devlet, içki satışı yapmayacağına dair bizzat tebaadan, tercümanlar eşliğinde söz alıyordu. Dükkân sahipleri, tabi oldukları İngiltere tercüman ve sefaretlere güvenerek sadece şekerlemecilik yapılmasına izin verildiğini bilmesine ve defaatle uyarılmasına rağmen, gizli yollarla içki satışına devam etmekteydiler. Çukurçeşme Çarşısı, çeşitli milletlerden ahalinin yaşadığı, kalabalık, karma bir yerleşim alanıydı. Bu durum zaten içki kullanımını kolaylaştırıcı, yasağın uygulanmasını zorlaştırıcı bir etkendi. Ayrıca dört beş İslam mahallesinin ortasında yer alıyordu ve Laleli Cami-i Şerifi kapısına karşı, izinsiz açılan meyhaneyi örnek göstererek bu çarşıda bulunan birkaç bakkal dükkânı da içki satışına kalkışmışlardı. *“Hatta bir hamamın etrafında bulunan birkaç adet oda yabancılara icara verilmiş olduğundan müste’cir, adeta meyhane açmış gibi açıkça içki satışına başlamıştı. Bu durum bazı uygunsuz davranış ve sözlerin sarfedilmesine, evlatlarımızın çarşıdan geçememesine, oraya yakın Müslüman evlerine güçlük çıkarmaya başlamıştı.”* Bu nedenle Müslüman ahali de bu meyhane ile peştemalci odalarında açılmış meyhanelerin kaldırılmasını talep etmekteydiler³⁵⁴.

Müslüman halk yukarıdaki örnekte olduğu gibi birçok nedenle müskirat dükkânı açılmasından şikâyetçiydi. Zaten büyük kısmı Tanzimat'tan memnun

³⁵² Saydam, 2002, s.1328.

³⁵³ BOA, A.MKT. NZD, Nr.339/87. (H.5 B 1277/M.17 Ocak 1861)

³⁵⁴ BOA, A.MKT. NZD, Nr.339/87. (H.5 B 1277/M.17 Ocak 1861)

değildi. Çünkü onlar için Tanzimat, Batının norm ve değerlerinin Osmanlıya ithali; devletin İslami kurallara (kavanin-i şer'iyeye) göre yönetilmesine son verilmesi, kısaca “gavur” ile müslümanın eşit görülmesi demektir. Tanzimat Batının zorlamasının, baskısının bir ürünüydü³⁵⁵. Bu durum Bâb-ı Âli’yi çok zor durumda bırakmış olmalıdır ki Sultan Abdülmecid zamanında muhafazakâr Rıza Paşa sadaretteyken Müslüman halkın tepkisini azaltmak için Tanzimat ruhuyla bağdaşmayan bazı fermanlar yayımlanmak durumunda kalınmıştı. 1842 tarihli bir fermanla, bazı şer’i uygulamalar geri getirilmiş, örneğin namaz kılmayanlar, içki içenler ve narha uymayanlar cezalandırılmakla ihtar edilmişlerdi³⁵⁶. Tanzimat’ın getirdiği tebaanın eşitliği prensibi toplumsal çatışmaya sebebiyet vermekte, fermana uymak ve diğer devletlerin müdahalesinin önünü kesmek adına her iki tarafı memnun etme gayretinde olan Osmanlı Devleti, kararlılıkla konunun üzerine gidememekteydi³⁵⁷.

Osmanlı Devleti’nin aldığı tüm tedbirlere rağmen probleme çözüm üretilememiş, yabancılar hazırlanmış olan nizamnamelerin değiştirilmesi teklifini bile yapmaktan geri durmamışlardı³⁵⁸. Osmanlı Devleti, nizamname hükümlerinin hazırlanmasında yabancı devlet sefaretleriyle görüşüleceğini açıklıkla

³⁵⁵ İncalcık, 1964, s.617; Tanzimat’tan memnun olmayan sadece Müslümanlar değildi. Farklı gerekçelerle, gayrimüslimler de memnun değildiler. Özellikle Rumlar, bunların başında gelmekteydi. Çünkü Rumlar, Hristiyan tebaa içinde imtiyazlı durumda idiler. Divan-ı Hümayun tercümanlıkları, elçilik heyetleri tercümanlıkları Rumlara verilmekteydi. Eflak Boğdan beyleri de İstanbul’un Fenerli Rumları arasından seçilirdi. Rumlar, haklarının Tanzimat’ın eşitlik prensibi gereği devam edemeyeceğinden dolayı Tanzimat’ı istemiyorlardı. Rumların dışındakiler de tebaanın eşitliğinin gereği gibi yürütülmediğini ileri sürerek kendileri için yeni haklar istemeye başlamışlardı. Ortodokslar Rusya’nın, Katolikler Fransa’nın, Protestanlar da İngiltere’nin araya girerek Gülhane Hattı’nın kendilerine vermiş olduğu hakların yürütülmesinin teminini istemekteydiler. Karal, 1994, s.187.

³⁵⁶ İncalcık, 1964, s.638.

³⁵⁷ Tanzimat dönemi devlet adamları kısmen de olsa bu müdahalelerin önüne geçmek, Osmanlı’nın toparlanmasını ve bağımsızlığını sağlamak için atılması gereken ilk adımın kapitülasyonların kaldırılması olduğunu düşünüyorlardı. Âli Paşa tarafından kaleme alınarak İstanbul’daki yabancı devlet elçilerine gönderilen 7 Temmuz 1867 tarihli muhtıra ile kapitülasyon hükümlerinin, uygulamada uygun olmayan şekillerde yorumlandığını ve bundan böyle kapitülasyon hükümlerine dayanmayan her çeşit imtiyaz iddiasının “*Saltanat-ı Seniyye’nin hukuk-u muazzeze-yi mülkdarisine*” dokunacağı gerekçesiyle reddedebileceğini belirtmişti. Bu muhtıra devletin egemenliği, hukukun ülkeselliği ve kapitülasyonların istisnai olma niteliği hakkında Osmanlı Hükümeti’nin görüşlerini çok iyi şekilde yansıtmaktaydı. Osmanlı Hükümeti 1867 muhtirasında “yabancı sefaret ve konsolosluklarca tasdik ve tasvip olunmadı” gerekçesiyle Osmanlı kanunlarının uygulanmasına yapılan itirazların kabul edilmeyeceğini kesin bir şekilde belirtmekteydi. Ancak bu 1867 muhtirasıyla çözümlenememişti. Yine birçok kanun konusunda itirazlar olmuş ve kanunun uygulanmadığı görülmüştü. A. Gündüz Ökçün, “Kapitülasyonlar Hakkında Bâb-ı Âli’nin Sefaretlere Gönderdiği 7 Temmuz 1867 Tarihli Muhtıra”, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.22, Eylül 1967, nr.3, Ankara, 1968, s.140-141, 148.

³⁵⁸ BOA, HR. HMŞ. İŞO, Nr.164/15. (H.27 Ş 1298/M.25 Temmuz 1881)

belirtmekteydi³⁵⁹. Avrupa Devletleri, Osmanlı üzerinde uygulamak istedikleri siyasi refleksi Osmanlı ekonomisini çembere alarak, kendi ekonomilerinin bir uzantısı olarak görmekteydiler. Bu nedenle her fırsatta sefaretler, konsoloslar ve tercümanlar vasıtasıyla Osmanlı'ya müdahaleden geri kalmamaktaydılar. Bu yönüyle içkinin Osmanlı Devleti içerisindeki konumunun sadece iç dinamikleriyle gelişen, Batıdan bağımsız, kendince almış olduğu kararları özgürce uygular nitelikte olmadığı ifade edilebilir.

2.6.3. Düyun-ı Umumiye İdaresi ve İçki Gelirleri

Osmanlı devleti ilk dış borçlanmaya Kırım Savaşı'nın getirdiği sıkıntıyla girmişti. Sultan Abdülaziz devrinde beş dış borçlanma daha yapılmıştı. Osmanlı maliyesi borçlanmaya karşılık gösterdiği kaynaklardan geliri yerinde ve zamanında toplayamıyordu; faizler bile ödenemez hale gelmişti³⁶⁰.

Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı Bankası ile Galata bankerlerine olan borcunu da ödeyemeyeceğini açıklamıştı. Bunun üzerine Hükümet ile Osmanlı Bankası ve Galata bankerleri arasında 22 Kasım 1879 günü bir antlaşma yapılmıştı. (1879 Kararnamesi). Kararnameye göre; hükümet müskirat, pul, İstanbul civarındaki deniz ürünleri vergisi, Edirne-Samsun-Bursa ipek öşrü, tömbeki ve tütün tekeli vergilerinin toplanması ve işletme hakkını on yıl süreyle Osmanlı Bankası ve Galata bankerlerine veriyordu. İşte Osmanlı Bankası ve Galata bankerlerinin bu gelirleri toplayıp işletme ve kararnamede geçen iç borçları ödemek amacıyla kurmuş oldukları yönetime altı gelir kalemini kapsadığı için aynı anlamda olmak üzere "Rüsum-ı Sitte İdaresi" adı verilmişti. İdare, vergileri toplamada başarılı olunca özellikle İngiltere ve Fransa Rüsum-ı Sitte Antlaşması'nı yerli alacaklıları himaye etme şeklinde yorumlayarak, eşitliği bozduğu gerekçesiyle protesto etmişti. Kendi sermayeleri ile kurulan Osmanlı

³⁵⁹ "Hazırlanacak olan yeni nizamname için Rüsumat Emaneti'ne yetki verildiği, Meclis-i Hazain'de görüşüldüğü, esnafın çoğunun yabancı olması dolayısıyla sefaretlerle de görüşülerek karar alındığı ifade edilmekteydi." BOA, İ.MMS, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/R.17 Mart 1282/M.29 Mart 1866)

³⁶⁰ 1854 yılındaki beş milyon İngiliz sterlinlik ilk borçlanmanın karşılığı olarak Mısır'ın cizye vergisi geliri gösterilmişti. 1855'te ikinci beş milyon daha borç alınmış, Mısır cizye gelirleri dışında İzmir ve Suriye gümrüklerinin gelirleri de karşılık gösterilmişti. Ortaylı, 2014, s.252-253; Saffet Kartopu, "Düyun-ı Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Bazı Görüşler", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Kış 2012, C. 1, S.2, s.33.

Bankası ve Osmanlı içerisindeki Galata banker ve sarraflarının Osmanlı Hükümeti ile anlaşma yapmalarını da ihanet olarak nitelendirmişlerdi³⁶¹.

Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin baskılarından kurtulmak ve alacaklılara çözüm üretmek adına, yapılan görüşmeler sonucunda “Muharrem Kararnamesi”ni yürürlüğe koymuştu. Buna göre tahvil sahiplerini temsil etmek ve onların menfaatlerini korumak amacıyla resmi ünvanı “Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye-i Meclis-i İdaresi” olan “Düyun-ı Umumiye Meclisi” kurulmuş, böylece Rüsüm-ı Sitte İdaresi de Muharrem Kararnamesi ile feshedilmişti³⁶². Artık Rüsüm-ı Sitte İdaresindeki gelir kalemlerinin işletme hakkı Düyun-ı Umumiye tarafından sağlanacaktı. Bu çerçevede Düyun-ı Umumiye İdaresi ile birlikte hareket edilecekti. Gelir kalemlerinden biri de müskirat olduğu için, İdare kararıyla Osmanlı içerisinde üretilmeye başlanan ispiirtolardan da resm-i miri alınmasına karar verilmişti³⁶³.

Hükümet ile İdare arasındaki görev alanları ve işleyişe yönelik sınırların kesin olarak çizilmemiş olması, zaman zaman tarafları karşı karşıya getirmekteydi. “*Kanuna aykırı olduğu için Osmanlı Hükümeti tarafından kapatılan müskirat mağazasının açılıp açılmayacağı konusunda Düyun-ı Umumiye memurları itirazda bulunmuş, Bâb-ı Âlî de konunun zabıta ve hükümet-i mahalliyeye ait olduğunu, buna İdare'nin ortak edilemeyeceğini belirtmişti*³⁶⁴.”

İdare ve Hükümet şaraptan alınan vergi miktarı üzerinden anlaşmazlık yaşamaktaydılar. “*Bozcaada ahalisi ve Yorgaki Varpati imzasıyla sunulan arzuhalde, rayiç belde üzere şarap için takdir olunan on sekiz para resm, Vilayet İdare Meclisince yirmi sekiz paraya yükseltilmişti. Bu durum mağduriyetlerine*

³⁶¹ Özge Varol, *II. Abdülhamit Dönemi'nde Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Ana Bilim Dalı, Ankara, 2007, s.72, 74; Hatice Dayar, İsmail Küçükaksoy, Gülten Keçici, “Düyun-ı Umumiye İdaresi İle Uluslararası Para Fonu'nun Karşılaştırılması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, 2009, s.35.

³⁶² Meclisin merkezi İstanbul olup yedi üyeden oluşmaktaydı. Osmanlı Hükümeti, kararname gereğince 13 Ocak 1882 itibarıyla bazı kaynakları Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne terk etmeyi taahhüt ediyordu. Aslında, Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin gelirleri, Rüsüm-ı Sitte gelirlerinin yanı sıra, Kıbrıs, Doğu Rumeli, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan'ın ödeyeceği vergileri de kapsıyordu. Ancak hem paylarının belirlenememesi hem de Avrupalıların taraflı tutumları dolayısıyla bu paylar tahsis edilememişti. Bu nedenle Rüsüm-ı Sitte gelirleri ile sınırlı kalmıştı. Bu durum hem hazineyi olumsuz etkilemiş hem de bütçe açıklarının büyümesine neden olmuştu. Devlet, daha fazla gelir elde edebilmek için zaman zaman halka ağır baskılar yaparak ve müeyyideler uygulayarak giderleri karşılama yoluna gitmişti. Bu durum halkın hem idareye, hem hükümete karşı tepkilerine sebebiyet vermişti. Varol, 2007, s.99-100.

³⁶³ BOA, İ.MMS, Nr.83/3588. (H.2 C 1303/R.24 Şubat 1301/M.8 Mart 1886)

³⁶⁴ BOA, DH. MKT, Nr. 1752/33. (H. 1 M 1308/ M. 17 Ağustos 1890)

sebeup olacağından, ahali on altı paraya indirilmesini istemişti. Cevaben Şura-yı Devlet'e havale olunan tahriratta, hamrın beher kilosuna kaza ve liva idare meclislerince on sekiz para uygun görülmüş ise de Düyun-ı Umumiye Nezareti'nce gelen talep ve tahkikata binaen, İdare Meclisi'nce belirlenen fiyatın on para zammıyla yirmi sekiz paraya çıkarılmış olduğu anlaşılmıştı. Bozcaada'da imal edilen şarabın, benzer yerlerin mahsulüne oranla daha kaliteli olması dolayısıyla kilosundan on para zammın çok görülmemesi ve gereğinin yapılması ifade edilmişti³⁶⁵. Kararların ortak alınmasını zorunlu kılan etken müskirat resminin İdare'ye aktarılacak olması nedeniyle, alınacak vergi oranından İdare'de yer alan devletlerin de memnuniyet duyması gerekliliğiydi.

Düyun-ı Umumiye'nin ayrı bir bütçesi vardı. Bu bütçe, sonunda Osmanlı bütçesi ile birleştirilip aynı tür hesap kontrolüne tabi tutulsa bile tahsis edilmiş gelirleri, yabancıların çoğunluk oyuna sahip oldukları bir yönetim kurulu tarafından kullanıldığı için bir çeşit “devlet içinde devlet” gibi idi³⁶⁶. Bu nedenle Osmanlı Devleti aldığı kararlarda bağımsız olamamaktaydı. İdare, Müskirat Nizamnamesine zeyl yazılmasını isteme,³⁶⁷ nizamnameye eklenen bir maddeye onay vermeyip itiraz etme³⁶⁸ gibi birçok konuda Hükümet'e müdahale etmekteydi. Nitekim 1304 Nizamnamesi ile artık kazalarda fiyat belirlemesi Düyun-ı Umumiye memurları kontrolünde yapılacaktı. Ayrıca İdare, “*Düyun-ı Umumiye memuruna haber vermeksizin Memalik-i Devlet-i Aliyye'nin sair bir tarafına şarap ithal edecek olursa mezkûr şaraplar zabt ve müsadere olunacaktır*” gibi hükümlerle etkinliğini daha çok arttırmaya başlamıştı³⁶⁹. Bundan böyle İdare'ye haber verilmeksizin malzeme kullanımında ceza ödenecek ve malzemelere el konulacak, tekrarı durumunda ceza artırılabilecekti³⁷⁰. Ayrıca bira fiçılarının muayenesinin İdare'ye ait

³⁶⁵ BOA, DH. MKT, Nr.416/41. (H.30 S 1313/M.21 Ağustos 1895)

³⁶⁶ Oysa Düyun-ı Umumiye, siyasi bir kurum değildi, devletlerin vekili veya temsilcisi de değildi. İdare, özel bir şirketti. Ancak Avrupa diplomasisi özel bir şirket değil, kendi temsilcisiymiş gibi davranmaktaydı. Bu durum biri Avrupa tarafından açıktan açığa korunan Düyun-ı Umumiye, diğeri Avrupa'nın sürekli olarak baskı altında tuttuğu ve sıkıştırdığı Osmanlı Maliye Nezareti olmak üzere iki maliye yönetimini ortaya çıkarmıştı. İdare Devlet'ten bağımsız işler yapıyor, topladığı paraları istediği gibi harcıyordu. Bu durum Devlet'in mali bağımsızlığı ile bağdaşamazdı ama başka çare kalmamıştı. Bu yolla sık sık görülen baskı ve müdahaleler önlenmiş, siyasi bağımsızlık korunmuştu. Bedri Gürsoy, “100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S.40, İstanbul, 1984, s.21, Varol, 2007, s.106; Kartopu, 2012, s.37-38.

³⁶⁷ BOA, İ.MMS, Nr.83/3588. (H.2 C 1303/M.8 Mart 1886)

³⁶⁸ BOA, A.MKT. MHM, Nr.496/61. (H.16 B 1305/M.28 Nisan 1888)

³⁶⁹ Düstur, I. Tertip, C.6, s.120-121.

³⁷⁰ BOA, İ.MMS, Nr.100/4235. (H.8 Z 305/M.17 Ağustos 1888)

olması, İdare'ye haber vermeksizin bira imalinin yasak olması, imalin yirmi dört saat öncesinde İdare'ye haber verme zorunluluğu, bira ve tüm üretim malzemelerinin İdare memurlarınca muayene hakkının olması³⁷¹ gibi maddelerin nizamnamelerde yer alması, İdare'nin içkiye yönelik tüm işlemlere hâkimiyetini göstermekteydi. Yapılan bu müdahaleler Osmanlı bürokrasisini hayli meşgul etmiş ve zor durumda bırakmıştı.

2.7. HUKUKİ METİNLERDE/NİZAMNAMELERDE İÇKİ

2.7.1. 1277 (1861) Nizamnamesi

Devlet Tanzimat döneminde, Avrupa devletlerinin müdahalesini önleme, tebaası arasındaki ayrışmaları engelleme ve toplumsal huzuru sağlama hedefindeydi. Bir yandan yabancılarla imzalanmış serbest ticaret antlaşmaları, diğer yandan otorite zayıflığı paralelinde kural ihlallerinin olması devleti zor durumda bırakmaktaydı. İçki kullanımı ve satışına yönelik olarak hazineye zarar vermeden, bir yandan gayrimüslimlerin hak ve özgürlüklerini korurken aynı zamanda Müslümanların da huzurunu bozucu problemlere çözüm üretici hukuksal önlemler almak zorundaydı.

Devlete sıkça yapılan şikâyetlerde gedikliler ile koltuk dükkânları arasındaki sorunlar dile getirilmekteydi. Zira *Devlet-i Aliyye ve ecnebilerden pek çok kimse eskiden beri "koltuk" diye tabir olunan dükkân, mağaza ya da zahireci dükkânlarında kıyye ve kadeh ile müskirat satışı yapmaktaydılar. Ancak zaman zaman baş gösteren usulsüzlük ve düzensizliklere, hükümet tarafından da defalarca uyarıldıkları halde yabancılarla serbest ticaret anlaşmaları nedeniyle çözüm üretilemediği için yerli satıcıların da pek üzerine gidilememiştir. Hem devlete tek akçe bile vergi vermeden istedikleri gibi alışveriş yapmaları, hem de sayılarının günden güne artması, memlekette nizamsızlık ve düzensizliğin artmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca müskirat satma yetkisini ellerinde bulduran gedikli meykedeleri de duruma tepki göstererek hem bu durumun kendi kâr ve ticaretlerini zarara soktuğunu hem de yüksek miktara alınıp satılmakta olan gediklerinin de itibarının kalmadığını öne sürerek o dükkânların kapatılmasını ve*

³⁷¹ Düstur, I. Tertip, C.8, s.99-102.

vergilerinin de tamamen ödettirilmesini istemekteydiler. Durum bazı sefaretlerle görüşülüp halledilmeye çalışılmışsa da çözüm üretilememiştir. Devletin çözüm üretmemesi üzerine gedikli esnafı, hem vergilerini ödememeye, hem de on yıldır ödediklerini hazineye geri istemeye başlamışlardı ve bu durum yerli tüccarlara da müsamaha gösterilmek durumunda kalınmasını beraberinde getirmişti. Üç bin beş yüzü aşkın koltuk dükkânının varlığı ve günden güne sayılarının artıyor olması asayişsizliğin artmasına sebebiyet vermeye kalmamış, hem hazinenin gelirini düşürmüş, hem de gediklilerin itibarını azaltmıştı. Durumun Tanzimat Meclisinde görüşülmesi, bu prensipler üzerinde bir nizamname hazırlanarak kurallarının belirlenmesi, gedikli ve gediksiz tüm satıcılardan vergi alınması gerektiği ifade edilmişti. Böylece hem gediklilerin hakları korunabilir, hem de koltuk dükkânları konusundaki sıkıntılar giderilebilirdi. Şayet böyle bir yol izlenirse koltuk meyhanelerinin zaten kapanacağı, kapanmayanların ise devlete vergi vereceği için zararının kalmayacağı, aynı zamanda gediklilerinin itibarının da korunmuş olacağı belirtilmekteydi³⁷².

Bunun üzerine 1277(1861) Nizamnamesi layihası hazırlanıp Sadaret'e gönderilmişti. Layihaya göre, yerin senelik kirası ne ise yüzde on beşine denk miktarı için ruhsatiye vergisi alınması ve kişiye ruhsat tezkeresi verilmesi uygun bulunmuştu. Bu oran diğer ürünlere göre yüksek bir orandı. Bundaki en önemli etken koltuk dükkânlarının açılmasını engellemeye yönelik bir çözüm üretilmesinde etkili olabileceğinin düşünülmesi idi. Fakat meykedeci esnafı vaktiyle gediklerini zaten yüksek miktara aldıkları için kendilerine haksızlık olacağı gibi ellerindeki gediklerin bir kıymetinin kalmayacağını öne sürmekteydiler. Bunun dışında Galata ve Beyoğlu gibi işlek olmayan Cibali, Fener, Yenikapı, Kumkapı, Edirnekapı, Boğaziçi taraflarındaki gediklilerin de bu orandan büyük zarar göreceği düşünülerek yüz bin kıyyeden çok gedik miktarları olanlardan, kiraya oranla alınacak yüzde on beş oranındaki ruhsatiye bedelinin yarısının alınması istenmişti. Ayrıca Galata ve Beyoğlu'nda altmış punççu dükkânı vardı ve bunlar her sene Sultan III. Ahmed vakfına iki yüz ellişer guruş vermekteydiler. Bu nedenle bunlar da gedikliler gibi yüzde on beş oranının yarısı kadar vermelilerdi. Uygulama böyle olduğu takdirde hem eskisi gibi kıymeti kalmayan gedikli dükkânlarının şeref ve

³⁷² BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/R.9 Mart 1277/M.21 Mart 1861)(Nizamnameler içerisinde kullanılan ifadelerde Rumi takvim esas alındığı için nizamnameler bölümünde tarihlerin Hicri ve Miladi karşılıklarının yanı sıra Rumi karşılıkları da verilmiştir.)

kıymeti arttırılmış hem de vergilerinin tamamını verebilmeleri sağlanmış olurdu. Gedikli olup vakfa vergi veren punççu dükkânlarının ödedikleri miktar, alınacak vergiden düşülecekti. Mecliste görüşülüp uygun bulunduktan sonra *evvelü'l emirde sefaretlerle görüşülerek karar alındıktan sonra* gerekli yerlere gönderilmesi sağlanacaktı³⁷³.

İçkiden alınan vergiler, maliyenin en önemi gelir kaynaklarından biri olduğu için Bâb-ı Âli, esnafın zarar görmesini ve gelirlerin azalmasını istememekteydi. Usulsüzlük ve düzensizliğe sebebiyet verdiğini bilmesine ve görmesine rağmen durumu istediği şekilde kontrol altında tutamamaktaydı. Serbest ticaret antlaşmaları ile yabancıları arkalarına almış olan koltuk dükkânlarının rekabetine karşı gedikli esnafını koruyarak itibarlarını muhafaza etmelerini sağlamaya çalışmaktaydı. Yukarıda belirtildiği üzere bundaki bir diğer etken de vakıf gelirlerinin azalmasının istenmemesiydi. Ayrıca dükkânların İstanbul'daki dağılımına da dikkat edilmekteydi. Tüketici kitlesinin nispeten yüksek olduğu ve gelir alternatifleri daha fazla olan Galata ve Beyoğlu gibi mahallerde kazanç yüksekti. Yıllık kazançları yüksek olmayan mahallerin de mağdur olmamaları için onlardan da verginin yarısının alınmasına karar verilmişti.

“Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ve Boğaziçi Taraflarında Kadeh ve Kıyye İle Müskirat Satanların ve Satılan Mahallerin Hakkında Nizamnamedir” başlığı ile hazırlanan nizamname metni şöyle idi:

- *Birinci Madde: Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ve Boğaziçi taraflarında, nerde olursa olsun, kıyye ve kadehle müskirat fûruht edecek (satacak) olanlar, canib-i hükümetten ruhsat tezkeresi almak zorundadır. Ruhsat tezkeresi almaksızın hiç kimse az ya da çok hiçbir yerde kıyye ve kadeh ile müskirat fûruht edemeyecektir.*
- *İkinci Madde: Cami ve tekkelere iki yüz arşından yakın olan mahallerde, karakolhanelerin bitişiği ve karşılarında, sırf İslam mahallelerinde, umur-u zabita ve usul-ü memleketçe mahzur görülen mevkilerde müskirat mahalli küşadına ruhsat verilmeyecektir.*
- *Üçüncü Madde: Müskirat bey' ve fûruht olunan yerler bellidir. Ashabı kim olursa olsun zabita memurları, isim ve işleyişleri bulunduğu alana muhalif*

³⁷³ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/R.9 Mart 1277/M.21 Mart 1861)

olan hareketleri men' etmek, şüphelendikleri durumları araştırmak, soruşturmak ve bu amaçla her vakit ve saatte derunlarına girmeye ve erbab-ı töhmetten olanları tutup canib-i hükümete götürmeye memur ve muktedirler. Bu babda o mahallin sahipleri de bu memurlara yardım edip kolaylık sağlamak mecburiyetindedirler. Eğer memurların işlerini zorlaştırmaya kalkışlarsa nizamden muayyen olan ceza ile mücazat olunacaklardır. Şayet kişiler memurların davranışları dolayısıyla şikâyette bulunurlarsa, durum hükümet tarafından soruşturulacak, suçlu bulunan memurlar hakkında gereken yapılacaktır.

- **Dördüncü Madde:** Müskirat satılan yerlerden hane tarzında beytütet olunması (gece kalma), salih bazı odası bulunanlarda sahibi ve hademesinden gayri kimsenin gece kalıp yatması caiz olmayacaktır.

- **Beşinci Madde:** Punçcu dükkânı ve kahveci şeklinde olan mahallerden başka ale'l-umum müskirat satılan yerlerin akşamdan sonra kapanması iktiza edeceğinden hal ve mevsim ve mahalle göre Zaptiye Nezareti tarafından tayin ve ilan olunacak vakitlerde kapanacaktır.

- **Altıncı Madde:** Müskirat satılan yerlerin sahipleri bu yerlerde kimsenin ihtifa (gizlenme) edememelerine, adab-ı umumiyenin hilafı olarak müşterileri tarafından bir hal ve hareket vukua gelmemesine kendileri dikkat edip, men'ine muktedir olamadıkları halde zabıta memurlarına haber vermeye mecburdur.

- **Yedinci Madde:** Müskirat satılan mahallerde kumar vesaire lu'biyyât (oyun, eğlence) memnu' olup Daire-i Belediye dâhilinde Meclis-i Belediye'den, hariçte olan mahallerde zabıta memurundan ruhsat-ı mahsusa olmaksızın çalgı ve emsali şeyler dahi memnu'dur.

- **Sekizinci Madde:** Gerek yerli ve gerek ecnebi bir kimse müskirat yeri açmak istediğinde bulunacağı mahal ve mülk sahibi kim olduğunu tasrih ile bir arzuhal yapıp Zabıta Müşirliği makamına onaylatacaktır. Eğer o mahal Daire-i Belediye dâhilinde ise Meclis-i Belediye'den; eğer açılacak dükkân veya mağaza, nizamının müsait olduğu yerde ise Zecriye Emaneti canibinden resm-i ruhsatıyenin istihsaliyle tezkeresinin itası için canib-i zaptiyeden yahut Daire-i Belediye tarafından ilmühâber verilerek Zecriye Emaneti'ne gönderilecektir. Ve bunun için Bâb-ı Zaptiye'de ve Meclis-i Daire'de başkaca

bir defter tutulacaktır. Fakat ecnebi olanların evvelü'l emirde tabi oldukları devletin sefareti kaçırlaryası tarafından bu hususta ruhsatı havi bir ilmühaber dahi götürmedikçe istid'aları kabul olunmayacaktır.

• *Dokuzuncu Madde: Zabitanın bilgisi dâhilinde birisi Zecriye Emaneti'ne geldiğinde, önce zirde on birinci bentte beyan olunan hususat icra olunduktan sonra hemen resm-i ruhsatiyenin istihsaliyle tezkeresi ita olunacak ve bu tezkerede açılacak dükkân ve mağazanın mahalli ve alınan resm-i ruhsatiyenin miktarı dahi tasrih kılınacaktır.*

• *Onuncu Madde: Kıyye ve kadehle az çok müskirat satılan mahallerden canib-i mirî için senevi bir kez ruhsatiye vergisi alınacaktır. Bu resm-i ruhsatiye, müskirat fûruht olunan mahallerin senevi değeri olan kiralardan onda bir buçuğuna müsavi olacaktır. Fakat mine'l kadim inhisar nizamı üzere gedikli olan meykedeler ol gedikleri başta muaccele vererek mübayaa etmiş olduklarından o misüllü gedikli olan meykedelerin aher sanat ve ticarete tahvil olunmayıp elyevm derunlarında müskirat fûruht olunanlarından bu nizam mucibince alınması icab eden resm-i ruhsatiyenin gedik muaccelelisi faizi karşılığı olmak üzere nısfı kendilerine terk olunarak yalnız nısfı alınacaktır. Ve gedikli olan punçcu dükkânları gedikleri için canib-i vakfa senevi ikişer yüz ellişer gurusu vermekte olduklarından bunu kemakân taraf-ı vakfa eda etmek üzere o misüllü gedikli punçcu dükkânlarının kiralaları nispetiyle alınacak resm-i ruhsatiyeden ol miktarı tenzil olunarak küsuru ahz olunacaktır.*

• *Onbirinci Madde: Alınacak resm kira nispetiyle tahsis olunur ve miktar-ı kiranın tayininde dahi mu'cir ile müste'cirin kontratolarına itibar edilir. Binaenaleyh müskirat dükkân ve mağazası açmak murad edenlerin küşad edecekleri dükkân ve mağaza kâin olduğu mahallin önceki maddelerde yazılı esaslara uygunluğu zaptiye veyahut Daire-i Belediye Meclisi tarafından ba'del-tahkik icar ve isticar kontratosu tanzim ettirilip Rüsumat-ı Müctemia Emaneti'ne gönderilerek oradan dahi lazım gelen 'harcı ba'del-tahsil görülmüş ve ruhsat verilmiştir' diye zir-i kontratoya şerh verilip temhir olunur. Derununda müskirat satılacak dükkân ve mağazayı sahibi kiraya vermeyip de bu ticareti kendi edecek olduğu halde ol dükkân veyahut mağazanın kirasının değeri ve mahzuru olup olmadığı kezalik Zaptiye Nezareti veya Daire-i Belediye Meclis-i canibinden tahkik olunarak bir*

ilmühaber tanzim ile emanet-i mumüleyhaya irsal kılınır ve taraf-ı emanetten dahi işbu ilmühaberın arkasına, görölüp ruhsat ita olunduğı tahrir ve temhir olunarak harcı istifa olunur.

• *Onikinci Madde: Resm-i ruhsatiye, müskirat mahallini açacak ve işletecek her kim ise sahib-i mülk olsun ve gerek müste'cir bulunsun doğrudan doğruya kendisinden alınacaktır. Ve eğer müste'cir ise usulü üzere sahib-i mülk ile yapılacak kontratoları Bâb-ı Zaptiye'de ve Daire-i Belediye dâhilinde olan mahaller için Meclis-i Belediye'de tanzim olunacaktır. Ve işbu müskirat mahalleri hakkında yapılacak kontratonun yedi seneden ziyade müddeti olmayacaktır.*

• *Onüçüncü Madde: Resm-i ruhsatiyenin bir seneliğinin nısfı sene-i ibtidası olan martta ahz olunup ruhsat tezkeresi verilecek ve nısf-ı diğeri dahi eylül ibtidasında alınacaktır. Binaenaleyh ita olunacak ruhsat tezkerelerinde taleb-i ruhsat olan kimsenin ismi, memleketi, mahall-i ikameti, hangi devlet tebaasından olduğı, işleteceğı dükkânın mevki, müste'cir ile asıl sahibinin ismi, bir senelik kirasının miktarı, bu nispetle vereceğı resm-i ruhsatiyenin kıymeti ve nısfı peşinen ahz olunduğı keyfiyetleri tasrih olunarak Zecriye Emaneti mührüyle temhir olunarak ve eylül taksiti alındığı vakit dahi o tezkerenin zirine başka şerh yazılarak kezalik mühr-ü mezkûr ile mühürlenecektir. Verilecek ruhsat tezkeresinin dahi hükmü yalnız bir sene için olacak ve sene hitamında sene-i cedide için resm-i ruhsatiye itasıyla müceddeden isnad alınacaktır. Sene içinde bir kimse müskirat mahalli açacak olduğı halde vereceğı resm-i ruhsatiyenin senenin o gününden nihayetine kadar olan müddete göre alınacaktır. Ve sene-i ibtidasında resmin nısfını vererek tezkere ahz eden kimselerden eylül hululünde nısf-ı diğeri tahsil olunacaktır. Bundan imtina' edenler olur ise derhal dükkânları kapattırılacaktır.*

• *Ondördüncü Madde: Müskirat mahalli açmış olan bir kimse sene içinde kendiliğinden olarak ticaretini terk eder veyahut nizamata muhalif harekâtı zuhur ile mağaza ve dükkânı kapattırılır ise vermiş olduğı resm-i ruhsatiyenin istirdadına (geri isteme) istihkakı olmayacaktır. Ve bir kimse müskirat satmak üzere açmış olduğı bir mahalden aher bir mahale nakl-i ticaret edecek olur ise mukaddem vermiş olduğı resm-i ruhsatiyeyi mahsub etmeye istihkakı olmayıp başkaca ruhsat tezkeresi almaya mecbur olacaktır.*

• *Onbeşinci Madde:* Sair erzak ve eşya satmak için açılmış olan mağaza ve dükkân vesairede az çok kadeh ve kıyye ile müskirat dahi satmak üzere sahipleri tarafından ruhsat talep olunduğu halde ikinci maddede muharrer tahrir-i tagayyürata (değişim) tatbiken mahal ve mevkiye nizamden mahzur olmadığı surette ruhsat tezkeresi itası caiz olacak ve o halde resm-i ruhsatiye bütün dükkânın tayin olunan icare-i seneviyesi üzerine ve işbu nizamda tatbiken alınacaktır.

• *Onaltıncı Madde:* Ruhsat tezkeresi almaksızın müceddeden müskirat mahalli açan veyahut başka eşya satmak üzere açılmış olan mahalde bilâ tezkere öyle kadeh ve kıyye ile müskirat satmaya kalkışan kimselerin o dükkân ve mağazaları Zaptiye Nezareti tarafından ve Daire-i Belediye dâhilinde ise Meclis-i Belediye tarafından kapatılır ve temhir olunur. Kendisi celb ile işbu nizamname mucibince hakkında lazım gelen muamele icra kılınacaktır.

• *Onyedinci Madde:* Ruhsat tezkeresi almaksızın kadeh ve kıyye ile müskirat satmak üzere dükkân ve mağaza ve sair mahaller açan ve erzak fûruhtuna mahsus dükkânlarda kadeh ve kıyye ile müskirat satan kimselerin açtıkları mahal derhal kapatılmakla beraber kendilerinden üç adet yüzlük mecrediye altınından on mecrediye altını kadar ceza-i nakdi alınacaktır.

• *Onsekizinci Madde:* Zaptiye ve Daire-i Belediye ve zecriye memurları müskirat mahalleri ashabının ruhsat tezkerelerini görmek istedikçe asla muhalefet etmeyip göstermeye mecbur olacaklardır.

• *Ondokuzuncu Madde:* Elhaletül hazihi açılmış olan her nevi müskirat mahalleri dahi bu nizamnameye uymak zorundadırlar.

(Eylül ayı sonrası için)

• *Yirminci Madde:* İşbu nizamnamenin ilanı tarihinden nihayet-i şehri mart duhulüne kadar elhaletü'l hazihi öyle kadeh ve kıyye ile müskirat satmakta olan dükkân ve mağaza ve koltuk ve punçu dükkânı ve şerbethane ve meykede ve sair her nevi' mahallerin sahipleri işbu nizamname mucibince ruhsat tezkerelerini almaya mecbur olacaklarından bu müddetten sonra bilâ özür-ü kavi (kuvvetli özür olmadıkça) tezkeresiz kalan mahaller hakkında mukteza-i nizam icra olunacaktır.

• *Yirmibirinci Madde:* İşbu nizamnamede tafsil ve beyan olunan kaffe-i nizamın düvel-i ecnebiye tebaasından kadeh ve kıyye ile müskirat satanlar

*haklarında dahi bilâ istisna şümullü olacaktır. Fakat bunlardan nizamât-ı mezkûreye mugayir hareket edenlerin muahedat mucibince tercümanları hazır olduğu halde Bâb-ı Zaptiye'de istintak ve muhakemeleri icra olunacaktır*³⁷⁴.

Bâb-ı Âli her ne surette olursa olsun izinsiz, ruhsatsız, kaçak şekilde müskirat satışına müsaade etmek istememekteydi. Devletin önceliği, otoritesinin korunması idi. Bir yandan Tanzimat'ın getirdiği eşitlikçi düşüncenin paralelinde, eskiden beri serbest olan gayrimüslimlerin içki kullanma hak ve özgürlüğünü kısıtlama yoluna gitmemekte diğer yandan İslami devlet kimliğinden de vazgeçmek istememekteydi. Müslüman halkın hassasiyetlerini düşünerek Müslüman mahallelerinde olduğu gibi; cami, tekke gibi dini mekânların yakınlarında içki satış yerlerinin açılmasına yine izin vermemekteydi. Bu kararda Müslüman halkın tepkisini çekmeme, şikâyetlerini azaltma, Müslümanlara yönelik ahlaki veya toplumsal sorunların çıkmasına engelleme düşüncesi etkili olmaktadır. Yine güvenlik gerekçesiyle karakolların bitişiği ve karşılarında da açılmasına izin vermemekteydi. Müskirat satılan dükkân ve mağazaların “içki mekânı” kimliğinde ve işlevinde kullanılmasını istemekte, bu nedenle ev gibi kullanılmasına izin vermemekte ve buralarda gece kalınmasına sınırlama getirmekte idi. Düzensiz, kontrolsüz, başıbozuk, asayişsizliğin, taşkınlıkların olduğu mekânlara dönüşmesini engellemeye çalışmakta, bu nedenle hem açılıp kapanma saatlerini kesinleştirmekte hem de kumar tarzı oyun ya da çalgılı eğlence mekânı olarak kullanılmasını özel izne tabi tutmaktaydı. Bununla birlikte, müskirat satışını sadece meykedelerle sınırlı tutmayıp, ruhsat tezkerelerini almaları ve vergilerini ödemeleri halinde eşya veya erzak satmak için açılmış mağaza veya dükkânlarda da satışına izin vermemekteydi. Böylece ekonomik nedenlerle esnetilen durum resmi yollarla meşrulaştırılmış olmaktadır.

Nizamnamede içerik bakımından büyük oranda ruhsatiye vergisi ve tezkerelerin alımı, alım usulü, ödeme iş ve işlemleri ile tezkeresiz ve ruhsatsız çalışma durumunda karşılaşılabilecek cezaî durumlara dair tafsilatlı bilgi yer almaktaydı. Vergi oranının değiştirilip “yıllık kira değerinin onda bir buçuğuna” düşürülmesinde, vergilerin eksiksiz şekilde tüm kesimlerden toplanmasını sağlamak hedeflenmişti. Gediklilerin mağdur olmaması adına hem gediklilerden

³⁷⁴ BOA, İ.MMS, Nr.22/942. (H. 9 N 1277/R.9 Mart 1277/M.21 Mart 1861)

hem de vakfa gedik karşılığı vergi verenlerden yarısı oranında alınmasını istemeleri de aynı temelde düşünülmelidir. Bu dönemdeki yabancı devletlerin baskısı nizamname hazırlanmasında da görülmekteydi ki ecnebi tüccarların işyeri ruhsatı almaları için sefaretlerinden izin almaları ön şart olarak istenmişti.

Bir diğer husus daha vardı ki o da denetleme mekânizması idi. Mekânlara *şüphe durumunda her vakit ve saatte girmeye hakkı olan zaptiye memurları*, genel adaba aykırı bir halin olup olmadığı, gizli işlerin yürütülüp yürütülmediği, ruhsatsız ve/veya tezkeresiz satış yapılıp yapılmadığının denetimiyle görevliydi. Diğer dikkat çekici husus da nizamnamenin başlığında müskirat satan ve satılan mahallere yönelik olduğu belirtilmiş olsa da, işyerlerinin belirtilen hususlardaki denetiminin dışında, üretimin kalitesi, genel sağlık kuralları açısından uygunluğu, kullanılan malzemelerin kalitesi, işyerlerinin temizliği, çalışanların aldığı maaşlar, temizlik ve düzeni, kılık kıyafeti, çalışma saatleri gibi konularda denetime dair örneklerle rastlanmamasıydı. Nizamnamenin tamamı bir bütün olarak dikkate alındığında vurgu yapılan ve üzerinde durulan temel konunun vergilendirme üzerine ağırlık kazandığı görülmekteydi.

2.7.2. 1278 (1861) Nizamnamesi

Devlet 1277(1861) Nizamnamesi ile müskirat satanlar ve satış yerleri ile ilgili düzenleme yapmıştı. 1278(1861) Nizamnamesi belirtilen etkenlerin yanı sıra üretim maddeleri ve bunların hammaddelerinden çeşitli adlarla alınmakta olan vergilerin düzenlenmesini kapsamaktaydı³⁷⁵. 1278’de hazırlanan nizamname ile verginin “resm-i mirî” adıyla tek kalem olarak (yüzde on oranında) alınması istenmişti. Ayrıca üretim esnasında ve müteakiben alınacak vergilerin ne surette olacağı ayrıntılı bir şekilde ilan edilerek karışıklıklara meydan verilmemesi

³⁷⁵ Son yüzyıla kadar ondalık ve salarlık olarak alınan vergilere 17. yüzyıldan sonra “zecriye” adıyla yeni bir vergi daha eklenmiş, halkın şikâyetlerinin artması üzerine daha sonra kaldırılmıştı. III. Selim döneminde İrad-ı Cedit hazinesinin gelirleri amaçlı olarak yeniden alınmaya başlandı. Tanzimat’ın ilanından sonra konu ile alakalı olarak ilk defa 19 Zi’lhicce 1275 (M.20 Temmuz 1859) tarihinde nizamname yayımlandı. 1275(1859) Nizamnamesi ile “Memalik-i Mahruse-i Şahane’de imal olunan hamr ve arak ve şampanya gibi envai müskirattan (zecriyye, reftiye, idhaliye gibi çeşitli adlarla alınan tüm vergiler kaldırılıp) memuru marifetiyle yüzde yirmi “rûsum-ı müctemi’a” alınacak, bundan başka vergi alınmayacaktı. Dışarıdan Osmanlı memleketine getirilecek müskiratın gümrük resmi gümrükçüler tarafından alınıp rûsum-u müctemia memurları marifetiyle gerekli tarife alınacaktı. Düstur, 1.Tertip, C.2, s.564; Sayın, 1999, .643.

istenmekteydi. Devletin amacı, müskirat tüketimini yasaklamak ya da sınırlandırmak değil, ihtiyaç fazlası olan üretimden alınan vergilerin eksiksiz toplanabilmesini sağlamaktı.

Yayımlanan “Müskirat Amilinden Alınmakta Olan Yüzde Yirmi Rüşum-ı Müctemia İlga Olunarak Onun Yerine Yüzde On Resm-i Mirî Alınacağından Sureti Tahsiline Dair Nizamname” ile daha ziyade üretim ve üretim süreçlerini düzenlemeye yönelik kurallar belirlenmişti:

- *Birinci Bend: Dersaadet ve sair Memalik-i Mahruse-i Şahane’de imal olunan hamr ve arak ve sair müskiratın amilinden yüzde on resm-i mirî alınacaktır.*
- *İkinci Bend: Mevsimi hulûlünde yani bağbozumundan sonra, hamr imaliyle me’luf olan ahali, dükkân, mağaza ve hanelerinin, memuru ve mahalle veyahut karye muhtar ve ihtiyarları marifetiyle muayene ve mevcut bulunan hamr tahmin ve istimare olunup (değer biçilip) ne miktar hamr yapılmış ise sahiplerine zimmet kayıt olunacaktır. Bunun için özel bir defter tutulup herkesin başka başka esamisi, zirlerine hamrın miktarı yazılıp isimleri altına imza veya temhir ettirilecektir.*
- *Üçüncü Bend: Bağbozumundan sonra cibreden çekilen arak imal olunduktan sonra aynıyle hamr gibi miktarı deftere kaydolunacak veyahut arak yapılmak üzere alıkonulmuş olan cibreden tahmin ile arakın miktarı deftere yazılarak, belirtildiği gibi sahiplerine zimmet kayıt olunacaktır.*
- *Dördüncü Bend: Dâhil-i kazada bulunan hamr ve arakların cins ve miktarı sebt-ü defter olunduktan sonra re’s-i kazada muhtaran ve erbab-ı vukuftan bazı muteberan meclise celb ile hamr ve arakın rayiç belde üzere fi’leri takdir olunarak bir kıt’a mazbata tanzim olunur. Re’s-i livaya gönderildikten sonra oradan da tetkik ve tasdik kılınıp herkese defterde zimmet kayıt olunmuş olan hamrın ve arakın miktarına göre fiyatından yüzde on hesabıyla alınacak resm-i mirî ne kadar olur ise defterde ismi altına tahrir olunacaktır.*
- *Beşinci Bend: Hanelerde imal olunan hamrın kifaf-ı nefis için iki yüz kıyyesi ayrılıp bu miktardan ve daha aşağısından resm-i mirî alınmayacağından hamrın miktarı deftere kaydedilir. Ancak kifafı nefis için terk olunan bu iki yüz kıyyeden bir miktarını amili furuhat etmek istediği halde furuhat olunan miktarın resm-i mirîsi alınacaktır.*

- *Altuncu Bend:* Hamr ve arakın deftere kaydedilen resmi mirîsi memuru marifetiyle ceste ceste şubat sonuna kadar kâmilten tahsil olunmak üzere herkesin resm-i mirîden dolayı zimmetlerini beyanen ellerine birer pusula verilecektir.
- *Yedinci Bend:* Belirtilen şekilde hazırlanan defter iki nüsha olarak tanzim olunup biri memurunda, diğeri kaza meclisinde bulunacaktır. Hamr ve arak imal olunan her karye ve kasabanın esamisini, yapılan hamr ve arakın miktar, fiyat ve resm-i mirîsinin yekününü beyan eden ziri, mazbatalı bir kıt'a hülasa defteri yapılarak re's-i livaya gönderilecektir.
- *Sekizinci Bend:* Re's-i eyalet ve liva olan kazalarda dahi kaide-i meşruhaya tevfikana hareket olunacak ve mülhak kazalar ile bizzat idare olunan kazalarda yapılan hamr ve arakın miktarı, fiyatı ve resm-i mirîlerinin yekünü başka başka gösterilerek ziri mazbatalı bir kıt'a hülasa defteri tanzim ile maliye hazîne-i celilesine irsal kılınacaktır.
- *Dokuzuncu Bend:* Resm-i mirî tahsil olundukça defterdeki esamisi tahtına ve ashabı yedlerindeki pusulalara memuru tarafından işaret olunacaktır.
- *Onuncu Bend:* Bir kere resm-i mirîsi verilen müskirattan fi'maba'd resm-i mirî talep edilemeyeceğinden resm-i mirîsi verilmiş olan müskirat, sene-i atıye defterine geçmemek için yeni mahsul idrakıyla yeni sene istimaresinden (değer biçme) bir mah mukaddem, evvelki senenin mevcut olan müskiratı bir kere daha muayene olunarak ne miktar ise ayrıca zabt ve kayıt kılınıp şubat sonuna kadar resm-i mirîleri kâmilten istifa ve tezkereleri iade olunacak ve sene-i cedide istimaresinde geçen senenin müskiratı müstesna tutulacaktır.
- *On Birinci Bend:* Fabrikalarda kuru üzüm, incir, rom vesairenden imal olunan araktan her şeyden önce eczası, vezn-i kantar olarak kıyyesi ve beher kıyyeden ne miktar arak imal olunacağı tebeyyün ettirildikten sonra berminvali meşruh rayiç-i belde üzere kayıt olunacak fiyata göre yüzde on resm-i mirî alınacaktır.
- *On İkinci Bend:* Arpa suyundan dahi belirtilen usulle yüzde on resm-i mirî alınacaktır. Fakat bunların telefâtı ziyade olduğundan bermu'tad (her zamanki gibi) yüzde yirmisi tenzil kılınacaktır.
- *On Üçüncü Bend:* Resm-i mirîsi verilmiş olan müskirattan bir mahalde başka isimle başka bir resim alınmayacaktır. Yalnız bir iskeleden sefineye

hin-i tahmilinde (gemiye yükleme zamanında) gümrük nizamına tevfikân resm-i gümrüğü alınacaktır.

• *On Dördüncü Bend: Bir mahalden başka mahale müskirat nakl etmek isteyenler nakl edecekleri miktarın öncelikle resmi mirîsini ifa ile tezkeresini almaya mecbur olacaktır. Bir mahalden başka mahale tezkeresiz müskirat nakl olur ise resmi mirîsi iki kat olarak alınacaktır.*

(Hatime)

• *Bu kere lağv olunan rüsum-u müctemianın mukaddema tanzim ve neşr olunmuş olan nizamnamesi işbu nizamnamenin ilan tarihinden itibaren meshulü'l hüküm addolunacaktır. (7 S 1278/2 Ağustos 1277/M.14 Ağustos 1861)*

Zeyl:

• *Resm-i mirîsi verilmiş olan müskiratın bir mahalden diğer mahale naklinde hesapça nakliye tezkeresi ita olunacak ve hin-i istimarede ketm (saklama) ve ihfa (gizleme) kılındığı tebeyyün eden müskirattan dahi gümrükten kaçırılan eşyaya tatbiken iki kat resm-i mirî alınacaktır³⁷⁶.*

2.7.3. 1282 (1866) Nizamnamesi

1282 yılında birçok hususun değiştirilmesine gereksinim duyulmuştu. Çünkü 1278 Haziranından itibaren geçerli olmak üzere alınacak olan ve esasları belirlenen “*bey’iyye resmi nizamnamesinde*” duhan, tönbeği, tütün, sigara resminin kira bedelinin yüzde otuzu oranında alınmasına karar verilmişti³⁷⁷. Müskirat resmi ise yüzde on beş olarak alınmakta idi. Duhan resminin daha az olması gerekirken daha fazla olduğu, müskirat resminin de hiç olmazsa yüzde otuza çıkarılmasının uygun, ekonomik açıdan da faydalı olacağı, bu nedenle yeni bir nizamnameye ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti. Hazırlanacak olan yeni nizamname için Rûsumat Emaneti’ne yetki verildiği, Meclis-i Hazain’de görüşüldüğü, esnafın çoğunun yabancı olması dolayısıyla sefaretlerle de görüşülerek karar alındığı ifade edilmekteydi.

“Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ve Boğaziçi Taraflarında ve Güzel Adalarda ve Memalik-i Mahruse-i Şahane’nin Sair Kasaba ve Karyelerinde Kadeh ile Az ve

³⁷⁶ Düstur, 1. Tertip, C.2, s.709-711.

³⁷⁷ BOA, İ.MMS, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/R.17 Mart 1282/M.29 Mart 1866)

Çok Müskirat Furuht Etmekte Olanlardan İşbu İki Yüz Seksen İki Senesi Martı İptidasından İtibaren Alınacak Olan Bey'iyeye Resmine Dair Nizamnamedir ki Ahkam-ı Mündericesinin Gerek Devlet-i Aliyye ve Gerek Düvel-i Ecnebiye Tebaasından Olsun Bilâ-istisna Herkes Hakkında Mer'iyül-icra Olması Mukarrerdir"³⁷⁸ başlığıyla hazırlanan nizamname müsveddesinde 1277 ve 1278 Nizamnameleri temel alınmış, bazı maddelerinde düzenlemeler yapılmış, bazı maddeleri ise değiştirilmişti. Yapılan düzenleme ve değişiklikler şunlardı:

- “Ruhsatiye resmi” kaldırılarak “bey'iyeye resmi”ne dönüştürülmüştü.
- 1277(1861) nizamnamesinin on birinci maddesinde, alınacak vergi oranının belirlenmesinde, mucir ile müste'cir arasındaki kontratoda belirtilen miktarın esas alınacağı belirtilmekteydi. Ancak satıcı dükkân sahibi olduğunda kontratosu olmadığı ve mucir ile müste'cirin anlaşarak kirayı düşük göstermeleri gibi durumlar yaşandığı için bundan böyle kira bedeli bir heyet tarafından belirlenecekti. Bu heyet mahallenin erbâb-ı vukufundan ve esnafın ileri gelenlerinden ikişer kişi ile bey'iyeye tahsildarlarından oluşturulacaktı. Sahip ya da kiracıların isimleri, senetlerinin gedikli ya da gediksiz olduğu, belirlenen senelik kirası bir defter tutularak yazılacak, heyet tarafından imza ve mühürle onaylanacaktı³⁷⁹.
- İçlerinde müskirat satılan yerler, senelik kira değerlerinin yüzde otuzu oranında bey'iyeye resmi ödeyeceklerdi. (1277 Nizamnamesinde onda bir buçuk oranında idi.) Bu miktar dükkânın sahibi veya kiracısından peşin olarak alınacaktı. Daha evvel gedik için peşin ödeme yapmış olanlar yarısı olan yüzde on beş oranında vergi ödeyecekti. Eğer senelik miktar yüz kuruştan aşağı olur ise bunlardan yüz kuruş bey'iyeye resmi alınacaktı.
- Yolcuların dinlenme ve gece konaklamalarına mahsus *hotel* denen misafirhanelerden bey'iyeye resmi alınmayacaktı.

³⁷⁸ BOA, İ.MMS, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/R.17 Mart 1282/M.29 Mart 1866)

³⁷⁹ Bu durum “Bey'iyeye Resmi Nizamnamesinin Birkaç Bendi Üzerine Hariciye Avukatı Mösyö Parnis'in Mutalaatına Havi Bir Kıt'a Layihası”nda da ele alınmıştı. Mösyö Parnis'e göre esnaftan iki kişi ile tahsildarlardan mürekkep olacak heyet, tarafsız hareket edeceği için gerekli teminat da sağlanmış olacaktı. İçinde sahiplerinin bulunduğu dükkânlarda, heyet aracılığıyla miktar belirleneceği için sahibinin beyanına gerek kalmayacaktı. Eğer kiracı ise yine heyet tarafından belirlenen miktar esas alınacağından tarafların anlaşarak kirayı az gösterip hazineyi müşkül durumda bırakmaları söz konusu olamayacaktı. BOA, İ.MMS, Nr.31/1294.(H.12 Za 1282/M.29 Mart 1866)

- Ruhsat tezkeresi almaksızın içlerinde müskirat satışı yapan dükkânlar üç ila on adet yüzlük mecrediye altını ceza-i nakdi ödemekteydiler. Lakin miktarın ne oranda alınacağıyla ilgili açıklık bulunmamaktaydı. Düzenlemeye göre tezkeresiz satış yapanların dükkânları kapatılacak, ayrıca kira bedeli iki bin kuruşa kadar olanlardan beş, daha fazla olanlardan on beş mecrediye altını ceza-i nakdi alınacaktı. Koçanlı, matbu olan ruhsat tezkereleri, tahsildarlara zimmetlenecek, tahsildarların kendi alanları dışındaki yerlerde tezkere vermesi yasaklanacaktı. Eğer tahsildarlar bu tezkerelerin kullanılamaz hale geldiğini iddia ederlerse iyice tahkik edilecek, yanmış veya ıslanmış ise araştırılacak ve ispatı istenecekti. Diğer zayıatlar veya eksiklikler de kabul edilemeyecek, memur hemen görevden alınacak, rüşvet veya hile yapmadığını ispata kadar suçlu sayılacaktı.
- Rüsumat Emanet-i Behiyesi tarafından bey'iyeye vergileri alınarak rüsumat tezkerelerinin verilmesi, tezkere almış olanlar ve olmayanların belirlenmesi için İstanbul için başka, Eyüp'ten Yedikule'ye kadar başka, Beyoğlu ve Galata için başka, Kasımpaşa ile Boğaziçi'nin Rumeli tarafı için başka, Üsküdar, Kadıköy ile Boğaziçi'nin Anadolu tarafı için başka ve Kınalı Adalar için başka olmak üzere gerekli olduğu kadar okur- yazar, tecrübeli tahsildarlar ve hademeler yazılacaktı. Görevliler, ruhsat tezkerelerini her satıcı için ayrı ayrı oluşturulmuş koçanlarına kayıt edecekler, bey'iyeye vergisini peşin alarak rüsumat emanetine doğrudan teslim edeceklerdi.
- İzmir, Selanik, Edirne, Beyrut, Halep gibi büyük beldelerde -İstanbul'da olduğu gibi- birkaç kısma bölünerek tahsildarların görevlendirilmesi yoluna gidilecekti. İzmir, Selanik, Edirne, Bursa, Beyrut, Halep gibi büyük beldelerin dışındaki yerlere ayrıca memur atanmayıp işlemler rüsumat idareleri tarafından yürütülecekti. Yapılacak iş ve işlemler duhan (tütün) müdür ve memuru bulunan şehir, kasaba ve karyelerde kadehle müskirat satılan ne kadar yer var ise duhan memuru; olmayan yerlerde gümrük müdürü ve memuru; onun da olmadığı yerde memlaha (tuz) müdürü veya memuru; hiçbirinin bulunmadığı yerlerde harir (ipek) müdür veya memuru aracılığıyla yürütülecekti. Taşraların aza-yı meclisiyle erbâb-ı vukuftan, muteberan ahalisinden, esnafın ileri gelenlerinden ve idare memurlarından bir heyet oluşturulacak, senelik

kiraları haksızlık ve kayırma olmaksızın belirlenecek, sahip ya da kiracılarının isimleri, senelik miktarı, gedikli olup olmadığı açıkça gösterilecekti. Taşralarda da vergi oranı Dersaadet ile aynı olmakla birlikte senelik miktar elli kuruştan aşağı olur ise (İstanbul'da yüz kuruş) elli kuruş bey'iyeye resminin alınması uygun görülmüştü.

- Cami, tekke, karakolhanelere yüz arşın yakın olan mahallerde ve karşılarında; sırf İslam mahallelerinde, zabıtalının olduğu yerlerde ve memleketçe sakıncalı görünen mevkilerde müskirat mahalli açılmasına izin verilmeyecekti.
- İçki satışının yasak olduğu yerlerde gizlice içki satıldığı bilindiğinde bu yerler derhal kapatılacak, birinci defada beş, ikinci defada on mecdiye altını ceza ödenerek açılmasına ruhsat verilecek, üçüncü defada ise tamamen kapatılacaktı.
- Eğer yabancı tebaadan birisi beyan edilen ruhsat tezkeresini gösteremezse ve nizamname gereği ödemesi gereken üç misli parayı vermekte zorluk çıkarırsa rüsumat memuru, kişinin tabi olduğu konsoloshaneye gidip dükkânında içki bulunduğunu ve kadehle satıldığını ispat için yanında bir memurun görevlendirilmesini isteyecekti. Konsoloshanelerden böyle bir memurun talebi alafranga saat sabah dokuzdan akşam üçe kadar olacaktı.

Nizamname içeriği itibarıyla, ekonomik kaygıların ön planda olduğu anlaşılmaktaydı. Örneğin ruhsatiye vergisi oranının yüzde on beşten yüzde otuza yükseltilmesi bunun göstergesiydi. Gedikliler ve vakfa ödeme yapanlardan yarısı oranında vergi alınmasına devam edilmesi, gedikli esnafının haklarının ve statülerinin korunmaya çalışıldığının göstergesiydi. Aynı zamanda tezkeresiz satış yapan mahallere yönelik ceza da artırılmış ve belirsizlik giderilmişti. Yine ekonomik kaygılar nedeniyledir ki vergi toplanmasında aksaklıklar olmaması için İstanbul farklı vergi bölgelerine ayrılmış, taşralarda da düzenli yürütülmesini sağlamak için tahsildarların görevlendirilmesi istenmişti. Devlet, İslami devlet kimliğini her fırsatta vurgulayarak cami, tekke, karakol gibi mekânların yakınlarına müskirat dükkânı açılmasını yasaklamaya devam etmekle birlikte, şikâyetler ve yabancıların baskılarından kaynaklı olsa gerek ki mesafeyi iki yüz arşından yüz arşın mesafesine indirmekteydi. Ecnebi tüccarın yasalara uymaması halinde bağlı bulunduğu konsolosluklar aracılığıyla işlemlerinin yürütülmesi, konsolos

memurlarına ihtiyaç duyulması halinde hassasiyetle davranılmakta ve yalnızca mesai saatleri içerisinde götürülmesi istenmekteydi.

2.7.4. 1283 (1867) Nizamnamesi

1282 Nizamnamesi 1283 itibarıyla birkaç değişiklikle yeniden düzenlenmişti. Birçok madde aynen geçerli olmakla birlikte değişikliklerin daha çok ekonomik kaygılara yönelik olduğu söylenebilir. *“Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ve Boğaziçi taraflarında ve Güzel Adalarda ve Memalik-i Mahruse-i Şahane'nin sair şehir ve karyelerinde her kimse kadeh ve kıyye ile müskirat fûruht etmek isteyecek olur ise evvelce canib-i hükümetten ruhsat istihsaline mecbur olacaktır* “ ifadesiyle başlayan; *“Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Taşralarda Kadeh ve Kıyye ile Müskirat Fûruht Edenlerden İşbu Bin İki Yüz Seksen Üç Senesi Teşrin-i Evvel ve Rumi On İkinci Gününden İtibaren Alınacak Resm-i Bey'iyeye Dair Olup Ahkam-ı Mûndericesi Gerek Devlet-i Aliyye Gerek Düvel-i Ecnebiye Tebaası Hakkında Bilâ-İstisna Mer'ıyyülicra Olunacak Nizamnamedir”*³⁸⁰ şeklinde devam eden nizamname ile yapılan birkaç değişiklik şöyle idi:

- *Cami, tekke, medrese ve türbelere yüz arşından yakın olan mahallerde, karakolhanelerin yanı başında ve karşılarında, sırf İslam mahallerinde, umur-u zabita ve adet-i beldece mahzur görünen mevkilerde müskirat dükkân ve mağazalarının küşadına ruhsat verilmeyecekti. Eşya-yı saire olmayıp da yalnız müskirat satılan mahallerin -fakat birkaçı olmak üzere- cevanib-i erbaası (dört bir yanı) duvarla muhat olacaktı.*
- *Yerli kimse müskirat mahalli açmak isterse Dersaadet'te ise Bâb-ı Vâlâ-yı Zaptiye veyahut Altıncı Belediye Dairesi Meclisi tarafından, taşralarda ise hükümet-i mahalliye; ecnebiden olanlar ise konsoloshaneleri vasıtasıyla başvuruda bulunacaklardı.*
- *Kadeh ve kıyye ile müskirat satılan dükkân ve mağazalardan kiralari nispetinde canib-i mirî için senevi yüzde yirmi beş bey'iyeye resmi alınacak ve gedikli olan meykedelerde bey'iyeye resmi yarısı oranında*

³⁸⁰ Düstur, 1. Tertip, C.2, s.712-725. (15 Ağustos sene 1283) (H.22 Rebiyyülahir 1284/M.27 Ağustos 1867)

alınacaktı. Canib-i vakfa vergi veren punçcu dükkânlarıyla benzer dükkân ve mağaza sahipleri vakfa vergilerini ödeyip Zecriye Nezareti'ne ibraz ettikten sonra alınmış olan bey'iyeye resmi tenzil edilerek kendilerine iade olunacaktı.

- İçlerinde müskirat içilmeyip hanelerine gönderilmek üzere toptan veyahut kıyye ile müskirat satılan mağaza ve dükkânlardan bey'iyeye resmi alınmayacaktı.
- Bey'iyeye resminin temin ve takdiri Zecriye Nezareti tarafından yürütülecekti. Kira oranının belirlenmesinde mağaza ya da dükkân sahibi ile müste'cir arasındaki kira kontratosunda yazılı kira miktarları esas kabul edilecekti.
- Hotel ve lostaryalar (küçük lokanta) ile lokantalar bu nizamnamece alınacak bey'iyeye resminden muaf tutulacak ise de bunlardan müskirat fûruhtuna mahsus bir veyahut daha fazla odası bulunanlar ile taamdan (yemekten) başka vakitte müskirat satanlar aşağıda belirtildiği üzere müstesna tutulacaktı. Evvela; müskirat fûruhtuna mahsus bir veyahut daha fazla odası olan hoteller, lostaryalar ve lokantalar oluşturulacak heyetler marifetiyle bu odalar üzerine tayin olunacak icare-i seneviyeye nispetle icab eden bey'iyeye resmini alacaklardı. Saniyen; taam vakitlerinin haricinde olarak içlerinde müskirat satılan hotellerle lostaryalar ve lokantalar da aşağıda beyan olunan sınıf-ı saliseye tevfikân senelik kiralarının mecmuana nispetle resmi mezkûru iddia eyleyeceklerdi. Müskiratla beraber içlerinde sair erzak ve eşya dahi fûruht olunan dükkân ve mağazalar bey'iyeye resminin istihsali için üç sınıf üzere itibar olunup; birincisi erzak ve eşya-i saireden noksan müskirat satılan, ikincisi eşya ve erzak-ı saire miktarına müsavi müskirat satılan ve üçüncüsü erzak ve eşya-i saireden ziyade müskirat satılan dükkân ve mağazalardı. Birinci sınıfa dâhil olanlardan resm-i mezkûrun sülüsü, ikinci kısımda olanlardan nısfı, üçüncü sınıftan olanlardan tamamı alınacaktı. Belirtilen sınıflar üçüncü maddede zikr olunan heyet marifetiyle tayin ve temyiz olunacaktı.

- *İnbikten çekilmek veyahut kaynatmakla imal olunan arak ve arpa suyu fabrikaları işbu mamulat-ı vakıalarını fabrika haricinde bulunan yerlere nakletmek üzere gerek toptan ve gerek kıyye ile satarlar ise bey'iyeye resminin itasından muaf tutulup fakat bunları fabrika içinde şirb ve istimal (içme ve kullanma) ettirmek üzere kadeh ile satmak isteyenler icare-i seneviyesine nispetle icar eden resmini tamamen vermek üzere fabrika içinde buna mahsus ayrıca mahalleri bulunmak lazım gelecek ve öyle ayrıca mahsus mahalleri bulunmadığı halde bütün fabrikanın kirasına nispetle iktiza eden resmin rub'unu ödeyeceklerdi. İçlerinde sarf ve istihsal (harcama ve üretme) olunmak üzere azıcık müskirat imal eden dükkân ve mağazalardan icare-i seneviyelerinin mecmuasına nispetle lazım gelen bey'iyeye resmi tamamen alınacaktı.*
- *Bey'iyeye tezkeresini almaksızın müskirat mahali açan veyahut başka eşya satmak üzere açılmış bulunan mahalde kadeh ve kıyye ile müskirat satmaya kalkışan kimselerin o dükkân ve mağazaları Dersaadet'te ise icabına göre Bâb-ı Vâlâ-yı Zaptiye ile Altıncı Daire-i Belediye Meclisi tarafından, taşralarda ise hükümet-i mahalliye canibinden sed ve temhir olunup kendileri ihzar ile (hazırlayarak) bu nizamname mucibince hakkında lazım gelen muamele icra kılınacak ve böyle tezkeresiz müskirat satanlar tebaayı ecnebiyeden olur ise bunların dükkân ve mağazalarının sed ve temhir maddesi mensup oldukları konsoloshanenin bağlantısı marifetiyle ve iki nüsha olarak tanzim ve konsoloshane memuruyla hükümet memuru tarafından imza ve temhir olunacak mazbata üzerine icra olunacaktı.*
- *Bu babda konsoloshanelerden memur talebi için gündüzün alafranga saat dokuzdan saat üçe kadar vakit tayin olunmuş olduğundan hükümet tarafından olvechle vakt-i muayyeni içinde konsoloshaneye müracaat olunup da konsoloshaneye lazım gelen memurun tayininde her ne sebebe mebni olur ise olsun avk (mani olma) ve tehir gösterilir veyahut memurun itası diriğ olunur (esirgemek) veyahut tayin kılınan memur mazbatayı imzalamaktan*

imtina edecek olur ise durum mazbatada tasrihiyle zikr olunan dükkân ve mağaza idaresinin mesuliyeti tahtında olmak üzere kapatılacaktı.

- *Bu maddenin ahkâmına mugayir harekette bulunanlardan lazım gelen resm-i mezkûrun ahzından başka resmin bir misli, bu hareketin tekrarına mütecasir olunur ise üç misli ceza-yı nakdi alınacaktı. Ondan sonra dükkân veyahut mağazalarının bu nizamnamenin birinci ve ikinci maddelerinin ahkâmına mugayir olmadığı surette tekraren küşadına ruhsat verilecekti.*
- *Panayır yerlerinde ve sair açık mahallerde müskirat satmak üzere canib-i hükümetten ruhsat tahsil etmiş olan kimseler her bir defasında idare-i canibine müracaatla başka başka bey'ye tezkeresini almaya mecbur bulunacak ve işbu tezkereleri istihsal edebilmek için panayırın sürdüğü müddetçe Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de yevmiye onar ve taşralarda beşer guruş resim te'diye edeceklerdi. Bu tezkereler herhangi panayır için verilmiş ise yalnız o panayır için makbul tutulup diğer panayırda işe yaramayacaktı. Bu maddenin hilafına hareket edenlerden tezkereyi almak için vermeleri lazım gelen meblağın üç misli olmak üzere ceza-yı nakdi ahz olunacaktı.*
- *Gerek şehir, kasaba, karyelerde ve gerek sair her nerelerde olur ise olsun gezgincilik suretiyle müskirat fûruht etmek katiiyen memnu' olduğundan buna kimse cesaret etmeyecekti.*

Devletin, içki konusunda defalarca nizamname yayınlayarak hem vergi hem de işyerlerine ilişkin esaslar üzerinde değişikliklere gittiği görülmektedir. Çünkü değişen şartlar ve ihtiyaçlar nizamnamelerin yenilenmesini ve/veya düzenlenmesini gerektirmektedir. Devlet, uzun yıllardan beri süregelen geleneksel yapısında Tanzimat ruhuna uygun şekilde değişiklikler yapmakta, bu yapıyı kanun ve nizam dairesinde yürütmeye çalışmaktaydı. Diğer yandan geleneksel kimlik yine korunmaya çalışılmış, cami, tekke ve karakol yakınları olan dükkân açma yasağını genişletmiş, medrese ve türbe yakınlarında da uygulanması nizamnameye eklenmişti. Sadece mekân olarak genişletilmekle kalmamakta, açılacak dükkânların dört bir yanının duvarla çevrili olması şartı getirilmekteydi. Devlet,

şikâyetlerin önünde duramamış olmalıdır ki belirtilen mekânlara uzaklık mesafesi yine yüz arşın olarak devam ettirilmişti (1277 Nizamnamesinde iki yüz arşındı). Yasak alanlarının genişletilerek duvarlarla örülmesi Müslüman halkın, mesafenin daraltılması gayrimüslim halkın şikâyetlerini engellemeye yönelik olarak uygulanmış olmalıdır.

Devlet, daha önceden uygulanması hedeflenen yüzde otuz oranındaki bey'îye resmi oranının yüzde yirmi beşe düşürülmesini istemekteydi. Kırım Savaşı esnasında alınmaya başlayan dış borçların ödenmek istenmesi, ekonomik sıkıntılar yaşanması, oranın yüksekliği dolayısıyla vergilerin toplanmasında yaşanan sıkıntılar bu düşüşte etkili olmuş olmalıdır. Ancak gedikli esnafı ve vakfa vergi ödeyenler yine korunmaya devam edilmişti. Bu bey'îye resmi yalnızca kıyye ve kadehle satılan mekânlarda geçerli olup, toptan satılan mahaller için geçerli olmayacaktı.

Nizamnamede, bazı konularda eskiye dönüş görülmekteydi. 1282 (1866) Nizamnamesinde uygulanması kararlaştırılan "bey'îyye resminin bir heyet tarafından belirlenmesi" usulünden vazgeçilerek 1277 (1861) Nizamnamesindeki "mucir ile müste'cir arasında kontratoda belirlenen miktarın esas alınması" uygulanmasına geri dönmüştü.

Yeni nizamnamede lokantalardan bey'îye resmi alınmasına dair düzenlemeler de yer almaktaydı. Buna göre; eğer bir veya daha fazla müskirat kullanımına ayrılmış odası var ise ve yemek saatlerinin dışında müskirat satılan bir mekân ise bu durumda heyet ve tahsildarlar aracılığıyla senelik kira oranı belirlenip gereken bey'îyye resmi alınacaktı. Yemek vakitleri haricinde de içki içilen bir hotel/lokanta ise vergi miktarı şöyle belirlenecektir: Eşya ve erzaktan az içki satılıyor ise üçte biri; eşya ve erzağa denk içki satılıyor ise yarısı; eşya ve erzaktan fazla içki satılıyor ise tamamı alınacaktı. Bu aynı zamanda Tanzimat sonrası yaygınlaşan Avrupa tarzı yeme-içme anlayışının Osmanlı toplumunda yaygınlaştığının göstergesiydi. Klasik dönemde içki kullanımı meyhanelerde gerçekleşiyorken, lokanta, lostarya gibi yeni mekânlarda yemeğin yanı sıra içki alınabileceğini göstermekteydi.

Bey'îyye tezkeresi almaksızın müskirat mahalli açan veya kıyye ve kadeh ile satan ecnebilerin dükkânlarının kapatılması, mensup oldukları konsoloshaneleriyle bağlantı kurularak konsoloshane memuru ve hükümet memuru tarafından imza altına alınarak yapılacaktı. Konsoloshaneden memur talebi

hususunda, müracaatın saat alafranga dokuz ile üç arasında yapılması istenmekte; memur engel olmaya, geciktirmeye, ertelemeye çalışır veya imzalamak istemezse mağazanın kapatılacağı ifade edilmişti. Tezkeresiz satış yapanlarla ilgili ceza da değişmiş, ilk seferde verginin kendisinin alınmasının yanı sıra bir misli, tekrarı durumunda üç misli ceza-i nakdi ödemek suretiyle yeniden açılmasına izin verilebileceği belirtilmekteydi.

Bir diğer yenilik de panayır yerleri gibi açık alanlarda müskirat satılmasına yönelikti. Bir panayır süresince müskirat satış ruhsatı almış kimseler, bey'iyeye tezkeresi de ödeyeceklerdi³⁸¹. Tezkere için panayır süresi boyunca yevmiye Dersaadet ve Bilad-ı Selâse'de ise onar, taşralarda ise beşer guruş olarak belirlenmişti. Bir panayır için ödenmiş miktar diğer panayır için geçerli olamayacaktı. Devlet, ekonomik olarak ihtiyaç duyduğu süreçte, bir yandan açılmış mekânlara duvarlarla çevrili olması gibi sıkı kurallar getirirken diğer yandan panayırlarda satışına da izin vererek "içki mekânı" kavramının dışına çıkmakta idi. Ayrıca, gezgincilik suretiyle mekândan bağımsız, açık alanlarda sigara, tütün, enfiye gibi dinen kesin şekilde yasaklanmamış ürünlere ruhsat vererek tezkere ile izin vermesine rağmen, seyyar içki satıcılarına müsaade etmemekteydi.

2.7.5. 1298 (1881) Nizamnamesi

7 S 1278 (1861) tarihli "*Müskirat Âmilinden Alınmakta Olan Yüzde Yirmi Rüsûm-ı Mûctemia İlga Olunarak Onun Yerine Yüzde On Resm-i Mirî Alınacağından Suret-i Tahsiline Dair Nizamname*" hükümlerinde değişikliklere gidilmişti. Hükümete yazılan yazıda, memalik-i ecnebiyede imal olunup memalik-i Osmaniye'ye ithal olunan rakılardan³⁸² yalnız yüzde sekiz resm-i gümrük alındığı halde, dâhil-i memalikte arak imal olunmak üzere diyar-ı ecnebiyeden getirtilen ispirotodan yüzde sekiz gümrüğe ek olarak, arak imalinde kullanılan beher kıyye ispirotodan altmışar para yani yüzde yirmi nispetinde resm-i mirî alındığı ifade

³⁸¹ 1282 senesinde, dükkân ya da mağazada olmaksızın panayır, pazar yeri, seyir yeri gibi açık alanlarda duhan, tönbeği, enfiye, ağız tütünü ve sigara satanlara yönelik kurallar ile alınacak bey'iyeye resmine dair esaslar, nizamname ile düzenlenmiş idi. **BOA, İMMS**, Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/R.17 Mart 1282/M.29 Mart 1866)

³⁸² Osmanlı meyhanelerinde daha çok şarap içilirken, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yerini rakıya bırakmıştır. Yakın zamana kadar, rakı "erişkin erkek içkisi" olarak kabul edilmiştir. *Zat*, 2010, s.107, 112.

edilmekteydi. Altmış para resm-i mirînin otuz iki paraya düşürülmesi, vergisi alınan üründen arak imali sonrası başka vergi alınmaması, ispiroto yapılmayıp doğrudan rakı yapılacaksa otuz iki para resm alınması, hamrın fiyatının sabitlenmesi, verginin ne surette alınacağını açıklıkla belirtilmesi istenmekteydi. Ayrıca müskirat resminin Rûsum-ı Sitte İdaresi'ne aktarılması hasebiyle değişikliklerin, diğer devletlerin de maliyelerine etki edeceği için itirazlara sebebiyet vereceği, bu nedenle hesap cetvellerinin idare müdürü Mösyö Lang ve muavini Kemal Bey Efendi tarafından görüşüldüğü ifade edilmekteydi. Memalik-i Osmaniyede elli paradan otuz iki guruşa kadar muhtelif fiyatlarda rakıların yapıldığı, çoğunun aşağı fiyat rakılarından olduğu; eğer on altı para rûsum alınırsa bunun yüzde yirmi beş ile otuz aralığına tekabül edeceği -ki bu da düşük fiyatta üretim yapanlar için çok yüksek bir orandır- bu durumun yalnızca yüzde sekiz gümrük vermekte olan yabancı rakılar ile rekabet şansını kaybettireceği belirtilmekteydi. Bu durum rakı imal edenlerin artık üretime devam edememesine, birçok fabrikanın kapanmasına neden olacaktı. Eskiden olduğu gibi yüzde on resm-i mirî alınmasının devletin menfaatine olacağı, yabancıların itirazlarını da azaltacağı belirtilmekteydi. Sunulan layiha üzerine nizamname kaleme alınarak 7 S 1278 (1861) tarihli nizamname fesholunup “*Müskirat Resm-i Mirîsi Hakkında Nizamname*” yayınlanmıştı³⁸³. Yeni nizamname ile 1278 (1861) Nizamnamesi'nin aslı korunup -resm-i mirînin yine yüzde on olarak alınması sabit bırakılmış³⁸⁴- ispiroto ithaliyle ilgili madde ilave edilmişti. İlave edilen madde şöyleydi: “*Memalik-i ecnebiyeden arak imali için getirilen ispirotoların ithali sırasında gümrük resminden başka bir okkası iki okka arak itibarıyla beher okka ispirotodan peşin olarak otuz iki para resm-i mirî alınır. Fakat ispiertonun ithali sırasında vergisini peşin vermek istemeyenler olursa, bunların ispirotoları zabitanın göstereceği bir yer ya da mağazaya koyularak - anahtarının biri idarede diğeri sahibinde kalacak şekilde- imalatından sonra ihraç olunacak ispiertonun beher okkasından altmışar para resmi mirî alınacaktır. Memalik-i ecnebiyeden gelip vergisi peşin olarak alınan ispirotoların günlük ihtiyaçtan fazlası zabitanın göstereceği yerlerde saklanır*”³⁸⁵.

³⁸³ Nizamnamenin tam metni için bkz. Düstur, I. Tertip, Zeyl 2, s. 52- 55.

³⁸⁴ 1278 Nizamnamesi sonrasında 7 Ağustos sene 1294 tarihinde umumi telgrafla tebliğ olunan karar mucibince şarab ve araktan alınan resme yüzde beş zammolunarak resm-i mirîleri yüzde on beş iblağ edilmişti. Sayın, 1999, s.645.

³⁸⁵ BOA, İDUİT, Nr.89/57. (H.29 N 1298/R.13 Ağustos 1297/M.25 Ağustos 1881)

2.7.6. 1301 (1886) Nizamnamesi

1298 (1881) Nizamnamesine göre alınan vergiler memalik-i ecnebiyede üretilen ispirotoları kapsamaktaydı. Mezkûr nizamnamenin Memâlik-i Şâhâne'de ispiro imaline başlanmadığı zamanda tanzim edildiği, Selanik'te açılmış Alatinî kumpanyası gibi bazı fabrikalarda artık ispiro imal edilmekte olduğu belirtilerek, Düyûn-ı Umumiye İdare Meclisi tarafından nizamnameye zeyl yazılması ve dâhilde imal edilen ispirotolardan da resm-i mirî alınmasının gerekliliği ifade edilmekteydi. Bunun üzerine “*Müskirat Nizamnamesine Zeyl Olunmak Üzere Kaleme Alınan Fıkra-i Nizamiye ve Layihasında*” Memâlik-i Şâhâne'de imal olunacak ispirotoların dahi ecnebi ispirotoları gibi bir kıyyesinden iki kıyye arak itibarıyla resm-i mirî alınmasına, resmi alınan ispirotodan arak yapıldıktan sonra başka vergi alınmamasına karar verilmişti³⁸⁶. Böylece hukuki metinlerde Osmanlı içerisinde içki yapımında kullanılan ispirotunun fabrikalarda üretilmeye başlandığı açıkça ifade edilmekteydi. Ayrıca Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin kurulup müskirat gelirlerinin de idareye aktarılması ile İdare artık nizamnamelere de müdâhil olarak zeyl yazılmasını istemekteydi.

2.7.7. 1304 (1888) Nizamnamesi

1304(1888)'te “*Memalik-i Ecnebiyeye İhrac Olunacak Şarapların Resm-i Mirîsi İle Gümrük Resmi Hakkında Nizamname*” yayınlanmıştı. (17 Zilkade 1305-14 Temmuz 1304-26 Temmuz 1888) Düyûn-ı Umumiye'nin etkisi olsa gerek ki devlet, şarap ihracını teşvik ediyor, bu amaçla ödenen verginin yarısını siliyor, ödenecek yüzde bir gümrük resmini de kaldırıyordu. Nizamnameye göre:

- *Madde 1: Memalik i ecnebiyeye iki yüz kıyyeden az olmamak üzere şarap ihrac edecek olan her şahıs, ihraç edeceği şarabın resm-i mirîsinin ifa olduğunu -aşağıda beyan olunan surete uygun şekilde ispat ettiği halde zikrolunan resmin nısfı idare tarafından reddolunacaktır.*
- *Madde 2: Şarabın bahren nakli halinde vapura yükleneceği iskelede; berren ihracı halinde hudutta bulunan Düyûn-ı Umumiye İdarelerinden, zikrolunan*

³⁸⁶ BOA, İ.MMS, Nr.83/3588. (H.2 C 1303/R.24 Şubat 1301/M.8 Mart 1886)

nısf resm-i mirînin iadesi, şarabın miktarı, kıyyesi, nereden gelip ne vasıta ile nereye gönderileceği, mukaddema ifa olunan resm-i mirînin gösterilmesi, resm-i mezkûr hangi idarede hangi sergi ve makbuz mucibince ifa olunmuş ise o sergi ve makbuzların dahi rapt ile şarabın geçirilmesinden önce arzuhalle talep edecek ve idarenin de şarabı nakledecek vapurun veyahut demiryolunun konşimento³⁸⁷ veya bilyatosunun nüsha-i saniyelerini müstediden talebe hakkı olacaktır.

- *Madde 3: Mısır, Bulgaristan ve Rumeli-i Şarki'ye irsal olunacak şarapların dahi nısf resm-i mirîsi usul-ü muharrereye tevfikân reddolunacaktır.*
- *Madde 4: Şarabın memalik-i ecnebiyeye veyahut Mısır, Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkıye göndereceğini beyan ederek nısf resmi istirdat eden şahıs zikrolunan şarabı esbab-ı mücbire olmaksızın ve Düyûn-ı Umumiye memuruna haber vermeksizin Memalik-i Devlet-i Aliyye'nin sair bir tarafına ithal edecek olursa mezkûr şaraplar zabt ve müsadere olunacaktır.*
- *Madde 5: Memalik-i ecnebiyeye ihraç olunan şaraplardan elyevm tarifesi mucibince alınmakta bulunan yüzde bir gümrük resmi ilga olunmuştur.*

Aynı gün yayınlanan “Müskirat Resm-i Mirîsi Nizamnamesinin 4 ve 5. Maddelerine Müzeyyel Fıkarat-ı Nizamiye” ile:

“1304 (1888) senesi mahsulat zamanından itibaren tecrübe makamında olmak ve 305, 306, 307 ve 308 senelerinde dahi muteber bulunmak üzere müskirat fiyatı beş sene için berveci-ati takdir ve tayin olunacaktır. Her kazada Düyûn-ı Umumiye memuru hazır olduğu halde meclis-i idare-i kazaca son beş senede tayin olunmuş olan fiyatın hadd-i vasatı hesap alınarak 304 (1888) senesi için o fiyat vaz ve takdir olunacaktır. Bulunacak hadd-i vasatta küsurat bulunup da yarım paradan noksan olduğu halde tay edilecek ve yarım paradan ziyade olur ise bir paraya ikmal olunacaktır.”³⁸⁸ Fiyat, daha önceden raic belde üzere belirleniyorken devlet bu konuda müdahaleye gerek duyarak son beş senenin ortalamasını içeren net fiyat belirleme yoluna gitmişti.

Kısa bir süre sonra “Müskirat Nizamnamesine Zeyl” ile imbik³⁸⁹ vasıtasıyla rakı yapımına dair esaslar düzenlenmişti. Buna göre:

³⁸⁷ Konşimento: Bir gemiye teslim edilen yükün alındı belgesi, taşıma senedi.

³⁸⁸ Düstur, I. Tertip, C.6, s.120-121.

³⁸⁹ İmbik: Damıtmaya yarayan araç, damıtıcı.

- *Birinci Madde: Bitlis, Erzurum, Beyrut, Trabzon, Halep, Bağdat, Ankara, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Diyarbekir, Konya, Sivas vilayetleri ile İzmit mutasarrıflığında imbik vasıtasıyla arak üretmek isteyenler, imbik adedini mahalli Düyûn-ı Umumiye İdaresine haber vermeye mecburdurlar.*
- *İkinci Madde: İdareye haber verilen imbikler resmî mühürle mühürlenirler.*
- *Üçüncü Madde: Mühürlenmiş imbikler ile arak üretmek isteyenler idareye haber vererek memurlar aracılığıyla mühürlerini fek ettireceklerdir.*
- *Dördüncü Madde: Arak taktîr olunduktan sonra (damıtıldıktan sonra) amirinin talebi üzerine imbikler tekrar mühürlenecektir.*
- *Beşinci Madde: Birinci ve ikinci maddelerin gereğini yapmak istemeyenler kullanmadıkları zamanda imbiklerini idareye teslim edebileceklerdir.*
- *Altıncı Madde: İmbik satanlardan başka her kim İdare'ye haber vermeden mühürleri feshedilmiş imbiklerden kullanır ise imbikler ellerinden alınır ve beher imbik için birinci defada dört, ikinci defada sekiz, üçüncü defada on, tekrarı halinde her defası için onar adet Osmanlı altını ceza-i nakdi öderler. Ayrıca bu imbiklerle arak üretimi ve satışı yapıldığı idarenin iddiası üzerine ispat olunursa belirlenen miktar üzerinden iki kat vergi alınacaktır³⁹⁰. Müskirata dair tüm vergi gelirleri Muharrem Kararnamesi ile Düyûn-ı Umumiye İdaresi'ne aktarıldığı için tüm işlemlerden idare sorumlu olmuştur.*

2.7.8. 1320 (1904) Düzenlemesi

1320 (1904)'de 1298 Nizamnamesinin dördüncü maddesi değiştirilmişti. Yüzde on olan resm-i mirî yüzde on beşe yükseltilmişti. Bağbozumu mevsiminde kaza ve livalarda Belediye Meclisi heyetlerinin, Düyûn-ı Umumiye memurunun ve müskirat sahiplerinden iki kişinin katılımlarıyla rayiç-i beldeye göre fiyat belirlenmesi yapılacak, mazbataları düzenlenecekti. Kaza fiyatı, liva idare meclisinde; merkez liva fiyatı vilayet idare meclisinde görülüp mazbatalar tasdik olunacaktı.

Aynı gün “*Memâlik-i Şâhâne'de İmal Olunan Biralardan Alınacak Resm-i Mirînin Suret-i Tahsili Hakkında Talimat*” da yürürlüğe girmişti. Buna göre:

³⁹⁰ BOA, İ.MMS, Nr.100/4235. (H.8 Z 305/R.5 Ağustos 304/M.17 Ağustos 1888)

• *Madde 1: Memâlik-i Şâhâne'de imal olunan biraların resmi, fabrikalardan ihraç olunacak miktar üzerinden alınacaktır. Bu nedenle gerek mahallinde sarf olunsun; gerek Memalik-i Mahrusa'nın diğer mahallerine, gerek diyar-ı ecnebiyeye ihraç olunsun biralar fıçı ya da şişelere konulacaktır. Fıçı ve şişeler memur tarafından sayımı yapıp miktarı yazılacak, şişe ağızlarına ve fıçı tapalarına birer bandrol yapıştırılacaktır.*

• *Madde 2: Sevkiyat yapılacağı zaman memur, bandrollü şişe ve fıçuların adedini, toplam miktarını koçanlı bir tezkereye kaydedecek, kendisi imza edecek ve sonra alınacak resme esas olunacak koçana da sahibi imza atacaktır. Resm-i mirî her hafta sonunda hazırlanıp alınacaktır.*

• *Madde 3: Nakil ve sevk edilecek bira fıçılarının üstüne içindeki miktarı gösterir rakamlar, kızgın bir aletle işaretlenecek ve bu işlem kendi memurları tarafından yapılmadığı takdirde, Düyûn-ı Umumiye İdaresi o fıçıları muayene ile yetkilidir.*

• *Madde 4: Fabrikalardan çıkarken bandrol ilsak edilmiş (yapışmış) şişe ve fıçılarda ise kaçak addolunacak ve müskirat nizamnamesinin on yedinci maddesine göre muamele olunacaktır.*

• *Madde 5: Gerek gündüz gerek gece, idareye haber vermeksizin bira imali memnu' olduğundan, her bir kazanın hazırlanmadan yirmi dört saat önce memuruna haber verilecektir. Malumat varakasında kazanın yakılacağı ve ham biranın alât-ı müberrideden(soğutucu) geçirileceği saatler ile üretilecek biranın miktarı beyan olunacaktır.*

• *Madde 6: Her kazanın üreteceği bira soğutulduktan sonra ihtimara (mayalanma) mahsus olan mahzenine sevk olunmadan evvel, bera-i teftiş ham biraların kesafeti (bulanık, şeffaf olmama durumu) tayin edildikten sonra mezkûr mahzende mevcut dolu veyahut boş fıçuların adedini muayene etmeye mecbur bulunacaktır. Her fıçıya bir sıra numarası verilecektir. Amilleri de biranın tahammür (mayalanma) etmesine mahsus kapların tamamının miktarı ve numarasını yazılı olarak bildirmekle mükellef olacaktır. İdare de her istediği vakitte bu fıçuları kontrol etmek yetkisine sahiptir.*

• *Madde 7: Bira hıfzına veya mayalanmasına mahsus fıçuların koyulduğu mahzenlerden gayri mahallerde amili tarafından bira için hiçbir nevi kap bulundurulmayacaktır.*

• *Madde 8: Gerek ham biraların ve gerek biraların aktıtılacağı borular, tulumbalar, oluklar ve alat-ı rafia (kaldırma)nın geçit mahalleri tamamıyla görülebilecek surette tertip olunacak ve görünmeyen boruların yerleri değiştirilerek görünecek bir yere konulacak ve bira imaline mahsus mahallerin tamamını Düyûn-ı Umumiye memurunun muayene hakkı olacaktır. Ham biralar ile biraları mahzenlerden ve şişelerin doldurulduğu mağazadan gayri bir mahalle sevkedebilecek borular vaz'ı katiyyen memnudur.*

• *Madde 9: İşbu talimat mevki-i icra vazolunmazdan akdem her birahänenin mahzeninde mevcut olup resmi istifa kılınmış biraların miktarı idarece kaydedildikten başka mevcut bulunacak bira miktarlarını gösterir nüsha zabıt varakaları tanzim olunacak ve bunun bir nüshası hitam-ı sarfiyata kadar ibra senedi makamında âmilinin yedinde hıfzolunacaktır.*

• *Madde 10: Bâlâdaki mevadda gösterilen muamelatın tamamı ifasına nezaret etmek üzere Düyûn-ı Umumiye İdaresi kâfi miktarda memurlar tayin edecektir. Muhalif harekât müskirat resm-i mirî nizamnamesinin on yedinci maddesinde muharrer mücazata tabidir³⁹¹.*

³⁹¹ Düstur, I. Tertip, C.8, s.99-102. (H. 6 N 1322/R.1 Teşrin-i Sani 1320/M.14 Kasım 1904)

III.BÖLÜM

ŞER'İYYE SİCİLLERİ, GAZETELER VE EDEBÎ METİNLERDE İÇKİ

Çalışmanın ana gövdesi olan arşiv belgeleri, devletin resmi diliyle yazılmış bilgi kaynaklarıdır. Kuşkusuz ki arşiv belgeleri birinci elden ve orijinal kayıtlar olduğu için tarih araştırmalarında öncelikli, vazgeçilmez kaynak niteliğindedirler. Ancak arşiv belgelerinin standartlaşmış kalıpları, yazım usulleri, halka indirgenmemiş yazım dili ve üslubu vardı. Ayrıca arşiv belgeleri bürokratik nitelik taşıdığı için, devletin istediği/yönlendirdiği doğrultuda, resmi devlet ideolojisine uygun şekilde kaleme alınırlardı. Bu durum konunun tüm yönleriyle izahını ortaya koymakta yetersiz kalmakta ve birçok etkenin göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle -içki gibi- dini, sosyal, hukuki, ekonomik...vb. birçok yönüyle ele alınması gereken konularda bürokrasinin yanı sıra halka indirgenmiş yüzünü görmek, konunun tamamlanmasını sağlayacaktır. Bu cümleden olarak mahkeme kayıtlarında yer alan boyutunu şer'iyye sicillerinden, toplumsal hayata akseden yüzünü gazetelerden, dönemin düşün dünyasına yansımalarını da edebî yönden inceleyerek konunun daha açık, net, gündelik hayatı ilgilendiren boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle belirtilen kaynaklar, arşiv belgelerinin tamamlayıcısı görevini üstlenmişlerdir.

3.1. ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE İÇKİ

Şer'iyye sicilleri kadıların devlet merkeziyle yaptıkları resmi yazışmaları, halkın şikâyet ve dileklerini, mahalli idarelere ait hukuki düzenlemelerin yer aldığı ferman ve hükümleri, en önemlisi de ait olduğu bölgenin sosyal ve iktisadi hayatını yansıtan mahkeme kararlarını içeren kayıtlardır³⁹². Sicillerde dönemin siyasi, idari, askerî, iktisadi, sosyal, hukuki hayatıyla ilgili bilgiler yer alır. Bu yönüyle siciller,

³⁹² Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, C. I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s.12.

belli bir coğrafi alanda yaşayan insanların günlük hayatlarına dair birçok ayrıntıyı ortaya çıkararak arşiv belgeleriyle bütünlük oluştururlar.

Şer'iyeye sicil kayıtlarında kamu düzeni ve ahlakını bozduğu gerekçesiyle duhan (tütün) ve şarap içmenin, meyhane ve kahvehane işletmenin yasaklandığı, aksine hareket edenlerin mahkemede yargılandıkları ile ilgili çok sayıda örnek bulunmaktaydı³⁹³. Yasakların uygulanmasının daha çok Müslüman mahallelerinde, Müslümanların geçtiği büyük yollarda, cami ve mescit çevrelerinde olduğu görülmekteydi. Bunda şüphesiz ki kullanım ve işletmenin bu alanlarda Osmanlı hukuk sitemince engellenmiş olması etkili olmuştu.

İçki içme suçu had kapsamına girmekle birlikte sicil kayıtlarında, hem had, hem ta'zîr cezalarının uygulandığı görülmekteydi. Cezaların miktarı ve uygulanma ölçütü; dönemin padişahı, devletin sosyal ve ekonomik durumu, toplumsal bozukluklar ve isyanlara paralel olarak değişmişti. Ceza verilmesinde, bazen sarhoşluk hali etken iken, bazen sadece içki kokusunun şahitlerle ispatı yeterli görülmüştü. Mesela 1514 ve 1523 tarihli İstanbul kadı sicillerinde, içki içen İshak b. Abdullah'a, şarap içen Şirmerd b. Abdullah'a had cezası verildiği belirtilmişti³⁹⁴. 1584'te Emine bt. Abdullah'ın şarap içtiği, sarhoş olduğu şahitlerle sabit olduğundan ta'zîr olunduğu görülmüştü³⁹⁵. 1514'te şarap içtiği için İshak b. Abdullah iki Müslüman erkeğin şahitliğiyle sopayla veya kırbaçla dövülmüştü(had urula). Bunun dışında suçlulara nadiren de olsa hapis cezası verilmişti. Şarap içerek sarhoş olan hür kişiye, ayıldıktan sonra seksen değnek ya da kırk akçe para cezası; köle ise bunun yarısı uygulanmaktaydı. Suçun tekrarı durumunda ceza da tekrarlanmaktaydı³⁹⁶.

Kadı sicillerindeki kayıtlardan, içkiyle alakalı olarak cezaların yanı sıra içki üretim ve kullanım izni olan gayrimüslimlere dair bilgilere de ulaşılmaktaydı. 1522 yılına ait Üsküdar kadı sicili kaydında Üsküdar ve çevresindeki Ortodoks

³⁹³ M. Asım Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu ve Çevre", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, 2008, s.155.

³⁹⁴ Mehmet Akif Aydın, *Kadı Sicillerinde İstanbul*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s.103.

³⁹⁵ Aydın, 2010, s.151.

³⁹⁶ 1514-1592 yılları arasında Üsküdar kadı sicillerine yansıyan elli beşten fazla hükme göre şarap içen ya da içmekle suçlananların çoğu köylü ve köle gibi İslam toplumunun sıradan veya alt tabakalarına mensup kişilerdi. Müslüman üst grubun bilinçli olarak şarap içmediği görülmekteydi. Saygın Müslümanların şarap içtiğine dair kayıt bulunmamaktaydı. Erdoğan, 2016, s.375, 378. Durum belki de üst tabakadan kişilerin hukuki kovuşturmadan daha rahat sıyrılabilmeleri ile alakalıydı.

köylerinde şarap imal eden birer şaraphane ve meyhane olduğu belirtilmişti. Kayda göre, Kalamış(Kalemiç), Herekedona, Kadıköy, Çengelköy, İstavroz, Kuzguncuk gibi köylerde birer meyhane bulunduğu, hem şarap imal edenlerin hem de meyhanecilerin Ortodoks olduğu ifade edilmişti³⁹⁷. Yine aynı kadı sicillerinde, on altıncı yüzyılda, Müslümanların şarap içmese dahi meyhaneye gitmesi ve orada gayrimüslimlerle sohbet etmesinin, kadın ve erkeklerin bir araya gelerek şarap içmelerinin hoş karşılanmadığı görülmekteydi. Bir gayrimüslimin başka bir amaç için işlettiği dükkânında kaçak olarak, gizlice şarap satması, böylelikle etrafındaki Müslümanlara zarar vermesi dükkânın tahliye edilmesi için geçerli bir gerekçe kabul edilmişti. Bir gayrimüslimin bir Müslümana alenen şarap götürmesi de onaylanmayan bir davranış olarak nitelendirilmişti³⁹⁸. Aynı sicil kayıtlarında şarap içenlerin daha çok toplumun en alt katmanında bulunan kişilerin olduğu görülmekteydi. Sıradan hür Müslüman erkekler, kul kökenli erkekler, hür Müslüman kadınlar, köle kadınlar ve bunların çocukları şarap içenler arasında bulunmaktaydı. Şarap içtiği tespit edilenlerden hür ve köle kadınlar bilhassa Çingene ve Arap kadınlardı. Ayrıca Üsküdar Kadı Naibliğine getirilen kayıtlarda, Osmanlı tebaası olmayan kişilere de rastlanmaktaydı. Ancak bunlara dayak atıldığı veya para cezasına çarptırıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktaydı³⁹⁹.

Siciller, içkiden kaynaklı toplumsal olaylar ve kişiler arasında ortaya çıkan problemlere de ışık tutmaktaydı. 1527’de *”Davacı Ramazan’ın dükkân önünde otururken sarhoş Yusuf Hasan’ın başına vurarak onu dövdüğü, Hasan’ın inkârı, durumun şahitlerle ispatlandığı”* mahkeme kayıtlarına düşmüştü. 1531’de *”Yağmur ile İvez adlı kişilerin bir desti şarabı kadın ile içmek üzere eve götürdükleri, meyhaneye gidip şarap içtikleri, suçlarını itiraf ettikleri”* kaydedilmişti⁴⁰⁰. 1552 tarihinde *El-Hac Mehmed ve sair kimselerin şehadetiyle Ahmed oğlu Sefer adlı kişinin ağzının içki koktuğunun* beyan edilmesi üzerine mahkemeye başvurulmuş; mahalle halkından bitişik komşularının da “adı geçen kişinin daima içki içtiğini” bildirmeleri ve cezalandırılmasını istemeleri üzerine durum kaydedilmişti⁴⁰¹.

³⁹⁷ Erdoğan, 2016, s.368.

³⁹⁸ Erdoğan, 2016, s.370.

³⁹⁹ Erdoğan, 2016, s.372-373.

⁴⁰⁰ Akgündüz, 1989, s. 95.

⁴⁰¹ Akgündüz, 1989, s. 93.

H. 986(M. 1578) tarihli Edremit kazasına ait şeriye sicilinde, Şekviran köyünden Hüseyin bin Temûrtaş'ın, “*şehre gelip canbaz seyreylediğim günün akşamı Muhammed'in ırgadı Ahmed beni alub gidüb Arab ile birlikte harmana varduk. Harmanda Bekir bin Göklemes ve Narlıköy'den Ali ve karındaşı Hamza beş nefer kimesne şarab içüb gece nisfu'l-leylde kalkduk. ..*”⁴⁰² şeklinde ifadesi yer almıştı. Yine şeriye sicillerinde “*hamr(şarap) sohbeti yapmak*” şeklinde kullanılan ifadeler şarabın/içkinin sadece meyhanelerde değil daha küçük gruplar halindeki arkadaş toplantıları ve eğlencelerinde de kullanıldığını göstermekteydi⁴⁰³.

1577 tarihli örnekte, Edremit'in Hacı İlyas mahallesi cemaatinin bildirdiğine göre, *müezzin Mustafa, mahallede şarap içmekten geri durmuyor ve hatta sarhoş şekilde mescide geliyordu. Üstelik bu durum epeyce bir zamandır devam ettiğinden cemaat müezzinin sarhoşluğunun farkındaydı. En sonunda mescide, ayakta duramayacak şekilde ve ağzında şarap kokusu hissedilir bir halde geldiği için cemaat tarafından şikâyet edilerek müezzinlik görevinden alınmıştı*⁴⁰⁴.

Sicil kayıtları, içki içen kişilerin toplumsal statülerini ortaya koyma bakımından önemli ipuçları vermektedir. “*Müezzin Mustafa*”, “*Edremit subaşısının sarhoşluğu*”, “*Hacı Hamza'nın içkiye düşkünlüğü*” örnekleri, durumun statü gözetmeksizin toplumun her kesimini alakadar ettiğini ortaya koymaktaydı. Bir din adamı, güvenlik görevlisi, sıradan kasabalı veya köylü de şarap içebilirdi. Müslümanların evlerinde de dolu veya boş şarap şişelerinin bulunmuş olması bu durumu ispatlamaktaydı. Hatta Müslümanlar da şarap üretme işini gizlice yapıyor olabilmelerdi⁴⁰⁵.

Şer'iyye sicili kaydına göre; Adana ve Tarsus'ta rakı ve şarap belli bedeller karşılığında maktuan ihale olunmaktaydı. Bu ihaleler deftere kaydedilmekte ve defterdeki kayıtlar da merkezden gelen görevlilerce denetlenmekteydi. İhalelere yabancı tüccarlar da talip olabilmekteydiler. Hatta bu ihaleleri aldıklarına dair örnekler de bol miktarda mevcuttu. “*Düvel-i mütehabbe tüccarı*” adıyla ifade edilen yabancı tüccarlar kendi memleketlerinden naklettikleri rakı, şarap, enfiye ve tütünü, 1838'den sonra serbest ticaret antlaşmaları çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne sokarak rahatlıkla satabilmekteydiler. “*Düvel-i mütehabbe tüccarı kendi diyarları*

⁴⁰² Yılmaz, 2005, s.16.

⁴⁰³ Yılmaz, 2005, s. 24.

⁴⁰⁴ Yılmaz, 2005, s.37-38.

⁴⁰⁵ Yılmaz, 2005, s. 38.

mahsulü olarak nakl idüp kazâbet-i mezbûrinin her bir tarafda ber vech-i serbestisi fûruht eyledikleri Rum ve Anadolu misüllü hamr ve arak ve saçma ve kurşun ve enfiyenin maktuan hususu ahali taraflarından niyaz ve istida' olunduğu beyanıyla..."⁴⁰⁶

Sicillerde Tarsus'ta müskirat imalatı yapan şerbethanelerin de kaydı yer almaktaydı. Gerek yabancı gerekse reayanın müskirat imalatı yapmasına izin verildiği gibi gerekli vergileri ödemek koşuluyla ticaretinin yapılmasına da izin verilmekteydi. 1846 yılı şerbethane mukataası altmış bin üç yüz kuruştı. Ayrıca, imalatın yanı sıra Kıbrıs'tan da müskirat alımının yapıldığı görülmekteydi. Getirilen bu müskiratın her kıyyesinden yirmi para gümrük vergisi talep edilmekteydi⁴⁰⁷. Tarsus'ta gerek yabancıların gerekse reayanın şerbethane imalathanelerine sahip olduğu, imalat yapıldığı gibi üretilen müskiratın ticaretine de gümrük vergisi ve "zecriye rüsumu" denilen vergisini ödemek koşuluyla izin verildiği bilinmekteydi⁴⁰⁸.

1812-1813 yıllarını içeren Tokat Şeriye Sicilinde de kullanılan ev eşyaları arasında arak billuru, kabı, kalayı, kazanı, şişesi, billur arak kabı gibi ev eşyaları geçmekteydi. Ancak bu malzeme kayıtları sadece gayrimüslim terekelerinde görülmekteydi. Yine hamr kullanıldığı kaydı da geçmekteydi⁴⁰⁹. Yine bu sicillerde, meslekler ve iş kolları, dükkânlar belirtilirken kahve dükkânları belirtilmiş ama içki satışı tarzında işyeri adı geçmemişti. Bakkal ve manavlarda satılan ürünler arasında da içki bulunmamaktaydı. Aynı dönemde Sinop'ta üç meyhaneci esnafı kaydı yer almaktaydı⁴¹⁰.

Tanzimat'ın ilanından sonra kadılık kurumun öneminin azalması paralelinde, Şer'iyye Sicillerindeki kayıtlar da azalmıştı. Tanzimat'a kadar tereke, veraset, kullanılan eşyalar, kişilerin mal varlıkları, eşyalar, borçlar, ticari belgeler

⁴⁰⁶ Songül Ulutaş, *Şer'iyye Sicillerine Göre Tarsus'ta Ekonomik Yapı(1839-1856)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2006, s. 142.

⁴⁰⁷ Ulutaş, 2006, s.144.

⁴⁰⁸ Ulutaş, 2006, s.160.

⁴⁰⁹ Murat Hanılçe, *16 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Tokat, 2009, s.70-71.

⁴¹⁰ Selim Özcan, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *OTAM*, S. 30, Güz 2011, s. 158.

gibi birçok alanda veri içeren malzemeler Tanzimat sonrası sadece mahkeme kayıtlarına indirgenmişti⁴¹¹.

3.2. GAZETE VE DERGİLERDE İÇKİ

Gazeteler herhangi bir konuda halkın bilinçlendirilmesi, olayların tahlili, kamuoyu oluşumu gibi birçok yönden değerli birer kaynak niteliği taşımaktadırlar. Tanzimat'ın ilk dönemlerinde basılmaya başlanan gazeteler (Tercüman-ı Ahval, Ceride-i Havadis, Tasvir-i Efkâr vb.) daha çok halkı bilinçlendirme, çıkarılan kanunları ilan etme, okuma oranını artırma, ülke içinde ve dışında meydana gelen haber yazılarını neşretme gibi amaçlara yönelikti. II. Abdülhamit döneminde sansür nedeniyle tarih araştırmalarında gazetelerin yararlı olmadığı görüşü yaygınlaştı ve gündelik olayları yazamayacak kadar ağır sansür altında olmadıkları yönündeki fikirler daha ağır basmaktadır.⁴¹² XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında yaygınlaşan gazeteler, konumuzu da içeren çok sayıda olay örneklemi ile dönemin aydınlatılmasına ışık tutmuşlardır.

Dönemin gazetelerinde içki ile ilgili birçok araştırma yazısı yer almaktaydı. Bu yazılar; içkinin sağlık üzerindeki etkisi, sarhoş insanların niçin içmek istedikleri, düştükleri rezil durumlar, içki içen insanların halet-i ruhiyeleri, bazı içkilerin muhteviyatı, yabancıların içkiye bakış açısı gibi daha çok sosyal, dini, kültürel ve bilimsel yaklaşımla ele alınmıştı.

Arkadaş'ta, “*Şarab ve Rakının İnsana Olan Zarar ve Ziyanı*” başlıklı bir yazı kaleme alınmış; yazıya *şarab ve rakı içmenin dince haram olduğu gibi hekimce dahi insana pek zararlı bir şey olduğu* belirtilerek giriş yapılmıştı. II. Abdülhamid döneminin İslami bakış açısı dönemin basınına da yansımış, alkolün zararlarından önce günah boyutu üzerinde durularak, sakınılma etkeni dini temele dayandırılmak istenmişti. Akabinde içki içerek sarhoş olan insanların hal ve tavırlarına, niçin içmek istediklerine, alkolün verdiği keyfin geçiciliğine, *sarhoşluğun insanı düşürdüğü rezil durumlara değinilmişti*⁴¹³. Son kısımda ise “...*Aklına fikrine*

⁴¹¹ Ulutaş, 2006, s. 17.

⁴¹² Roger A.Deal, *Namus Cinayetleri Sarhoş Kavgaları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet*, (Çev. Zeynep Rona), Kitap Yayınevi, İstanbul, Mart 2017, s.19.

⁴¹³ “Şarab ve rakı içmek dince haram olduğu gibi hekimce dahi insana pek zararlı bir şeydir. Şöyle ki: Şarab ve rakı içildiği zaman iptida insana bir neş'e yani hiçbir şey umurunda olmayacak bir hal

*kuvve-i hafıza ve hâkimesine fenalık gelir. Velhasıl bu misülli serhoşluk pek acınacak olan haldir. Duçar olarak en sonra bu yüzden telef olup mezara giderler...*⁴¹⁴ denilerek sarhoş halin devamının insanı ölüme bile sürükleyebileceği ifade edilmiştir.

*Maarif'te; neş'e kavramıyla sarhoş insanların ruh hali ve yaşantıları benzeştirilmişti. İşrete düşkün kişilerin neş'e dedikleri neş'eli, hayatı şevkle gören, kadehler ve mezeler arasında insanın yüzünü güldüren, içini açan halinin arkasında, hayatı mahveden, ahlâkı yok eden, vücutta tedavisi imkânsız yaralar açan bir hali olduğu; içenlerin bunu fark ettiklerinde artık çok geç kalındığı ifade edilmekteydi. Sarhoş insanların önce yaratıcılarının, sonra peygamberlerinin rızasını kazanmaları gerektiği, daha sonra ise sosyal çevrelerine karşı sorumlu oldukları için onların da gönüllerini kazanmalarının gerekliliği belirtilmişti*⁴¹⁵. *Bu halet-i ruhiye içerisindeki insanlar intihar etmek dâhil olmak üzere hem kendisine zarar vermek istemekte, hem de çevresindekiler için tehlikeli bir durum arz etmektedirler*⁴¹⁶. Yazı, “*Manevi neş'eleri bırakıp da bir kadeh zehirden neş'e aramak hiçbir aklın kârı değildir*” ifadesi ile sonlandırılmıştı⁴¹⁷.

getirir. Bu neş'ede yüz kızarır ve gözlerde bir parlaklık zuhur eder. Vücutta kuvvet görülür. Serhoş, kendi halinden memnun olur. Yani o neş'e yavaş yavaş geçmiştir. Geleceği unutturarak kendi halini düşündürür. Sonra bir cesaret gelir. Ve lakırdıda çabukluk görülür. Yani açılır. Herkesin de serhoş olması ancak bu neş'e içindir. Hâlbuki bu neş'e gayet çabuk geçer. Geçtiği anda bir uyuşukluk gelir. Ve hafif bir uyku galebe ederek ondan sonra kendine gelir. Kendine geldiği gibi o neş'eyi gaib ederek yine evvelki halini bulur. Ve gaib ettiği neş'enin yerine bir kesiklik gelir... İşte herkes şu söylediğimiz neş'eyi arzu ederek onun için içer. Fakat bazıları da içer içer haddini geçer. Sonra serhoşluk alametleri zuhur etmeye başlar. Serhoşluğun böyle haddini geçmesinin alametleri dahi şunlardır: Nabızlar hızlı, çabuk çabuk hareket eder. Sebepsiz gözleri öteye beriye bakar. Söylenilen sözü anlayamaz. Yürümesini şaşırır. Münasebetli münasebetsiz söz söylemeye başlar. Adeta humma hastalığında kendini şaşırılmış bir hasta gibi saçma sapan söyler. Sakin ve edib iken kavgacı ve edepsiz olur. Ayıldıktan sonra vücuduna bir kesiklik gelir. Bu kesiklik on-on beş gün üzerinden gitmez.”, *Arkadaş*(haftada bir neş' olunur mecmua), 3 Za 1293 (M. 20 Kasım 1876).

⁴¹⁴ *Arkadaş*(haftada bir neş' olunur gazete), 3 Za 1293(M.20 Kasım 1876)

⁴¹⁵ “...Serhoş diye nitelendirilen insanlar önce Cenab-ı Hakk'ın rızasını kazanmalı, sonra Peygamber-i Zışan Efendimizi hoşnut eylemeli. Sonrasında hüviyet-i beşeriyesini kaybettiği için yeniden onu kazanma hedefinde olmalı. Çevresindekiler ona mahlukata hakaretin dehşetli nidasıyla “serhoş” dedikleri için o, beşeriyetten çıkmış kabul edilmektedir.” Mehmed Celal, “Neş'e”, *Maarif*, S. 59, s.116.

⁴¹⁶ “...Neş'e, insanda öyle müthiş bir cinnet husule getiriyor ki, bu alete müptela olanlar ne babasını, ne anasını, ne kardeşini, ne cemiyet-i beşeriyeyi, ne kendini düşünüyor. Bu adam ölmek istiyor. Fakat hicabından, nedametinden değil. Müskiratı isti'mal etmediğinden dolayı husule gelen cinnetinden intihar arzusuna düşüyor. Allah aşkına olsun, söyleyiniz. Bu bir neş'e midir? ? Neş'e bir adamı sefahate sevk eder. Bir ruhu her türlü lezaiz hayattan mahrum eyler ise, buna neş'e mi demelidir?” “Bir adam hasta olmuş, diğeri karısını öldürmüş, bir başkası tumarhaneye gitmiş, diğeri de kendisini öldürmüş. Buna sebep... Başka bir şey değil... Neş'e... Bu muhakkaktır. Çünkü bu adam hasta olduğu, karısını, hatta kendisini öldürdüğü vakit, ağzından yahut -teşhis ile- başka bir cihetinden intihar eden rakı kokusu bunu ispat ediyor.”, Mehmed Celal, s.116.

⁴¹⁷ Mehmed Celal, s.117.

Gazetelerde yer alan eğitim amaçlı hikâye örneklerinde, içkinin sağlıklı düşünmeye engel olduğu, huzursuzluk ve çatışmalara sebebiyet verdiği, aile içi şiddeti körüklediği anlatılmaktaydı. Yazıda; *bir adam meyhanede zengin bir gençle tanışır, altı saat kadar oturup içerler. Adam genci eve getirmeye, kızını ona göstermeye hatta onunla evlendirmeye karar verir. Böylece kendisinin balıkçılıktan, eşinin de çamaşırcılıktan kurtulacağını ve rahat edeceklerini düşünmektedir. Lakin karısı bunu duyunca çıldırma derecesine gelip, kızlarının küçük bir çocuk olduğunu, bunun sağlıksız bir karar olacağını söyleyerek karşı çıkar. Bunun üzerine kocası bıçak çıkarıp: “Ya buna tamam diyeceksin ya seni öldürürüm” diyerek onu tehdit eder, kadın da korkusundan çaresiz, durumu kabullenir*⁴¹⁸.

23 Şaban 1303(M. 27 Mayıs 1886) tarihli *Âsâr* gazetesinde ise “*Biranın Terkibi*” başlığı altında biranın tanıtımı yapılmış, muhteviyatı ortaya konmuştu. Yazıya göre bira mayalanma ile oluşan, şerbetçi otuyla birlikte arpa, buğday, mısır buğdayı, çavdar, yulaf, pirinç gibi hububatlardan imal olunan, Avrupa’da ise yalnızca arpadan üretilen bir içkiydi. “*Alelumum iyi imal olunan birada bulunan mevad şunlardır: Su, ispirto, glikoz(üzüm şekeri), dekstrin, madde-i halasuye*⁴¹⁹, *madde-i tahammie*⁴²⁰, *zeyt-i tayyar*⁴²¹, *şerbetçiotunun mevad-ı mirresi, madde-i proteiniye, gliserin, hâmez-ı leben*⁴²², *hâmez-ı hall*⁴²³, *fosforin glis, fosforin mağnezi, fosforin potas, klor potasyum, klor sodyum, silis, serbest olarak haiz karbon*⁴²⁴”. Fransa, Almanya, İngiltere, Avusturya ve Belçika(Lambik) biralarının dünyaca ünlü olduğu, özellikle İngiltere ve Belçika’nın en çok bira üretilen ülkeler olduğu belirtilmişti⁴²⁵.

“*Tan*” gazetesinde Fransa Encümen-i Daniş azası ve büyük tiyatro müdürü Mösyö Jül Klarni’nin neşretmiş olduğu yazı, 8 Safer 1327 tarihli “*Beyanül Hak*” gazetesinde “Zarar-ı Müskirat” başlığıyla yayınlanmıştı. Yazıda, Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi bira açısından bu kadar zengin Avrupa ülkelerinde de toplumsal sorunların en önemli etkenlerinden birinin içki olduğu belirtilmekteydi.

⁴¹⁸ *Latife*, 7 Ra 1292 (M. 13 Nisan 1875), s.16.

⁴¹⁹ Halas: Üzüm ağacına benzer bir ağaç.

⁴²⁰ Koruyucu madde

⁴²¹ Zeytinyağı

⁴²² Ekşi süt

⁴²³ Ekşi susam yağı

⁴²⁴ *Âsâr*, 23 Ş1302(M.27 Mayıs 1886), s.4

⁴²⁵ *Âsâr*, s.2.

Fransız yazar, *semm-i hâil*⁴²⁶ olarak nitelendirdiği *ab(p)sent*⁴²⁷ adlı içkinin bilhassa Fransa’da, zenginliklerin heder olup gitmesine neden olduğu, bu nedenle ailelerin tamamen ortadan kalkmaması ve çocukların korunması için apsentin sınırlandırılması ya da tamamen yasaklanması gerektiğini belirtmişti⁴²⁸. Fransız yazar şöyle devam etmişti: “*Apsentten daha kuvvetli ve tesirli başka bir içki olmasa gerektir. Kullanıcılarından bilindiği kadarıyla tavsiye edilen cüz’i miktar tek başına alınırsa derhal içiciyi ihlal edermiş. Bu nedenle de iki katı oranında su ile alınması lazım gelmekteymiş. Buna rağmen yine de az da olsa alındığında derhal kana karışmaktadır. Fransa’da günlük haberlerdeki bela ve rezaletler hep bu illet yüzünden meydana gelmektedir. Denilebilir ki Fransa’da hiçbir hane yoktur ki oraya apsent girsin ancak bir musibet, bir zarar gelmemiş olsun. Bugün bu şaraba düşkünlük o derecedir ki Paris bu yüzden adeta büyük ızdırıp içindedir. Bütün resmi kurumlar, kaza meclisi bunun meydana getirdiği hasarın her tarafa yayılmasından korkuyorlar. Hatta Meclis-i Mebusan azasından iki zat, 1910 Kanun-ı evvelinden itibaren apsent satışının men’i için meclise resmi takrir sunmuşlardır.*”⁴²⁹ Görüldüğü üzere Fransa’da içki konusu Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi hem ekonomik bakımdan, hem de birey ve toplum sağlığı açısından ele alınmıştı. Bu temelde, Avrupa’da da çeşitli nedenlerle yasaklanmasının gündeme geldiği görülmekteydi. Mösyö Jül Klarni, “*asıl acı, sakınılacak, öncelikli dikkate alınacak olan ikinci kısmı olmakla birlikte, yasaklanmaya başlandığı takdirde birçok ticaret erbabı ve apsentthane zarar etse de onun zararına diğeri tercih edilemeyecektir. Bu hastalığın kurbanının hayatı sona erse bile, hastalık evlatlarına dahi tesir edip gidecektir. Satanlar maişetlerini, kullanıcılar ise hakk-ı hürriyetlerini talep edebilirler ancak istekleri doğru bulunmayacaktır; çünkü “heyet-i ictimaiye üzerine her bir hürriyet-i müzerayı men’ etmek vaciptir”* diyerek toplum hayatının ve sağlığının çok daha önemli olduğunu vurgulamıştı⁴³⁰. “*Fransa’nın ileri gelenlerinden bir kesim dahi büyük ölçüde müptelası olmuşlardır.*”

⁴²⁶ Semm-i hâil: Korku ve dehşet veren zehir

⁴²⁷ Absent(*absinthe*): Çeşitli bitkilerin damıtılarak fermante edilmesiyle elde edilen, alkol oranı yüksek(hacmen %45 ila %75) bir içkidir. Ana bileşenleri alkol, pelin otu ve yeşil anasondur.

⁴²⁸ “..... apsentin tevellüd ettiği mazerat-ı azime yüzünden bir hayli hanmanların, sâ mânların heder olup gitmekte bulunduğunu beyan ederek bunun bilhassa Fransa’da tamim ve intişarından ebna-yı vatanını tahzir etmiş, apsent hanelerin taklil yahut büsbütün ilgası suretiyle vukuu melhuz ve tabii bulunan hasaratın tahfif ve tahdidi ve sâînin lüzum-ı ittihadını dermeyan eylemiştir” *Beyanü’l Hak*, 8 S 1327(M.1 Mart 1909), s.502.

⁴²⁹ *Beyanü’l Hak*, C. 1, S. 22, s.502.

⁴³⁰ *Beyanü’l Hak*, s.503.

*Fransız şair zavallı Alfredi de apsent kurbanlarından biridir. Ümid ederiz ki meclisten men'i hususunda kabul oyu çıkar; azalar, vatanlarına ve kardaşlarına en büyük hizmeti etmiş olurlar*⁴³¹. Mösyö Klarni yazısının devamında her ne kadar bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları olsa da bunun ancak meclisten çıkacak yasak kararıyla sağlanabileceğini, daha önceden de bir meclis-i mebusan azası tarafından meclise bir takrir sunulduğunu, kabul edilmediği için içkihanelerin arttığını, bir memlekette müskirat ne kadar üretilirse suç oranının da o kadar yüksek olduğunu ifade etmişti⁴³².

1910 tarihli “*Hikmet*” gazetesine bir ilan verilmiş, ilanda içki ile mücadele etmek için, ‘Men-i Müskirat Cemiyeti’ adıyla bir cemiyet kurulduğu, cemiyet azalarından Avrupalı meşhur bir doktorun Fevziye Kıraathanesi’nde halka cemiyeti tanıtacağı bilgisi yer almıştı. Darü’lmuallimin konferans salonundaki konferansta doktor, müskiratın bütün cemaati tahrip ettiğini, İslam’ın men’ ve haram eylemesinin *en ulvi hakikat-i ictimaiyenin esası* olduğunu ifade ile başlamıştı. Doktor, içki konusundan örneklendirme yoluyla Garp medeniyetinin bazı hususlarda örnek alınacak bir tarafının olmadığını ifade ederek; “*Garp medeniyeti parlaktır, ancak bu medeniyete karşı nazar-ı dikkatinizi celb ederim. Siz medeniyet-i Şarkîliler bu medeniyeti henüz yeni almaktasınız. Fena taraflarını terk ederek iyi taraflarını alabilirsiniz. Bu suretle çok geçmeden Avrupalılardan daha üstün bir ahval-i ictimaiyeye sahip olabilirsiniz. Avrupalıların kurtulmaya çalıştığı müskiratı siz hiç kabul etmemek suretiyle bu babda mühim bir adım atmış olursunuz. Efendiler! Rakı içmek, şarap içmek medeniyete mazhar olmak değildir; harab olmaktır.*”⁴³³ diyerek içkinin medeniyet göstergesi olmadığını ifade etmişti.

Milli Mücadele sürecinde de içki konusu tüm yönleriyle işlenmeye devam edilmişti. Medresetü’l irşattan İskilipli Atıf Efendi’nin neşrettiği risalede konu ile alakalı olarak, “*müskiratın tarifi ve tarihçesi, tahrir-i hamr ayetleri, haramat-ı hamra dair delail-i şer’iyye, hamrın hakikati, fukahanın ihtilafı, umum müskiratın haramatına dair ehadiyyet-i şerife, müskiratın kabahate ait delil-i aklî, mazar-ı sıhhat olduğuna dair delil-i fenni, haramat-ı müskiratın illet ve hikmeti, müskiratın*

⁴³¹ *Beyanü’l Hak*, s.504.

⁴³² “... bununla birlikte hükema ve ittiba grubu bu konuda vaz’ ve irşadda bulunuyorlarsa da bu babda en müfid ve müessir söz apsentin men’, bey’ ve isti’ mali hakkında meclis-i mebusandan südür edecek birkaç kelimedenden ibarettir.”, *Beyanü’l Hak*, s.503.

⁴³³ Yunus Nadi, “Müskirat Aleyhinde”, “*Hikmet*”, 11 R 328 (M.22 Nisan 1910)

menafi' ve mazarı, vücuda, akla, ahlâka, namusa mazarratı, mazarrat-ı iktisadiyesi, hayat-ı aileye zararı, ictimai zararları, dini zararları, yarar ve zararlarını mukayese, men'-i müskirat ve servet-i milliye, müskirat ve tasfiye-i ahlak, hamr ve sair müskiratın ahkam-ı şer'iyesi, müskiratın bey' ve şirası ve imali, müskirat ve sair mahremat ile tedavi, müskirat ile tedaviye dair Amerika doktorlarının reyleri, afyon, esrar, kokain ve morfinin ahkâmı" hususları kaleme alınmış, bu kadar geniş bir konuyu bir risaleye sığdırmayı başardığı için Atıf Efendi tebrik edilmişti⁴³⁴.

"Mahfil"de işlenen konulardan biri de, Hristiyanlar arasındaki içkiye karşı yaklaşım ve farklılık idi. Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da alkol kullanımı konusunda mücadele veren kesimlerin bulunduğu, bu kesimlerin fikrinde, "Hz. İsa'nın ağzından şarapla ilgili sözlerin ifade edilmesi veya ettirilmesi çirkin bir yaklaşımdır. Şayet Hz. İsa içkiye dair bir imada bulunmuşsa bile bu, ancak içkinin men' ve reddine dair olabilir." Onlara göre, Yuhanna İncilinin ikinci babında yer alan kıssada Kana Köyü'nde gittiği düğünde Hz. İsa'nın mucizesine tanık olunmuş ve Hz. İsa orada "Ben müskirat aleyhtarıyım. Ve her kim halas bulmak isterse benim gibi sade buzlu su içecektir" şeklinde ifade bulunarak, çevresindekileri içki içmekten men' etmiştir⁴³⁵.

Bilhassa XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında günlük veya haftalık gazetelerde yer alan içkiye dair örneklerde en çok rastlanan konu, sarhoş insanların yaşadığı ve sebep olduğu olaylardı. Büyükdere'de ikamet eden balıkçı Yorgi'nin çok fazla içerek alkol komasına girmesi⁴³⁶ Rıza'nın sarhoş halde bindiği sandaldan inmek üzere iken dengesini kaybederek denize düşmesi⁴³⁷ Galata rıhtımında sarhoş birinin, rıhtımla rıhtıma yanaşan vapur arasına düşmesi, denizden çıkarıldıktan sonra bile hala söz söyleyemeyecek halde olması⁴³⁸ Haralambo adındaki Rum'un sarhoş iken Galata Balıkpazarı'nda denize düşmesi⁴³⁹ Çamlıca'da Altunizade

⁴³⁴ "Din-i İslam'da Men-i Müskirat", "Mahfil"(aylık mecmua), Ş1338 (M. Nisan/Mayıs 1920)

⁴³⁵ "Reşid Mazhar, İncil ve İçki Düşmanı Hristiyanlar", "Mahfil"(aylık mecmua), S 1344 (M. Ağustos 1925)

⁴³⁶ İkdam, 13 L 1318 (M.3 Şubat 1901)

⁴³⁷ İkdam, 25 Ca 1318(M.20 Eylül 1900)

⁴³⁸ İkdam,18 N1317(M.26 Ocak 1901)

⁴³⁹ İkdam, 13 B 1318(M. 6 Kasım 1900)

arabacılarından Lefkoşa'lı Hüseyin'in sarhoş halde arabadan düşerek tekerlekler arasında sıkışması⁴⁴⁰ bu cümleden örneklerdi.

Yine aynı dönemde basılan gazetelerin sayılarının artması, hırsızlık, cinayet, sarhoşluk, kalpazanlık, adam kaçırma, tecavüz, zina gibi toplumsal olaylara yönelik haberlerin de bol miktarda yer almasında etkili olmuştu. Her ne kadar bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği kesinlik kazanamasa da⁴⁴¹ sözü geçen olaylarda içkinin/sarhoşluk halinin etkili olup olmadığı hakkında genel yargıya varılmasını sağlayabilmekteydi. İşlenen suçlarda alkollü olma ya da sarhoşluk durumunun olup olmadığı konusuna soruşturmalar sonrasında açıklık getirildiğinde bu hal, gazete sayfalarına doğrudan aktarılmaktaydı. Baloz, kahvehane ve meyhaneler, sarhoş halde olay çıkarılan, akabinde kabadayı/külhanbeyi davranışları sergilenen potansiyel alanlardı. Yazılarda “kestane satın alıp parasını ödememek için tartışma başlatmışlardı”, “yan masadan ters bakış atmıştı”, “sarhoşken kahve parası üzerine çıkan tartışmada” ifadelerinde olduğu gibi, bu kültüre sahip kişiler, sarhoşken sudan sebeplerle kavga çıkarmaktaydılar. Hatta gerekçe gösterilmeksizin keyfi ateş açma, nara atma, kavga çıkarma gibi davranışların sarhoşluktan kaynaklandığını ifade eden yazılar yer almaktaydı⁴⁴².

23 Zilkade 1317 (M. 25 Mart 1900) tarihli “*Sabah*” gazetesinde, “Balat'ta Sarhoş Kavgası Kanlı Bitti” başlıklı yazıda “*Kızıtaşı'nda Mustafa Bey mahallesinde, Sofular caddesinde sakin sabıkalı takımından Kasnakçı Muhyiddin, evvelki gece Balat'ta bir meyhanede kafayı tütsüleyip ikametine gelmek üzere Balat Rum kilisesi arka cihetinden gitmekte iken birkaç meçhul şahıs tarafından kasiğinden ağır surette cerh olunmasıyla bera-yı tedavi hastaneye irsal kılınmıştır*” haberi yer almaktaydı. “*İkdam*” gazetesinde, İzmir'de Çukurçeşme mahallesinde sarhoş haldeki üç kişiyi jandarmanın uyardığı, sarhoşların bu uyarıya aldırmadığı, jandarmanın yakalamak istemesi üzerine sarhoşlardan birinin jandarma çavuşunu bıçakla yaraladığı, kırk beş yaşında ve beş çocuk babası çavuşun bir süre sonra vefat ettiği belirtilmekteydi⁴⁴³. Yine, “*Samatya'da kunduracı Nikola ve tulumbacı Lefter,*

⁴⁴⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 26 Ra 1318(M.24 Temmuz 1900)

⁴⁴¹ Kimi zaman gazetelerde daha önceki günlerde verilmiş bir haberin yanlışlığı ve düzeltilmesine dair bilgilere de yer verilmekteydi. Deal, 2017, s.20.

⁴⁴² Deal, 2017, s.94.

⁴⁴³ “*Perşembe gecesi İzmir'de Çukurçeşme mahallesinde serhoşluk eden üç kişiye oradan geçmekte olan jandarma çavuşu edep dairesinde hareket etmelerini ihtar eder. Serhoşlar buna kulak vermeyip yine kendi bildiklerini yaparlar. Jandarma çavuşu ayyaşını derdest etmek istediği sırada bunlardan Emin isminde biri üzerinde bulunan bıçağı sıyrıp Süleyman çavuşu ağır surette cerh eder. Çavuş*

Evrâm'ın meyhanesinde dîn işret iderek esna-yı rahide (yolculuk esnasında) yekdiğeriyle münazaâ idüb bu sırada merkum Nikola, Lefter'i cerh iderek firar eylemiş ise de polis memurları tarafından derdest idilmiştir"⁴⁴⁴ haberi yer almıştı. Samatya'da Yorgi'nin meyhanesinde çıkan kavga⁴⁴⁵ Emin ile arkadaşı Behçet'in Derviş bin Mehmet ile Balıkpazarı'nda işret ederlerken tutuştukları kavga ve yaralanmalar⁴⁴⁶ bahriyeden kovulmuş Hüseyin Hüsnü'nün sarhoş halde bir elinde kama diğesinde kını bulunacak şekilde önce macuncu Vanlı Mehmet'i burnundan, küfecî Arabgirli Hüseyin'i kulağının arkasından yaralaması ve sonrasında her önüne gelene kamasını sallayarak dehşet saçması üzerine polis ve jandarma tarafından yakalanması⁴⁴⁷ gazete sayfalarına yansıyan örneklerdendi.

Osmanlı toplumsal hayatının bir yansımasını teşkil eden dönemin gazete ve mecmualarında alkollü içki kullanımına yönelik pozitif yaklaşımın olmadığı, kullanımın özendirilmediği, sağlık, ekonomi, toplumsal alan gibi birçok açıdan olumsuz yönlerinin yansıtılmaya çalışıldığı görülmekteydi. Bunda siyasi iktidarın İslami duruşu etkili olduğu gibi meydana gelen toplumsal olayların sonuçlarının toplumu yaralayıcı nitelikte olması da etkilydi. Bununla birlikte gazetelerdeki örneklerde içki içmenin gizliliği, yasaklanma boyutu, yalnızca içki içmenin suç sayılarak kişilerin cezalandırıldığı örneklere rastlanmamaktaydı.

3.3. EDEBÎ METİNLERDE İÇKİ

Edebiyat, meydana gelmiş bir olayın, duygu ve düşüncelerin, sözlü ya da yazılı eserlerle daha sonraki nesillere aktarılmasını sağlar. Bu yönüyle edebiyat, tarihsel süreçteki olay/olguların, insanların ve toplumların siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, düşünsel dünyalarına etkilerinin yansıtılmasında ayna görevi görmüştür.

hastaneye nakl edildikten biraz sonra vefat etmiştir. Serhoşlar bunun üzerine tabanı kaldırıp kaçmağa çalışmışlarsa da takib eden jandarmalardan yakayı kurtaramamışlardır. Vazife uğrunda feda-yı can eden bu zavallı Süleyman Çavuş 45 yaşında ve beş çocuk babası imiş." *İkdam*, 4 Ş1318(M. 27 Kasım 1900)

⁴⁴⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, 10 S 1318(M. 9 Haziran 1900)

⁴⁴⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, (8 Temmuz 1900)

⁴⁴⁶ *Servet*, 20 Ş1318(M.13 Aralık 1900)

⁴⁴⁷ *İkdam*, 15 S 1318(M.14 Haziran 1900)

Bu cümleden olarak, -I. bölümde değinildiği üzere- içki, her dönem insanların hayatında var olagelmış ve edebî eserlerin de önemli bir parçasını oluşturmuştu. Klasik Türk Edebiyatı'nın kuruluş dönemlerinde İslam'ı öğrenmek için Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye tercümesinin yoğun olması neticesinde Arap ve Fars edebiyatında mevcut olan dini kavramlarla birlikte *şarap* hakkındaki edebî ve tasavvufî fikirler de edebiyatımıza girmişti. Klasik Türk Edebiyatı'nın ilk eserleri ve hatta Selçuklu dönemi eserlerinde bile şarap ve şarapla ilgili kavramlar bulunmaktaydı⁴⁴⁸. Bu süreçten sonra *şarap* kavramı Türk Edebiyatında Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi bazen tasavvufî bazen de gerçek anlamda kullanılmıştı. Genellikle *şarap* ile karşılığını bulan, kavramsal anlamda tek başına ifade gücü bakımından yetersiz kalacak olan içki kelimesi, edebiyatta *mey*, *kadeh*, *saki*⁴⁴⁹, *meyhane*, *harâbât*⁴⁵⁰, *pîr-i mugan*⁴⁵¹ kelimeleriyle birlikte tam bir anlam bütünlüğü oluşturmaktaydı. Bu nedenle kelimeleri tek tek incelemek yerine onun temel anlamının yanı sıra sistem bütünlüğü içindeki izafi/ikinci anlamlarını tespit etmek ve bunu daha geniş sistem içindeki yerine koymak gerekirdi⁴⁵².

İslam'dan sonra edebiyatta içki şiirleri iki tarzda devam etmişti. Biri gerçek anlamıyla şaraptan bahseden, şarap ve içki meclislerini konu edinen şiirler; diğeri tasavvufî anlamıyla içkinin yer aldığı şiirler. Tasavvufî anlamda şaraptan bahseden şiirlerde ilâhî aşkın tesiri bulunmaktaydı⁴⁵³. Dilde, içki/şarab: ilahi aşk, coşkunluk zevk: içkiyi tatma, şürb: içkiyi içme, reyy: içkiye kanma kavramlarına karşılık olarak kullanılmıştı. Tasavvufta ise "*zevk*": ilahi manaların tadına varma; "*şürb*": bir üst makama yükselme; "*reyy*": vuslatlarının devamlı oluşu anlamlarında kullanılmıştı⁴⁵⁴. Yunus Emre:

"İşk şarabından içdüm on sekiz ırmak geçdüm

Denizler bendin deşdüm ummandan taşup geldüm" demektedir⁴⁵⁵.

⁴⁴⁸ İnalçık, 2011, s.67.

⁴⁴⁹ Saki: suveren, su dağıtan, kadeh, içki sunan. Devellioğlu, 1986, s. 1098.

⁴⁵⁰ Harâbât: meyhaneler. Devellioğlu, 1986, s.390.

⁴⁵¹ Pîr-i mugan: meyhaneci. Devellioğlu, 1986, s. 1038.

⁴⁵² M. A. Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S.10, 2014, s.138.

⁴⁵³ Saraç, 2014, s.135-136.

⁴⁵⁴ Saraç, 2014, s.140.

⁴⁵⁵ Yunus Emre'de "*ışk şarabı*", "*ışk şerbeti*", "*Hakdan gelen şarab*", "*kadeh*", "*sarhoşluk*", "*saki*", "*meyhane*" ifadeleri birçok yerde kullanılmıştır. Divan'da "*aşk kadehinden sarhoş olmanın verdiği kendinden geçme ile Hakk'a erdiğini*", "*aşk kadehini ezelden içtiğini, kendisinin hayır ile şerri ayırt etmesinin bu sarhoşluğun neticesi olduğunu*" söyler. Saki "*Allah Teâlâ*"dır. Bu, "*Allah*

Divan Edebiyatında içki, içki âlemleri şarap ve tasvirleri vazgeçilmez unsurlardandı. Divan şairleri, anlam çeşitliliği kazanmış kelimeleri kullanmayı hüner olarak addetmişler, bu nedenle kelimelerin gerçek, mecâzî ve tasavvufî anlamlarını kullanarak anlam katmanlarını çoğaltmışlardı⁴⁵⁶. Hemen her şiirde *şarab, kadeh, bâde, saki, mey, dem, meyhane, harabat, sarhoş, sarhoşluk, îş ü nûş, arak* kelimeleri gerçek ya da mecaz anlamlarıyla kullanılmıştı. Hele sakinâmeler⁴⁵⁷, tek başlarına içki ve sakiye övgülerle doluydu. Padişahlar içerisinde de II. Murad'ın şiirlerinde aşk, şarab kelimelerini içeren ifadeler mevcuttu. İçki içilen yerlere edebiyatta “*harabât*” denmiş, divan edebiyatında ölmez şiirler verenler, dünyada mutluluğu hep içki içmede, güzel sevmeye bulmuşlardı. Meyhaneler ise olgunluk ve nice nüktelerin söylendiği sanat üretme yerleri olarak görülmüştü⁴⁵⁸.

Tasavvufta olduğu gibi divan şiirlerinde de az sözle çok mana elde edebilmek için bolca edebî sanat kullanılmıştı. Hem tekke hem divan şiirinde şarap, aşk ve sevdâyı (bazen dünyevî aşk, bazen de ilahi aşk) anlatmak için kullanılır. Aşkın insanı kendinden geçirici özelliği, mest ediciliği ve başka hiçbir şeyin veremeyeceği derecede keyif vericiliği, akı, şuuru kullanmasına engel oluşu aynı etkiyi uyandıran şarapla ifade edilmişti. Ayrıca hayat(ömür), ölüm, vahdet, eşk(gözyaşı), gurur, naz, gamze, işve, şevk kavramları da şarapla bağdaştırılarak kullanılmıştır. Bâki bir şiirinde:

“Müheyyâ oldu meclis sakiyâ peymâneler dönsün

Bu bezm-i ruh-bahşın şevkine mestâneler dönsün

Dilâ cam-ı şarâb-ı ‘ışk-ı yâri şöyle nûş et kim

*Felekler güm güm ötsün başına humhâneler dönsün”*⁴⁵⁹

oldu sana saki”, “*Hak Çalabum olmuş saki, kadeh sunar kullarına*” gibi örneklerle belirtilmiştir. Allah aşkının sunulduğu yer olan “*meyhane*” en temel kavram; meclis, dergâh, bezm, işret de tamamlayıcılarıdır:

“O meyhane, arştan yücedir. O meyhanede O’nsuz bir yer yoktur.”

“Bir sakiden içdik şarâb arştan yüce meyhânesi

Ol sakinün metleriyüz cânlar anun peymanesi” Faruk K. Timurtaş, *Yunus Emre Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 380, Ankara, 1989, s.98; Saraç, 2014, s.142-145, 154.

⁴⁵⁶ Savaşkan Cem Bahadır, “Şeyhülislam Bir Şairde “Şarap” Kavramı: Şeyhülislam Yahyâ Bey’in “Disünler” Redifli Gazeli”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.30, 2014, s.47.

⁴⁵⁷ Sakinâme: Saki ve şarabı överek sakiden şarap istemeye dair divan şairlerinin yazmış olduğu manzume. Devellioğlu, 1986, s.1098

⁴⁵⁸ Sülker, 1985, s. 74; Muhammet Nur Doğan, “Divan Şiirinde “Şarap” Metaforları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 38, 2008, s.66-67.

⁴⁵⁹ “*Ey içki dağıtan güzel, meclis hazır; kadehler gelsin.*

Bu cana can katan toplantının neşesine, kadehler gelsin.

Fuzulî Leylâ ve Mecnun'da:

“Eyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedür

Ben kimem saki olan kimdür mey-i sahbâ nedür” demektedir⁴⁶⁰.

Nef’î de ilahi aşkı anlatırken:

“Bâde gam verür bize âşık-ı dîvâneyüz

Gelmeden bu bezme câm-ı aşk ile mestâneyüz”⁴⁶¹.

Nâbî:

“Tevbe-i meyde sebât-i kademimden sorma

Orasın saki-i gülçihrenin ibrâmı bilür”⁴⁶²

Eserlerde yalnızca mey, meyhane, içki, şarab, sakiden söz edilmemiş, zaman zaman uygulanan yasaklara da vurgu yapılmıştır. Şiirlere konu olan yasak hem İslam'ın yasağı, hem cezalar, hem de padişahların yasağı şeklinde işlenmişti⁴⁶³.

Fuzulî:

“Kıldı menden ref” teklif-i namâzı mestlik

Saldı Hak bir neş'e-i câm-i mey-i gül-gun manâ”⁴⁶⁴ (Sarhoşluk benden namaz vazifesini kaldırdı. Allah bana gül renkli bir kadehin neşesini verdi”. Buradaki örnekte ilk mısrada şair, sarhoşken namaz kılınamayacağını söyleyerek şarabı gerçek anlamıyla kullanmış, hem de ikinci mısrada şarabın tasavvufi anlamını kastederek kendisine Allah tarafından şarap dolu bir kadehin neşesini verdiğini söylemekteydi.

Muhibbi:⁴⁶⁵

Ey gönül, aşk şarâbını öyle iç ki; sen değil gökyüzü sarhoş olsun, Çınlasın, şarap mahzeni feleğin başında dönsün.” M. Orhan Soysal, Eski Türk Edebiyatı Metinleri, Ankara Sevinç Matbaası, 1978, s.366; Doğan, 2008, s.73-90.

⁴⁶⁰ Doğan, 2008, s.69.

⁴⁶¹ “Biz çılgın âşıkız; (üzüm suyundan yapılan) şarap bizi gamlandırır; (çünkü) biz bu (dünya) meclisine daha gelmeden, aşk şarabı ile (zaten) mest olmuşuz” Doğan, 2008, s.70.

⁴⁶² “Şaraba tövbe etmekte ne kadar dayanabileceğimi sorma; orasını gül yüzü sakinin ısrarı bilir” Abdülkadir Karahan, Nâbî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:820, Ankara, 1987, s.116-117.

⁴⁶³ Bahadır, 2013, s.72.

⁴⁶⁴ Bahadır, 2013, s.76.

⁴⁶⁵ Muhibbi Kanuni'nin mahlasıdır.

“Gonca mey içmiş yasağın tutmamış şâh-ı gülün

Kokayın ağzın sabâ didi bu hod evkâr mest” (Gonca, gül şahının yasağını dinlemeyip şarap içmiş. Saba rüzgârı, ‘ağzını koklayın, bu zil zurna sarhoştur’ dedi. Buradaki gül şahının yasağı, Kanuni dönemindeki yasağı ifade etmekteydi⁴⁶⁶.

Yine şiirlerden yola çıkarak Ramazan ayında şarabın yasaklandığına ve meyhanelerin kapatıldığına şahit olmaktayız. Ramazan ayının bitmesi ve yasağın kalkması şairlerin mutluluğunu anlatma etkeni olmuştur. Fuzulî:

“Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı

Ne revâ kim ola mey-hâne kapısı bağılu” (Ramazan ayı olunca cennet kapılarının açık olması gerekir. Meyhane kapısının kapalı olması uygun mudur?)⁴⁶⁷

Kanuni’nin yasağı ile ilgili olarak şair Bâkî:

“Bâki gözünden eyle hazer sorma leblerin

Zinhar gâfil olma şarâbun yasağı var” (Bâkî sevgilinin dudaklarını- sevgilinin dudakları rengi itibarıyla şaraba benzetilmiş- gözünden bile sakın onları sorma. Sakın ihtiyatsız olma, çünkü şarap yasağı var. Değil şarabı, şaraba benzeyen sevgilinin dudak renginin bile sorulmaması gerektiğini zira yasağın şiddetli olduğunu ifade etmekteydi.)⁴⁶⁸ Yine Bâki bir şiirinde:

“Câm-ı mey böyle şikeste olacağı bellü idi

Halk çokdan okumışlardı du’âsın kadehün”(Şarap kadehinin kırılacağı çoktan belliydi. Çünkü halk onun duasını okumuştur. Burada da kadehin kırılması ile yine şarap yasağı ifade edilmeye çalışılmıştı. İkinci mısradan halk arasında şarap yasağı olacağının bilindiği gibi bir ifade çıkmaktaydı. Bunun sebebi halkın şarap ve şarap içenlerden duyduğu rahatsızlık olabilir. Çünkü halk duasını okuyarak şarabın ölmesi ya da yasaklanması için çaba göstermiştir.)⁴⁶⁹

Şarap yasağı konusunu Bâki kadar işleyen bir diğer şair de Nev’î dir.

“Kalb-i âşık gibi virân ettiler meyhaneyi

⁴⁶⁶ Bahadır, 2013, s.80-81.

⁴⁶⁷ Bahadır, 2013, s.83.

⁴⁶⁸ Bahadır, 2013, s.85.

⁴⁶⁹ Bahadır, 2013, s.87-88.

*Bî-vefalar ahdine döndürdüler peymâneyi” (Meyhaneyi aşığın kalbi gibi viran ettiler. Kadehi de vefasızların sözleri gibi(ters) döndürdüler. Aşığın kalbi nasıl sevgiliden uzak kalmanın hasretiyle viran olmuşsa meyhaneler de şarap yasağı zamanında sevgilisi yani şarabı yanında olmayan âşıklar gibi olmuştu. Doğu kültüründe kadeh, kullanılmayacağı zaman ters çevrilirdi. Şairler kadehin ters dönmesi ile talihin ters dönmesini kastetmişlerdi. Burada da şair vefasız insanların sözüyle kadehin ters döndürülmesini yani şarabın yasaklanmasını anlatmaya çalışmıştı.*⁴⁷⁰

XIX. yüzyılda Batılılaşma çabaları, sosyal, kültürel ve diğer birçok alanda toplumu ayakta tutan dengelerin sarsılmaya başlamasına sebebiyet vermişti⁴⁷¹. Özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi kültürüne, diline ve edebiyatına soğuk ama Avrupa -bilhassa Fransız- kültür ve medeniyetine hayran olarak yetişen birçok okumuş aydın, kendi medeniyetindeki gerilemenin sebeplerini sorgulamak yerine Batı’dan gelen her şeyin kusursuz olduğu düşüncesine kapılarak kendi öz benliğine yabancı hale gelmişti. Bu dönemde kültür unsurları denilen örf, adet ve geleneklerin biraz da elit kesimin etkisiyle artarak değişmeleri sonucunda, Osmanlıdaki toplumsal yapı bozulmaya, sosyal hayat Batı yönünde değişmeye başlamıştı. Aydınların bir kısmı Batı’dan gelen her şeyin doğru olduğu düşüncesiyle mili kültür unsurlarını bir kenara bırakarak Batı’nın değer yargılarını sorgulamadan kabullenmeye bile meyilli idiler⁴⁷². Aristokrat kesimdeki bu değişim ve dönüşüm bir süre sonra Batı’nın her yönüyle taklit edildiği bir yaşam tarzını beraberinde getirmişti⁴⁷³.

Tanzimat sonrasında askerî, idari ve ekonomik alanlardaki değişimin yanında, imparatorluğun geleneksel yapısında, şehirlerdeki yaşam biçiminde ve düşünce dünyasında da değişimler hızlanmış, dualizm hemen tüm alanlarda yaşanmaya başlanmıştı.

Osmanlı’daki hayatın her safhasında yaşanan bu toplumsal gelişmeler ve neticesinde ortaya çıkan yozlaşmış, taklitçi, kendi özüne, geçmişine ve değerlerine

⁴⁷⁰ Bahadır, 2013, s.90.

⁴⁷¹ Ahmet Alver, “İlk Dönem Türk Romanlarında Yanlış Batılılaşma Sonucu Yabancılaşan Karakterler”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.2, 2012, s.28-29.

⁴⁷² Mustafa Solmaz, “Taaşuk-ı Talat ve Fitnat, Felatun Bey İle Rakım Efendi ve Araba Sevdası Romanlarına Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Toplumunda Değişim ve Batılılaşma”, *Turkish Studies*, Volume 10/4, 2015, s.843.

⁴⁷³ Alver, 2012, s.28-29.

yabancılaşan *zümpe* fertler, dönemin yazar ve şairlerine de ilham kaynağı olmuştu⁴⁷⁴. Eserlerde hayatın alafrangalaşması ve Batı'yı yanlış anlama teması çokça ele alınmış, doğu-batı kavramlarını temsil eden kahramanlar yoğunluk kazanmıştı. Avrupa'dan ithal yeni edebî tür olan romanlarda kurgu genellikle bu iki kesim arasında cereyan eden maddi-manevi çatışmalar ve çekişmeler üzerine şekillenmişti. Bu dönem romanlarında 'yabancılaşma' olgusu daha çok romanın kahramanının Batı kültürünü yanlış anlaması ve Batılılaşma kültürünün beraberinde getirdiği aşırı tüketim ekonomisine kendilerini kaptırmaları sonucu, başta kendi kişiliklerine olmak üzere yaşadığı toplumun değerlerine yabancılaşması ve bunun neticesinde de toplum tarafından soyutlanması ile kendini göstermişti. Bu kahramanlar Batılılaşmayı bir medenileşme şartı olarak gören ve bu tezi ispatlama çabası içerisine giren; bunu yaparken de bocalayıp heveslerinin esiri olarak yabancılaşan, özellikle zengin alafranga mirasyedilerdi⁴⁷⁵. *Karnaval, Felatun Bey'le Rakım Efendi, Paris'te Bir Türk, Avrupa'da Bir Cevalan, Araba Sevdası, İntibah, Mürebbiye, Şık, Şıpsevdi, Aşk-ı Memnû* bu Avrupa özentili yaşayış ve aile hayatlarının işlendiği eserlerdir.

Bu eserlerde Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan yaşam tarzının en önemli değişimlerinden, Türk toplum hayatındaki özellikle evlerdeki yeme içme kültürü, kullanılan eşyalar ve kişisel malzemeler üzerindeki etkileri görülmektedir. Tanzimat öncesi dönemlerde meyhanelerle sınırlı olan içki kullanımı bu dönemde sadece balo ve eğlence ortamlarıyla sınırlı kalmayıp Türk evlerinin içine kadar girmiş, alkolsüz içecekler gibi servis ve ikram edilir hale gelmişti. Hatta bu durum Batı'ya uyumun en öncelikli göstergesi olarak algılanmıştı. Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey İle Râkım Efendi*'sinde, yetenekli, okuyan ve yabancı dil öğrenen Rakım Efendi ile tembel, gösterişçi, yeni hayatı yüzeyden taklit eden Felâtun Bey'in hayatı ele alınmış, Jozefino'nun Rakım'a ikram ettiği *mastika*⁴⁷⁶,

⁴⁷⁴ Her ne kadar toplumdaki değişimler dönem edebiyatına yansımış olsa da konuyu tersten okuyarak salt edebî eserlerdeki yansımalarla hareketle bir Osmanlı toplumu fotoğrafı çekmek tarihsel açıdan doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dönem romanlarının birçoğunun alıntı, taklit, uyarlama/adapte oldukları, doğrudan Osmanlı toplum gerçeğini yansıtmadıkları unutulmamalıdır. Kaldı ki "elit" diye nitelendirilen kesimde içkinin yaygınlık oranının ne ölçüde olduğu, belirtilen kesimin toplumun ne kadarını kapsadığı da net değildir.

⁴⁷⁵ Alver, 2012, s.29-31.

⁴⁷⁶ Mastika: Sakız rakısı. Ahmet Mithat Efendi, *Felâtun Bey İle Râkım Efendi*, (Haz. Kübra Demiray), Antik Dünya Klasikleri, İstanbul, Mart 2010, s.50.

Felâton Bey ile arkadaşı Polini'nin içtiği *punç*⁴⁷⁷, Rakım'ın evinde içilen *rakı*⁴⁷⁸, Kağıthane'deki mesire yerine giderken yanlarına aldıkları *rom*⁴⁷⁹ Batı kültürünün Türk aile yaşantısına ne derece girdiğinin ve aile içi kullanımının ne derece normalleştirildiğinin göstergeleri idi. Zira son yüzyıla kadarki edebî eserlerde, içkinin verdiği zevk, insanlarda uyandırdığı keyif ve heyecanla birlikte o dönemdeki yasaklardan bahsedilmekteydi. Oysa yüzyıl sonlarında -yeni bir edebî tür olan romanlar vasıtasıyla- Batı kültürünün yerleştirilmesinin bir aracı olarak görülüp, günlük, sıradan bir içecek olarak işlenmişti. Edebî eserlerin toplumsal yaşamdan tamamen bağımsız olmadığı, yazıldıkları dönemin sosyal, kültür, sanat, ekonomi gibi birçok yönünü ortaya çıkaran eserler olduğundan hareketle, o dönemde içki kullanımının Osmanlı toplumunda fazlasıyla yaygınlaştığı sonucuna ulaşılabilirdi.

Namık Kemal'in *İntibah*'ında da, Tanzimat dönemi konularında sıkça rastlanan *kötü kadın* motifi işlenirken, alkol kullanmayan ve iyi aile çocuğu olan Ali Bey'i içkiye alıştıran Mahpeyker ile Ali Bey'in ilişkisi ele alınmıştı. Geleneksel aile tipine sahip Ali Bey, ilk etapta içkiye sıcak yaklaşmaz ama kadının isteklerine boyun eğmeden de edemez; hem kadının hem içkinin esiri olur⁴⁸⁰.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında çokça işlenen tema Tanzimat sonrası Türk toplumunun yaşadığı Batılılaşma serüveni idi. *Mürebbiye* ve *Şıpsevdi* adlı eserlerinde Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının toplum yapısında doğurduğu olumsuz sonuçlar işlenmişti. Bunlar, bir bakıma Batı'ya neredeyse kayıtsız şartsız bağlanmış Tanzimat aydınlarına eleştiri olarak da değerlendirilebilir⁴⁸¹. *Şıpsevdi*, dış görünüşü hayatın mihveri kabul eden, alafrangalığı ve körü körüne Batı hayranlığını model alan Meftun isimli gencin yaşadığı maceralar üzerine kurulmuştu. Eserde, kendisinden önceki *Araba Sevdası* ve *Felaton Bey ile Rakım Efendi*'de olduğu gibi yanlış Batılılaşma işlenmişti. Başkarakter Meftun, Batılılaşmayı sadece dış görünüşle sınırlı zanneden, köksüz, dejenere, Berna

⁴⁷⁷ Mithat, 2010, s. 84.

⁴⁷⁸ Mithat, 2010, s. 96.

⁴⁷⁹ Mithat, 2010, s. 100.

⁴⁸⁰ "...Hayatında ilk kez tattığı içki âlemi gözüne, en düşkün sarhoşların inancı gibi, bunun yokluğu halinde hayatın ölümden farkı olmayacak derecede cana can katan bir saadet unsuru gibi görünüyordu". Namık Kemal, *İntibah*, Türk Klasikleri Dizisi, İstanbul Ekim 2004, s.91; "...nihayet bir hafta boyunca içkiye, eğlenceye düşerek o eğlence evinden çıkmamıştı." s. 99.

⁴⁸¹ Mehmet Çelik, "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye ve Şıpsevdi Romanlarında Yanlış Batılılaşma", *Türkiyat Mecmuası*, C. 23, Bahar 2013, (27-36), s. 27-28.

Moran'ın ifadesiyle “alafrangalık budalası” bir tipti⁴⁸². Meftun, Avrupai yaşam tarzını taklit etmekte, Osmanlı-Türk kimliği ile ilgili hiçbir unsuru beğenmemekte, hepsini küçük görmekteydi. Konuşurken Fransızca kelime ve ifadeler kullanmayı maarifet sanmakta, edebiyata olan sözde ilgisini belli edebilmek için uğraşmak, hatta şair yahut yazar gibi görünebilmek amacıyla tek camlı gözlük takmaktaydı. Hiç şüphesiz ki içki de Meftun'un bulunduğu ortamların vazgeçilmez unsuruydu⁴⁸³.

Yine Hüseyin Rahmi'nin *Metres* romanında alafrangalaşma sonucu ahlaksız ilişkilerin ön planda olduğu ortamlardan bahsedilmekteydi. İçki, bu ortamların olmazsa olmazıydı: “*Madamlar kendi zevçlerinden başka erkekler ile mösyöler başkalarının zevceleri ile bîmehâbe muaşakata germi vermişlerdi.(...) Nısf-ı leyle kadar muttasıl içki içildi. Herkes intihab-gerdesiyle vakit geçirdi*”⁴⁸⁴.

⁴⁸² Çelik, 2013, s.30, 32.

⁴⁸³ “*Bir-iki saat içinde balo kızıştı. Büfenin önünde içki kadehleri dolup dolup boşalıyordu...*”, Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şıpsevdi*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1990, s.390.

⁴⁸⁴ Ömer Solak, Döneminin Romanına Göre, Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Sosyal Yaşam ve Batılılaşma Olgusu, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 8, s.84.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tezin ana konusunu teşkil eden XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin önemli ölçüde değişim ve dönüşüm yüzyılı olmuştur. Özellikle Tanzimat ve Islahat dönemleri Osmanlı Devleti açısından yeni ümitler, beklentiler, Devlet'in kurtuluşuna yönelik o zamana kadar denenmemiş adımların atıldığı süreçlerdir. Bu süreç, beklenen kadar kolay olmayıp oldukça sancılı geçmiştir. Çözüm üretilmeye çalışılan birçok konunun yabancılar tarafından –sefaretler ve kançılıryası aracılığıyla- kendi çıkarlarınca yorumlandığı, Devlet-i Âliyye'ye hemen her fırsatta müdahale edildiği, değişimin kendilerince yorumlanıp ele alındığı ve devletin zayıflatılmasına dönüştürüldüğü yıllar olmuştur.

İçki konusunun da dâhil olduğu birçok etken gerekçe gösterilerek dini, sosyal, hukuki, ekonomik baskıların yoğunlaştığı bu dönemde Devlet, bir yandan kendi yaptırım güçleri aracılığıyla otoritesini muhafaza etmeye ve merkezîyetçi yapısını korumaya; diğer yandan Avrupa'ya uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu düalizimde zaman zaman sıkışan, zor durumda kalan Osmanlı Devleti, Müslüman halkın hassasiyetlerini göz ardı etmemiş, gayrimüslimlere yeni haklar vererek her iki kesimi de memnun edecek çözümler üretmeye çalışmıştır. Müslüman kesim tarafından “*günahkar*”, “*ahlaksızlık merkezi*”, “*potansiyel suçlu*”, “*ötekileştirilen*”, “*yok edilmesi gereken*” bu mekânlar zaman zaman azaltılmış, cezai işlem görmüş, bazen de kapatılmıştır. Gayrimüslimlere tanınan *denetimli* üretim, kullanım, satış serbestliği, Müslüman nüfus içerisindeki Sünnî çizgi içinde/dışında kalan bazı kesimlerin yasaklara veya çizilen sınırlara riayet etmemeleri ve ekonomik nedenlerle kapatma yaptırımını süreklilik arz edememiştir. Bunun için gerekli hukuki yollarla, meyhane açılabilir/açılamayacak yerler, açılıp kapanma saatleri, alınacak vergilerle ilgili etkenler düzenlenirken diğer yandan cezai yaptırımlarla sürecin sıkı takipçiliği yapılmıştır. Bu konuda en dikkat çekici husus ise cezaların içki kullanımına değil, içkili iken işlenmiş suç unsurlarına verilmiş olmasıdır. Ayrıca yasağın tüm kesimlere uygulandığı dönemlerde bile, gayrimüslimlerin kullanım hakları sayılan “*kıfaf-ı nefisleri*” için olan miktarın temin ediliyor olması, içkinin tüm ülkede tamamen yasaklanmasının Devlet tarafından bir amaç olarak belirlenmeyip otoritesizliğe sebep olacak etkenleri

ortadan kaldırmaya yönelik bir tedbir niteliğinde düşünülmesini ifade etmek yanlış bir yargı olmayacaktır.

Devletin içkiden kaynaklı sorunlara karşı üretmeye çalıştığı çözümlerin kısa vadeli, geçici, temele inilmeksizin sonuç odaklı olması amaca tam olarak ulaşılmasını engellemiştir. Sıklıkla uygulanan kapatma yaptırımını padişahların otoritelerine paralel olarak kısmen etkili olsa da süreklilik sağlanamamış hatta zamanla sorunların daha çok büyümesine, problemin derinleşmesine sebebiyet vermiştir. İçki yasağının çeşitli dönemlerde koyulup sıkı sıkıya takibinin yapılmasına rağmen kararlılıkla sonuca ulaşmasını engelleyen en önemli etken yüksek oranda alınan vergilerdir. Vergilerin yüksek oranda alınması, *günah* olarak görülen bir malın kullanımının (din engellemediği için yasal olarak engellenememesinden kaynaklı olarak) pahalıya mal edilmek yoluyla belki de bir nevi cezalandırılma kabilinden düşünülmüş olmalıdır. Böylelikle tüketimi azaltma, kullanımı kısıtlayarak yaygınlaşmasını engelleme, istenmeyen davranışın değişimini sağlama, caydırıcılık yoluyla kişileri topluma kazandırma gibi hedefler gözetilmiştir. Nitekim Devlet, bu ekonomik gelirleri kaybetmemek adına çeşitli nedenlerle kapatma sonrası yeniden yasakları esnetmek mecburiyetinde kalmıştır. Ayrıca Müslüman halkın hassasiyetleri, şikâyetleri; yabancı devletlerin baskıları, sayısı azımsanmayacak oranda olan gizli içicilerin (Müslüman kesim) artık bu işi aşikâr yapmaya başlamaları da bunda etkili olmuştur.

Çalışmanın bütününde konuya yönelik olarak Devlet'in, yasaklarla hazinenin zarar görmesini engellemeye, gayrimüslimlerin haklarını korumaya, "*İslami devlet*" vurgusuyla Müslümanların hassasiyetini göz önünde bulundurmaya, başıbozukluk ve düzensizliğe mani olarak asayiş sağlamaya, otoritesini koruyarak devleti sosyal parçalanmaktan kurtarmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak konuyu sadece Osmanlı iç dinamikleriyle izah etmek, şüphesiz ki doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü gayrimüslimler üzerindeki yaptırımın özellikle son yüzyılda etkili ve verimli şekilde uygulanmasını engelleyen en önemli etken büyük devletlerin gayrimüslimleri himaye etmeleri ve Osmanlı Devleti üzerinde baskı unsuru oluşturmalarıdır. Devletler, Osmanlı geleneksel yapısını Tanzimat'la sağlanan Müslüman-gayrimüslim eşitliğini bahane ederek bozmaya, değiştirmeye, dönüştürmeye çalışmışlar, ekonomik yayılımlarını

Osmanlı üzerinde de uygulayabilmek için kendilerine zemin oluşturmaya çalışmışlardır.

XIX. yüzyılda içkiyle mücadelede başlatılan uygulama, sadece Osmanlı Devleti ile ilgili değildir. Gerek toplumsal sorunlar gerekse sağlık gibi birçok etken düşünülerek yasaklanmaya çalışılan alkol kullanımı, birçok ülkeyi zor durumda bırakmıştır. Örneğin Finlandiya ve ABD’de de 1919’da yasak konulmak zorunda kalmış ancak daha sonra (1931 ve 1933) kaldırılmıştı. Finlandiya’da sert içkilerin satışının önlenip alkol oranı düşük olan biraya dönülmesini sağlamak; İsveç’te ise tüketimi sınırlamak için karneye bağlamak gibi yöntemler izlenmişti. Ayrıca bu amaçla birçok örgüt kurulmuştu⁴⁸⁵.

Amerika’da I. Dünya Savaşı sırasında tahılların yalnızca yiyecek olarak kullanılmasını sağlamak amacıyla “Savaş Zamanı İçki Yasağı” adlı bir yasa kabul edilmişti. Anayasanın içki yasağına ilişkin ek maddesi 29 Ocak 1920’de yürürlüğe girmişti⁴⁸⁶. Amerika’nın Men’-i Müskirat Kanunu olan bu uygulama birçok güçlüğe rağmen şiddetle uygulanmaya çalışılmıştı. Örneğin Philadelphia’da alkollü içecekler satan birçok müessesenin satışı durdurulmuştu. Yasa, halktan destek bulduğu yerlerde etkili olduysa da büyük kentlerde gereğince uygulanamamıştı⁴⁸⁷.

Osmanlı Devleti XX. yüzyıl başları ve I. Dünya Savaşı sürecinde de konu ile alakalı düzenlemelere devam etmişti⁴⁸⁸. Alkolün insan bedeni ve psikolojisi

⁴⁸⁵ İçkiyle mücadele amaçlı ilk örgüt, İrlanda’da kurulan Ulster İçkiyle Mücadele Derneği’dir. (1829). En büyüğü ise 1862’de İngiltere’de kurulan İngiltere Kilisesi İçkiyle Mücadele Derneği’dir.(1869’dan sonra İngiltere Kilisesi Sosyal Yardım Konseyi). İlk uluslararası örgüt (Order of Good Templars) 1851’de New York’ta kurulmuş, Kuzey ve Güney Amerika, çeşitli Avrupa ülkeleri, Avusturalya, Hindistan, Güney ve Batı Afrika’da yaygınlaşmıştır. 1909’da Londra’da toplanan Dünyada İçkiyi Yasaklama Konferansı, “Uluslararası İçkiyi Yasaklama Konfederasyonu”nun kurulmasıyla sonuçlanmıştır. “İçki Yasağı”, *Ana Britanicca*, C.11, s.461.

⁴⁸⁶ ABD’de içki satışını sınırlandırmaya yönelik ilk yasa 1838’de Massachusetts’te çıkarılmış ancak iki yıl sonra kaldırılmıştır. I. Dünya Savaşı’na kadar zaman zaman eyaletler çapında çeşitli yasaklar koyulmuş, ancak süreklilik sağlanamamıştır. 28 Ekim 1919’da çıkarılan “Ulusal İçki Yasağı Yasası” ile bundan böyle içinde %0.5 derece alkol bulunan bütün içkilerin satışı yasaklanmıştır. “İçki Yasağı”, *Ana Britanicca*, C.11, s.461; Zat, 2010, s.39.

⁴⁸⁷ “Kuru rejim” olarak adlandırılan içki yasağı, içki yancıları “wet”(ıslaklar) ile içki karşıtı “dry”(kurular) arasında siyasi çekişmelere yol açmıştır. Şehirlerde içki fiyatlarının artması orta sınıf ya da zenginler için değil çalışan kesim için ağır bir yük oluşturmuştur. Bu durum, yasadışı üretim ve satışın artmasına, gizli içki satılan yerlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak içki kaçakçılığı, çete savaşları ve cinayetler artmıştır. Chicago’daki Saint Valentine katliamı(1929) bunların en büyüğüdür. Bu etkenler içki yasağı savunucularının tavırlarının yumuşamasına neden olmuştur. 5 Aralık 1933’te yasağı getiren ek *Eighteenth Amendment to the Constitution*(On Sekizinci Anayasa Değişikliği) yürürlükten kaldırılmıştır. Birkaç eyalet içki yasağını sürdürdüysen de 1966’da yasak bütün eyaletlerde sona erdirilmiştir. “İçki Yasağı”, *Ana Britanicca*, c.11, s.461; Zat, 2010, s.39; Doğan, 2013, s.176.

⁴⁸⁸ Yapılan 1336(1918) düzenlemesi için bkz. Düstur, II. Tertip, C.10, s.377-383.

üzerindeki olumsuz etkileri irdelenmiş, toplumsal tabanını yıkmaya yönelik faaliyetler hızlanmış, içkiyi toplumsal hayattan tamamen çıkarmak düşüncesi hâkim olmuştu. Bu düşüncenin İslam ahlakıyla da birleşmesi üzerine *Karadeniz Ereğlisi Osmanlı İçki Düşmanları Cemiyeti*⁴⁸⁹ ve *Men'-i Müskirat Cemiyeti*⁴⁹⁰ gibi kuruluşlar ortaya çıkmıştı. *Hilâl-i Ahdâr*, *Hilâl-i Ahmer*, *Sırat-ı Müstakim* gibi çeşitli kurumlar, yayın organlarıyla onlara destek vermişlerdi.

Yeni Türk Devleti'nin kurulması sonrasında Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığı sona ermekle birlikte kültürel ve toplumsal refleksler devam etmişti. Devletin kuruluş yıllarında muhafazakâr kesimi oluşturan sarıklı hocalardan bazı milletvekilleri “Memleket batarken vatandaşların içki içmeleri, sarhoş olmaları doğru mu?”, “Hele dinin yasak ettiği içkiye neden müsaade etmeli?”, “Allah kendi emirlerine itaat etmeyenlere zafer verir mi?” şeklinde konuşmak suretiyle, ‘Men-i Müskirat Kanunu’ adıyla çıkarılacak bir yasa ile içki yasağı konulmasını istemişlerdi⁴⁹¹. TBMM'nin toplanmasından beş gün sonra 28 Nisan 1920'de Ali Şükrü Bey⁴⁹² tarafından ülkede içki üretim ve tüketiminin yasaklanmasına ilişkin, altı maddelik bir kanun teklifi verilmişti. Kanunla, “Osmanlı memleketinde sarhoşluk veren her nevi şeyin üretimi, dışalımını, satışı ve kullanımını kesin biçimde yasaklanmakta; kullananlar için cezalar” belirtilmekteydi. Kanunun gerekçeleri ise üç temele dayandırılmıştı: Dinin yasağı, toplumsal yıkıntı ve ABD örneği⁴⁹³.

⁴⁸⁹ “Karadeniz Ereğlisi Osmanlı İçki Düşmanları Cemiyeti” madde bağımlılığı ile mücadele amacıyla 1909'da kurulan ilk teşkilattir. Cemiyet nizamnamesi 21 Ocak 1910 tarihinde Sırat-ı Mustakim'de yayınlanmıştır. Cemiyet ve nizamnamesi ile ilgili olarak bkz. Cem Karakılıç, “Madde Bağımlılığıyla Mücadele Tarihimize Ait İlk Teşkilât: Karadeniz Ereğlisi Osmanlı İçki Düşmanları Cemiyeti”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S.29, Mart-Nisan 2012, s.6-10.

⁴⁹⁰ Men'-i Müskirat Cemiyeti 1326(1908)'de kurulmuştur. Cemiyet Nizamnamesi'nde kuruluş amacının “*Osmanlı Men'-i Müskirat Cem'iyyeti'nin maksad-ı hakikisi içki dinilen fennen müzir, dînen harâm bi'l-cümle müskiratın saf ve pak olan vatanımızda men'-i isti'mâline çalışmak, tehdid-i mazarratına çâre bulmak*” olduğu ifade edilmiştir. Nizamnamede hastalıklar ve sosyal bozukluklar sıralanmış, bu hastalıkların yüzde doksan dokuzunun alkollü içecekler tüketen insanlarda gözlemlendiği belirtilmiştir. Doğan, 2013, s.172-173.

⁴⁹¹ Engin, 2008, s.137.

⁴⁹² Ali Şükrü Bey, Trabzon mebusudur. Gazi'nin Giresunlulardan oluşan muhafız kıtası komutanı Topal Osman tarafından boğularak öldürülecektir. Topal Osman'ın aldığı istihbarata göre Ali Şükrü Bey, “Gazi'nin içkisine artık dayanamayacak duruma geldiğini, ülkenin O'nun elinden kurtarılmasının tek çaresinin, vücudunu ortadan kaldırmak olduğunu” söyler. Topal Osman, Gazi'ye bir zarar verilmesinden endişelenerek Ali Şükrü Bey'le bir görüşme esnasında Şükrü Bey'i boğdurtur. Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2012, s.195-196.

⁴⁹³ Onur Karahanoğulları, *Birinci Meclisin İçki Yasağı(Men-i Müskirat Kanunu)*, Ankara 2007, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/menimuskirat.pdf>, 28.01.2013, s.13.

Teklif, mecliste sert tartışmalara neden olmuştu⁴⁹⁴. Sonuçta, yetmiş bir kabul, yetmiş bir ret, üç çekimsiz oy ile -başkan “evet” oyu verdiği için- kanun kabul edilmiş oldu. Yasağa uymayanlar hakkında içkinin her okkası için elli lira para cezası verilmesi, açıkça içki içenlerle, gizli içip sarhoş olanlar hakkında elli liradan iki yüz liraya kadar para ya da üç aydan bir yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Yasağa uymayanlar eğer memur ise memuriyetten çıkarılacaktı⁴⁹⁵.

Kanunun ağır maddelerine rağmen kaçak rakı üreticileri zaman zaman rakı üretimine devam etmişlerdi. Özellikle küçük kentlerde bu iş idari makamların geniş hoşgörüsü altında sürdürülmüştü. 9 Nisan 1924'te çıkarılan ve alkollü içkilerden alınan resmin dört katına çıkarılmasını öngören 417 sayılı yasa, içki yasağını zımnen yürürlükten kaldırmış; 1 Haziran 1926 tarihinde yürürlüğe giren 790 sayılı yasanın otuzuncu maddesiyle de tümüyle ortadan kaldırılmıştı⁴⁹⁶.

⁴⁹⁴ Hükümet ve hükümete yakın milletvekilleri teklif aleyhinde konuşma yapmışlardı. Teklifi inceleyen dört encümenenden Adliye Encümeni “şeriata ve akla uygun olduğunu, bu nedenle kabul edilebileceğini, ancak şu dönemde daha acil konular olduğu için reddini gerekli bulduğunu” ifade edecekti. Maliye Encümeni şer’en ve ahlaken yasak ve zararlı olduğunu kabul etmekle birlikte mali zorunluluklardan dolayısıyla üreten ve tüketenlerden ağır vergi alınmasını teklif ederek karşı çıkmıştı. Sıhhiye ve Şer’iye Encümenleri ise desteklemişlerdi. Karahanoğulları, 2007, s.17-18.

⁴⁹⁵ Engin, a.g.e., s.141; Men’-i Müskirat Kanunundan özellikle muhafazakar kesim, Hilâl-i Ahdar ve Hilâl-i Ahmer üyeleri memnun kalmıştı. Sırat-ı Mustakîm’de “*Mukaddes Kânun Men’-i Müskirat Kânunu*” adıyla bir yazı neşredilmişti. Devletin on beş milyon lira zarara uğradığı ve Yunanlılardan getirilecek şişelenmiş alkolden alınacak olan gümrük resmi vb. vergilerin devleti ihya edemeyeceği, bilakis aşağılayıcı bir durumu doğuracağı belirtilmekteydi. İçki alışverişinin destekçilerine yönelik eleştiri de yapılmıyordu. Doğan, 2013, s.176.

⁴⁹⁶ Zat, 2010, s.163-164.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

A.DVN, Nr.136/45. (H. 11 R 1245/M. 18 Kasım 1858)

A.DVN. MHM, Nr.1/22. (H.29 Z 1259/M. 20 Ocak 1844)

A.MKT, Nr.103/59. (H. 29 Z 1263/ M. 8 Aralık 1847); Nr.19/ 48. (H.29 Z 1260/M. 9 Ocak 1845); Nr.51/ 34. (H. 14 L 1262/M. 5 Ekim 1846)

A.MKT. DV, Nr.70/4. (H. 17 Ca 1269/M. 26 Şubat 1853)

A.MKT. MHM, Nr.104/106. (H.29 R 1273/M. 27 Aralık 1856); Nr.496/17. (H.16 C 1305/ M. 30 Ocak 1888); Nr.417/30. (H.01 Ca 1285/M. 20 Ağustos 1868); Nr.496/61. (H.16 B 1305/M.28 Nisan 1888)

A.MKT. MVL, Nr.100/40. (H. 16 M 1275/M. 26 Ağustos 1858); Nr.101/15. (30 M 1275/M. 9 Eylül 1858); Nr.19/29. (H. 27 L 1265/M. 15 Eylül 1849); Nr.42/59. (H. 9 Ş 1267/M. 9 Haziran 1851); Nr.69/39. (H. 2 Ra 1271/ M. 23 Kasım 1854); Nr.82/27. (H. 3 S 1273/M. 3 Ekim 1856)

A.MKT. NZD, Nr.102/51. (H. 26 S 1270/M. 28 Kasım 1853); Nr.201/46. (H. 23 Ra 1273/M. 21 Kasım 1856); Nr.21/76. (H. 15 S 1267/M. 20 Aralık 1850); Nr.22/22. (H. 20 S 1267/M. 25 Aralık 1850); Nr.275/77. (H. 23 C 1275/M. 28 Ocak 1859); Nr.33/78. (H. 3 B 1267/M. 4 Mayıs 1851); Nr.68/2. (H. 22 S 1269/M. 5 Aralık 1852); Nr.84/14. (H. 20 L 1269/M. 27 Temmuz 1853); Nr.240/62. (H. 15 Ra 1274/M. 3 Kasım 1857); Nr.290/10. (H.7 S 1276/M. 5 Eylül 1859); Nr.306/61. (H.4 Ş 1276/M. 26 Şubat 1860); Nr.313/63. (H. 8 Za 1278/M. 28 Mayıs 1860); Nr.339/87. (H.5 B 1277/M.17 Ocak 1861); Nr.347/21. (H.17 N 1277/M. 29 Mart 1861); Nr.348/87. (H.6 L 1277/M.17 Nisan 1861); Nr.371/93. (H.9 R 1278/M.14 Ekim 1861)

A.MKT. UM, Nr.382/10. (H.04 Ca 1276/ M.29 Kasım 1859); Nr.382/10. (H.04 Ca 1276/M.29 Kasım 1859); Nr.392/57. (H.03 B 1276/ M.26 Ocak 1860); Nr.397/78. (H.B 1276/M. Şubat 1860)

- A.MVL**, Nr.102/78. (H.7 S 1274/M.27 Eylül 1857)
- C.ADL**, Nr.86/5191. (H. 29 B 1186/M. 26 Ekim 1772)
- C.DH**, Nr.176/8772. (3 R 1251/29 Temmuz 1835)
- C.HR**, Nr.84/4183. (H.29 Z 1255/M. 04 Mart 1840)
- C.ML**, Nr.64/2932. (H.25 M 1266/M.11 Aralık 1849)
- C.ZB**, Nr.31/1520. (H. 29 Z 1255/M. 4 Mart 1840)
- C.ZB**, Nr.78/3867. (H. 14 C 1230/M. 24 Nisan 1815)
- DH. EUM. MEM**, Nr.124/59. (H.12 B 1332/M. 7 Haziran 1914)
- DH. MKT**, Nr.1290/29. (9 Ş 1326/M. 6 Eylül 1908); Nr.1331/90. (H.21 R 1297/M.2 Nisan 1880); Nr.1331/90. (H.21 R 1297/M.2 Nisan 1880); Nr.1400/56. (H. 24 Ca 1304/M. 18 Şubat 1887); Nr.1564/90. (H. 11 Ra 1306/M. 15 Kasım 1888); Nr.1752/33. (H. 1 M 1308/ M. 17 Ağustos 1890); Nr.1906/111. (H.29 Ca 1309/M.31 Aralık 1891); Nr.1333/2. (H.27 N 1297/M.2 Eylül 1880); Nr.1341/77. (H.12 Za 1300/14 Eylül 1883); Nr.1367/106. (26 Z 1303/M.25 Eylül 1886); Nr.1449/50. (H. 03 M 1305/M. 21 Eylül 1887); Nr.1449/50. (H.03 M 1305/M.21 Eylül 1887); Nr.1541/48. (H.4 M 1306/M.9 Eylül 1888); Nr.2157/41. (H.24 Ş 1316/M.7 Ocak 1899); Nr.416/41. (H.30 S 1313/M.21 Ağustos 1895)
- HAT**, Nr.210/11349. (H. 29 Z 1205/M. 29 Ağustos 1791); Nr.210/11300. (29 Z 1205/29 Ağustos 1791); Nr.489/23980. (29 Z 1237/16 Eylül 1822)
- HR. H MŞ. İŞO**, Nr.163/32. (H.4 N 1296/M.11 Eylül 1879); Nr.164/15. (H.27 Ş 1298/M.25 Temmuz 1881)
- HR. MKT**, Nr.217/ 43. (H. 8 R 1274/M. 26 Kasım 1857); Nr.247/ 46. (H. 8 Z 1274/M. 8 Eylül 1858); Nr.309/71. (H.21 Ra 1276/M.18 Ekim 1859); Nr.283/49. (H.29 Ş 1275/M.3 Nisan 1859)
- HR. MKT**, Nr.42/6. (23 Ra 1268/16 Ocak 1852)
- İ.DH**, Nr.469/31450. (H.9 N 1277/M.21 Mart 1861); Nr.1127/88085. (H.27 B 1306/M. 29 Mart 1889)
- İ.DUİT**, Nr.89/57. (H.29 N 1298/M.25 Ağustos 1881)

İ.HR, Nr.46/2210. (H. 4 N 1264/M. 5 Ağustos 1848)

İ.MMS, Nr.100/4235. (H.8 Z 305/M.17 Ağustos 1888); Nr.22/942. (H. 9 N 1277/M.21 Mart 1861); Nr.31/1294. (H.12 Za 1282/M.29 Mart 1866); Nr.83/3588. (H.2 C 1303/M.8 Mart 1886)

İ.MVL, Nr.325/13886. (H. 1 C 1271/M.20 Ocak 1855); Nr.36/655. (H.6 Ra 1258/M.17 Nisan 1842)

MF. MKT, Nr.27/6. (H. 2 Ra 1292/8 Mayıs 1875)

Ş.D, Nr.2912/3. (H.2 Ra 1304/M. 29 Kasım 1886); Nr.2922/51. (H.8 L 1306/M. 7 Haziran 1889)

Y.A.HUS, Nr.256/89. (H. 18 B 1309/M. 17 Şubat 1892)

Z.B, Nr.389/76. (R. 31 Ke 1322/M. 13 Ocak 1907)

OSMANLICA GAZETELER VE BASILI KAYNAKLAR

A. Osmanlıca Gazeteler

Arkadaş, 3 Za 1293(M.20 Kasım 1876)

Âsâr, 23 Ş1302(M.27 Mayıs 1886)

Beyanü'l Hak, 8 S 1327(M.1 Mart 1909)

Hikmet, 11 R 328 (M.22 Nisan 1910)

İkdam, 15 S 1318(M.14 Haziran 1900); 25 Ca 1318(M.20 Eylül 1900); 13 B 1318(M. 6 Kasım 1900); 4 Ş 1318(M. 27 Kasım 1900); 18 N 1317(M.26 Ocak 1901); 13 L 1318 (M.3 Şubat 1901).

Latife, 7 Ra 1292 (M. 13 Nisan 1875)

Maarif, S. 59.

Mahfil, Ş 1338 (M. Nisan/Mayıs 1920); S 1344 (M. Ağustos 1925)

Servet, 20 Ş1318(M.13 Aralık 1900)

Tercüman-ı Hakikat, 10 S 1318(M. 9 Haziran 1900); (8 Temmuz 1900); 26 Ra 1318(M.24 Temmuz 1900).

B. Basılı Kaynaklar

Düstur, I. Tertip, C.2.

Düstur, I. Tertip, C.6.

Düstur, I. Tertip, C.8.

Düstur, I. Tertip, Zeyl 2

Düstur, II. Tertip, C.10

KİTAPLAR ve SÜRELİ YAYINLAR

Akarçay, Erhan, “Kâh Kahvehane Kâh Café: Küreselleşen Eskişehir’de Kahve Tüketimi Üzerine Kuramsal Bir Giriş”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Özel Sayı 2, 2012, s.181-202.

Akbulut, İlhan, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *AÜHFD*, Ankara 2003, C.52, S.1. s.167-181.

Akbulut, Uğur, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(TAED)*, 54, Erzurum, 2015, 561-583.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, 2. Kitap/II. Bâyezid Devri Kanunnameleri(II)*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

_____, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 4. Kitap/Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 1. Kitap/Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri(I)*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, Mart 1990.

_____, *Şer’iyye Sicilleri, C. I*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

_____, *Şer’iyye Sicilleri, C. 2*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.

Akis, Metin, “XVI. Yüzyılda Kilis ve Antep Sancaklarında Ermeniler İle Türkler Arasında Sosyal ve Kültürel İlişkiler”, *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C. III, Erciyes Üniversitesi Yayını-153, s.219-238.

Akman, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Aktar, Ayhan, “Şark Ticaret Yıllıkları'nda “sarı sayfalar: İstanbul'da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler, 1868-1938”, *Toplum ve Bilim*, S. 76, Bahar 1998, s.105-143.

Aktaş, Gözen Güner, “Anadolu'da Toplumsal Yaşamın Mekânsal İzleri”, *Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Dergisi*, S. 7, 2011, s. 55-68.

Altınay, Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, 2. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, Temmuz 2011.

_____, *Onuncu Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı(1495-1591)*, (Haz. Abdullah Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Alver, Ahmet, “İlk Dönem Türk Romanlarında Yanlış Batılılaşma Sonucu Yabancılaşan Karakterler”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.2, 2012, s. 27-36.

Avcı, Mustafa, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *Yeni Türkiye*, S. 45, Mayıs-Haziran 2002, s.128-147.

Aydın, Mehmet Akif, *Kadı Sicillerinde İstanbul*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

Bahadır, Savaşkan Cem “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri ve Kanunî Süleyman Dönemi Şarap Yasağı”, *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, Ocak 2013, s.71- 101.

_____, “Şeyhülislam Bir Şairde “Şarap” Kavramı: Şeyhülislam Yahyâ Bey'in “Disünler” Redifli Gazeli”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.30, 2014, s.44- 54.

- Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, S.13, İstanbul, 2005, s. 93-107.
- Bayındır, Abdülaziz, “İslam Açısından Sarhoş Edici İçkiler”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, C. IV, S. 3, Haziran 1980, s.3-17.
- Bozkurt, Gülnihal “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 43, 1993, s. 49-59.
- Bozkurt, Fuat, *Türk İçki Geleneği*, Kapı Yayınları, İstanbul, Ağustos 2006.
- Bozkurt, Nurgül, “XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanelerinin Genel Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S. 21, Bahar 2012, s. 261-277.
- Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Birinci ve İkinci C., Serenler Yayınevi, İstanbul 1983.
- Buyrukoğlu, Selçuk, Bozdoğan, Doğan, Köktaş, Altuğ Murat, “Paternalist Devlet Anlayışının Bir Gereği Olarak Günah Vergileri: Türkiye Örneği”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.9, Temmuz 2016, s.15-31.
- Cânan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989.
- Cezar, Mustafa, “Ondokuzuncu Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. VI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 2673- 2690.
- Çadırcı, Musa, “Tanzimat’ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara:31 Ekim-3 Kasım 1989, s. 295-300.
- Çağatay, Neşet, “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, *Belleten*, C.51, S.200, Ağustos 1987.
- _____, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *AÜDTCFD*, C.5, Ankara, 1947, 438-511.

Çağların İçkisi Şarap, *Bursa Eczacı Odası Bülteni*, S. 28, Aralık 2000, s.64-68.

Çelebi, Evliya, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1971.

Çelik, Mehmet, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Mürebbiye ve Şıpsевdi Romanlarında Yanlış Batılılaşma”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 23, Bahar 2013, s. 27-36.

Çetin, Firdevs, “XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri İle Dini Mekânlar)”, *Vakıflar Dergisi*, S. 34, Ankara 2010, s.19-33.

Çiçek, Kemal, “Tanzimat ve Şeri’at: Namaz Kılmayanlar ve İçki İçenlerin Takip ve Cezalandırılması Hakkında Kıbrıs Muhassılı Mehmet Tal’at Efendi’nin İki Buyrulduzu”, *Kıbrıs’tan Kafkasya’ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, s.241-254.

D’Ohsson, M. De M., *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, (Çev. Zehran Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser 3, 1973.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1948.

_____, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 3, Türkiye Basımevi, İstanbul 1950.

Dayar, Hatice, Küçükaksoy, İsmail, Keçici, Gülten, “Düyun-ı Umumiye İdaresi İle Uluslararası Para Fonu’nun Karşılaştırılması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, 2009, s. 33-48.

Deal, Roger A., *Namus Cinayetleri Sarhoş Kavgaları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet*, (Çev. Zeynep Rona), Kitap Yayınevi, İstanbul, Mart 2017.

De Busbecq, Ogier Chiselin, *Türkiye’yi Böyle Gördüm*, (Haz. Aysel Kurutluoğlu), Elips Kitap, Ağustos 2004.

- Demir, Şerif, “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011, s.331-348.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji(II. Abdülhamid Dönemi(1876-1909)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, Ocak 2014.
- Doğan, Cem, “Osmanlı Men’-i Müskirât Cemiyeti ve Men’-i Müskirât Kânunu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, Bahar 2013, s.161-181.
- Doğan, Muhammet Nur, “Divan Şiirinde “Şarap” Metaforları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 38, 2008, s.68-86.
- Durmuş, İlhami, “Türk Kültür Çevresinde Kıymız”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 26, S. 104, 2014, s. 75-84.
- Düzbakar, Ömer, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *UÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, S.5, 2003, s. 96-108.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, II. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- Engin, Vahdettin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul’u*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Nisan 2008.
- Erdoğan, M.Akif, “On Altıncı Yüzyılda Üsküdar ve Civarında Şarap ile İlgili Hukuki Uygulamalar”, (Ed. Doç. Hatice Oruç, Muhammed Ceyhan), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, C.1, Akçağ Yayınları:1413, Ankara, 2016, s.363-379.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Şipsevdi*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1990.
- Gürsoy, Bedri, “100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S.40, İstanbul, 1984, s.17-59.
- Heredot, (Türkçesi: Müntekim Ökmen), *Heredot Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 1973.

- Hinz, Walther, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (Çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1990.
- Imber, Colin, *Şeriattan Kanuna: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, Çev. Murteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Eylül 2004.
- İrmak, Sadi ve Çağlar, Behçet Kemal, *Cevdet Paşa Tarihi'nden Seçmeler*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, C. I, İstanbul, 1973.
- İnalçık, Halil, *Seçme Eserleri III, Has-Bağçede Aş u Tarab: Nedimler, Şâirler, Mutribler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____, “Osmanlının Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret”, *Doğu-Batı Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları, Kasım 2010, s.259-290.
- _____, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu”, *Bellekten*, C. 28, S. 112, Ankara, Ekim 1964, s.603-622.
- _____, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Bellekten*, C. 28, S.112, Ankara, Ekim 1964, s. 623-649.
- Kabak, Turgay, “Şamanizmden Aleviliğe Dini Ritüellerde Rakı İle Kırmızın İşlev ve Önemi”, *Dergi Karadeniz*, Yıl:4, S. 16, Kış 2012, s. 144-154.
- Karabulut, Mustafa, Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında İstanbul ve Paris'e Bakış, *Erdem Dergisi*, S. 56, 2010, s.103-113.
- Karahan, Abdülkadir, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:820, Ankara, 1987.
- Karahanoğulları, Onur, *Birinci Meclisin İçki Yasağı(Men-i Müskirat Kanunu)*, Ankara, 2007.
- <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/menimuskirat.pdf>, 28.01.2013.
- Karakılıç, Cem, “Madde Bağımlılığıyla Mücadele Tarihimize Ait İlk Teşkilât: Karadeniz Ereğlisi Osmanlı İçki Düşmanları Cemiyeti”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S.29, Mart-Nisan 2012, s.6-10.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Karataş, Ali İhsan, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı Bursa Örneği*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2009.

_____, “Fethinden XIX. Yüzyılın Sonlarına Kadar Bursa’da Ermeniler”, *TC. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, 2005, s.81-106.

Kartopu, Saffet, “Düyun-ı Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Bazı Görüşler”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Kış 2012, C. 1, S. 2, s.32-40.

Kemal, Namık, *İntibah*, Türk Klasikleri Dizisi, İstanbul, Ekim 2004.

Kızıllıkan, Ayşe Özdemir, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Nisan 2008, s.57-66.

Koçu, Reşad Ekrem, *Eski İstanbul’da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 1947.

_____, *Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, Tarih Dünyası Özel Sayı, Tarih Kütüphanesi Yayınları:2, Şaka Matbaası, İstanbul, 1950.

_____, *Tarihimizde Garip Vakalar*, Varlık Yayınları, İkinci Basılış, İstanbul, 1952.

Köse, Osman, “XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul’da İçki ve Fuhuş Yasağı”, *Turkish Studied Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Volume 2/1, Winter 2007, s.104-123.

Kur’an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. Baskı, Ankara, 2011.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Balta Limanı’na Giden Yol: Osmanlı İngiliz İktisâdî Münâsebetleri(1580-1850)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan), Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, Ankara, 1990.

- Mithat, Ahmet, *Felâatun Bey İle Râkım Efendi*, (Haz. Kübra Demiray), Antik Dünya Klasikleri, İstanbul, Mart 2010.
- Montagu, Lady, *Türkiye Mektupları (1717-1718)*, (Çev. Aysel Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Müller, Mrs. Max, *İstanbul'dan Mektuplar*, (Çev. Afife Buğra), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Târîhi*, (Çev. Zuhuri Danışman), Bahar Matbaası, C.II, İstanbul, 1968.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *13.-16. Yüzyıllar Anadolu Şehirlerinde Dinî Sosyal Hayat, Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri(Selçuklu Dönemi): Makaleler-Araştırmalar(I)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
- _____, *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri (Osmanlı Dönemi): Makaleler- Araştırmalar(II)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2011.
- Orat, Jülide A., Çelik, Fadimana, “Diyarbakır Vilayeti Hapishaneleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, İlkbahar 2011, s. 73-95.
- Orkun, H. Namık, “Türk İçkisi Kırmızı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, C. II, S. 17, İstanbul.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- _____, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2008.
- _____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001.
- _____, *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, Kültür Bakanlığı, 1991.
- Ökçün, A. Gündüz, “Kapitülasyonlar Hakkında Bâb-ı Âlî'nin Sefaretlere Gönderdiği 7 Temmuz 1867 Tarihli Muhtıra”, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.22, Eylül 1967, Ankara, 1968, s.139-153.
- Öncü F, Ögel K ve Çakmak D, “Alkol Kültürü-2: İçki Kültürü ve Edebiyatta İçki”, *Bağımlılık Dergisi*, S.3, 2002, s. 31-36.

- Özcan, Selim, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop’taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *OTAM*, S. 30, Güz 2011, s. 145-172.
- Özdemir, Nebi, “Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi”, *Milli Folklor Dergisi*, S. 73, 2007, s.12-22.
- Özdoğan, Yahya, Işık, Nermin, (2007), “Geleneksel Türk Mutfağında Şerbet”, 38. *ICANAS(Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri*, C. III, Ankara, s. 1059-1077.
- Özer, Salim, “İçkinin (Alkollü İçeceklerin) Yasaklanmasında Fukahanın Esas Aldığı Ölçüler”, *Bilimname*, S. 18, 2010, s.55-91.
- Öztürk, Serdar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Alan Dinamikleri”, *İletişim*, S. 21, 2005, s. 95-124.
- Pamir, Aybars, Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 2, 2002, s. 79-119.
- Papila, Aytül, “Osmanlı’da Kamusal Alan-Osmanlı Külliyesi”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 2011, s.64-82.
- Poole, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), Yurt Yayınları 17, İkinci Basım, Ankara, Mart 1988.
- Refik, Ahmet, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı(1000-1100)*, Türk Tarih Encümeni Külliyesi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- _____, *Onüçüncü Asr-ı Hicrî’de İstanbul Hayatı(1786-1882)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Sankır, Hasan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Alanın Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2010, s.185-210.
- Saraç, M. A. Yekta, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S.10, 2014, s.136-154.

- Sarioğlan Mehmet, Cevizkaya, Gülhan, “Türk Mutfak Kültürü: Şerbetler”, *SOBİAD*, Mart 2016, s.237-250.
- Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi(Osmanlı Vergi Sistemi)*, TC. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No:1999/352, Ankara, Haziran 1999.
- Solak, Ömer, “Döneminin Romanına Göre, Yüzyıl Başlarında İstanbul’da Sosyal Yaşam ve Batılılaşma Olgusu”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 8, 2004, s. 79-87.
- Solmaz, Mustafa, “Taaşşuk-1 Talat ve Fıtnat, Felatun Bey İle Rakım Efendi ve Araba Sevdası Romanlarına Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Toplumunda Değişim ve Batılılaşma”, *Turkish Studies*, Volume 10/4, 2015, s. 835-850.
- Soysal, M. Orhan, *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1978.
- Sülker, Kemal, *Osmanlı’dan Günümüze İçki ve Toplum*, Süreç Yayıncılık, Aralık 1985.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.43, İstanbul, 1987, s.110-150.
- Tevfik, Mehmet, *Meyhane Yahut İstanbul Akşamcıları*, Gram Yayınları, İstanbul, Nisan 2016.
- Timurtaş, Faruk K., *Yunus Emre Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 380, Ankara, 1989.
- Tok, Özen, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18, 2005, s.155-173.
- Turgut, Hulusi, *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2012.

- Tatal, Osman, “Kırk Yıllık Hatırın İletişim Mekânı Olarak Kahvehaneler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C.14, S.3, s.151-166.
- Udeh, Abdulkadir, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (Çev: Akif Nuri), C. IV, 1977.
- Üçok, Coşkun, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *AÜHFD*, C.3, S. 1, Yıl 1946
- Üstün, Çağatay, “Eski Bir Türk İçeceği: Kımız(Koumiss)”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2009-Güz, s.247- 255.
- Varlı, Arzu ve Özbay, Rahmi Deniz, “İstanbul’da Perakende Ticareti: Tüketim Mal ve Hizmetleri Piyasası(1840-1909)”, *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*, Saraybosna-Bosna Hersek, 2011, s.2411-2426.
- Yangılar, Filiz, Oğuzhan, Pınar ve Çelik, Pınar “Eşsiz Bir İçeceğimiz: Kımız”, *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.1, Yıl:2013, s.123-134.
- Yardımcı, Mehmet Emin, “1489, 1530, 1542 Yılları Tahrir Sonuçlarına Göre Bosna’da Zirai Üretim ve Vergiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 56, 2007, s.163-184.
- Yediyıldız, M. Asım, “Osmanlı Toplumunu ve Çevre”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, 2008, s.147-158.
- Yılmaz, Fikret, “Boş Vaktiniz Var Mı”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 1, Bahar 2005, s.11-49.
- Zat, Vefa, *Âdâbıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2010.
- Zachariadou, Elizabeth A, “Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet” *Osmanlı Beyliği(1300-1389)*, (Çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 49, 2. Baskı, İstanbul, Şubat 2000.

TEZLER

Çokuğraş, Işıl, *İstanbul'da Marjinalite ve Mekân (1789-1839): Bekâr Odaları ve Meyhaneler*, (Basılmamış Doktora Tezi), TC. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Hanılçe, Murat, *16 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Tokat, 2009.

Kara, Tuğba, *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2014.

Tunalı, Ramazan, *Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam'da İçki*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2006.

Ulutaş, Songül, *“Şer'iyye Sicillerine Göre Tarsus'ta Ekonomik Yapı(1839-1856)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2006.

Ünlücan, Muhammet, *IV. Murad'ın İcraatlarında Din ve Siyaset Etkeni*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Varol, Özge, *II. Abdülhamit Dönemi'nde Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih(Yakınçağ) Ana Bilim Dalı, Ankara, 2007.

SÖZLÜK ve ANSİKLOPEDİLER

- “İçki Yasağı”, *Ana Britanicca*, (C.11, s.461-462).
- “İçki”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları, (C.4, s.132- 134).
- Aydın, M. Akif, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, (C. 7, s.478-482).
- Baktır, Mustafa, “İçki”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, (C.21, s.458-462).
- Bardakoğlu, Ali, “Hapis”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, (C.16, s.54-64).
- Bozkurt, Nebî, “İçki”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.21, s.455-456).
- Canatar, Mehmet, “Kavas”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, (C.25, s.66-67).
- Demirci, Kürşat “İçki”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 21, s.456-458).
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 7. Baskı, Ankara 1986.
- Halil İnalçık, “İmtiyâzât”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C.22, s. 245-252).
- Koçu, Reşad Ekrem, “*Akşamcılar*”, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1958, (C.1, s.551-556).
- Kütükoğlu, Mübahat S, “Ahidname”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, (C.1, s.535-540).
- Necdet Sakaoglu, “Akşamcılık”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, (C. I, s.168-170).
- Özcan, Azmi, “Sultan II. Abdülhamid”, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, (C. 12, s. 1547-1581).
- Özel, Ahmet, “Gayrimüslimler”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 13, s.418-427).

- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, C.2, İstanbul, 2004.
- Sakaoğlu, Necdet, “Akşamcılar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1993.
- Saydam, Abdullah, “Tanzimat Devri Reformları”, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, (C. 12, s.1325-1365).
- Shaw, Stanford J, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, (C. 12, s. 1000-1031).
- Şentürk, M. Hüdayi, “Dârülmaârif”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, (C.8, s. 548-549).
- Türcan, Talip, “Sürgün”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, (C.38, s.164-166).

İNTERNET SİTELERİ

- İlyaz Bingöl, <http://www.populistkultur.com/bozahane-osmanli-istanbulunda-toplumsal-hayat-mekânlari-5/18.02.2015>.
- Karahanoğulları, Onur, *Birinci Meclisin İçki Yasağı(Men-i Müskirat Kanunu)*, Ankara, 2007.
<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/menimuskirat.pdf>, 28.01.2013.
- Yenigün, Mustafa, Alkol Tüketimi ve Tıp,
<http://cms.galenos.com.tr/FileIssue/3/335/article/2006-3-1.pdf>.
(05.07.2017)
- www.tdk.gov.tr.
- <https://goo.gl/images/vsZGgb>;
- <https://goo.gl/images/YFxxBi>

EKLER

EK 1

Ek 1: Gedikli Meyhaneler (Kaynak: istanbulunmeyhaneleri.com; Çokuğraş, 2013, s.208)

EK 2

"Müskirat Fabrikası"

"Halal üzümden mamul Ağa Rakısı..."

Ek 2: Osmanlı Döneminden içki reklamı veya şişe etiketi.

(<https://goo.gl/images/vsZGgb>)

EK 3

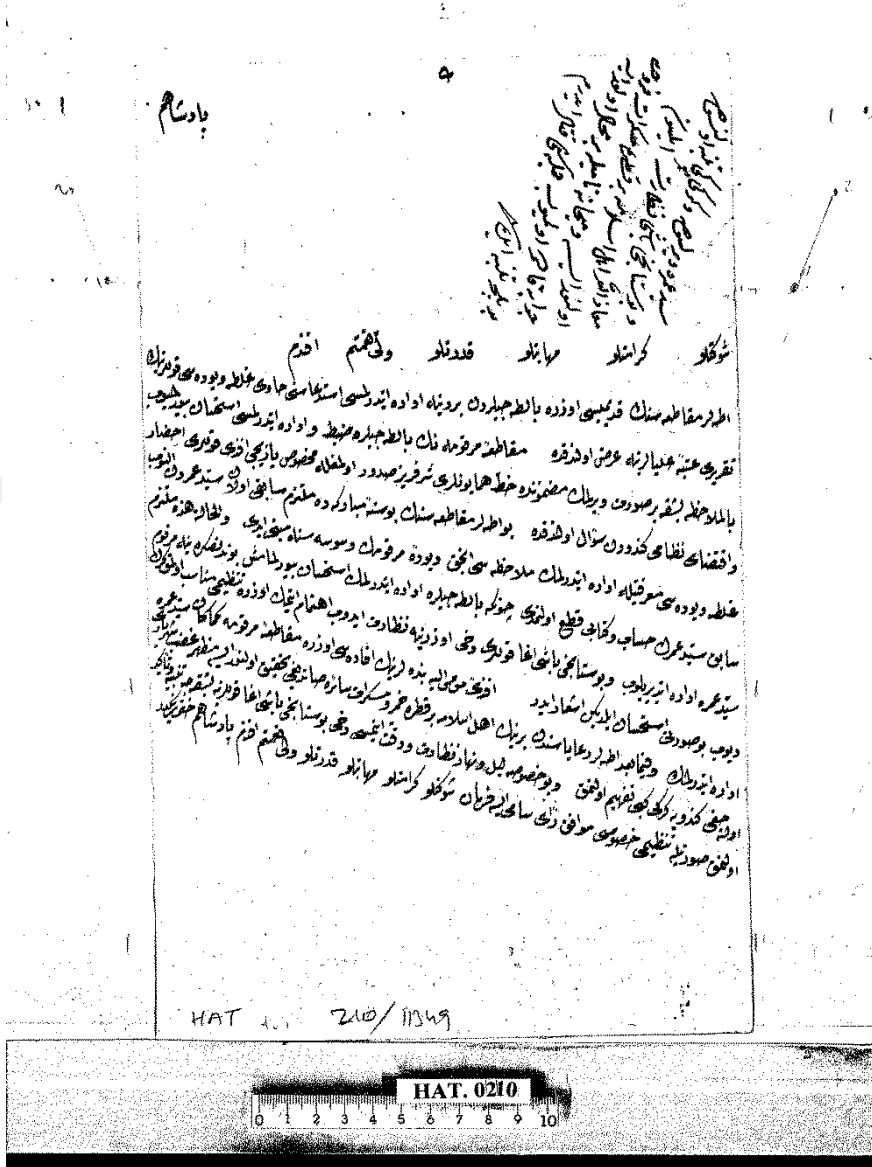

“Halis üzümnden mamul ‘Elif’ düz rakısı”

Ek 3: Osmanlı Döneminden içki reklamı veya şişe etiketi.

(<https://goo.gl/images/YFxxBi>)

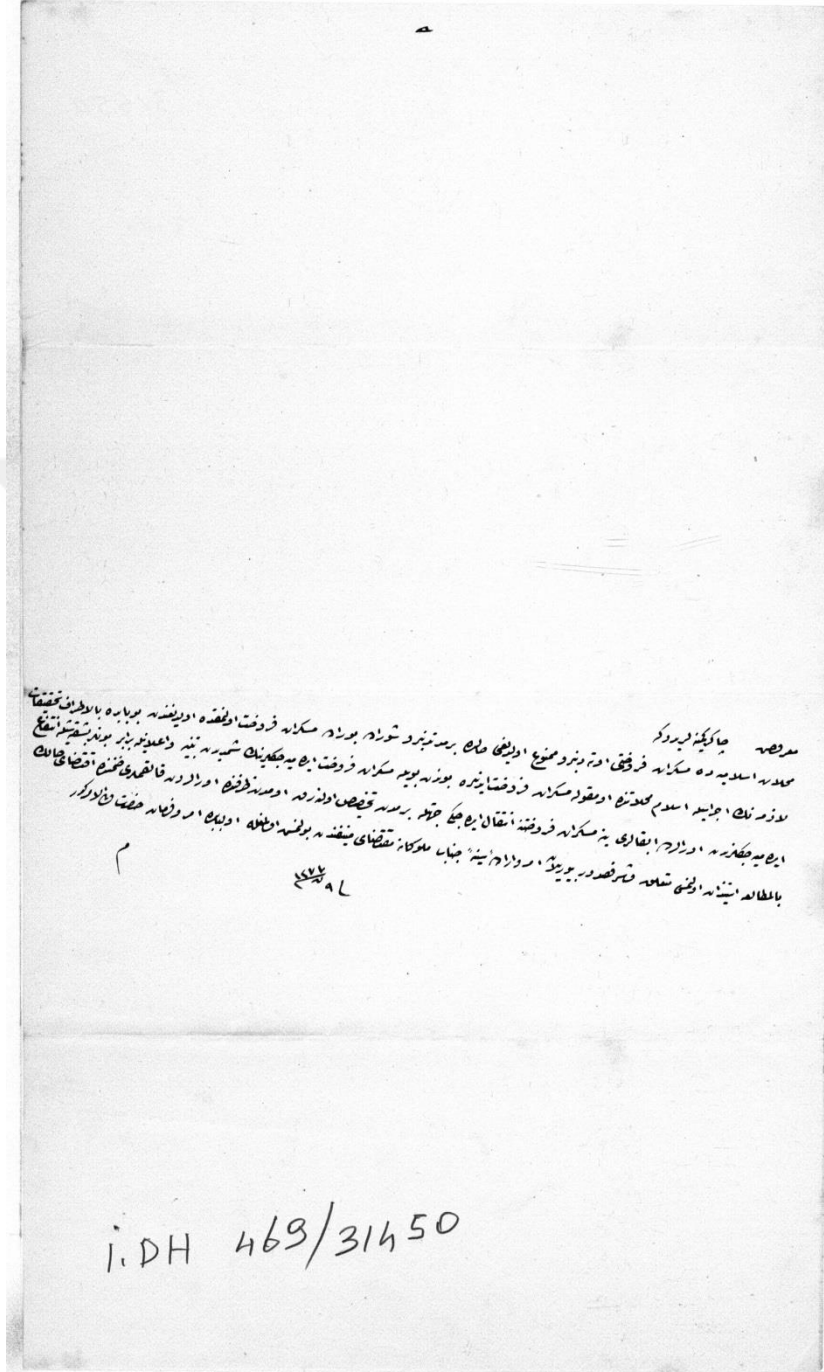
EK 4

Ek 4: Müslümanlara bir katre müskirat veren ve meyhane açanların katlolunacağına dair III. Selim Dönemi'ne ait H.1205 (M.1791) tarihli irade. (BOA, HAT, Nr. 210/11349)

EK 5

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

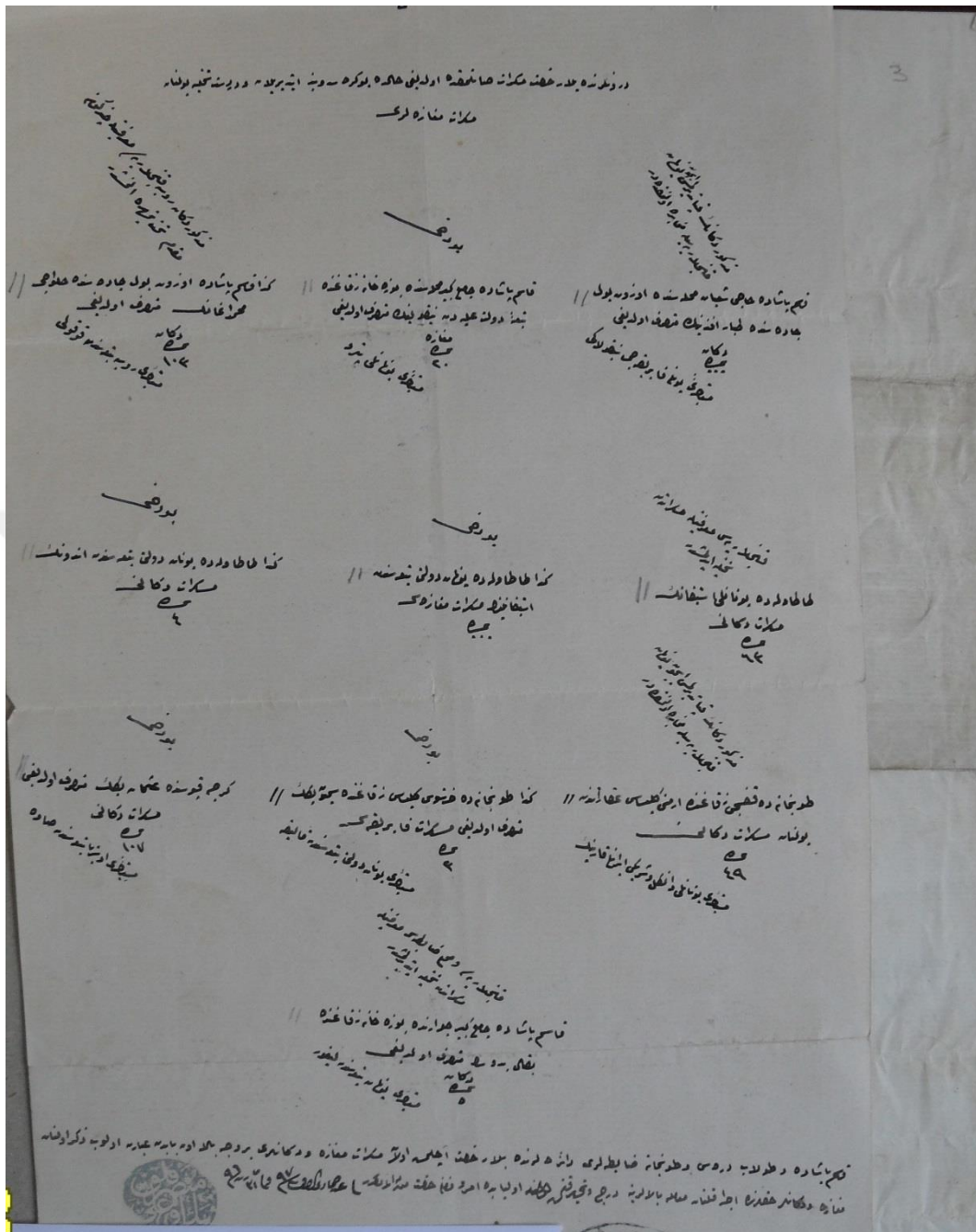

İ.DH 469/31450

İ.DH.00469

Ek 5: İslam mahallelerinde müskirat satılmamasına dair H.1277 (M.1861) tarihli irade. (BOA, İ. DH, Nr. 469/31450)

EK 6

Ek 6: “Derunlerinde bila-ruhsat müskirat satılmakta olduğu halde bu kere sedd-ü bend ettirilen ve derdest-i tahliye bulunan müskirat mağazalarıdır.” (BOA, DH. MKT, Nr.1331/90) (H. 1297/M.1880).

1)Kasımpaşa'da Hacı Şaban Mah. Uzunyol Caddesinde Tabar Efendi'nin mutasarrıf olduğu dükkân

Numara:111

Müsteciri: Yunan fabrikacı Nikolaki

(Mezkûr dükkânın kapattırılması için Yunan kaçılarıyla muhabere olunmaktadır.)

2)Kasımpaşa'da Cami-i Kebir mahallesinde Bozahane Sokağında tebaa-yı Devlet-i Aliyyeden Nikoli'nin mutasarrıf olduğu mağaza.

Numara:21

Müsteciri: Yunanlı Petro

3) Keza Kasımpaşa'da Uzunyol Caddesinde Helvacı Mehmed Ağa'nın mutasarrıf olduğu dükkân

Numara:102

Müsteciri: Rusya tebaasından Kukuli

(Mezkûr dükkân Rusya kaçılarıyla marifetiyle çend gün mukaddem taht-ı temhire alınmıştır.)

4)Tatavla'da Yunanlı İstefan'ın müskirat dükkânı

Numara:62

(Kaçılarıyla marifetiyle müskirattan tahliye edilmiştir.)

5) Keza Tatavla'da Yunan devleti tebaasından İstefani'nin müskirat mağazası

Numara:111

6)Keza Tatavla'da Yunan devleti tebaasından Andon'un müskirat dükkânı

Numara:4

7)Tophane'de Kafesçi sokağında Ermeni Kilisesi akaratından bulunan müskirat dükkânı

Numara:49

Müsteciri: Yunanlı Dankel ve şeriki İbrana Karpinin

(Mezkûr dükkânın kapattırılması için Yunan kaçılarıyla muhabere olunmaktadır.)

8- Keza Tophane'de Harşos Kilisesi Sokağı'nda Simon Bey'in mutasarrıf olduğu müskirat fabrikası

No:2

Müste'ciri: Yunan Devleti tebaasından Kalife

9- Gürcü Kapısında Osman Bey'in mutasarrıf olduğu müskirat dükkânı

Numara:107

Müste'ciri: Avusturya tebaasından Save

10-Kasımpaşa'da Cami-i Kebir civarında Bozahane Sokağı'nda bakkal Bedrosun mutasarrıf olduğu dükkân

No:5

Müste'ciri: Yunan tebaasından Ligor

(Kaçılıryası ve mahalli zabıtası marifetiyle müskirat tahliye edilmiştir.)

Kasım Paşa'da, Dolapderesi ve Tophane zabıtalrı dairelerinde bila-ruhsat açılmış olan müskirat mağaza ve dükkânları berveche bila on babdan ibaret olup zikrolunan mağaza ve dükkânlar hakkında icra kılınan muamele-i bâlâlarına derç ve tehit kılınmış olmakla olbabda emrü ferman Hazret-i men-lehü'l-emrindir.

EK 7

TABLolar

Yer	Meyhane Adı	Meyhane Adı	Meyhane Adı
Balıkpazarı	Kafesli	Yahuti	Hançerli
Zindankapısı	Salebci		
Asmaaltı	Çavuşbaşı		
Ketenciler	Sabuncu		
Mahmudpaşa	Çorapçı Hanı	Kürkçü Hanı	Valide Hanı
Mercan	Ali Paşa Hanı		
Tavukpazarı	Saraç Hanı	Bakla Hanı	Yağlık Hanı
Gedikpaşa	Küçük Müsellim	Büyük Müsellim	
Kumkapı	Düzoğlu,	Yeni Meyhane	Karabıçak
Langa	Tandırılı	Mermerli	İkikapılı
Kolluk Karşısı	Kolluk Karşısı	Kolluk Karşısı	
Samatya	Büyük ve Küçük Kuleli	Altın Oluk	Kel Serkis
	Gümüş Halkalı	Ormanos	Süngerli
Karagümrük	Takkeci		
Topkapı	Karagöz	Yeni Meyhane	Kaledibi
	Hacı Mardiros	Sarafım	
Tekfursarayı	Karagöz	Ekserci Mişon	Kürkçü
	Orak	Çubukçu Nesim	
Balat	Karanlık	Koço Kalfa	Koroğlu
	Bahçeli	Yarım Baat	Karanfil
	Yasef	Ekserci Nesim	Balta Yasef
Lonca	Ayvalı,	Yavaşko	
Balat Harici	Dülgeroğlu	Hacı Mişon	Hacı Avram
	Bayrakdar	Çingene Müslim	
Fener	Suyikas	Gümüş Halkalı	Kamburoğlu
	Tanaşaki		
Kiremit Mahallesi	Sakızlı	Kafesli	
Cibali	Haleblioğlu	Laşko	Kasavet
	Anastas	Yahudi Ayoda	
Unkapamı	Yenidünya	Baklacioğlu	

Tablo 1: XIX. Yüzyılda İstanbul'da İçki Mekânları

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı:	Yeter Öztürk
Doğum Yeri- Tarihi	Ordu- 08.03.1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Balıkesir Üniv. Necatibey Eğitim Fak. Tarih Öğretmenliği
Yüksek Lisans	-
Bildiği Yabancı Diller	-
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	obal.yeter@hotmail.com
Tarih	28.07.2017